

JUBILEJNÍ VYDÁNÍ K VÝROČÍ NAROZENÍ A. LUSTIGA
100

ARNOŠT LUSTIG

Propast

Městská knihovna v Praze

PRAHA
MĚSTO
LITERATURY

e-kniha • Praha • 2026

Bez pravdy bych byl strašně chudý,
zatímco s pravdou můžu být jinak chudý,
ale zároveň ohromně bohatý.

Arnošt   Ex Libris
Lustig
1926 – 2026

Propast

Arnošt Lustig

Znění tohoto textu vychází z díla [Propast](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Mladá fronta v Praze v roce 2006.

§

Text díla (Arnošt Lustig: Propast), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte původ-Nevyžívejte komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní](#).

Verze 1.0 z 17. 7. 2026.

OBSAH

Propast.....	8
Porgess.....	172
Enzo	297
 Doslov	 346
Ediční poznámka.....	354

Trojice přání Arnošta Lustiga

„Píšu povídky, v kterých hledám záhadu života, to nádherný přízemní, co člověka povznáší nad hvězdy, co ho sráží do pekel. Čím je člověk tím nejúžasnějším, co se ve vesmíru objevilo. Čím je dobrý, čím je horší...“

(Dobrý den, pane Lustig. Myšlenky o životě, 1999)

Mám radost, že ke 100. výročí narození spisovatele Arnošta Lustiga vzniká jubilejní elektronická edice jeho vybraných spisů ve zpracování týmu Městské knihovny v Praze v rámci projektu Praha město literatury.

Pro Arnošta Lustiga byla literatura „citovou pamětí člověka... vzrušujícím amalgámem v tom dobrodružství, kterému říkáme život“. A zároveň zastával názor, že „psaní je přitom zápas člověka s pamětí i zápas o krásu a ušlechtilost; zkušenost jednoho, která obohatí mnohé; příslib i varování, že co se stalo, by se mohlo stát znovu“. ¹

Své dílo věnoval „obětem židovské tragédie – šoa. A všem, kteří dovedou říct NE totalitním režimům. Těm, co dovedou rozlišovat mezi dobrem a zlem. Těm, co se dokáží rozhodnout. Pro koho slovo demokracie představuje nápravu chyb, životní styl“. ²

---

1 Arnošt Lustig, *Dobrý den, pane Lustig. Myšlenky o životě*, 1999

2 Ibid.

V posledních letech přede mnou Arnošt Lustig, můj otec, odhalil svá tři přání. Zaprvé chtěl vdechnout duši těm, kteří se nenarodili pod šťastnou hvězdou. Zadruhé toužil, aby jeho příběhy byly krásné jako píseň. A zatřetí si přál, aby byl čten i za padesát let. Jsem přesvědčená, že Arnošt Lustig se bude číst, dokud literatura bude literaturou.

Eva Lustigová
spoluzakladatelka Nadačního fondu Arnošta Lustiga
7. 5. 2025

Propast

1

Dívka ze snu mu vyprávěla, co později vytušil u děvčat z baletního amatérského souboru v Mariánských Lázních. Bylo jí jedenáct nebo dvanáct. Chodila ke břehu jezírka, kam kromě ní nikdo nepřicházel. Byla to původně šachta uhelného dolu, zrušeného už před sto lety a zaplaveného spodní vodou. Za století se voda vyčistila, byla průhledná do hloubky desítek metrů. Na vyšších plošinách dna, někdejších terasách štoly, ležel písek podobný bahnu. Písek byl zlatý, dno černé a voda modrá. Na okrajích pluly chaluhy, ve vodě se smáčel mech a vrcholky stonků větrem ohnuté trávy. Bylo slunečné ráno. Svlékla se ze všeho, nechala se hřát sluncem, potom skočila do vody. Byla uprostřed a rozhlížela se kolem. Na skalisku spatřila hada. Lekla se. Nemohla popadnout dech. Dívali se na sebe. Měl pronikavé zelené oči. Sklouzl do vody a plaval k ní. Jeho dlouhé štíhlé tělo se vlnilo vodou, aniž by ji zvířilo. Měla strach, ale had jen proplul několikrát kolem ní. Pozoroval ji lesklýma hadíma očima. Pak jí proklouzl mezi nohama. Cítila jeho hebkou, chladnou kůži. Hrála si s hadem, aniž na něj sáhla rukama. Vzrušovalo ji to, dotek hada a vody a slunce. Vychutnávala přítomnost svého nového přítele, jeho něžné a pevné doteky. Někdy had zmizel, ponořil se až ke dnu a přinášel dívce na svém těle zlatý písek, který sbírala do dlaní, než ho smyla voda. Písek vypadal jako zlatý med, pěna na vodě. Přicházela sem znovu a znovu. Sblížili se. Mohla hada objímat a svírat v dlaních nebo si ho přivinout na prsa a k tvářím. Ke rtům. Nemusela mluvit, had byl němý. Cítila, co se v ní mění.

Bylo to důvěrné, tajuplné, čisté. Zůstávalo to pouze mezi ní a hadem. Cítila tajemné signály těla. Někdy sprchlo a had nepřicházel. Hladina zapadávala listím, voda ochladla, dívka zesmutněla. Jen když vysvitlo sluníčko, objevily se na některé ze skalních teras zelené hadí oči, dlouhé tělo jako vlna, ze které dostávala závrať. Cítila, jak se jí naplňuje duše, tluče srdce. Had se jí obtočil kolem boků a stehů. Hladila ho, jako hladí matka dítě, milenec milenkou. Byly většinou slunné dny, a léto se nachýlilo ke konci. Dívka věděla, že končí zasvěcení. Budou se muset rozejít, snad navždy, protože každý rozchod je možná navždy. Věci kolem ní dostaly hluboký, důvěrný smysl, o kterém neměla tušení. Bázeň, ze které se stala blízkost, se nepodobala žádné jiné bázni. Bylo to mimo všeho a současně to zahrnovalo, o čem tušila, že přijde, jako přichází po dni noc a po létě zima, jako odlétají ptáci na podzim a vracejí se na jaře. Nikdy o tom nikomu neřekla. I později, už jako pouhá vzpomínka, to zůstalo tajné. Byli propojeni něčím, čemu později sama nerozuměla. Odnesla si v sobě myšlenku na hada. Myslela na svého němého přítele se zelenýma očima a s hebkou kůží, kdykoli se s někým seznámila. Had z dětství se jí přestěhoval do paměti.

„Bylo to jenom dobré,“ řekla dívka ze snu. „To neviditelné, co je v každém z nás. To nesdělitelné a krásné.“

Neodpověděl jí, ale domýšlel si. Milovala tajně a navždy vodního hada ze šachty zatopeného dolu obklopeného skálou a zelenými stráněmi, jako asi vodní had miloval ji? Bude hledat svého vodního přítele v každém mladém muži, se kterým by mohla dospět? Cítila vzrušení, které nemělo začátek a konec? Snad co by mohlo vnímat nemluvně, když opustí matčino lůno a nechá se obejmout světlem? Sladkost těla, jídla a uspokojení, když spolkne první doušek matčina mléka? Náhlou touhu, dráždivý neklid, nepokoj smyslů?

Neřekl také, že snad jenom dvanáctileté dívky potkávají v zatopených dolech vodní hady a sblížují se s nimi.

Myslel na její hlas. Neměl ho, stejně jako její tvář, k čemu přirovnat. Nikdy předtím ani potom ho neslyšel. Zněla z něho ozvěna jeho matky a sestry. Jako když kámen rozvíří kruhy na vodě a zmizí. Slyšel v jejím hlase hada? Sytost? Odvahu, strach nebo rovnováhu obou? Střed i jeho okraje? Vítr, který přináší mraky, sníh a led a nakonec zmizí do ztracena jako neviditelný hvězdný prach? Mrazivé krůpěje, které se propalují do člověka čelem? Její hlas mu připomínal vzdálená mračna, souhvězdí anebo kachny, když plují po ledové hladině. Hlas dívky, která sténala, když na ní ležel, jako by umírala. Nejtajnější zákruty paměti. Nic a všechno, co znal i neznal. O čem věděl a o čem ani vědět nemohl. Vzrušení srdce, myslí a těla. Stromy kymácející se v mrazivém vichru. Tu nezbadatelnou hloubku, kterou v sobě nosí žena, její zázrak a tajemství. Zapálenou svíčku, když nejprve dohoří knot a pak zhasne plamen.

Svraštěla mu zimou kůže? Co znamenalo ticho kolem něj? V duchu viděl sluj zaplněnou vodou, listí jako zamrzlé čluny na vodě. Teskné, něžné a nenaplněné nic.

2

„Máš modré židovské oči,“ řekla matka.

Nestačil jí odpovědět. Byl s dívkou ze zatopeného dolu.

„Máš ještě sny?“ zeptala se matka.

„O tobě,“ řekl. Nebyla to lež. Všechno bylo najednou pravda.

V noci se mu o matce zdálo. Ležel v posteli s dívkou. Oba byli nazí, ale nic se nedělo. Najednou vstoupila matka v noční košili.

Podívala se na ně. Pokývala hlavou. Snad ji to ani nepřekvapilo. Jako by chtěla říct: To jsem si mohla myslet. Odešla stejně náhle, jako se objevila, tichá, důstojná, navzdory trapným okolnostem.

Kdy se mu to zdálo?

Přál si podržet podobu dívky ze snu, ale ztrácela a rozplývala se mu před očima. Podobala se dívkám, po nichž toužil, ale které neznal, a snad mu ani nezáleželo na tom, která je která. Byly to tváře, ruce, nohy, břicho, o čem snil, anebo pouhé teplo?

Její tvář se ztrácela do nekonečna, na které naráží člověk každou chvíli. Připomínala vločku sněhu, která se ztrácela ve vánici.

Zdálo se mu to jenom, že řekla (matka, nebo ta dívka ze snu?): „Od pokolení k pokolení... Do dálky a hloubky, na jejímž nedosažitelném konci je světlo.“

Co slyšel? Co to bylo za hřmot, který mu plnil spánky a stále sílil?

3

Nahoře nad propastí hučela sněhová bouře. Dole na dně ležel člověk. Zřítíl se s lavinou. Držel se řemenu pušky. Měl pocit, že je na tisíc kousků. Nejdřív ho to překvapilo, oslepilo a zastrašilo. Lekl se. Ztratil z kapsy klíče. Roztrhl si rukáv bílého sněžného obleku. Rozbil si náramkové hodinky. O tom už nevěděl. Trychtýřem, který byl oslnivě bílý a stále užší, až ztemněl, proletěl, aniž by rozeznal, co je nahoře a co dole. Otloukal se o sněhové, ledové a skalnaté stěny, narážel nosem, čelem a hrudí do všeho, co mu přišlo do cesty. Nic ho nemohlo zastavit. Z pudu sebezáchovy roztáhl ruce a nohy, aby pád zpomalil. Padal, aniž by cokoli chápal, slyšel nebo viděl, a zároveň ho naplnil pocit nekonečného, nezvratného

rozhodnutí, tak to je. Vnímal údery do hlavy, jako by se zbytek těla od něj odtrhl. Trychtýř náhle zčernal. Byl jako noc stočená do kornoutu. Zdálo se mu, že plave k neznámému břehu černou tůň. Ohlušovalo ho hřmění v hlavě. Něco ho znovu udeřilo. Světlo se docela ztratilo. Všechno úplně ztmavlo.

Ležel na zádech. Ruce měl odřené do krve. Křičel? Slyšel sám sebe? Oslovil ticho? Nepoznával svůj hlas. Krev byla vlažná a lep-kavá. Měla barvu noci. Všechno mělo najednou barvu noci, sních a led a skála. Jakou barvu má tma? Nad sebou, v bílé dutině, která zčernala, hledal bod, kterého by se mohl zachytit. Před chvílí se mu ještě zdálo, že vidí sních, led a skály. Ty se při pohledu zdola podobaly orlům a jejich zobanům, s křídly přitaženými k opeřeným trupům. Viděl orly? Orlice? Podobala se propast štol zatopeného dolu před sto lety? Měl pocit, že plave naznak, třebaže ležel bez hnutí.

Zase se mu zdálo, že vidí tu dívku. Ležela na lesním sněhu, po němž předtím projel, mezi stromy a zeleným porostem s větvemi skloněnými až k zemi pod tíhou vloček a jinovatky a ledu a prud-kostí větru. Nevěděl, kde se vzala. Byla nahá, bílá a něžná, oslnivě krásná. Zatajil se mu dech. Cítil tu povědomou touhu, přicházející s neklidem a bouřícími smysly. Měla dlouhé vlasy, stékající po bílé šíji, a vážnou tvář s velkýma, zamyšlenýma, zelenýma očima. To mu připomnělo vodního hada, ke kterému se modlila. Vycházelo z ní teplo. Nemůže mít dívka oči jako dvě malá slunce? Cítil, jak v její přítomnosti pookřívá. Vyzařovala z ní energie, která přebývá jen v ženách, a vlévala se do něj. Příjemné, dráždivé a hluboké tajemství, pro které se cítil silnější. Síla, kterou vše zněžnělo, zpevnělo a prohloubilo se a dosáhlo vyššího smyslu. Vrátilo mu to naději, kterou předtím zahnilo zoufalství, když ho bičovaly ledové větve. Všechno ještě může mít zdárný konec. Vytlačilo to

z něj úzkost, se kterou si nikdy nevěděl rady, když ho přepadla, zničehonic, bez zjevného vnějšího nebo vnitřního důvodu, třebaže už poznal, že je jen dočasná a vzápětí přejde jako stín, když se objeví světlo.

„Řeklas, že to bylo jen dobré?“ zeptal se.

Dívka neodpověděla. Splynulo to s ozvěnou ticha, když neodpověděl matce, a se světlem, než trychtýř ve sněhu a propast zčernaly.

„Jsi krásná,“ řekl.

A vzápětí se zeptal: „Jsi?“ Vnímal ticho, podobající se lítosti i odpuštění, smíření se se vším, co je a co už není a nebude.

Ani teď dívka neodpověděla. Měla výraz někoho, kdo má spoustu času, nebo je mimo čas. Splývala svým nahým tělem, hrdlem a tváří i vlasy s oparem mlhy a prašného sněhového mraku, jež polykala propast. Vycházelo z ní světlo. Teplo a světlo, pomyslel si, všechno, co potřebuje, aby se z toho dostal. Cítil všemi smysly, že ji musí oslovit, aby mu nezmizela ve tmě, jako se ztrácí večer v soumraku a soumrak v noci.

„Chtěl bych s tebou mít dítě,“ oslovil ji. Překvapilo ho to, protože to přišlo jako blesk, myšlenka, která by ho jindy zaskočila a asi by ji nevyslovil. Proč dítě, zrovna teď? Dívka stále neodpovídala. Z očí se jí šířila stříbrná měsíční záře. Pootevřela ústa. Měla vlhké a plné rty. Bílé zuby, které probleskovaly tmou. Mohla ho pootevřenými ústy políbit? Vzít jeho tělo do svých úst?

„Vím, že se ztrácíš,“ řekl. „Nechci, aby ses mi ztratila.“ Pootevřené rty, jimiž se mu přibližovala, mu vnukly myšlenku, že odpověděla, třebaže nevyřkla ani slovo, že se mu neztratí, že se nemusí bát.

Byli tu sami. Ve stříbrné měsíční záři dívka zmizela právě tak náhle, jak se objevila. Slyšel jen vítr, vložky, mávání neviditelných orlích křídel.

Napadlo ho, že dívka ze snu a vidiny známých děvčat (Káti Ziehrevové, Piriky a Soni a dalších, které jen někde potkal) a matka jsou jedna a táž žena. Bylo to tak, nebo ne? Měl snad štěstí, že ho dívka ze snu přišla navštívit? Nerušilo ji hřmění, které měl v hlavě, a úder, který ho omráčil a skoro usmrtil? Byla krásná jako úsvit, tajemná jako soumrak. V očích měla jitřní i večerní červánky. Dnění a stmívání. Zmocnilo se ho napětí, jímž byl někým jiným. Vzrušující pocit těla a mysli. Těla a srdce. Klínu. Těla a nervů, od pasu dolů a od pasu nahoru. Dynamo, které se nabíjelo energií, již ze sebe vydal. Touha, která vzrušovala smysly. Živel stejně silný jako oheň nebo voda. Vzduch.

Bolest, která se zmírňovala krásou a smyslem, jímž naplňovala čas. Držel se toho. Bylo to živé, dokud bude živý on sám. Musel přivřít oči. Bušilo mu srdce. Skvěla se jako slunné zimní jitra, bílé terasy nad zatopeným dolem s vodou průzračnou téměř ke dnu. A zároveň cosi v jejích očích připomínalo temnou noc. Co s tím měla společného matka? Snažil se připomenout si dívčiny ruce, prsty a jejich břítka. Co v něm vyvolala její pootevřená ústa: mlčení, nebo řeč beze slov? Výzvu? Příslib? Touhu, kterou vyvolává stesk? Hřejivost, jako mají dech a krev? Napětí? Vzrušení, které ho zbavovalo smyslů a současně vydráždilo? Něco, co se musí spojit s dotekem, aby neshořelo samo v sobě jako dohasínající oheň? Jako by neměla tvář. To mu bylo divné. Říkal si: Nemá tvář? Nebo ji už jen nemohu rozeznat? Anebo nechci, protože je příliš brzy? Nebo moc pozdě? Musela mít tvář, jestliže měla ústa. Její ústa ho vzrušovala. Doplnoval si je představami, ve kterých byl sám.

Přál si, aby u něj dívka i matka zůstaly. Hlavou mu přelétla myšlenka, jak to, že se před maminkou nestydí, než si uvědomil,

že je to pouhá představa. Cítil, že by nebylo dobré, kdyby tu byl sám. Pronikal jím pocit těla. Tělo, jako už tolikrát předtím, pro-
sáklo celou jeho bytost, všechny smysly, bušení srdce, dech, tep
v žilách. Bylo to podvědomé požehnání i prokletí těla, vzrušující
tělesnost. Dotkl se dívky ze snu ústy, bříšky prstů, něžně, jako
usedá motýl na květinu, se skrytou silou, kterou se otevírá po
ránu květ, než se v soumraku zavře. Také dívka se ho tak dotýkala.
A znovu ho naplnila slast jako neviditelná nádoba, po okraj dolitá
nápojem sladším než med. Myšlenka na dívku mu připomínala
světlo a tmu a hranici mezi nimi. Stůžku jiného světla mezi tím.
Rychle se střídající obrazy jako okraje mraků ve větru anebo pod
obloukem mlhy.

Shora slyšel svištění: víchr a sních. Na chvíli to znělo jako hučení
moře, které nikdy neviděl; jako dlouhý nákladní vlak tažený die-
selovou lokomotivou. Docela nahoře vytvořil vítr z vloček a spa-
daného sněhového poprašku oblaka, která zakryla propast jako
poklice. Je tam ještě ta dívka?

Rozplynula se v mlze a ve tmě? Odehnalo ji hřmění v jeho spán-
cích? Byl smutný. Kam se ztratila? Na co a jak dlouho musí čekat,
než se znovu objeví? Souviselo to s úderem do hlavy, když dopadl?
S úbytkem sil, které mu vzala lavina a pád? Co když se dívka na
sněhu už neukáže?

Slunce proniklo vločkami a zvířeným sněhovým prachem; zbar-
vilo ho do studené běloby. Kde jsou ty ženy, o kterých ještě nedávno
snil? Co asi dělají? Kde, s kým a jak žijí?

Vířily v něm myšlenky zmatenější, než si přál. Řekla předtím
matka, že má modré židovské oči? Nebo to byla jen ozvěna? Co ví
matka o tom, jak ho trápí tělo?

Napadlo ho, že pod sněhovou příkrývkou je tráva. Myslel na
dívku, kterou chtěl vždycky potkat, ale kterou ještě nikdy neviděl.

Znal jen její tělo, její ústa. Nevěděl, co je skutečnost a co sen. Věděl jen, co je to tělo. Věděl to možná ještě předtím, než se narodil. Jeho tělo a dívčí tělo. Jakékoli ženské tělo. Je to světadíl jako hvězdy, celé soustavy hvězd. Dorozumívání těl mezi sebou. Jako se dorozumívají hvězdy. Nebo jako se dorozumívají moře, ostrovy a pevniny. Sopky. Zemětřesení. Síla neznámého, znovu a znovu luštěného a nikdy nerozpoznaného tajemství. Kolikrát si už přál být starší a starý, nejstarší, aby o tom věděl víc, třebaže tušil, že to tak asi není. Třeba to může člověk vnímat jako energii mládí, ze které se rodí touha, a co mu později zbyde, bude jen obdiv. Obdiv je méně než touha. Pouhá ozvěna touhy. Touha je začátek, základ a její naplnění. Všechno. Obsahuje naději, obdiv jen ocenění – nebo bezmocnost. Soustředil se na vidinu dívky. Hlava, krk, dlouhé nohy a pootevřená ústa a oči jako měsíční svit. Pleť jako padlý sníh. Břicho, prsa a bílý podbřišek, o který by si mohl opřít tvář. Klín, hluboké neznámo, kterého se může dotknout, ale nikdy ne dohlédnout nebo dosáhnout konce. Přál si, aby ho dívka pozvala k sobě. Aby mu slíbila, že s ním zůstane. Nikdy neodejde. Představoval si slova, kterými by to mohla vyjádřit.

Musel říct matce: „Je to jako proud. Tři druhy proudění v jednom toku mimo čas. Ne mimo ně. Co se stalo právě tady a teď, včera nebo ještě dřív, příliš dávno, než aby si to ještě pamatoval, a co přijde brzy, nebo později, někdy – snad. Nic ty tři proudy neodděluje.“ Pak řekl: „Ty dívky. Ta první, nebo ta poslední?“ Vnímal nedosažitelnost toho, co nemohl popsat. Obdivoval její tělo a hledal v její duši, co ji spojuje s tělem. S jejím a jeho tělem. Nepřímo i s tělem matky. Šlo to daleko dozadu, dopředu, donekonečna. Daleko před světlo, ve kterém se narodil z tmy a hloubky. A pak i mimo tu délku a hloubku. Kde slyšel poprvé, ještě v jejím lůně, zvuk řeči. Slova. Smích i pláč. Prázdnost, které se naplnilo. Kde a čeho se dotýkaly

jeho myšlenky. Myslel na to, jak byla jeho maminka urostlá, s bílou sytou pletí. Čím ho vzrušovala, až se styděl.

Vrátil se k představě dívek. Neznal nic krásnějšího než tváře a těla děvčat. Děkoval osudu za stvoření ženy.

Bylo příjemné myslet na dívky; na všechno, co znamená tělo. Přinášelo to jen mírné a příjemné rozpaky, protože to bylo tajné. Protékalo jím teplo, které vydávala jejich těla. Včetně těla matky. Nohy, ruce. Břicho. Ústa. Tvář. Klín. Jako bílý sníh. Všechno pokrýval sníh. Horký, neroztávající sníh. Led. Kameny. Proč ho přitahovala ústa? Protože k nim patřila tvář. Chtěl k nim patřit také? Co viděl a co nebylo nekonečné?

5

Osmadvacátého dne poté, co obdržel v posádce v Mariánských Lázních pušku, nedaleko odtud, u Polední hory, taky myslel na matku, na otce a sestru a na všechny ty dívky, o kterých snil s takovou intenzitou, že začaly být skutečné, z masa, krve a kůže. Nebo byl on sám o to skutečnější. Cítil, že tím zmužněl. Vnímал jejich vůni. Mučilo ho to. Touha a chtění. Nutnost a přání. Stesk. Bylo to silnější než jeho tělo. Silnější než jeho vůle. Silnější než on. Tajemné nutkání, čím přitahuje jeden klín ten druhý. Jednou si ta první dívka ve snu ostříhala vlasy, protože od ní odešel. Druhá měla oči jako hvězdy. V Terezíně – bylo to v roce 1942 v Domově mládeže na L 218 – uklízela pokoj číslo 16 pro třicet chlapců asi padesátiletá uklízečka. Měl horečku, nešel do práce a zůstal na kavalci. Pohladila ho po čele. Vzal její dlaň, sevřel ji, zavřel oči a vedl dlaň pod peřinu, pod pás a žena cítila, co ho trápilo. Zarazila se a nechala ruku, kde byla. Cítil její sevření, pohyb, který ho vysvobodil. A potom stud, který ho neopustil.

Přál si, aby neměl, co měl. Styděl se za svou posedlost, pro kterou neměl vysvětlení. Nebylo by lepší, kdyby se člověk narodil jako ryba? Bylo mu tenkrát patnáct. Přál si, aby uklízečka nazítří opět přišla. Už nepřišla. Později se styděl za poznání, že když se dostane na dno myšlenek a udělá čáru a všechno sečte, nezáleží na tom, jak je žena hezká nebo stará – co rozhoduje, je jen to, že je to žena. To ženské a nepostradatelné a nenahraditelné. Byla v tom zvířecost; čím byl člověk oslabený z osamělosti a zoufalství tak, že by mohl obcovat i se zvířetem. Co cítil, byl ten povědomý, ale neznámý živel, stejně silný a ničivý jako oheň a voda, dobrý sluha a zlý pán. Dovedlo ho to povznést a současně ponížit. Byl zmatený a nevěděl si sám se sebou rady. Byli na tom ti ostatní stejně, anebo to takhle prožíval jen on? Matku, sestru i otce zabili Němci v říjnu 1944 v Auschwitz-Birkenau. Říjen byl nejhorší válečný měsíc. Září bylo zlé, říjen nesrovnatelně horší. Němci prohrávali válku, s níž spojili svůj osud, a soustředili se na dílčí bitvu. Zabít své zajaté, jimiž opovrhovali. Tam, kde doposud vládli, v koncentračních táborech, zabít nepřítele, který – vyhladovělý, vyčerpaný a opuštěný – byl ze všech nejméně schopný se bránit. Vedli bitvu útěchy. Proti bezmocným. Byla to jediná válka, kterou Německo mohlo ještě vyhrát a vyhrálo.

Po večeři, kdy si oba poručíci (velitel roty a velitel protivýzvědné služby) šli po svém, dal někdo k lepšímu říkanku:

Byl jeden domeček,
v tom domečku stoleček,
na stolečku mistička,
v mističce vodička,
v té vodičce rybička.
„Kde je ta ryba?“
Kočka ji snědla.

„Kde je ta kočka?“
V lesy zaběhla.
„Kde jsou ty lesy?“
Na prach shořely.
„Kde je ten prach?“
Voda ho vzala.
„Kde je ta voda?“
Voli ji vypili.
„Kde jsou ti voli?“
Páni je snědli.
„Kde jsou ti páni?“
Na hřbitově zakopáni.

A potom vojáci zpívali hospodské odrhovačky, ve kterých, pokud zpívali už ve tmě, dlouho do noci, nacházel smysl a zůstával s nimi v myšlenkách, než usnul. V duchu si prozpěvoval jinou písničku, kterou složil král kabaretu v Terezíně Karel Švenk, *Terezínský pochod*:

Zítra život začíná
a s ním se blíží čas,
kdy sbalíme svůj raneček
a půjdeme domů zas.
Všechno jde, když se chce,
za ruce se vezmeme
a na troskách ghetta
budeme se smát.

Nedopadlo to tak dobře. Píseň přeháněla. Byl jedním z mála, co přežili, také proto, že místo něj zabili Němci někoho jiného.

Zbraně byly kořist po *Wehrmachtu*. Němci opouštěli v květnu 1945 s armádou maršála Schörnera českou kotlinu. Členové divizí *Waffen SS*, *Allgemeine SS* a *Gestapa* utíkali z Prahy k Američanům. Věděli, v čem je jejich hodnota. Čím mohou být pro Američany zajímaví. Nechali tu staré zbraně. Propojovaly ho v čase se vším, co vytvořilo jeho život. S čím dospíval, možná rychleji než druzí, protože měl na všechno méně času. Proč dával přednost postřehům před rozbory. Tušení před logikou. Co pokládali ostatní za jeho tajemství a co pro něj žádné tajemství nemělo. Měřil všechno po svém zkušeností z Auschwitz-Birkenau. Co je dobré. Co je zlé. Jeho metrem byl i německý plyn cyklon B, jímž Němci ve svých komorách trávili lidi.

„Druhou světovou válku jsme vyhráli,“ řekl poručík, velitel rotý. Napil se na to. Věřil, že vyhrál.

Zpočátku si také připadal, že možná patří na stranu vítězů, ale jistě ne na celé čáře. Bylo toho hodně, co za sebe v téhle vítězné válce prohrál. Nemusel o tom přemýšlet. Bylo to v něm, stejně bytostné jako sny o dívkách.

Dvacátý osmý den v posádce v Mariánských Lázních dostali osmimilimetrové německé opakovačky s rýhami a krvavými skvrnami a jmény německých vojáků, mnohých z nich už mrtvých. Nové na nich bylo, kdo teď ty pušky dostával. Zase se mu to spojilo s šepotem mužů v Auschwitz-Birkenau; v ozvěně to zahrnovalo i vinu, jakou cítí muži, kteří se nebránili včas a zmeškali svou příležitost, ale nejen tu. Nesli vinu i za ty, které měli bránit, i kdyby je to stálo život; i tak je to stálo život. A pak tu byl stud, skoro vina těch, co přežili, třebaže byli nevinní, protože za každého, co přežil, zabili Němci někoho jiného. Tak žili synové místo otců, matky místo dcer a bratři místo bratrů a sester. Neznámí za neznámé, známí za známé.

„Bránit se je první a poslední výsada člověka,“ řekl matce. „Odkaz takových mrtvých, jako byl náš tatínek. Kdyby se mě někdo zeptal, co mi vzala válka, řekl bych, že je to schopnost bránit se. Vzpomeň si na povstání ve varšavském ghettu, jak umírali už jen za svou důstojnost, než se sami zabili, aby je Němci nedostali živé. Nemám slova pro jejich hrdinství.“

„Chlapče,“ řekla matka.

„Vždycky mě to dojíká. Věděli, že padnou do posledního; měli jedinou možnost, když ne vyhrát život, alespoň neprohrát důstojnou smrt. Víc než zrazené nebo poplivané živoření. Ten poslední musel zastřelit svou matku, aby se nedostala Němcům do rukou, než zastřelil sebe.“

„Měl bys to na chvíli pustit z hlavy, chlapečku,“ dodala matka. „Vím o tom. Jsem na ně stejně pyšná jako ty.“

Nebyli to první z jeho lidí, kteří se raději sami zabili, než by se nechali porazit, zajmout a ponížit. Nesešlo na tom, že ti první to udělali dávno, ve skalách obležených někdejšími Římany.

„Myslím na kluky z Velké pevnosti v Terezíně, jako byl Číča Facekáč, co po válce odjeli do Palestiny. Naučili se bránit, bojovat. Jistě se jim stýská po sněhu.“

Tři dny po válce obsadil byt německého důstojníka *Waffen SS* v Truhlářské ulici ve čtvrtém poschodí v čísle 20 v Praze 1. Stal se dědicem svršků a vkusu *SS unterscharführera* Heinze Kiewelitze. Spony, hřebeny, prádlo. Leštěný nábytek ze světlého ořechu v obývacím pokoji a v ložnici. Obraz Hitlera v tlustém dřevěném rámu. Našel deník Heinze Kiewelitze, který přežil válku, i když jen s jednou rukou, protože druhou mu uštěřili v Rusku. Na poslední chvíli stačil i s rodinou prchnout. V deníku *unterscharführer* psal, že se nikdy neotáčí; existuje jen zítra. Není komu se omlouvat. Má svou čest. Miloval svou dvouletou holčičku a svou oddanou

ženu, se kterou v Praze prožili tři hezčí roky manželského života. Museli odejít narychlo. Nechali tu skoro všechno; vzali jen, co se vešlo do kočárku. V bytě zůstala protéza pravé ruky s lesklými patentními klouby, potažená až k zápěstí růžovým plátnem v tělové barvě, s rukavicí z tmavé vepřovice. Nejspíš si taky říkal, že život už není to co dřív.

Odvezl si svou manželskou lásku? Ztratil v Praze s mládím i štěstí?

Kde a jak asi žije? Kam se poděla jeho jistota pánů Evropy a jednou pánů světa? Jeden z budoucích pěti set milionů Němců, jimiž chtěli po válce kolonizovat Evropu od Biskajského zálivu až po Ural.

Během Pražského povstání ukořistil hned první den, v deštivou sobotu pátého května, pistoli. V tramvaji ho udivily dresy fotbalového mužstva Slavie, do kterých oblékli děti jejich maminky a tatínkové nebo starší sourozenci, napůl bílé a napůl červené, s rudou hvězdou na bílém podkladě na prsou. Už v pátek zažil, co se pak opakovalo v sobotu; mladíci v jeho věku vytáhli z nákupních a školních tašek mezi stanicemi Na Příkopě a Václavské náměstí červeno-modro-bílé státní vlajky a rozvinuli je. Všichni už věděli, že Hitler je po smrti. Dostal za úkol opatřit jídlo pro nemocnici v Kelleyově ulici a proběhnout Pařížskou třídou, ještě než se setmí. Vyběhl z rohového domu. Nic ho netrefilo. Mohl jim dopředu povědět, že ho nic netrefí. Všichni, kdo přežili lágr, věří, že jsou nesmrtelní. Udělal si oko u vrchní sestry. Hodně to pro něj znamenalo získat si přízeň některé z žen. V nemocnici šilhal po jedné z dívek. Zkazila mu to vizita. Trávil tři čtvrtě hodiny pod peřinou, vdechoval vůně zapařeného dívčího těla a tím to skončilo. Bylo příjemnější snít.

„Pořád z toho žiju,“ řekl ještě matce.

Kromě pistole z povstání si opatřil tenhle byt v Truhlářské ulici, kdyby se matka nebo sestra nebo otec nějakým zázrakem vrátili.

Neřekl matce, jak zavěsil protézu na stahovací lampu v kuchyni s bílou kredencí, prostřeným kuchyňským stolem a čtyřmi židlemi, s nádobím a talíři z tlustého bílého porcelánu, na jejichž dně byl modrý hákový kříž. Strílel na protézu ze dveří v předsíni ukořistěnou pistolí (podobnou prodal v hospodě v posádkovém městečku poručík, velitel roty). Pak mu bylo líto kredence. Přemístil protézu na záchod, do okna světlíku. Strílel z nejruznějších vzdáleností, až dokázal zasáhnout protézu od bílých vstupních dveří. Byl docela rád, že tu Heinz Kiewelitz už není, aspoň nemusel střílet na něj. Představoval si jeho ženu a děti. Nechtělo by se mu střílet na děti nebo na paní Kiewelitzovou. Cítil se Heinz Kiewelitz vinen? Nebo nevinen, jen jako jeden z těch, co narukovali? Protože musel?

V pozůstalosti Heinze Kiewelitze, v krabici na boty, koupené v Praze u Bati, našel dvě fotografie, jednu z Vilna, druhou z ulice v neznámém polském městečku. Na první vyháněli z domů židy ověšené ranečky a s kufry v rukou. Dívali se, jak je nakládají na žebříňáky. Pejzaté muže v kaftanech a ženy v šátcích a s parukami. Městečko bude *judenrein*, židůprosté, s prázdnými byty a krámky, okny, za nimiž se nic nehne. Zvelebí je, vydesinfikují a obsadí německými kolonisty. Matky zvedaly děti; takovou podívanou znovu tak brzy nezažijou. Přihlížející matky, děti a muži měli v očích podobný zájem, jako když přijíždí do městečka cirkus. Na druhém obrázku, který *unterscharführer* Kiewelitz nebral zrovna pevnou rukou, trochu rozviklaném a na matném válečném fotografickém papíru, stál půlkruh rozesmátých německých vojáků *Wehrmachtu* s puškami přes ramena. Jeden z nich nakopl starého muže. To jim přišlo k smíchu. Ve tváři a v očích starce vězelo bezmezné ponížení, ve výrazech a pohledech vojáků pobavení, sebevědomí a přesvědčení, že mají pravdu, sílu a dějiny na své straně. Byli to veselí jinoši, někteří ještě skoro děti. *Denn heute gehört uns*

Deutschland und morgen die ganze Welt. Voják *Wehrmacht*u zvedal nohu v zabláčené holince vysoko, aby mohl kopnout; musel přidržet řemen pušky rukama. Obě fotografie zachytily upřímnost, rozesmáté tváře a rozsvícené oči. Na první fotce jedno dítě kulilo oči jako cínové kuličky. To bylo na té fotce nejvýraznější. (Alespoň pro něj.) Oči dítěte jako kuličky. Zastínilo to hlavní akt, odvoz lidí, kteří přišli před několika minutami o domov, majetek, všechna práva, která kdy měli, minulost, přítomnost i budoucnost. Zoufalství, odevzdanost a smutek odjížděly na žebříňácích s nimi, do míst, z nichž se už nikdo nevrátí.

V domě v Truhlářské nevěděli, co se děje. Dlouho se taky nikdo neodvážil přijít do čtvrtého poschodí a zeptat se, kdo na koho střílí. Domovnice už byla stará a ustrašená. Nabála se za minulých šest let okupace až až.

Střílel, dokud mu nedošly náboje; pak si opatřil nové. Po válce to nebylo těžké. Náboje menší ráže obalil proužky novinového papíru, aby mu držely v zásobníku. Pasovaly perfektně. Myslel na to, jak dožene čas, kdy se nebránil. Nechtěl taky myslet na to, po kom měl *unterscharführer* Heinz Kiewelitz nábytek.

„Na stěnách visely – kromě Adolfa Hitlera a vyznamenání z východní fronty – obrázky s vesnickým kostelíkem a zarámovaná fotografie dětátka s plavými vlásky a modrýma očima v německém kroji s kšandíčkami a retušovaná svatební fotografie.“ S Hitlerem si poradil rychle. Vytáhl ho z rámu, zmačkal, roztrhal a spláchnul. Nechali po sobě jídlo. Osobní věci. „V dopisech Heinz Kiewelitz psal, že většina ruských a polských žen je modrooká a plavovlasá jako Němky. Nejsou tak čistotné. Schovával si i nejmenší účtenky: kolik stálo poprvé ostrážat jeho holčičku, například. Představoval jsem si ho, jak sedí na okraji vany a čistí si nehty od krve. Asi ho nezajímalo, čí ta krev byla.“

Matka pozorně naslouchala.

„Celou válku jsem si přál posadit se do vany s teplou vodou až po krk a v té vodě jíst. Zůstat tam třeba do rána. Očistit se a mít přitom požitek.“

Neřekl matce, s kým by bylo příjemné ležet v teplé vodě ve vaně.

Na fotografii vypadal unterscharführer Kiewelitz jako holič. Nebo starosta malé vesnice. Už mu ustupovaly vlasy z čela. Proč se tak ochotně pustil do války s celým světem? Měl za to, jak si zapsal, že se němečtí Teutoni dali svést z pravé cesty starými Římany? Tím, co přišlo po nich, židovskou a křesťanskou civilizací? Nikde, kam přišel, už žádní židé nebyli. Jen o nich mluvili osvětoví důstojníci, stejně jako o nové německé mravnosti. Chtěl napravit, v čem podle něj Teutoni pochybili? Myl si ruce a nohy až po lýtku v Odře a Nise a v řece San, jako si je oplachoval ve Sprévě? Jeho kapitán řekl, že ráno byl ve Francii, večer v Řecku a den nato v Rusku a pořád to byla jedna Třetí říše. Špatné? *Ausgesprochen gut*. Vysloveně dobré. Židi, Cikáni a Slovani – Češi, Poláci a Jugoslávci – mají dohráno – *ausgespielt*. Celá Evropa bude německým prostorem. Vyčistili to zgruntu. Evropa je *judenrein*. Ještě neví, kdy přijdou na řadu negři a ostatní verbež.

Tolik už vyplulo na povrch. A zdaleka tomu není konec. Nikdy nebudou lidi vědět všechno. A je to pořád ve vzduchu. Odněkud se to vzalo a nikdy to nezmizelo.

Heinz Kiewelitz miloval svou rodinu, jako lovec miluje svého psa. Ne, miloval svou rodinu, jako milují své rodiny otcové. Chybělo mu něco jiného. Nejenom pravá ruka.

Býval by pro německou říši obětoval i svou holčičku, manželku, matku a otce? Co si myslí dnes? Co si bude jednou myslet jeho dcera?

„Někdy mě napadá, jak bych se asi choval, kdybych se narodil jako Heinz Kiewelitz,“ řekl matce.

„Jak ti něco takového může vůbec přijít na mysl?“ zeptala se matka. „Zbytečně si tím lámeš hlavu.“

„Není to poprvé,“ přiznal se matce.

Myslel si: Ted', tenkrát, ještě dřív než tenkrát. Němci je vždycky dokázali přelstít. Čím to je, že člověk radši věří i lhářům, než nevěří nikomu.

Myslel znovu na to, jak se v Auschwitz-Birkenau hráli vlastními těly. Tehdy záviděl mužům uprostřed života, omrzlým a zmrzačeným, tu část jejich zkušenosti, o které mohli v lágru už jen mluvit. Ti třicetiletí a čtyřicetiletí vzali do svého středu mladší a zkrhlejší. Vytvořili kolem nich kruh a hráli je vlastním živočišným teplem. To byla poslední družnost, kterou mohli vychutnat.

Když se matka ani otec nevrátili, vzala si byt v Truhlářské správcová, která s rodinou čekala na bydlení celou válku. Musela oželeť, že často nefungoval výtah.

„Vzpomínám si na svého německého mistra, když jsem pracovala v roce 1944 v Německu ve Freibergu v továrně na meseršmity,“ řekla matka. „Montovali jsme křídla. Zastřelili ho za sabotáž. Na konci nedělní směny mi přinesl hrudku soli, abych ji mohla lízat. Sůl mi v Německu chyběla ze všeho nejvíc. Nedostatek soli je jako žízeň. Byl to stejný člověk, který mi v zimě hodil hadry, abych si zabalila nohy, když jsem myslel, že ho nikdo nevidí.“

„Taky jsem potkal pár soucitnějších Němců,“ řekl.

V bytě po unterscharführerovi stála vysoká kachlová kamna až ke stropu. Když se zatopilo, dávaly béžové kachlíčky teplo tři dny a tři noci. To by se matce líbilo.

Byl při tom, když v Auschwitz-Birkenau odváděli do plynu židovské slepce. Pak francouzské židovské sirotky. Nakonec zdravé ženy.

Poručík roty, kde ještě ráno sloužil, na něm vyzvídál, o čem debatují vojáci na světlici. Je nutné být bdělý a ostražitý.

„Copak jsem špion?“ zeptal se poručíka.

„Neodpustí mi propast, jako mi neodpustil, že jsem s ním mluvil na stojce,“ řekl matce.

Držel se teď proudu, který protékal jeho pamětí jako ponorná řeka plynoucí v kruhu. Ti mrtví v Polsku měli také svoje teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Neměli své potom.

„Máš mi toho hodně co říct, chlapečku,“ řekla matka. „Jsem ráda. A ráda tě poslouchám, jako když jsi mi jako klouček zpíval.“

„Na to si pamatuju,“ připustil. „*Plavala husička po Dunaji...*“

„Ano, tu. *Housátka se za ní kolébají...*“

„Skoro jsem na to zapomněl. Ale už si vzpomínám. Mělas to ráda.“

„Pořád myslím na to, jak ses mi narodil. Jakou jsme měli radost. Dělalí jsme, co jsme mohli, abys byl šťastné dítě.“

Pamatoval si, jak matka šla – když byli se sestrou ještě děti – kolem stromu a ptala se, co by jí asi mohl vyprávět. Co by mohla vyprávět propast? Co bude vyprávět propasti on?

V hlavě mu hučelo. Propast, tma a vítr připomínaly lodní bagr s lžícovými rypadly, který jako dítě pozoroval na Vltavě.

„Jsou dva druhy smrti,“ řekla matka. „Nevíš?“

„Vzpomínáš si?“ zeptala se dívka ze snu.

„Jistě,“ odpověděl. „Ne na všechno. Na tři druhy času. Ted' a tenkrát a ještě dřív než tenkrát.“

Kam se mu ztratila? Potřebuje ji teď – tady. Hned. To překrásné, pevné dívčí tělo. Ta pootevřená ústa. Teplo, které jí vychází z klína. Jako náplast na tu padesáti- nebo pětapadesátiletou uklízečku, když mu bylo patnáct, a na tu nemocnou holku, u jejíž nohou

měl za povstání v nemocnici pětáctýřicet minut hlavu pod zapařenou dekou.

Co všechno je v životě vysoko nebo hluboko? Myslel na klín té holky tenkrát. Poprvé si vzpomněl, jak se jmenovala. Ruth Barzyová. Měla nažloutlou pleť. Už se pak na ni neodvážil podívat. Zůstaly mu z ní v paměti vystouplé modré žíly na vnitřní straně stehen. Vrásky na nadrech, jak prudce zhubla, protože jí v lágru nedávali jíst a dřela jako zvíře. Tvrdila, že před válkou byla plná a pěkná. Doktor (zatímco on se schovával u ní pod peřinou) ji ujišťoval, že zase bude vypadat k světu. Celý život má před sebou. Překryje to ty tři špatné roky.

Měl strach, že se zalkne jejím klínem. Že se v ní ztratí jako pod příkrývkou. Přál si povznést se nad to a neobviňovat ji z ničeho, za co nemohla. Nemohla ho přece spolknout. Nebo do sebe vcucnout. Opravdu to bylo nemožné? Nefungovalo to tak. Nebyl na sebe pyšný. Věděl, jak se od toho odpoutat. Pomohlo mu to, kdykoli se k Ruth Barzyové v paměti vracel.

Představoval si tu nahou dívku, ve které bylo jitro i večer, úsvit i soumrak; jak plave v zatopené štolě v modré průzračné vodě se zlatým pískem a velkými kameny na dně a hraje si s hadem s pronikavýma zelenýma očima, a jak se jejich těla vlní, jako by dívka byla had a had dívka, a svítí na ně slunce. Tu krásu, kterou mohou mít jen tělo, tvář a ústa a vlasy a nehty a paže a břicho a prsa a klín. Odpočaté a svěží, teplé dívčí tělo; stačí se dívat, aby se zajíkal a zrychlil se mu dech a tlukot srdce. Výsledkem byla touha. Téměř posedlost. Kde je? Přijde k němu ještě někdy? Sníh ho oslňoval jako prudké světlo ve tmě.

Snažil se neusnout, neupadnout do bezvědomí. Pomáhalo mu v tom hřmění ve spáncích. Myslel na to, jak obelstít víchr, zimu a tmu. Jak vrátit vidinu dívek. Kdyby tu byla alespoň jedna z nich,

vypadalo by všechno jinak. Věděl která. Dívka jitro. Dívka večer. Dívka úsvit. Dívka soumrak. Třeba i Ruth Barzyová v nemocnici, se svým zapařeným tělem a stejně zapařenou příkrývkou. Z vidin je snadné vyloučit to horší. Bolí jen, co je blízko; co je daleko, je téměř bezbolestné.

„Ne docela, mami,“ přiznal.

Proč říkala matka, že má modré židovské oči? Usmál se. Nevěděla, co se mu o ní v noci zdálo? Co by tomu řekla? Maminka se mu líbila první ze všech. Potom sestra. A pak neznámé, ještě neexistující dívky. Ta jedna. Jitřní dívka. Večerní dívka. Ty mezitím.

Dlouho s tím nevystačil. Nikdy s tím dlouho nevystačil.

Myslel na dívku ze snu. Byla krásná a uvolněná, ve všech ohledech. (Ve snu během noci nebo na začátku rána; někdy o ní snil i ve dne.) Dívala se na něj pozorně, něžnými očima, s pootevřenými ústy, bez jediného slova. Měla čistou a souměrnou, protáhlou tvář. Pozorně ho poslouchala. Naslouchala i jeho mlčení. Zajímalo ji každé jeho slovo, vzdech nebo odmlka. Pohled. Posunek. Mohla by s ním žít? Mohl by žít s ní? Byla v ní cudnost i otevřenost, s jakou se dosud nesetkal. Usmívala se jako člověk, který od nikoho nic nechce: Zároveň naznačovala očima, čím by mu mohla vyjít vstříc. Vnímal její tělo, ústa a štíhlost tváře a hrud', boky a břicho, dlouhé štíhlé nohy. Čas s ní plynul bez ohledu na minuty nebo hodiny. Byl to jiný čas, než jaký znal; odlišný, než zatím žil nebo trávil s lidmi. Byla nahá, s dlouhými upravenými vlasy, i když byly rozpuštěné. Měla vlasy jako sítě spletené z mlhy nebo záře perel ve večerním slunci, jemně narudlé a voňavé jako horská voda. Její výraz říkal beze slov, že všechno, co mu ukazuje, je mimo hřích. Nevinnost ženských úst a dívčího hrdla, nedozírnost dívčího klína. Cítil v ní, co hledal. Blízkost a něhu. Pochopení a bezpečí. U ní nemusí mít strach, že selže. Ví, co ho souží. Čeho se bojí; co v sobě potlačuje.

Nechce, aby měl výčitky svědomí. Co ona? Ach, usmála se. Mohl se jí v duchu dotýkat, jak chtěl; vdechl, když vydechla. Vydechl, když vdechla. Nikdy se nedostal k tomu, aby jí řekl, jak je krásná. O to mu teď šlo, chtěl ujistit matku. Aby té dívce řekl, jak je krásná. Nechtěla víc, než si hrát? Chtěl se jí dotýkat. Přál si ji obejmout. Říkala očima a mlčenlivými ústy a úsměvem, svým mládím, že se sytí jen radostí. Nechce nic, co je nebezpečné nebo nestvůrné. Něco v ní volalo po doteku a ocenění a ujišťovalo ho, že nebude odmítnut. Je to pokaždé znovu zasvěcení. Vztáhl po ní paži. Dřív, než se jí mohl dotknout, rozplynula se jako vločka ve větru.

Chvilími se mu zdálo, že ve větru slyší zpěv z hospody nedaleko posádky, ze směru Polední hory. V sobotu a v neděli se tam tančí. Valčíky, polky, tango. Zcela jistě to zaslechl. Někdy vypomáhá hudebníkům Rajko Farkaš, Cikán. Co sobota, to zábava. Ubili tam osmapadesátiletého mrzáka, se kterým šestatřicet let pili u stolu pivo. V hospodě dávali štamgasti k lepšímu katastrofy, které se udály a o nichž jim vyprávěli dědové nebo o kterých se dočetli v novinách. V takovém zemětřesení prý zahynou všichni. Pojem „všichni“ ho zastrásoval. Sami nebyli ve válce a představovali si nebezpečí, které je neohrožovalo. Zapíjeli to řízným pivem, desítkou a dvanáctkou. Občas se bavili o čarodějnicích, čím uřknou dobytek, otráví studně nebo nechají kravám ve vemeni vyschnout mléko. Není každá ženská tak trochu čarodějnice? Na některé kejkle chlap ani nepřijde. Čím se liší muž od ženy? Bavili se o vášních a neřestech; proč tak málo žen slouží mužům z lásky a ochotně – když už, tak jen z donucení nebo za odměnu? Zač se ženy dnes ani nestydí jako ještě jejich babičky? Jak málo dbají ženy o klid mužů, o jejich hašteřivosti ani nemluvě? Kde jsou ty časy, kdy žena raději zahynula, než aby ztratila před svatbou panenství! Stěžovali si na ženské rozmazy, proti kterým nejsou léky. Vybavovali se hodně

o svých předcích a o poslední válce. To ho přimělo k tomu, aby porovnával jejich zkušenosti se svými. Pronásledovaly ho masové hroby, nemožnost oplakat své mrtvé, protože nemají hroby. Nemožnost potrestat zločiny, jejichž původci berou v Německu vojenské penze a ti horší si našli teplá, bezpečná místa po celém světě. V Rio de Janeiru, Buenos Aires, v Santiagu de Chile. Na co teď žádají ti nepolepšitelní peníze jako nedávno na plynové komory? Jak vyloučit, aby se to neopakovalo? Slyšel, jak se německý velitel vyhlazovacího tábora Treblinka před soudem hájil, že masově vraždil, protože musel; pro živé by nebylo v lágru dost místa. Stal se svět porážkou Německa spravedlivější? Nechával si to pro sebe. Patřilo to k záležitostí, které lidé jen těžko chápali a s nimiž nemělo smysl se chlubit.

Sníh pod ním vrzal, i když se nehýbal. Otáčela se pod ním Země? Cestou vesmírem míjel hvězdy. Viděl svá záda. Jednou se v ložnici díval zezadu na matku, když se svlékala; nevěděla, že je tam s ní. Neřekl by nikomu, co to s ním udělalo. Měl se za to stydět?

Cítil úder laviny jako ozvěnu. Světlo, v jehož záblesku se rozprostřela tma. Ve tmě se jeho výkřik proměnil v ticho. Co znamenalo hřmění uprostřed, než ho zahltilo? Byl to jeho výkřik, který nepoznával? Hlas někoho jiného? Bolest všech neznámých, na kterých mu nezáleželo? Viděl hvězdy, jak se srážely a jiskřily a rozpadávaly se v prach, který je obletoval jako sněhové vločky ve větru. Tolik hvězd jako sněhových vloček, když je několikadenní sněhová bouře. Napadlo ho, že propast je jako garáž. Co mu ještě připomínalo garáž? Ano, plynové komory, podzemní svlékárny. Říjen 1944 v Polsku. Snažil se zapomenout na hřmění v hlavě. Na ozvěny úderu. Na tmu.

Měl pár věcí, se kterými by se matce rád svěřil. (Ne s tím, co s ním tenkrát udělal pohled na její tělo.)

Neměl rád děvčata, která při tanci poulí oči jako kapr. Svou zmatenost. Přál si někoho milovat. (Za to se styděl. To bylo jedno z jeho nejniternejších tajemství.) Bylo to jen přání? Nutnost? Chtěl milovat, aby někdo miloval jeho? Byl o tolik jiný, že mu to nevyšlo? Nebo příliš mladý? Vzpomněl si na poručíka, jenž velel jejich rotě a který mu dal rozkaz, aby vyjel, i když ho varoval před větrem, a také na poručíka vojenské kontrarozvědky. Znamenali klíč k ledasčemu. Byly to záblesky myšlenek. Tiché výkřiky, šepot, nemá řeč ticha.

Měl štěstí, že se při pádu do propasti nenabodl na lyže, na hole ani na hlaveň pušky. Mohl přijít o oko nebo o obě; mohl si probodnout břicho. To by ho už žádná z těch jeho snových dívek nechtěla.

Chvilí se snažil myslet na to, jak by se odtud mohl dostat. Daleko ho to nedovedlo. Bylo lepší snít o děvčatech. O živočišném teple; o tom hezčím. Obsáhlo to pocit a pohled, slovo a nakonec dotek. Pocit těla. Vnímál své tělo. Kde teď ty dívky byly? Kde bylo všechno? Věděl, že nemůže vydržet déle než čtyřiaadvacet hodin. Ze všeho nejvíc si přál vidět tu jednu, jak se u jezírka svlékla a skočila do vody. Hladina se modře leskla, vítr čeřil vlnky a ze sluncem vybělených kamenných teras protékala na spodní schody skály voda a pak dopadala a pěnila, vířila prach na dně a měnila ho v kal. Jemnou zlatou kaši, ze které unikal vodní had, aby se nechal dívkou uprostřed jezírka vlákat a vtáhnout k ní. Všechno už čisté jako stěny štol po dešti, v paprscích slunce.

Snažil se objasnit si situaci. Kde ležel jako trosečník vyvržený mořem na opuštěný pustý ostrov, daleko od lidí. Kousek odtud byla Polední hora. Za hlavou nebo v nohách měl Německo. Zima byla v kraji tuhá. Od raného podzimu do pozdního jara. Jak říkal poručík, velitel roty, v učebně, roční období trvají podle toho, v jakém úhlu k pólům se otáčí Země kolem osy, od východu k západu, kolem

Slunce. Poručík se snažil popsat vše jednou větou. Co si vyžadovalo víc, nevysvětloval.

Každý pohled v horách člověku něco připomínal. Výšku i hloubku, výstup i sestup. Závrať. Až ze závratí přicházely touha a vidiny dívek. Té jedné. Vyčítal si; tolikrát ji už zmeškal. Jistě si byli už párkrát blízko. Měl za to, že má dost času anebo že ještě nepřišla ta správná, jeho chvíle? Napadalo ho, že je to jako s kokrháním kohouta, které člověk mnohokrát zaslechne, až si najednou uvědomí, že důležité je jenom to první kokrhání, odděluje noc a den. Neměl by příště zmeškat. Ani to první, ani to poslední. Také ta dívka je něco jako kohout a odděluje den od noci nebo noc ode dne. Touhu od naplnění. Současně je spojuje. Spojuje? Nic není jisté. Nikdy nic nebylo, není a nebude jisté. Ani to nejtajnější. Poprvé ho napadlo, co všechno asi znamená ta dívka. Nebo mohl být on to první a poslední, co rozhoduje? Myslel na vojáky v kasárnách. Na Koně, Cikána a Krista, na desátníka. To je nenapadlo, že zapadne zrovna sem. Budou se ptát: Jak mohl zabloudit tak daleko? Zřítit se do propasti? Mít při tom pocit, jako by letěl nebo proplouval vzduchem jako nějaký kouzelník nebo vzduchoplavec? Byla to tvrdohlavost, svévolnost nebo vzdor, ze kterých ho poručík, velitel roty, obviňoval. Nořil se do svých marnivých vidin nebo neprůhledných ozvěn? Dal se ukolébat a podcenil bouři, víry sněhu, skrz něž nemohl dohlédnout ani na dno? Co je na planině za propastí nebo na úpatí hory. Nesledoval vojenskou mapu? Minul na pomyslném zasněženém rozcestí správnější stezku? Neviděl v mlhách a v nízkých tmavých mracích začátek bouře, než se vzdula a pohltila kraj? Nebyl moc praktický. V duchu se dovolával pochopení. Okamžiku, v němž se z chlapce stane muž ještě jinak než počtem let. Kdy se jeho touha rovná úžasu, úzkosti a očekávání a nakonec překvapení. Rozum

ustoupí snění. Všechno se mění v inspiraci. K jednorázovému dobrodružství, závazku a životní dřeni.

Matka teď řekla: „Když ses mi narodil, miláčku, byla venku zima, vítr, v mracích sněh; prosinec se chýlil ke konci; šla jsem udělat vánočky, jak to chtěl tatínek. Bylo úterý, skoro večer. Čekala jsem tě už v sobotu. Všechno jsem měla připravené. Rozinky, zadělané těsto. Místo toho jsi přišel ty. Narodil ses snadno. Skoro jsem tě vyplivla. I podle kalendáře to byla nejlepších noc v roce, jedenadvacátého. Ta nejdelší.“

Začal se v duchu ohledávat. Zvuky tmy vězely na dně propasti jako spící kachny ve studené vodě. Hlodala v něm myšlenka, že sotvakdo se ho vydá hledat v takovém nečase. Cvičení mělo ve vojenských papírech název *Válečná hra*. Zdálo se snadné hrát si na válku. O tom věděl svoje.

Vnímal sám za sebe, co si chtěl dokazovat. Nebylo to jen obstat, nebo neobstat. Byl to neslyšný zvuk a jeho zdroje i ozvěny. Myšlenky, představy, zkušenosti. Byl by rád, kdyby se dal život na zemi převrátit naruby.

Propast mu tvarem připomínala nádobu s hrdlem, do níž se sbírají tma i zima a vtékají dovnitř, až se nádoba naplní po okraj. Praskne? Díval se nahoru, odkud navzdory všemu očekával ze tmy pomoc.

Ta dívka. Nechtěl víc, než aby mu podala ruku a pomohla vstát. Postavil by se. Vzal by její dlaň do své. Vykročili by bok po boku, pomalým krokem, a brouzdali by se sněhem, jako se brouzdával sám létem v trávě. Snil o dívce, jaru a sněžení, o zelené trávě za někdejší štolou. Nemuseli mluvit. Dotýkali se rukama, dlaněmi. Stačilo mu to; obsáhlo to všechno. Ve vodě, a když se procházela, se vlnila jako tanečnice. Mhouřila oči, jako když se odloupává zlato a z noci vychází den. Mezi dlouhýma nohama se jí proháněl vítr.

Tak si to vždycky představoval. Cítil svou duši jako řeku, do které vtéká jiná řeka a obě splynou. Můžeš mi věřit, říkal dívce. Věřím ti i nevěřím, odpovídala. Komu se v tom ohledu dá úplně věřit? Povaha má své území, hranice. Touha přichází, ochabuje a vyprchá. Kluci jako ty jsou nestálí. Viděla v duchu kal na dně jeho duše? Nebo se chtěla očistit od svého kalu? Naučil bych tě zapomenout, řekl. To opravdu umíš? Zeptala se. Nikdy spolu nemluvili. Zdálo se mu, že slyšel její šepot. Neodvážil se na ni podívat. Mohl si ji představit. Byli tu sami. Rušilo je jen hřmění bouře. Ptala se ho, jestli se udeřil do hlavy. Asi se tvářil, jako by nechápal. Křičel? Muselo to znít, jako kdyby volal někdo jiný. Nesmí si připustit, že je tma. To by ji odehnal. Je propojena se světlem, bělostí vloček a sluneční září jako krev, která mu proudí v žilách, a jako obě poloviny srdce. Vyvolávala v něm pocit čistoty jako oblázek na dně peřeje, omývaný vodou. Vydávala ze sebe teplo a světlo jako slunce uprostřed léta. Vzpomíná si, jak se mu ukázala poprvé? Viděl ji v duchu jako jitrní stín, než se promění v den. Se světlem se stín teprve narodil. Večer. Tma uprostřed noci. Stíny obsahovaly blízkost a bezpečí, všechno velice něžné. Zase slyšel hřmění v hlavě a kolem spánků. Dotek ledového větru, hukot, který přicházel shora a zůstával uvnitř propasti jako sníh, kterým dno propasti skoro zapadalo. Měl by držet hlavu vzhůru, aby ho to nezasněžilo.

6

Pokusil se znovu odhadnout sílu a směr větru. Zdálo se mu, že mraky se kladly na sebe, takže zmnožovaly tmu. Snad se už přiblížilo ráno. Zuří nahoře ještě bouře? Hřmění neustávalo. Trvala bouře pět, deset nebo patnáct minut? (Jako plynování v Auschwitz-Bir-

kenau. Němci se naučili šetřit i cyklonem B. Potom trvalo plynování půl hodiny, než se všichni udusili. Nebo to trvalo celou noc? Nejdřív od rána do večera, potom od soumraku do svítání?)

Trojí čas: teď a tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Stydl se už dopředu, jak se na něj budou ostatní dívat. Za co všechno se člověk stydí. Čeho lituje. Čeho nelituje. Třeba jsem to opravdu neměl zapotřebí a nemuselo se to stát. A na dně otázky se ozývala další: Proč se to muselo stát zrovna mně? Co jsem mohl nebo měl udělat, aby se to nestalo právě mně? V duchu slyšel poručíka, velitele roty, jak to vysvětluje svým nadřízeným. Armáda si nemůže dovolit ztrácet lehkomyšlné vojáky. Kdo řekl, že nejdražší ze všeho je pro nové zřízení člověk, a který autor napsal, že člověk – to zní hrdě?

To nejněžnější, co si dokázal představit, zesílené odstupem. Zvětšené vzpomínkou. Zdůrazněné představou. Ta krásná dívka, kterou viděl jako opar jitra. Včetně stehen a rozkroku, který připomínal napolo rozevřené růžové rty. Mušli. Ulitu. První, která mu umožnila, aby se jí dotkl víc než pohledem, se jmenovala Káťa Ziehrerová. To bylo v Terezíně, ve třiačtyřicátém. Její tatínek byl velké zvíře na Židovské náboženské obci, nejdřív v Ostravě, potom v Praze a nakonec v ghettu. V duchu ucítil vůni jejího těla; co to v něm tehdy vyvolalo. Směl osahat její pleť, kde končí záda. Dva boubelaté polštářky, měkké a pevné, milé a hezké.

Pokusil se sfouknout sněhové vločky ze rtů. Připomínaly mu polštář, který mu dávala maminka do postele, když mu byly čtyři. Nacpala ho husím peřím. K tomu měl bíle povlečenou prošívanou deku; bylo mu vždycky teplo. Vločky se změnily v led.

Káťa Ziehrerová měla hezký úsměv; byla v každý okamžik své existence připravena se líbat. Dotýkat se ústy všeho. Současně s tím měla v sobě něco drsného. Nebyla zlá, trochu vypočítavá. Dovedla stát jakoby rozkročená, i když měla nohy u sebe. Ruce v bok, bra-

dičku a klín dopředu. V očích výzvu a pochybnost. Odhadla jeho postavu, jako odhadoval tu její, od pasu dolů a od pasu vzhůru. „Jak moc mě miluješ?“ chtěla vědět. „Nevím,“ odpověděl tenkrát. Bylo mu šestnáct a jeden den. „Taky věříš, že holka může být čarodějnice, která otráví muže i bez jedu?“ „A ty tomu věříš?“ Tím si ji získal, třebaže velice nakrátko. Takových kluků, jako byl on, znala povícero. A to, co jemu, dovolila všem. Jemu dala přednost, protože měl odvahu utrhnout pro ni růži v zahradě vysokého německého důstojníka. Byla to rudá růže – to ve tmě neviděl – královna mezi květinami. Byl na sebe pyšný. Směl za to sáhnout na ženu.

Tenkrát, v terezínské Velké pevnosti, ho Káťa Ziehrerová přijala už po večeři; starší světnice nařídila zhasnout. Nikdo nevěděl, že Káťa má nedovolenou návštěvu. Ptala se ho – trochu posměšně – jestli ví, co je to panenství. Čím je žena víc než tajuplné zvíře. Než laciné tajemství klína. Posmívala se jeho tělu. Není snad jenom za člověka přestrojený jednorozec, který hledá v lese ochranu panny? Chtěla, aby se styděl? Aby selhal? Pásla se na jeho neznalostech. Nechala ho, aby jí stáhl kalhotky; byly jemnější než jakákoli tkánina, které se kdy dotkl. (Později zvážil, oč jemnější byly kalhotky než její pleť a husté vlasy nahoře i dole.) „Máš štěstí, že se děti nerodí z polibku, jak věřila babička, než se vdala,“ řekla. Později si to přehrával. Říkal jí její tatínek věci, které dětem obvykle ani matky neříkají? Dostávalo to různý smysl, podle toho, kde nebo s kým byl a jak už to bylo dlouho. Už tehdy věděl a cítil, co je to tělo. Jeho a její tělo a obě těla dohromady – co znamená a co váží tělo a jakou roli v tom hraje duše. Co pro duši znamená tělo, co duše pro tělo. Po čem člověk prahne víc. Kdy mění duši za tělo, ale opačně už ne. Touha a stesk. Odvaha seskočit z nejvyššího útesu do nejhlubší propasti.

Bylo jí sedmnáct. Měla důležité a choulostivé dny. Zнала své počty. Nerada by se byla spletla. S tím si nehrála. A nedovolila to ani nikomu jinému. Věděla, proč a jak se rodí děti. Co je to drahocenné a nebezpečné, čeho se vzdává muž pro ženu tolikrát, kolikrát mu to jedna žena nebo více žen povolí, zatímco dívka má panenství jen jednou. Zato může otěhotnět snadno, jako když luskne prsty. Ocenila jeho riziko. Nechala se osahat. Poskytla mu omezený čas. Smála se. Stále svůj vyzývavý, pochybovačný pohled. Vědomí těla. Co pro ni obnáší. Co mělo znamenat pro něj. Zvědavost. Musel se spokojit s málem. Snad příště dostane víc. Mohla být pyšná na svoje tělo. Věděla, že stačí, aby měla tělo, svou báječnou mušli, a bude o ni zájem, jež zhodnotí, jak bude chtít. Bez ohledu na to, jak dlouho to může trvat, nakolik s tím vystačí. Zdálo se, že slovo zítra pro ni znamená jen málo. Vyznávala tady a teď – teď hned. Pro sebe, nebo pro ty druhé? Kdoví? Zdála se jednoduchá. Ve skutečnosti to byla její volba, co bude, nebo nebude jednoduché. Tělo k tomu patřilo. Snad tušila, že z ní zůstane jen vidina, vzpomínka ve sněhu a ledu.

„Už o tom nemluv,“ řekl.

„Mluvíš ke mně?“ zeptala se matka.

Mohl srovnávat Kátu Ziehrerovou s druhými, s jiným šepotem. S úsměvy. S nebezpečím. S prádlem. (S jiným rizikem.) S odlišnou lítostí nebo studem. S pocitem nenaplněnosti. Selhal? Byl zmatený. Proč nešla dál? Kam se vypařila její něha? Kdo tu co nabízel a kdo bral? Poprvé se setkal se spojením těla, s výměnou něčeho za něco. Ještě nevěděl, že z každého vztahu mezi mužem a ženou se něco rodí, i když ne vždycky dítě. Nejen proto, že rodit děti bylo za války zakázané; trestalo se to transportem na východ; smrtí v komíně. Co se v něm narodilo z doteků Káti Ziehrerové? A co v ní? Co potom? Myslel na svou krev, na její krev. Matka to tušila. O tom nechtěla mluvit.

„Někdy jsem si přála, abych se narodila jako kluk,“ řekla Káťa Ziehrerová.

Vyprávěla mu, že když jí bylo pět, zamilovala se do tatínka. Chystala se, že vyroste a vezme si ho za muže. Ptala se maminky, jestli smí. Vzít si tatínka? Maminka přisvědčila. Proč ne? Když jí bylo devět, prožila první dívčí zklamání; nemůže si vzít za muže otce.

Vracela to svým nápadníkům; ani nevěděla, že se mstila. Vycházela klukům vstříc rychle, ale jen na půl cesty. Chtěla se prodat za víc, než se jí nabízelo a než zájemci mohli dát. Chtěla od nich, aby byli jako on – tatínek, než ho Němci odvezli na východ? Každý ví, co se stalo. Smaže smrt hříchy? Asi ne, dokud žijí pamětníci. Ani na konci světa? Ani tam ne. Káťa Ziehrerová už nežila.

„Proč bych nesměla mít ráda tatínka, jak chceš? Jak si to ode mě přeje? A já od něj,“ to říkala, když už byl otec za horami a s největší pravděpodobností z něj byly už pouhé saze. Na co přesně vzpomínala? Zůstala po ní ozvěna neřestí a pak tváře, vyčouhlé štíhlé tělo se zdůrazněnými malými prsy, dlouhýma nohama a hubeným zadečkem. Tím se podobala starověké fregatě bez plachet. Vyvolávala v klucích radost, třebaže to bylo i kapku směšné, když se procházela sama na náměstí jako dospělá, čtrnáctiletá kurtizána, vytáhlé dítě.

Dodatečně v duchu děkoval Kátě Ziehrerové za to, že poznal sílu svalů na nohou i na rukou. Poprvé si uvědomil, proč ho může těšit jen to, co je správné nebo dobré. Neraď by si to jen namlouval. Co Kátě Ziehrerové chybělo, byla čistota, ne proto, že by se málo myla. Spojila se mu s rozčarováním nebo vystřízlivěním, kocovinou, aniž co vypil. Třásla se mu duše. Vzpomínka na zahradu, pečlivě pěstovaný a vzorně zastřižený záhon bílých a rudých růží, a jak se ve spěchu poškrábal o trny a o kůru stromu, po němž slezl a vylezl z bašty do německé zahrady a zpět. Jak si potom v duchu

lízal rány. Polibek s hořkou příchutí. Touha vzhůru nohama. Jen jednou a krátce s ním mluvila vážně. Anebo mluvila sama se sebou. Svěřila mu svůj sen. Zdálo se jí, že je se svou přítelkyní Sandrou na cestě. Někam dorazily. Ptali se jich, jestli by chtěly vidět fotografie, jak vypadaly novorozené. Nejdříve ukázali obrázek kamarádky. Tlustoučká líčka, kulatá tvář a čelo, zavřená oteklá očička. Pak jí ukázali její. Tvář polorozložené mumie. Měla tmavou pleť a chomáčky dlouhých černých vlasů. Mezi ploškami s chloupky zela holá lebka. Tvář s vysušenou pleť jako scvrklé jablko, znetvořená bezzubým smíchem. Veliké pohlaví. Vepředu dva tři rozviklané zuby, zažloutlé a pokřivené. Zbytek mezery v dásni. Namítla, že to není možné. Jak by mohla něco takového být jako novorozeně? Ujistili ji, že je to ona. Namítla znovu, že má na obrázku příliš tmavou pleť. (Neřekla nic o svém velkém přirození.) Odpověděli, že je to jako u lipicánů: narodí se tmaví a zbělají, když dospějí. Řekla, že na obrázku vypadá na tisíc let. Odpověděli jí, že fotografie ukazuje, kdo opravdu je. Nikdo přece nemůže být, kým není. Všechno je dáno už při narození; od začátku do konce. Je určeno, odkud přišla, kam jde, co se stane a co ne. Tajemstvím zůstává jen osud. Ale pouze pro ni. Čím se naplní? Je to snad někde psáno? Možná, ale pro ni je to tajemství, které se postupně odhalí, asi jako se loupe cibule a vyvolává pláč. Nakonec to trvalo devět měsíců, než se narodila. Na stvoření něčeho z ničeho to není tolik. Měla by se na to dívat jako na zázrak? Zahrnuje to už dopředu povahu. Ctnosti a neřesti, vnímání radosti a strastí. Jak bude brát dobré a zlé. Její sklony. Co z ní bude, nebo čím by mohla být. Bude šťastná? Obstojí, do čeho se pustí? Nebude smolařka? Podívala se znovu na fotografii. Z obrázku se na ni dívala neznámá tvář. Cítila svou duši. Co nestárne, co nikdo nezná nebo zná jinak. Dostala podobu starého směřícího se blázna s velkým pohlavím? Našla klíč k sobě?

Čím byla, když byla sama sebou? Mimo směšnost nebo prázdno, které ji obklopovaly? Ještě dřív, než se narodila? Spojení moudrosti a pošetilosti? Náhody, nutnosti, poslání? Z čeho zůstane jen průměr? Nikdy nic zvláštního, čím by vynikla? V lovení mužů, svádění a v umění pokoušet? Bude mít smůlu i v tom? O co nebo o koho by se chtěla opírat a jaké a s kým nebo bez koho to bude? Do jaké míry bude postrádat nebezpečí, bez něhož páchají lidé sebevraždy. Připadala si jako mrazem oloupaný strom. Hledala v sobě klíč. Měla opravdu oči jako dno vyschlé, mechem porostlé kádě? Výsledek její pošetilosti nebo nezodpovědnosti, kdy se obě východiska vzájemně ruší? Co aspoň její tělo, prsa, klín? Hezká tvář? Nemluvě o jejích pěkných dlouhých nohách a líbivé malé zadnici? Kolik dokázala svést kluků. Počítala na prstech. Pět? Šest? Žádná velká sláva.

„V prosinci jsme byli na tří denním cvičení s ostrými náboji,“ začal vyprávět matce, aby v sobě přehlušil vzpomínku na Kátu Ziehrerovou, na její podivný sen o duši a těle. „Přespál jsem na sněhu v lese. Dal jsem pod sebe kabát. Udělal jsem si z něho pytel. Bylo sucho. Mráz štípal, nestudil. Byl to sosnový les. Vysoké stromy. Pryskyřice voněla. Sníh vystlal zem a pod sněhem leželo jehličí. Cítil jsem, jak země odpočívá. To bylo zvláštní, cítit zem pod sebou, jako když sleduješ pohyb hvězd. Máš dojem, jako bys vnímala, jak se s tebou otáčí svět nebo jak se otáčí svět v tobě. Propojení mezi tebou a vším, co je, co tě obklopuje. Na podzim jsme měli cvičení v opuštěné německé vesnici, kterou po válce vojáci rozstříleli; nechali jen kostel jako terč, aby se střelci v tancích naučili zaměřovat. Připadalo mi zvláštní střílet na kostel. Nedovedu vysvětlit proč.“

Myslel na to, kolik vystěhovali Němců z české země, kterou obsadili, a její obyvatelstvo chtěli po válce zotročit a vyhubit jako předtím židy. Ti lepší se ztratili v moři těch, co selhali. Řídili se zá-

sadou, čím hůř – pro obsazené – tím lépe – pro Němce a Německo. V novinách psali o vzkvétajícím národohospodářství, navzdory válce na mnoha frontách.

Měl rád, když matka zpívala, jako kdysi, když byl malý a brala si ho na klín a kousala do ucha. Chtěla, aby na oplátku zpíval on jí. Na potoce, na rybníce. Tu o černých očích. Jeho druhý čas. A jeho čas ještě dřív než tenkrát. Jeho druhý čas shrnul, co se stalo, když byl dítě a potom se vrátil z Auschwitz-Birkenau. Třetí čas byl teď. (Teď a tenkrát a ještě dřív než tenkrát.) Bylo to podivné, že jeho trojí čas, minulost, přítomnost i to, co teprve přijde, se skládalo do vrstev z minulosti jako štučky neviditelné látky. Plynulo to jako řeka, která s sebou odnáší začátek i konec i prostředek i smysl věcí. To neviditelné a nikdy nevyslovené. Slunce, které vychází a zároveň zapadá. Čím je člověk ve snu i bdělém stavu. U okna, kterým není nic vidět. I záležitosti, kterým nerozuměl, protože nemohl nebo nechtěl.

Poručík rozvědky se ho včera ptal: „Wiesenthal, kdybyste se měl rozhodnout, jestli hodit, nebo nehodit atomovou bombu na Hirošimu a Nagasaki – co byste udělal?“

Japonci začali válku. Američani, Angličani a Australani a jejich spojenci umírali jako mouchy. Japonci byli ochotní bránit císaře do posledního muže. Kolik by asi padlo Američanů, než by porazili Japonsko? Milion? A pět milionů Japonců. Z menších ostrovů kolem těch hlavních udělali pevnosti. Odmítli se vzdát. „Válka bude trvat o rok déle,“ odpověděl poručíkovi.

„Je vám líto Američanů?“

„Je mi líto mrtvých, které má na svědomí válka.“

„I Němců?“

„Některých. Ne těch, pro které jsme se nelišili od zvířat a kteří v nás viděli podlidi. Ale těch, kteří se teprve narodí, protože na ně

padne stín hříchů otců a dědů, za které nemohou, ale nebudou se jich moci zbavit, jako se nikdo nezabaví stínu.“

„Dejte si to politicky v hlavě do pořádku, Wiesenthal.“

Neříkal matce, co by asi měl na jazyku velitel roty, kdyby ho tu teď našel. Zeptal by se, kolik si zpřelámal kostí? Kolik kůže se sedřel? Slyšel by hřmění, jaké dělá lavina zevnitř? Sněhová bouře zvenku? Měl z obou poručíků podobný dojem: sebevědomí nebo aroganci si navlékali jako uniformu. Zároveň byli sebelítostiví. Litovali se ve srovnání s někým, koho neznali. Důvodem k sebelítosti jim byla minulost a přítomnost i budoucnost, protože se zdála vzdálená, mimo dosah. Cítil v nich závist, třebaže bylo těžko říci ke komu a k čemu.

Obrazy poručíků, velitele roty a vojenské rozvědky, mu splývaly s představou slov, než je vystřídala jiná a obraz Krista, Koně a Cikána Farkaše a desátníka, který ho včera potrestal službou dozorčího u setniny, protože mu našel na podrážce bot neodstraněné bláto. Vychutnával si zvuk slov, která používali všichni stejně, ale pro každého znamenala něco jiného, čemu nikdo druhý nerozuměl. Jeho poválečný svět. Nikdo nevěděl, že nedokázal udělat čáru mezi válkou a životem po válce; prolínalo se to, jako by jedno bylo tkání a živinou druhého. Nikdo nevěděl, že je jednou nohou pořád ve válce a druhou v míru; už to asi jinak nebude. V tom ohledu nebyl normální. Bylo to tiché šílenství, s nímž se všichni, kdo přežili, učili existovat. Poručíka, velitele roty, zajímaly ruské pokusy s dětmi, které nechávají lékaři rodit pod vodou. Snaží se zvýšit výkon mozku a tělesných schopností. Děti narozené ve stavu beztlíže. Voda zvyšuje potřebu kyslíku malého i velkého mozku. Takto narozená děťátka mají být mimořádně inteligentní. Jsou to jiné snahy a cíle, dodal poručík, než mají západní kapitalisté.

Jindy mu poručík, velitel roty, řekl: „Jste z jiného světa, Wiesenthal.“

Co to mělo zahrnout?

Trojí čas: dnes a včera a mezitím. Doba před válkou, válka a hned po válce a teď na dva a půl roku život v armádě. Čas jako řeka, která teče a odtéká a neubývá. Stále táž neviditelná řeka a zároveň jiná. Bylo výjimečné, co se stalo? Anebo se to mohlo stát právě proto, že to není tak výjimečné? Tři časy. Jaké to bylo hned po válce? Pro lidi jako byl on. S Pirikou. Věděl, že jako byl prve s Kátou Ziehrerovou, spojí se v paměti s Pirikou. Pirika byla ta druhá.

V armádě mu bylo dobře. Nebyla válka. Jen si hráli na válku. Ve válečných plánech obsazovali Francii, Belgii a Holandsko, jejich útvary zapojené do divizí velké socialistické armády měly jako první bleskově tnout západní Evropou jako nůž máslem. Moderní dálnice měly sloužit jejich tankům a obrněným vozům. Druhá strana měla atomové bomby a chladnokrevnost je shodit. Američtí piloti nacvičovali atomový útok na Prahu ve čtyřech vlnách, za předpokladu, že první tři vlny letounů s atomovými bombami sestřelí silná protiletecká ochrana umístěná v pohraničí. O čtvrté vlně se předpokládalo, že uspěje. Pod atomovým hřibem mělo zmizet tisícileté město i s lidmi. Děti, matky, všechno živé.

Proud mezi jeho trojím časem. Nechtěl to říkat matce: teď a tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Co všechno to zahrnuje. Co z toho je výraznější a proč. Pirika. Ženské tělo. Jeho tělo. Dvě těla vedle sebe. Živočišné teplo. Blízkost. Bezpečí. Sen o dívce, složené ze všech těl a dívek, které znal, i z těch, které neznal a možná nikdy nepozná. Kde se to v něm bralo? Už to nic neoddělovalo. Odtéká to řečištěm paměti a zapomnění. Zanechává to pocit neúplnosti. Odnášelo to s sebou vše a současně to všechno nechávalo za sebou.

Snad žije každý nejen ve dvou světech své dva životy, život těla a život duše, život blízkosti. Život odcizený blízkosti. Od nejútlejšího věku až k jeho dovršení.

Bylo to jiné, než co ukazují hodinky. Kalendář. Co mohlo udělat z toho nejhoršího místa to nejlepší. (Stejně jako to může být i naopak.) Kolikrát se mu to stalo? Byl spíš s lepšími lidmi než naopak? Ti, co ho hráli v Auschwitz-Birkenau vlastními těly, aby neumrzl, byli ti nejlepší. Byl říjen, foukalo. Schylovalo se k dešti. Šel napříč cikánským lágrem, od baráku jedenadvacet. Myslel na to, že zmrzne. Půjde do komína. Volali na něj: „Chlapče, mrzneš. Zahřejeme tě, pojď mezi nás.“ Jak ho mohli zahřát? Sami křehli. Vzali ho mezi sebe, do svého středu, přitiskli se na něj, celý hlouček. Dali mu to jediné, co měli. Své živočišné teplo. Za chvíli se zahřál. Neviděl je předtím ani potom. Bylo jim kolem čtyřicítky. Pravděpodobně šli ještě před soumrakem do komína. Nikdo mu už potom nemusel vykládat o solidaritě. O přátelství. Z jakých látek je uhněten člověk. To nebyli ti, kdo byli po lágru horší než před lágrem. Z některých lidí za horších podmínek opadne pozlátko; obnaží se; ukáže se, kdo jsou. Co nelze předstírat. Jsou jinak nazí, než když se člověk svlékne. Jinak neúplní nebo poškození. Jen někdy – u týchž lidí – je to ano i ne. Mezi tím. Občas jsou a pak nejsou, ze dne na den, z hodiny na hodinu. Ani jednoho z těch, kdo ho tenkrát hráli, neznal. Neznali ani oni jeho. To krásné v tom nejhnusnějším. Jak by asi řekla maminka: Nikoho neznáš jednou provždy. U nikoho nevyklučuj překvapení.

Může si sáhnout, pro co chce, daleko dozadu i dopředu, myslel si. Ještě dál než dozadu. Přivinout to k sobě jako matka dítě. Čas nemá krev, aby vykrvácel. Nechtěl mluvit s matkou o vykrvácení. Myslel na Piriku.

Poručík, velitel roty, řekl: „Nenapadlo vás náhodou, vojíne Wiesenthale, že byste si spoustu věcí mohl usnadnit, už kvůli tomu,

co vaše jméno některým lidem připomíná? Co vám brání, abyste šel ve volném čase do plukovní kanceláře a poradil se, jak vám může Národní výbor změnit jméno? Proč se držíte zuby nehty německého jména?“

„Jeden můj vzdálený strýc, v Salvadoru, se jmenuje Jankelovič. Tak se jmenovala matka za svobodna.“

„Měl jsem za to, že už matku nemáte, Wiesenthal.“

„Ne.“

„Nechci se vás ptát, co se s ní stalo, Wiesenthal.“

„Vybrali ji do komína. Byla hubená, jako když kojila mou sestru. Ten den zabíjeli ženy. Deset tisíc ve dne, deset tisíc v noci. Muži čekali na smrt na prostranství před krematoriem. Zplynovali je za úsvitu.“

„To nebylo zrovna pěkné, co vám Němci připravili. Píšete si se strýcem, Wiesenthal?“

„Psali jsme si. Zůstala nás hrstka roztroušených. Chtěl vědět, co se stalo s matkou. Jestli z rodiny někdo přežil. Vyměnili jsme si pár dopisů. Je to druh porozumění. Společné zkušenosti. Svazky krve. Zval mě do Salvadoru. Má tam dům a zahradu a pár opiček. Drží je v bytě v kleci jako kanárky. Pracuje v železářství. Jeho žena je z Caracasu. Narodila se tam. Zvolili ji do státní funkce.“

„Zůstal vám, kromě strýce, v cizině ještě někdo?“

„Ne, zabili je od prvního do posledního.“

„To jste měl štěstí, Wiesenthal, že jste tomu ušel, ne?“

„Jak se to vezme.“

„Co tím myslíte?“

„Každý, kdo přežil lágry, žije jen proto, že místo něj zabili někoho jiného.“

„Neříkejte,“ zarazil se poručík. „Cítíte se tím vinen?“

„Ne vinen, ale také ne nevinen.“

„Nemusíte si to tak brát, vojíne.“

„Ne.“

„Vidíte, že si dáte říct.“

V pohledu mu dával za pravdu. Bylo vidět, že rozumí jen zčásti.

„Hodně jste se naučil, Wiesenthal.“

„Hlavně prohrávat,“ usmál se.

„Život je do kopce i z kopce, Wiesenthal,“ řekl poručík.

Přiměl se k odpovědi, ačkoli věděl, že poručík sotva pochopí, co si neumí představit. I jeho utěšování se podobalo přilévání oleje do ohně. Nebylo to jediné a první, co se mu zdálo hloupé a co ho někdy skoro uráželo. Když zabíjeli černovlasé, přežili zrzaví. Pokud vraždili zrzavé, ulevilo se plavým. Tak to šlo den za dnem, až do konce října 1944. Zatímco zabíjeli Němci maďarské židy, přežili den, týden nebo déle polští, čeští nebo holandští a norští židé, než přišli také na řadu. Němci měli svůj záměr pro všechny. Potom zabíjeli ty, kteří nestačili na pochodech smrti, zatímco zdatnější pochodovali do lágrů ve vnitrozemí. Svět nerozdělují rovnoběžky a poledníky, spíš masové hroby. Teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Svět, na rozdíl od člověka, je vždycky úplný.

„Budete si zase psát? Měl byste být opatrnější, Wiesenthal. Nezapomínejte na bdělost a ostražitost. Kolikrát za rok jste mu napsal? Jednou za měsíc, za týden?“

Znělo v tom to neviditelné, ale citelné, všudypřítomné. Ta část života, kterou si lidi, včetně něj, přáli potlačit nebo překonat, aniž se něčeho špatného dopustili. Slídění. Podezírání. Strach jednoho před druhým. Někdy měl dojem, že jde o zatmění rozumu i u těch nejchytřejších, stejně jako je to u zatmění Slunce, Měsíce nebo souhvězdí.

„Cos mu na tohle řekl?“ zeptala se matka.

„Lidi, kteří nebyli ve válce, se moc nepoučili.“

„Umím si představit, žes měl potíže.“

„Často mi nevěřili jen proto, že se jmenuju Wiesenthal. Protože jsem se narodil tobě.“

„Bylo by hezké, kdyby stačilo změnit si jméno, aby ses z toho vyvlékl.“

Často přemýšlel o tom, co osud chystá jednotlivcům bez ohledu na to, co by chtěli. Takže nikdo neví, co ho čeká. Je to dobře? Špatně? Asi ani dobře, ani špatně. Je to tak, jak to je. Kdyby si směl vybrat, vyhnul by se tomu horšímu. To asi každý. K očekávání se nepoutá znalost, jen naděje. Je naděje slepá, hluchá, často bezmocná? Byl by se rád stal letcem. Odpovídalo to jeho povaze. Mělo to užitečnost, romantiku a vzrušení, aby to překrylo všednost. Přál si vychutnat život po boku dívky, která by připomínala paprsky slunce. Aby se vedle ní ztratilo to všední, malicherné, aby s ní měl pocit úplnosti, že mu nosí štěstí, sama štěstí. Dívka, o které se mu zdálo, ta třetí.

„Jméno nebyla má největší potíž.“

„Dovedu si to představit,“ řekla matka.

„Potíže měli všichni, kdo chtěli jít svou cestou. Poručíci vědí líp, jak máš žít, co máš dělat, kam jít, čemu věřit. Cikána ani Krista nemohli přesvědčit, i kdyby si pozlatili pusy. Cikán radši snesl rány, porážky nebo zesměšnění, ale neuhnul. Dokázal žít bez zubů, bez uznání i bez jídla, když si to vzal do hlavy. Taky Kristus to párkrát schytl; šel si po svém, jak chtěl a kam chtěl. Nebylo to lehké být sám sebou. Všichni za to zaplatili. Poručík, velitel roty, věří, že tak to má být. Nechápe, že člověk chce být svobodný.“

„Jsme předvoj, Wiesenthal,“ řekl poručík. „Dovedete si představit, jak by to vypadalo, kdyby Hitler vyhrál válku?“

„Náhodou jsem na to myslel. Nade mnou, alespoň dočasně, ji vyhrál. Nad těmi, které okradl, ponížil a nakonec zabil, ji vyhrál.“

Jako vyhraje lupič, který přepadne, okrade a zavraždí přepadeného. Nevinnost poškozených to nezmění.“

„Tak to bylo, je a bude. Jen si to bere různé šaty,“ řekla matka.
„Tos dřív nevěděl?“

Vybavil si, jak Cikán napsal na kasárenskou zed': ... *proti vodě utáhne tři lodě...* K tomu přičmáral: *Láska je veliká čarodějka. Alkohol dělá divy.* Pro velitele rotý neplatilo, co mu kdo říkal, ale co v tom slyšel. Poručík kontrarozvědky se držel utkvělé představy, že vidí svět očima lidí, které posuzoval. Ve skutečnosti se řídil heslem *Podle sebe soudím tebe.* Už dopředu věděl, co si kdo myslí, bude nebo může myslet. Rozdělil si lidi na ty, kdo jdou s ním a proti němu. Kdo nešel s ním, byl nesmiřitelný nepřítel a podle toho s ním zacházel. Bez milosti.

„Je těžké naučit se být sám,“ řekla matka.

„Je tu teplo jako v letním větru.“

„Myslíš? Tak mi to připadalo, když mi bylo sedmnáct. Byla jsem veselá od rána do večera. V osmnácti jsem dospěla. V jedenadvaceti jsem se vdala a pak ses mi narodil. Měla jsem tě devět měsíců v srdci. Zabral's nejprve kousíček jako zrníčko rýže, pak celé srdce. Věděla jsem, co z tebe bude, jaký budeš. V čem budeš po mně. Jen jsem nemohla vědět, co tě potká. To matky nevědí. Proto je kromě lásky plný také úzkost. V osmatřiceti jsem viděla, co vidíš teď tady. To dlouhé dlouhé, to krátké krátké a to těžké. Všechno obalené letním větrem jako sen v zimě; slunce a sníh v zimní krajině. Jeden večer, jedno ráno, jeden rok, celý život. Krásnou a tesknou píseň. Vidím ti v očích, co ty vidíš v mých, hošíčku. Život. Všechno – od začátku do konce a od konce do začátku.“

„Jen s tebou jsem úplný.“

„Jsem ráda. Proto jsem s tebou.“

„Slyším tu orly.“

„Taky je slyším.“

„Jsou to orlí matky?“

„Myslím.“ Pak řekla: „Každý den, chlapečku...“ Nerozuměl, co tím chtěla povědět. „Všechno, co uděláš, cos udělal, cos mohl udělat...“ dodala. A nakonec: „Musíš mít svůj svět... svůj začátek a konec... jako každý...“

„To bezejmenné?“

Zavřel oči. Byl zase dál. Viděl v duchu tu dívku, jak se slunila na dolní terase skály. Vodu v opuštěném dole čeřil vánek. Spadlé větve borovic ležely na terasách jako hladká hadí těla. Zářila ve slunci zlatem. Snad se dívala na hada na druhé straně skály. Nebo pohlížela do nebe, na louku, plnilo to její oči, srdce a duši. Kde je Pirika? Neví, že na ni čeká, zatímco hovoří s matkou a myslí na dívku s hadem? Ruší ho jen hřmění v hlavě. Muselo to být pondělí, v Auschwitz-Birkenau, den a noc selekcí do komína. Někdo na to čekal, aby to už měl za sebou. Život měl najednou menší cenu než smrt. Minulost byla víc než přítomnost a budoucnost zmizela. Lidi se předháněli, koho vybere důstojník s doktorem dřív, jako kdyby nepřišla řada na všechny. Hrůza z života potlačila i strach ze smrti a z bolesti. Čekání na smrt ztratilo hrůzu. Lidi si zvykli.

Kuň, Cikán a Kristus seděli na učebně při politické výchově v první lavici; byli rozsazeni po třech.

Svoje místo měl ve třetí lavici zleva, zkraje. Desátník seděl na židli. Cikán s Kristem hráli *Nebe, peklo, ráj*. (A na světnici *Člověče, nezlob se*.) Cikán vykládal své tercie čísel. Potrpěl si na trojku. Asi je to trojka, na které všechno stojí. Trojka jako konec nebo kruh světla. Střed. Po ní už není nic, jen okraje.

Socialismus a kapitalismus? Oheň a voda, dodal poručík, velitel roty. Nepřiznat strýčka v Salvadoru? Zvyk je železná košile, ne-

odpusť si poručík. Usmál se. Jen žertoval. Zkoušel to. Piriko...? Káto...? Mami...?

V sobotu přišlo. Kůň hrál na kytaru. Desátník byl jako vyměněný; na začátku se zeptal Koně: „Jak to, že mi tykáte, soudruhu vojíne?“ Desátník dával k lepšímu omlété anekdoty: Co se stane psovi, který běží za nákladákem a dožene ho? „Dohoní nákladák,“ řekl Kůň. „Ne, přejedou ho,“ dodal desátník.

Kůň se díval na Cikána a Cikán oknem do zbahněných polí, jak prší. Kraj se podobal močálu. V dešti vypadala kasárna zasmušile. Kůň měl špatnou kytaru; koupil ji za pět stovek od kluka, který utekl do Severní Ameriky. Potřeboval peníze na letenku. Měl pyžamo v příručním kufříku. V létě zářila pole zlatem zralé pšenice; v zimě sníh zakryl to horší. Posádkové městečko. Mariánské Lázně. Kůň pocházel od Svitav. Němci tam za války měli fabriku na zbraně a munic. Kůň neviděl nic smutnějšího než židovské ženy a muže, kteří pracovali dvanáct hodin denně, ve dne v noci, na dvě směny, v hadrech, hladoví, bezzubí a bez vlasů. Už jim zabili příbuzné. Byly to trosky rodin. Fabrika patřila esesákovi, který chránil své židy, aby měl pracovní síly a neprodělával; místo těch, které ušetřil, odjížděly přes Svitavy do Auschwitz-Birkenau transporty jiných.

Desátník prohodil, že je štěstí nemuset přirovnávat holky v hospodě k nákladáku.

„Cikány nejde uplácat z hlíny jako poručíka protišpionážní služby,“ podotkl Cikán. „Jak říká moje bába: Co mě čeká, vrhá už dopředu stín. Bába nikomu neprorokuje. Vědět víc, než máš, ti zkazí život. Nemoc? Co někoho nemine? Osud? Co je bábě do toho? Za měsíc jí bude devadesát čtyři. Už čtyřicet osm let nemá ani zub. Nepotřebuje lhát. Na vesnici jako mladá holka řekla, že do týdne někdo zemře na souchotiny, a dotýčný je měl. Pak šla celá vesnice,

včetně báby, na pohřeb. Chlapci měli černé obleky a boty a kravaty jako do kostela, ženské černé šátky. Nemohli projet vsí, aby tam bábu nezbili. To horší si každý pamatuje déle.“

„Co je dovoleno v lásce, není dovoleno v kartách,“ řekla matka.

„Nevěřím poručíkům slovo,“ řekl.

„Bába si objednává v hospodě podle jídelního lístku odshora dolů,“ řekl Cikán. „Zaplatpánbu jí chutná. Tráví jako mladá. Bude žít do sto dvaceti. Zásadně neplatí. Většina hostinských to ani nechtěla. Dávali jí včerejší jídlo.“

Cikán usínal na učebně nad mapou světa.

„Taky si myslíte, že člověk je zvíře?“

„Nevím.“

„Co jste říkal střetnutí mezi Británií a nacistickým Německem?“

„Špatně zahraná komedie,“ papouškoval Cikán po poručíkovi, veliteli roty. „Maskovali to bombardováním Londýna. Vygumováním Coventry jako potom na oplátku Berlína a Drážďan. Dobře si rozuměli. Podle toho vypadá poválečný svět,“ dodal Cikán. Odříkal to jako malou násobilku.

„Wiesenthal, je to pravda, že máte rád jazz?“

„Proč ne, soudruhu poručíku?“

„Říkáte to, jako byste mluvil o lázeňských oplátkách.“

„Odpovídám, na co jste se mě ptal, soudruhu poručíku.“

„Není to zakázané, samozřejmě; ale je to pro vás to nejlepší? Nerve vám to uši? Není to taky trochu židovská hudba? Co máte společného s negry? Jejich africko-americkou kulturou? Kde jste s tím začal?“

„Ve Velké pevnosti – v terezínském ghettu, soudruhu poručíku. V roce 1942. Hráli starší kluci, asi jako já teď, kolem dvaceti. Povolili jim čtyři hodiny denně v altánu na náměstí před kostelem. Němci říkali, že je to negerská a židovská muzika, která rozvrací

duši. Ghetto-swingers to měli povolené v době, kdy přijížděly na prohlídku do pevnosti komise Mezinárodního Červeného kříže. *Bandleader* byl Fricke Weiss, než vyletěl v Auschwitz-Birkenau komínem, protože se držel s tatínkem, který si na selekci nesundal brýle. Obrýlené Němci nesnášeli. V každém s brýlemi viděli bankéře, doktora nebo profesora, boháče. Někdy hráli jen trio. Saxofon, klavír a bicí. Čekali jsme na to třeba půl odpoledne. Poprvé mě polilo horko. Omámilo mě to. Měl jsem z toho skoro závrať. Hráli skladbu *Mean to me – Seš na mě zlej*. Pak hráli Gershwina, *Rhapsody in Blue*, vážnou, skoro tesknou a zároveň povzbuzující skladbu. Poskočilo mi srdce, protože jsem to už předtím slyšel. Potom neznámé melodie. Cítil jsem něco ohromného, jako když si člověk otevře dveře a vidí, jak padají hvězdy. Nikomu to neublíží, jen prozáří tmu. Najednou jsem byl zase volný jako ti nejlepší lidi – v tu chvíli – na tom nejlepším místě; kdekoli. Letíte. Věříte v sebe. V ty ostatní. A je to saxofon. Buben. Kytara. Kouzlo. Krása. Jste sám a zároveň s úplně všemi lidmi na světě. Opilý, ne pivem nebo vínem nebo rumem. Máte rád lidi. Sebe. Svět. Jste na kousky. Bylo to skvostné, už napoprvé. A pak pokaždé znovu. Neomrzí vás to. Je to jako chleba. Nemůžete se přejít.“

„Proč?“

„Neřeknu vám proč.“

„Víte, Wiesenthal, že soudruzi, kteří vědí o hudbě víc, si to, co vy, o jazzu nemyslí?“

„Máš nejruznější lidi,“ řekla matka. „Každý se narodí s určitou povahou. To nezmění, jedině rozumem, co udělají, to nebo ono, dobré nebo zlé, správné nebo pochybné. Proto si nemyslím, že zabíjení jsou schopní jen Němci. Je to v lidské povaze, už od začátku. Máme v sobě Kaina i Abela, hošíčku. Ale můžeš si vybrat. I váš poručík, velitel roty.“

Oslovil matku: „Někdy jsem poslouchal nacistické písničky. Zdály se mi hezké, ačkoli slova v nich málokdy říkala něco pěkného. Byly to písně jejich začátků, kdy ještě snili, snad víc o dobývání cizích zemí než o zabíjení, bez kterého se to neobejde. Bral jsem, když zpívali Lili Marlen. Pak se jejich písně utopily v krvi a zabíjení bez konce. Zůstala melodie. Snad si jimi chtěli přivolat časy začátků, kdy všechno bylo teprve před nimi. Pořád je hráli, při každé příležitosti, v lágru. Někdy je dokonce pouštěli z reproduktorů do prostoru mezi baráky. Představoval jsem si, kdo je asi zpívá. Vzal jsem si je od nich a přinesl jsem si je z války, jako si někdo odnáší kořist, o které nemůže nic povědět, má přitom smíšené pocity a nemusí se stydět. Ale ještě si neumím na všechno odpovédět.“

„S tím se musíš smířit, hochu,“ řekla matka.

„Nechce se mi,“ odpověděl.

Matka si na cosi vzpomněla.

„Slyšela jsem jednou v lágru fanfáry. Přišel komandant tábora, aby si nás prohlédl. Tekla mi krev po nohou. Nebyla jsem sama. Pro komandanta to byla chvíle triumfu, pro nás ponížení. Ostríhali nás dohola, nahoře i dole, stály jsme v hadrech, bez prádla, některé ženy poloobnažené nebo za trest, že se nestihly obléknout, nahé. Doprovázela to hudba. Trumpety, bubny; znělo to jako dech vichru. Snad tu zuřivost nebo neúprosnost a krásu v tom slyšel i komandant. Víím, na co si vzpomínáš, o čem mluvíš.“

„Slyším v tom ozvěnu okovaných bot, dunění, které poznamenalo všechno. *Denn wir fahren, gegen England...* Nemohl jsem pochopit, co je na tom tak krásné. Možná že to je zvuk, který slyším, když mi tlučé hlasitě srdce.“

„Kdoví odkud si to člověk bere, když nic jiného nemá, aby se neutopil v ošklivosti.“

„Hltal jsem, co bylo krásné. Vyhladověli nás.“

Myslel na krev, kterou je poznamenaná žena od chvíle, kdy opustí, co v ní bylo dívčí. Kdy na svou krev může být pyšná. A jak asi bylo matce, když jí tekla krev jako špína po stehnech až na kotníky a do bláta a nesměla vzdechnout a připadala si jako zvíře.

Viděl ženy stát na *Appelplatzu* a krvácet. Nikdy to v něm nevyvolalo ošklivost. Cítil k nim úctu spojenou s lítostí a obdivem, aniž by si to dovedl vysvětlit. Jistě to nebyl jen soucit; jako člověk nemůže soucítit se sluncem, měsícem nebo s hvězdami. S větrem, skalami, studeným svitem nocí nebo pachem bažin. S odtékající řekou, větrem. Zůstala v něm představa žen a síly, jako ji mají hvězdy, zvířata, urostlí muži.

„Vůle je rodu ženského,“ řekl.

Splynulo mu to s nacistickými melodiemi. Kdyby chtěl, mohl si k nim dosadit slova, ale nechtěl. Mohl se opřít o svou vůli a rozhodnout, co chce, nebo nechce.

Vzpomněl si přitom na poručíka, velitele roty.

Řekl matce: „Nedá se mu říct, že jsme se v lágru taky něco naučili. Jistě to byla škola za nepředstavitelnou cenu, jako že zaplynovali tatínka a malého Milánka Fišla. Jednou jsem mu pověděl, že jsme hráli v táboře fotbal; viděl jsem na něm, co mu prolétlo myslí. Tak vida, hráli jste si tam kopanou; to tedy nemohlo být tak zlé. Jak jsem mu měl během vteřiny vysvětlit, že esesáci sázeli na fotbalová mužstva jako na chrtý, koně nebo kohouty při zápasech? A kolik lidí šlo do komína mezitím? Nebo když někdo někoho na hřišti v Auschwitz-Birkenau zranil, šel rovnou do komína? A koho ošklivěji nakopl esesácký fotbalista, vylétl komínem jakbysmet?“

„Vím, co jsme se naučili v lágru,“ podotkla matka.

Museli umět posoudit svoje šance během vteřiny. Pokud někdo neodhadl rychle a přesně, kdo je mu nebezpečný, nebo koho se nemusí bát, stálo ho to krk. Naučili se taky odhadovat svoje lidi,

nejenom kápa. Komu může člověk svěřit svou misku s polívkou, když si potřeboval odskočit, komu nikdy. Svě zrádce.

„Trochu jsme se naučili lhát; znali jsme stovky lží. Ty špatné, ty ošklivé, ty neškodné, ty nutné; musí se teprve někdo narodit, kdo to roztřídí,“ řekl matce.

„Jistě, morálka je dítě dané chvíle a okolností. Někdy musí člověk slevit, a jindy nesmí. Máme to po lágru v krvi. Posuzujeme si to sami. Okolnosti z nás dělají soudce. Asi to souvisí s nesmiřitelností nebo odpuštěním. To druhé je krásné,“ řekla matka.

Oba poručíky měl přečtené. Dojem, který si udělal během prvních dvou vteřin, nemusel měnit, jen si ho potvrzoval. To si přinesl z lágru; podívat se na člověka a vědět: bezpečný, nebezpečný. Užitečný, škodlivý. Chytrý nebo zkušený, hloupý nebo omezený. Mělo to mnoho mezitím, ty hlavní zůstávaly. Lágr člověku připomněl zvíře v něm samém. Zvíře se také musí rozhodovat během zlomku vteřiny.

Vojáci lhali z pudu sebezáchovy. Kůň, desátník. Kristus lhal někdy. Lidi žijou se lží jako ryba ve vodě. Většina lží projde. Věděl o lidech, kteří nelhali. Bylo dobré znát jednotlivce, kteří nelžou. Rybka-Fišl v lágru nelhal. Stejně mu málokdo po válce věřil, protože přežil svou smrt. Esesák zapomněl, že mu poručil, aby se do rána oběsil; jen jeden z jeho rozmarů, kterými si krátil dlouhou chvíli.

„Svým lidem jsem nelhala,“ řekla matka. „Vím, že čím jsi na tom hůř, tím snadněji lžeš i těm, kteří jsou ti blíž. Snad to souvisí s tím, když je člověk starší, aby měl úctu sám před sebou.“

„Asi,“ připustil.

Matka se najednou zeptala ze zimy a tmy: „Jak to tenkrát bylo, když nás od sebe odtrhli?“

„Pamatuješ si, jak byl můj transport z Velké pevnosti v Terezíně *abreisefertig*? Oberscharführer Heindl mě vyměnil za cikánského míšence Laszloviče. Vrazil mě do posledního vagonu; naštěstí za mnou hodili příděl na cestu; rovnou jsem to spolykal. (Pak jsem tři dny a čtyři noci hladověl.) Laszlovič pletl ženám důstojníků SS košíky a košťata.“

„To jsem tě viděla naposled; bylo to 23. září 1944. Přivezli tě na korbě nákladního auta.“

„Předtím mě Oberscharführer Heindl vyšetřoval, protože můj kamarád v pevnosti – Herman Pfeffer – utekl přes hradby do Prahy; musel se vrátit; neměl se u koho schovat. V pasáži Koruna dole na Václavském náměstí prodal sako a boty, aby měl na vlak. Ještě se stihl vykoupat ve veřejných lázních. Oberscharführer chtěl vědět, co mi o tom bylo známo předem. Nic. Jen jsme se znali. Hráli jsme kopanou za dorostenecké mužstvo A, na které důstojníci z posádky sázeli. Poslal mi z Prahy do Velké pevnosti pohlednici. Podle adresy si pro mě přišli. Jeho tatínek byl SS a maminka židovka; otec se jí zbavil; odtransportovali ji na východ. To udělalo z Pfeffera jiného člověka. Byl jednou nohou v našem světě a druhou v tom německém. Báł jsem se, abys mě na autě neviděla a neměla zbytečně strach.“

„Viděla jsem tě. Trásla jsem se hrůzou; nevěděla jsem, kam tě vezou. Co s tebou udělají.“

„Vezli mě na komandaturu, do bunkru. Tam mě nechali čekat. Když jsem chtěl od Heindla vědět, proč mě eskortuje, zeptal se, jestli mám čisté svědomí. Šli jsme vedle sebe, vypadalo to, že si jen tak vykračujeme. Až na to, že jsem věděl, co se s lidmi v bunkru děje. Pak mě vyzvedli, naložili na nákladák a vezli na rampu. Skrčil jsem se na dně vozu, abys mě náhodou neviděla. Ulice se už vyprázdnily. Transport byl ve vagonech. Byl jsem poslední. Jeli jsme na východ, jako o týden později ty, tatínek a sestra.“

„Víte, Wiesenthal, co je to kosmopolitismus?“ zeptal se poručík. „Na zisku za spotřebu pohonných látek při bombardování Německa se díky mezinárodním vazbám podílely i německé monopoly. Z druhé strany se na zisku z výroby cyklonu B, vyráběného firmou Degesch a potom IG Farben, podílely mezinárodní koncerny. V Rusku zatkli židovského doktora kvůli podezření, že otrávil v roce 1936 Maxima Gorkého. V Leningradě zabili miláčka strany Kirova. Na Lenina vystřelila při jeho projevu židovská anarchistka Kaplanová. Měl byste znát historii strany a dělnického hnutí, Wiesenthal.“

Poručík věděl, o čem mluví. Pak zatkli bandu Slánského. Jedenáct židovských vedoucích, nepřátelé uvnitř strany. U všech uvedli v novinách židovský původ.

„Poprvé po válce mi šel mráz po zádech,“ řekl matce.

„Už víš, proč jsem říkala, že nás chtějí nechat vykrvácet i potom, co nás už jednou zabili?“ řekla matka. „Pořád se snaží dohnat, co nestihli. Je to jako štafeta.“

7

Trojí čas: teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

„Němci věděli, že člověk musí dýchat; proto vdechne, i když místo vzduchu bude v místnosti plyn. Tak dýchá, aby zahynul.“

Doznělo a ztratilo se to v mlze a prázdnou propasti.

Obloha nad proláklinou země se zdála bez hranic. Nebe se podobalo většímu bludišti než paměť. Všechno se rozplývalo a mizelo. Ztratily se i hvězdy. Bezhlukný vítr rozházel do stran poprašek sněhu, roztrhal mraky a rozehnal je. Už si nedokázal představit, kde je Německo a kde jsou Čechy.

„Někdy se o tebe bojím, aby ses z toho všeho nakonec nepomátl,“ řekla matka.

„Proč?“

„Protože z člověka se nic z toho, co prožil, nemůže ztratit. Paměť není opice, abys ji vycvičil a poručil, co si má pamatovat a co zapomenout. Je jako moře. Hlubiny, mělčiny, hladina. Vzpomínky a zkušenosti jsou ryby. Žraloci, chobotnice, velryby. Nebo ostrovy.“

„Poručík, velitel roty, tvrdí, že všichni lidé jsou stejně důležití, ale vidíš mu na tváři, že tomu nevěří. Cituje klasiky.“ Usmál se na matku: „Víš, co říká Cikán, že je zázrak? První, když ti někdo půjčí. Druhý, když ti někdo půjčí a ty to vrátíš.“

„Je mi líto, že život je krátký,“ řekla matka. „Na koho čekáš?“

Řekl: „Po válce, v červnu 1945, už mě neděsilo dívat se na nákladní vlaky a slyšet, jak pískají, nebo na tovární komíny, které dýmaly černý, rudý nebo šedý kouř. Nic zlověstného to neznamovalo. Taky mi každý plot nepřipomínal mříž. Na Karlově náměstí jsem potkal známou z PKR, z Podkarpatské Rusi, Piriku. V Praze se jí líbilo. Přihlásila se na cestu do Palestiny na pražském Palestinském úřadu; dali jí vysoké čekací číslo. Angličané do své kolonie nechtěli pouštět. Šlo jim o arabské spojence, o lacinou arabskou naftu. Praha pro ni byla čekací stanice. Neměla příbuzné. Během šesti let je vyvraždili. Ty, co v PKR přežili, evakovali do střední Asie, do Samarkandu. Nebyla naděje, že by se někam dopsala nebo dovolala. Na Podkarpatskou Rus se jí zpátky nechtělo. Byla jiná než Káťa Ziehrerová. Měla vteřiny, kdy vypadala jako ochrnutá. Pirika. Hezká, s ořechovými očima, dorůstajícími černými vlasy, chybělo jí pár zubů. Dlouho jsem neznal její druhé jméno. Snad mi ho schválně neřekla. Nechtěla se k nikomu vázat. V duchu jsem jí říkal – holka s vteřinou ochrnutých očí. Byla pohublá, skoro kostnatá. Na Židovské náboženské obci dostala obnošené šaty, které na

obec chodily v balících z Ameriky. Jakmile pominula její vteřina, byla k světu. Vrátila se z Auschwitz-Birkenau, když otevřela brány Rudá armáda. Pamatovala si jméno velitele ruské divize, v níž bylo původně deset tisíc vojáků, ze kterých přežily dobývání lágru dva tisíce. Zaplynovali jí maminku, tatínka a čtyři bratry a tři sestry. Sama ani nechtěla žít. Prostě ji nezaplynovali. Připadala jim dost silná, aby čistila vagony. Poslali ji do Německa, do podobné letecké fabriky, jako jsi byla ty s Hanou ve Freibergu. Mimo tu svoji vteřinu měla v očích víru, že navzdory všemu, co zažila, není vyloučeno, že potká někoho, s kým by uměla poválečné potíže zvládnout. Smála se sama sobě, že tahle manipulace je jediná opravdu ženská odbornost, se kterou se žena rodí, protože na to druhé musí dospět. Dávala mi to znát osobitým způsobem, abych jí nemohl ublížit nějakým nerozvázně vysloveným či nevysloveným ,radši ne'. Nechtěla zůstat; přála si, aby muž jejího srdce odjel s ní do Palestiny; kde mohou začít znovu; nový, minulostí třeba zatížený, ale nerozleptaný život. S blízkými lidmi, kde zároveň nikdo nikoho nezná. Je snadné si něco takového přát, není jednoduché to provést. Snad se v lágru naučila nalhávat si, že to, co není, může ještě být, dokud žije. A teď žila a nešlo to. Cítila se pokořená, bezvýznamná, bezradná. Chtěla žít plný, užitečný a bohatý život, ne živořit; ne hodně peněz, jen nemít hlad, strach o to, kde přespí, výhled. Věděla, že půjde do země, kde si už nikdo nenechá nic líbit. Kde nikomu nedovolí, aby je beztrestně zabíjel. Věřila, že to lze zvládnout s někým, kdo má podobné zkušenosti. V lágru se dívala aufseherkám SS do tváří a hledala v nich laskavost. Zavírala oči, aby se viděla někde jinde, u prostřeného stolu. Aby si připadala v čistých šatech s bezvadným prádlem jinak, už ne v blátě, bitá a hladová, zkřehlá v zimě, zapařená a lepkavá v letních vedrech. Měla sen o životě, bez kterého se lidi podobají mravencům, prasatům nebo kame-

nům. V té vteřině ochrnutých očí z ní odcházela síla vidět svou lepší možnost. Slyšela v sobě ozvěny lágrů. Jdi, dělej. Pozor, pohov, čapky dolů, nasadit. Stůj, sedni si. Kavalec, latrina, plyn. Bič, bláto, dřeváky. Cyklon B. Oheň, popel.

Vězela v ní ta choromyslná vteřina jako kapička jedu ve studni s čistou vodou.

Na dva měsíce jsme si byli blízko. Byla v ní někdejší obnaženost. Souhrn ponížení, kterým prošla. Smutek, ještě něco tesknějšího než smutek. Sklíčenost. Hloubka, která neměla dno.

Ptala se beze slov: Co můžu nebo mám udělat, abych se toho zbavila? Jak mám žít? Mohu být ještě šťastná? Mír jí nepřinášel úlevu.“

Vrátily se mu první týdny po válce, kdy si musel zvyknout, že je svobodný. Mohl jít, kam chtěl, říkat, co chtěl. Nemusel se stydět nebo zapírat, komu se narodil. S Pirikou se setkali kolem deváté ráno. Obcházeli poválečné vývařovny a stravovny Sociální péče a katolické charity nebo Červeného kříže. Nemohli se dojíst dosyta, i když měli plný žaludek. Měli svou trasu – adresy, kde se v létě a začátkem podzimu 1945 dávalo bezplatné jídlo sirotkům, vdovám a lidem bez domova a státní příslušnosti, kteří přišli z táborů. Praha jich byla plná. Z Prahy, bývalého lazaretního města, se stala evropská křižovatka. Vedly z ní cesty na východ, sever a západ i jih, do obou Amerik, Jižní Afriky nebo do Austrálie a na Nový Zéland. Kromě toho tam chodili žebráci a tuláci. Bylo snadné rozeznat, kdo je kdo. Po válce vypadali lidi líp. Pirika si pochvalovala české jídlo. Bramborovou polévku, svíčkovou s knedlíky, karbanátky. V očích se jí rozsvěcoval úsměv, který jí otevíral ústa dokořán. Na konci každého jídla si vzdychla nad poloprázdným nebo vyprázdněným talířem škrabanků nebo nudlí s mákem, že se do ní nevejde už ani sousto, ale vytrávila, než se dostali do další vývařovny. Pak přišla její šílená vteřina; ochrnuly jí oči. Zahleděla

se do prázdna nebo dovnitř, do sebe. Navenek si prohlížela jen svoje ruce, dlaně a klouby nebo špičky bot. Dlažbu. Nějaký mrtvý bod. Věděl proč. Nesnesla pohled na betonové stropy a podlahy v nedostavěných domech nebo zbořeništích, se směsicí drátů vyčuhujících ze zatvrdlého cementu a poškrábaných jenom proto, že byly ještě neohlazené nebo neomítnuté. Doznívala v tom ozvěna škrábanců neznámých rukou a prstů a nehtů, které se podepsaly svými šiframi na stropy v plynových komorách pěti osvětlimských krematorií. Poslední pohyb lidí, než se udusili. Némé symboly bezmocných, oněmělých a zoufalých.

Nesnesla ani pohled na jámy, i když prázdné, krechty na brambory, rozestavěné garáže nebo příkopy na kanalizaci. Připomínalo jí to jámy, kde se spalovala těla tak, aby připadl tlustý mrtvý na hubeného, a tak svým tukem pomohl spálit kosti a kůži druhých. Viděla to. Poškrábané stropy. Jámy. Nemluvnata, která – ještě živá – poručili Němci házet do jam v oblečcích politých naftou.

Viděla to v duchu, když chvílemi přestávala jíst a ochrnuly jí oči. Nebo seděli na dubové lavici v kostele ve Štupartské nebo na Jakubském náměstí a přinášeli jim jídlo, každému kolik chtěl. Vnímala ve větru, který vál od Vltavy, polský vítr, který zanášel zemi popelem. Věděla – a každý kostel jí to připomínal – že peklo, které si vymysleli světci, tesaři a rybáři nebo švadleny anebo básníci a rabíni, kteří sepisovali Starý zákon, je pouhým odleskem Auschwitz-Birkenau. Měla to v očích, když jí na vteřinu, na zlomek vteřiny, ochrnuly. Styděla se za to, co viděla? Zmrtvěly jí oči. Znehybněla a oněměla. Nebo zrudla, pokryla se potem a zbledla. Párkrát dostala průjem. (Také dostával průjem.) To bylo jediné, co jí přišlo k smíchu. Párkrát narychlo hledali záchod. Průjem už neznamenal nemocniční blok v Auschwitz-Birkenau. Místo, kde nakládali zřízenci mrtvoly lopatami – nebo je nechávali ležet v řídkých žlutozelených výkalech.

V Praze začala svůj druhý život. Revoluční národní výbor v Praze 2 poslal Piriku, když ji vyklopil vlak na Wilsonově nádraží, do rodiny, kde se o ni starala babička. Třetí den se babička Piriky zeptala: Nejsi náhodou židovka? Instinkt Pirice napověděl, aby řekla ne. Styděla se, že musí zapírat původ. Babička tvrdila, že druhou světovou válku zavinili židi. Nesli vinu za utrpení lidí. Za to, že dědeček, babiččin manžel, zemřel na tuberkulózu a trápilo ho revma a astma. Za čtrnáct dní odtamtud Pirika odešla. Neřekla sociální pracovníci ani dvojici učitelů, kteří se za ní přišli podívat, že je židovka. Jsi tichá dívka, říkala babička. Až divně tichá, když se všichni radují, děvčátko. To jsi taková od narození? Zapomnělas mluvit? Máme tě rádi, říkala babička. Mluv ke mně. Nemáš rodinu? Nikoho? Ukaž jazyk.

„Byla jsem tichá,“ řekla Pirika Judita Belzová. „Němá.“

Tomu rozuměl. Znal tiché děti, které oněměly. Ztratily hlas. Znal i dospělé, kteří oněměli. Co to udělalo s ním, když se dozvěděl, že zbytek rodiny zmizel. Jen po kouskách se dozvídal, co se dělo, kde je vyvraždili, aby si udělal celistvější obraz svých zkušeností.

Z pohledu ochrnutých očí Piriky Belzové vyrozuměl, že hledala svůj hlas, svou příští totožnost. Propast, ve které by se ztratila válka. Ujišťovali ji, že norimberské zákony už neplatí. Slyšela neblahou ozvěnu. Tenkrát, ještě předtím než tenkrát. Tatínek přišel o práci, vzali jim byt, šaty a nábytek a věci, omezili je zákazy a nezůstalo skoro nic, co směli, kromě dýchání, než je zbavili i toho. Žila v mlze, která se nerozpouštěla, a prohlédala jen pozvolna, na pár kroků před sebe. Neohlížela se. V uších jí zněl pojem konečné řešení. Porozuměla mu dostatečně v celé jeho šíři. V důsledcích. Zůstalo v ní. Konečné řešení na začátku jejího mírového života.

Pomáhal jí protrhnout její mlčení. Byl by jí rád nahradil, co ztratila. Hlas. Nedokázal se na ni dívat jako na holku. Něco mu to zapovídalo.

„Přála jsem si ji mít ráda,“ řekla. „Aby měla ráda mě. Abych v ní viděla svoji babičku.“

Pirika v duchu zápasila s pojmy paměť, čest a odkaz, zapomnění, bránit se. Bála se, ačkoli se napomínala, že už nemá čeho. Kdo ji mohl ohrozit, napadnout? Dívala se jako kuře, které se proklubalo skořápkou. Byla zmatená. Držela se základního instinktu: přežít. Oblékala se do dvojích šatů, v kapse druhé střevice, i v horkém dni svetr. Udržet se nad vodou. A jíst, jíst a jíst, třeba sama, i když jí líp chutnalo ve společnosti.

V repatriační legitimaci viděl poprvé celé její jméno: Pirika Judita Belzová. Tatínek se jmenoval Isidor, bratr Selig, maminka Ilse, za svobodna Singerová. Pirika Belzová obdržela od Národního výboru v Praze 2 osm set korun. Ještě je neutratila.

V Osvětimi-Březince znala houslistu Otto Sattlera. Také na pár dní oněměl. Poslali mu do komína manželku se třemi malými dětmi. V jeho příjemné tváři nebylo vidět smutek. Šel by za nimi. Přišel pro něj do baráku laufer, poslíček z oficíny SS, se vzkazem okamžitě se obléknout do gala, vzít si housle a nastoupit u krematoria číslo 2. Ačkoli měl po včerejším nočním vystoupení povoleno spát. Oblékl se v minutě do ošuntělého smokinku a uvázal si promaštěného motýlka do umaštěné bílé náprsenky. Na nástupišti u krematoria bylo lešení s mnohonásobnou šibenicí, s osmi smyčkami, a pod lešením osm vězňů, kteří budou pověšeni pro podezření z pokusu o útěk.

„Zahraješ jim,“ řekl komandant.

Přikývl neholenou bradou.

„*Komm zurück*,“ dodal komandant.

Za rohem baráku stálo osm žen.

„Začni,“ poručil komandant.

Židovští blokoví a kápoové nasadili odsouzencům smyčky. Esesáci přihlíželi. Zřízenci uvolnili pod viselci propadliště. Osm odsouze-

ných se zhouplo ve vzduchu, s volnými nohama. Ženy zavíraly oči. Přijdou na řadu ve druhém sledu.

Sattler hrál přikázanou píseň. Francouzský šlágr, jehož text nabył hlubšího smyslu. Esesáci se usmívali. *Věřím vám, má nejkrásnější, a na návrat váš já čekám, jsem tak sám, vraťte se ke mně zpět, dřív, než celý svět prohledám...*

„Odsud,“ řekl komandant, „nikdo beztrestně utíkat nebude. Vidíte, kdo se směje naposled.“

Tři tisíce vězňů, kterým nařídili nastoupit, přihlížely. Po mužích přišly na řadu ženy. Osm smyček. Procedura se opakovala.

„Stačí, můžeš jít,“ řekl komandant Sattlerovi.

Esesák doprovodil Otto Sattlera nazpět do baráku. Svlékl se, vylezl na kavalec a snažil se usnout. Spánky mu vířila francouzská píseň, kterou si komandant oblíbil a nařídil hrát odsouzencům.

Vězňům bylo, jako by věšeli je. Nebo se utěšovali, že to tentokrát nebyli oni.

Sattler nemohl usnout. Myslel na štěstí, že žije. Vracel si v paměti pohřeb dědečka Leona, kterého se účastnil, když mu bylo osm. V kině zmeškal (a později viděl) nový film s Laurelem a Hardym *Fra diavolo*. Nemyslel na to, že se Němci neostýchali věšet ženy. Děti.

Ráno se Pirice svěřil, spokojený, že ho nechali dospat, věčně, jako by mluvil o tom, že se blíží déšť.

Chodil s Pirikou osm neděl. Její vychrtlé tělo, žebra a kyčle a boky mu připomínaly lágr. V září Pirika s maďarským jménem zmizela. Nepřekvapilo ho, že se nerozloučila. Lidi z lágrů neměli rádi loučení. Báli se jeho trvalosti. Ztratila se i se svými hnědými očima jako dvě studny bez vody. Dvě lampy beze světla. Se svými sevřenými ústy jako spinadlo. Někdy výkřiky o pomoc. Měla oči, jimiž vykřvácela. Mohl se domýšlet, kde je a proč mu to neřekla. Hodně lidí si našlo cestu na Palestinský úřad, kde úřadoval Cham-

pi Klein, doktor práv a účastník maďarského a francouzského podzemního odboje. Poskytoval informace, jak se dostat do země zaslíbené nejkratší cestou a navzdory britským okupačním úřadům; instruoval žadatele, aby mluvením neohrožovali ty, co chtěli a měli odejít po nich. Měl klidný a vlídný způsob řeči, pohled plný porozumění a zásadu držet slovo.

Nemusel matce říkat, proč Pirika odešla. Někdo odešel, protože mu soused řekl: „Vy jste se taky vrátil, pane?“ Nebo: „Asi to nebylo tak strašné, jak se povídá, když jste přišel nazpět.“ Anebo: „Tak vás přece jenom všechny nezabili.“ Nebo s tlukoucím srdcem zazvonil ve svém bývalém bytě a otevřel mu někdo jiný nebo nikdo. Noví nájemníci nechtěli bývalé majitele pouštět dovnitř, aby neviděli svůj nábytek, obrazy a květináče nebo koberce. Majetek rodičů. Hračky dětí. Někdo ani neodešel, ale skočil z okna. Sdělilo to smuteční oznámení na předposlední stránce *Věstníku židovských náboženských obcí*.

„Znal jsem Champi Kleina z Palestinského úřadu. Posílal jsem mu lidi, kteří se vrátili.“ Ještě řekl: „Vyprávěl mi o mladém básníkovi, který u sebe poslední rok války schovával židovskou dívku, jako byla Pirika; utekla z pochodu smrti. Ukrýval ji za plentou v kuchyni. Když ho navštívili kamarádi, nepustil je do kuchyně. Po válce se ho ptali, co na tom bylo nejnebezpečnější. Jak byla hezká, odpovídal. Takové lidi Němci stříleli. Neznali strach. Lišili se od milionů lhostejných. Drželi se nevyslovených zákonů člověka.“

8

David Wiesenthal pocítil v ruce bolest, kterou už znal. Hřmění v hlavě neustávalo. Mohl se vrátit o polovinu života – necelých deset let – zpět na školní hřiště. Při skoku přes koně si zlomil pravou ruku

v zápěstí. Teď měl podobný pocit v páteři, v každém obratli, v obou zápěstích a v nohách, dole u kotníků, v kolenech a ve stehnech. Zatím se mohl spoléhat na svou kůži. (Opatřil si ke své ještě hroší?)

Chtěl říct matce, že je to hluboká propast; místo toho se usmál. Musí být jako kočka; má devět životů. Jako je trojí čas, má i víc životů než jeden. Teď a tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Nebo tak dávno, že tam už nikdo nedohlédne. Je to starší než nejstarší vzpomínka? Než nejstarší člověk? Ryby nebo hory nebo orlové by mohli vědět, o čem je řeč. Ještě jsem si nevybral všechno, vzkazoval matce. Je mi teprve dvacet.

„Propast je možná dobré místo,“ řekla matka. „Mimo bouři, za větrem. Všechno špatné je k něčemu dobré.“

„Uvidíme,“ řekl.

Snažil se v sobě posbírat sílu; záleží jen na něm. Nepřežil Velkou pevnost v Terezíně, Buchenwald a Auschwitz-Birkenau? A potom Pařížskou třídu během Pražského povstání? Měl za úkol přeběhnout ulici, kterou u právnické fakulty střežil německý tank a kulomet, a přinést z bytu vrchní sestry jídlo do nemocnice v Kelleyově. Měl pocit nesmrtelnosti. V duchu se dovolával spravedlnosti. Snad si namlouval, že je v něčem – nebyl s to povědět v čem – šťastnější než druzí navzdory tomu, co říkal poručíkovi, veliteli roty. Ne lepší, chtělo se mu vysvětlit poručíkovi. Ani schopnější nebo snad silnější. Souviselo to s nějakou maličkostí, aniž by ji mohl označit. Dosud se ho drželo štěstí. Dovedl by poručík, velitel roty, ocenit, co je to mít střechu nad hlavou, jíst, když má hlad, pít, pokud žízní? Mít dobré boty a oblečení? Pár korun, za které může koupit, co potřebuje? Nebo mít dokonce o málo víc? Co to znamená žít, protože viděl, jak jednoduché je nežít? Přál si být schopný pracovat a vracet alespoň tolik, co dostával. Zákon člověka, jemuž rozuměl. Pirice řekl, že by si přál být tygr-džentlmen. Řvoucí lev a – jen kapičku – mstivá

hyena. Nebo to řekl Kátě Ziehrerové? Snad si to myslel a přeříkával v duchu. Zase se mu hlavou mihly Pirika a Káťa a dívka, která nepřišla. (Ta první ze zatopeného dolu, vedle které se slunil a nevadilo jí, že byla nahá.) Spojilo se mu to s číslem tři, které Cikán pokládal za šťastné i nešťastné. Mínil vážně, že jednička je začátek, dvojka život a trojka smrt? Pak přijde čtyřka. V ní spočívá souhrn poučení. U Cikána se málokdy poznalo, co myslí vážně. Hlasem a výrazem obličejů to vždycky posadil někam mezi.

„Jsme všichni vyvolení, když to potřebujeme, a dobře to dopadne,“ řekla matka. „Pamatuju si, že když jsme přišli do Auschwitz-Birkenau, dala mi aufseherka ze skladiště pro Zimní pomoc flanelovou košili. Vzápětí poslala mou sousedku do komína, protože ji nepozdravila. Bohyně: dávala a brala život. Vzít židovský život bylo v Německu beztrestné. K tomu si nemuseli hledat důvody. Opírali se o zákon. Tebe ani mě zákon nechránil. Naopak: odsoudil tě a vydal všem, kterým se zachtělo tě okrást, ponížit, zavraždit. Mohli si dovolit být dobří i zlí. Směli všechno. Stromy jim rostly do nebe.“

Byl rád, když s ním matka mluvila, jako by si byli rovni. Rodiče s ním tak dřív nezacházeli. Teprve později se od ní naučil nikoho nepodceňovat ani nepřeceňovat, jak mu to doporučoval otec.

Velitel roty mu včera řekl: „Wiesenthal, proč se tváříte, jako kdyby koncentrační tábory byly na denním pořádku a dávno se s nimi neskončilo?“

Připojil se k němu poručík protivýzvědné služby: „To na ně budete myslet věčně? Byla zbytková látka po německém cyklo-nu B pruská modř? Taky jsem slyšel, že jste stavěli bazény a tenisové kurty. Nedokážete udělat za minulostí čáru? Všichni máme za sebou nepříjemné věci. Slyšel jste o ctnosti odpustit? Upírejte zraky k budoucnosti. Myslete na ty obrovské stavby, přehrady, elektrárny a zbrojovky, od Uralu až k Labi. Postavíme města na

neosídlených pustinách. Zúrodníme zanedbané světaříly. Poskytneme všem, co potřebují. Ani gram nadání se nepromarní. Všem podle jejich potřeb, všichni podle svých schopností. Vraťte se ze svého světa. Přiblížte se k nám. Bylo by vás škoda, Wiesenthal.“

„Měřím tím všechno; dopředu i dozadu,“ přiznal oběma poručíkům. Pak řekl, a snad neměl: „Tábory byly i před nacisty.“

„... a?“ zeptal se poručík protivýzvědné služby.

„Cos jim na to řekl?“ chtěla vědět matka.

„Byl jsem opatrný,“ odpověděl jí.

„Máte podivnou představu o bdělosti a ostražitosti, Wiesenthal,“ řekl poručík. „Netlačte na pilu,“ opakoval. (V tom se podobal matce a připomínal mu ji.)

„Všchno si to podává ruce,“ řekl matce. „O tom je lepší nemluvit. Třeba nemáme pravdu.“

„Chlapečku,“ řekla matka. „Ráda bych se mýlila. Co nás čeká?“

„Nemusíš mít strach. Je to nebezpečné, ale ne jako komíny v lágru. Je to výhoda mít za sebou lágr. Byla to dobrá škola a nelitoval bych tří ztracených let, kdyby školné nestálo tolik.“

Nechtěl mluvit s matkou jako s oběma poručíky.

„Aby ses nepřepočítal,“ odpověděla matka.

„V armádě nejlíp zabiješ čas hraním karet,“ řekl matce. „Hrajeme s Koněm a Kristem a desátníkem. To ho zpacifikuje. Jinak si desátník vyskakuje, odsloužil si o rok víc. V kartách to je jako v lágru: objevíš, že se tě štěstí ani smůla nemůžou držet od začátku do konce. Jestliže člověk vydrží hrát, nemůže mu padat jenom dobrá ani jen špatná karta. Obrátí se to a vyhraješ. Máš na příště.“

Na rubu číhala jiná myšlenka; mohl by omdlít, usnout nebo zahynout. Byl tomu blízko; už často. Zemřít ve spánku je lepší než zahynout v bolestech. Bude myslet na dívky. Na tu nejhezčí – všude. Hřmění bouře v jeho hlavě neustávalo. Přistihl se při přání, které

bylo výsledkem jiných a na jejichž konci byla bezbolestnost. Ještě víc. Slast. Blaženost. Co znamená takové přání? Že se mu s hlavou nic nestalo? Jen s páteří? Jistě s nohama, rukama a koleny. Zpřelámal si kosti. To mu připomnělo bolest. Co znamená hřmění, tma, ve kterou se proměnilo světlo? Mozek má v pořádku.

„Rozhodující pro člověka není, jak žije, ale jak umře,“ řekla teď matka. „Život a smrt jsou sestry.“ Dodala: „Byla jsem na tom stejně. Ležela se mnou doktorka, která neměla léky, sama nemocná. Řekla mi: Když budeš chtít žít, budeš žít. Když budeš chtít umřít, umřeš. Je to pravda. Tehdy jsem chtěla žít. Kdo nechtěl, abych žila, byli Němci. Když tě nikdo neohrožuje, záleží na tobě.“

Vzpomněl si na ženu, která přišla v červnu, šest neděl po konci bojů, z rakouského Mauthausenu v Alpách a které se po válce v prozatímní nemocnici zařízené v Hotelu Gráf, kde ji léčili, ptal, jestli náhodou nepotkala někde v lágrech jeho matku nebo sestru. V Mauthausenu v horách je osvobodili američtí vojáci; potřebovali čtrnáct dní, než se přestali točit v desetikilometrovém kruhu a lágr našli ve skalách a kamenolomech. Byl to výtečně zamaskovaný lágr. Esesáci nutili vězně skákat s deštníkem ze skály do jezírka dvakrát dva metry. Měli průpovídky: Nemají rádi skok s padákem? Když se obrátí deštník naruby, smůla. Kdo musel skočit, zahynul. Americký kapitán dal té ženě plechovku kondenzovaného mléka. Málem z toho umřela. Američani nemohli věřit, jak dokáže zacházet člověk s člověkem. Poučili se.

Vězně, kteří přicházeli do Mauthausenu od prosince do února, polévali dozorci z řad starších vězňů na rozkaz esesáků hned při vstupu do brány ledovou vodou. Polovina příchozích zmrzla. Stáli nazí u kamenné hradby. Jako v Auschwitz-Birkenau sloužili v Mauthausenu ti nejotrlejší z *Waffen* a *Allgemeine SS*, většinou Rakušané. Nebyl to lágr na převýchovu, nýbrž na likvidaci jako

Auschwitz-Birkenau. Po válce tam postavili sochu ruského generála. Zledovatěl. Průhledný ledový muž z kamene. Rakouská žula.

Jedno úterý nemohl vězeň udržet průjem. Nohavicemi mu na zem vytékaly zelenohnědé loužičky. Esesák, sotva odrostlý uniformě *Hitlerjugend*, vytáhl pistoli. „Tohle tě odnaučíme na místě a doufám, že provždy.“ Ukázal na tlustého muže, který ještě nestačil zhubnout. „Namoč mu do toho pusy a nos. Kleknout!“ Provinilec si pomalu klekl. S pohledem na pistoli poklekl i tlustý. „Vem ho pěkně za krk. Namoč mu do toho nos. Kam bychom takhle přišli?“ Tlustý se nemusel namáhat; provinilý vězeň se sklonil. Kápo podal tlustému lžíci. Tlustý nabíral výkal. Esesák vystřelil vedle hlavy tlustého. Vězeň otevřel ústa. „Všechno!“ dodal esesák. Za minutu zůstal na zemi zelenavý a nahnědlý flek, který nasákla hlína. SS zastrčil pistoli. Dal rozchod. V hlase měl převahu, kterou mají lidé přesvědčení o své pravdě. Všichni měli průjem. To úterý byla k jídlu přesolená polévka ze zkažených ryb. Nesměli pít. Voda na latríně byla nakažená tyfem. Úplavici říkali „nemoc špinavých rukou“.

„Nic jim nebylo vzdálenější než soucit. Soustředili se na zlo, jako by se trefovali do terče.“

„Nemysli na to,“ řekla matka.

„Už je to za mnou,“ lhal matce.

„Taky mi bylo párkrát špatně,“ řekla matka. „Jednou to moje matka udělala kočce, která se vydělala v kuchyni. Vyrazilo mi to dech. Nechtělo se mi věřit, že to maminka mohla udělat.“

„Vždycky si vymysleli něco, co vypadalo jako výměna. Jestli chceš žít, sežer svůj výkal. Jestli chceš žít, nakrm tím kamaráda. V pohledu měl tlustý úpěnlivou prosbu, aby ten druhý nepřestal otevírat pusy a polykat.“

Cítil se teď oteklý. Stupňovalo se to. Za chvíli svou oteklostí zaplní propast.

Pirika Belzová otékala každý měsíc. Cítila už pár dní předtím, že to na ni přichází. Z nějakého důvodu jí to připomínalo, jak se jako malá holka bála stínů. Stíny se rozlévaly kuchyní nebo ložnicí. Bála se vody, tmy a chvil, kdy vznikají stíny, než se ztratí ve světle nebo v soumraku. Přimýšlela si ke stínům hlasy. To už jí bylo čtrnáct a měla první krev. Rostla jí prsa. Připadalo jí, že má v břiše sud s dynamitem. Tíhu. Bylo jí špatně. Svíraly ji křeče. Padala na ni sklíčenost. Měl teď podobný pocit?

„Krvácela, jako krvácejí matky, ale ne proto, že by v sobě měla dítě,“ řekl matce. „Přicházelo to nepravidelně, lekala se. Bála se, že ve spánku vykrvácí.“

Styděla se za to. Bála se, aby jí doktor neřekl, z čeho měla ještě větší strach. Bolela ji hlava. V bělmu očí měla potřhané červené nitky. Zvonilo jí v uších. Doktor jí řekl, že migrény přinášejí představy dalekých krajů.

V duchu se skoro modlil, aby měla doktora, který by ji uklidnil a řekl jí, co všechno nemá, nebo nasedla do vlaku, který ji odveze na loď, se kterou odpluje, muže, který bude starší a ujme se jí. Svěřila mu, co se jí zdálo. Než se narodila, byla zvíře. Bydlela v bahně. Pozorovala slunce, jak vychází a zapadá. Probudilo ji bílé oslnivé ráno, v němž nevěděla, jestli je už na světě a jakou podobu má řeč, kterou slyší oknem. Snila o bílé lodi na modrém moři, na které odplouvá do Palestiny. Přál si, aby se mu svěřovala? Nechtěla ho otravovat. Zřídka toužil po jejím těle.

Její smutek se dotýkal smrti. Napadlo ho, že by ji od takového stesku vysvobodila. Styděl se za svou myšlenku. Nemohl zabránit tomu, aby nemyslel na okolnosti, při nichž je smrt vysvobození. Přátelská, bezbolestná a okamžitá. Co vedle Piriky Belzové cítil? Přátelství? Anebo strach, že jsou jeden pro druhého břímě? Vzájemnou obavu, jakou mají lidé ze strastí a starostí toho druhého?

Vytykal si to. Taky jeho morální magnet fungoval s přestávkami. Ne vždycky ukazoval spolehlivě.

Někdy měla Pirika Belzová pohled člověka, který se nemůže dívat dozadu ani dopředu. Ve tváři měla to ztracené, co v ní zabili nebo co zabila sama. Čemu nedokázala čelit. Myslel na rozmluvy, které vedli.

„Některé noci,“ řekla.

Víc nevysvětlila. Měl dojem, že jí rozumí. Měli společnou duši. Jednu duši ve dvou tělech. Dvě duše pro jedno tělo.

Zašli si občas do levnější hospody. Oba dostali peníze od Repatriačního úřadu. Na začátku každého měsíce osm set korun. Po ukázkou na šaty, prádlo a povlečení. Hostinský se jí žertem ptal, jestli umí tak dobře líbat, jako s chutí jí. Polkla naprázdno. Hospodský jí pustil gramofonovou desku s *Besame mucho*, jak to hrával během války německým hostům; nepřišlo mu to zvláštní. Písně jsou jenom písně, jako jsou peníze jenom peníze. Citoval ze Švejka. Máš rád Turky? Máš rád ty psy pohanský? Host jako host. Zaplať a kecej si, co chceš. Pirika poslouchala hudbu. *Líbej mě víc, drž mě, má znejmilejších, buď věčně má. Kdo si kdy myslel, že tě budu objímat a líbat... Besame mucho...*

„Pojď pryč,“ vyzvala ho.

Venku se jí zeptal: „Chceš být sama?“

A potom: „Je ti zima? Je horko.“

Chvěla se.

„Pamatuju si, kdy jsem byla ještě víc sama.“

Překvapilo ho, co si vyvolila ze slov.

„Vem mě za ruku,“ požádala ho.

Cítil, jak je zkřehlá. Měl pocit, že drží v ruce prázdno. Potřebovala něco jiného. Škoda že to nemohla dostat od něj.

„Jsem s každým sama,“ řekla.

„I se mnou?“

„I s tebou. Sama se sebou. To nejvíc.“

Ještě řekla: „Pořád si připadám jako užitkové zvíře. Na cestě na porážku.“

Připomněl si její hlas, mlčení, její šepot, studené ruce, pohled ustrnulých očí. Loď na širé hladině, bílé pobřeží. Palmy na přímořské cestě ztrácející se v dálce, lemované modravým mořem, od obzoru k obzoru. V pozadí okrové pohoří Karmelu. Zaslíbenou zemi.

Měla v kapse slánku, kterou vzala v hospodě ze stolu. Naučila se to v lágru. Vteřina, než odhadla, co by se mohlo hodit.

Někdy si v jídelnách, které obcházeli, vyslechli modlitby, které jim byly cizí. O satanovi, který číhá na posledním schůdku duše člověka a bere se o slovo. Vzala na záchodě toaletní papír, jindy zrcátko nad umyvadlem, patnáct krát dvacet centimetrů, takže je mohla odnést pod blůzou, v mírném předklonu, nebo ve veřejné místnosti ručník, který si omotala pod sukní kolem boků.

Stydl se, že myslí na její vychrtlé tělo, když to na ni přišlo, bolení hlavy, jak se musela svlékat, a na to, jak krvácela. Opakoval si slova šlágru. Kolikrát si přál, aby ta slova platila i pro něj. O blízkosti a obdivu, snech spojených s objetím, slovech, která používají milenci, i pokud nejsou spolu. Vídával to v kině. Co chce každý jednou a tisíckrát zkusit. Co mnohý nedostane ani jednou. Slyšel ozvěnu slov hostinského v posádkovém městečku, s nimiž se ztožnil: To nejhezčí na světě je dívčí tělo.

Napadalo ho, že si matka domyslí, čím se v duchu zabývá. Je to na něm znát?

„Tebe, stejně jako tatínka, jsem poznala už podle kroků,“ řekla matka.

Minulou sobotu dostali propustku a šli s Kristem, Koněm a Cikánem do hospody U Modré kachničky. Kůň dal k lepšímu anekdotu,

jak se potkají dva Cikáni. Kam jdeš? ptá se první. Koupit kabát, odpověděl druhý. Když tě nechytí, kup mi taky jeden, na to ten první. Kristovi to nepřišlo k smíchu. V hospodě jim bylo příjemně; než se dozvěděli, jak tam nedávno ubili mrzáka. Nepřišlo se na to, jak k tomu došlo. Kdo a jak začal. Všichni spolu byli zadobře, až se najednou někdo zvedl a mrzáka uhodil. Přidal se druhý a třetí. Hospoda ho ubila jako jeden muž. Co to bylo? Temná, odvrácená tvář, síla rozumem nevysvětlitelná? Černé přádénko, které se odvíjí v člověku? Mrzák byl jeden z nich. Nemohl chodit a spíš chlemtal, než pil. Vadilo jim snad, že museli léta pít ze stejné sklenice? Štítily se dodatečně? Ubožák se musel nahnout přes stůl a pomáhal si zmrzačenýma rukama. Už se tak narodil. Ptali se jeho matky, proč šel ten večer do hospody, jako by tam nechodil jindy. Matka ho varovala. Měl to v horoskopu. Jeho matka řekla, že ani v ráji nemůže člověk vydržet sám. S nikým se nehádal. Měl potíže s mluvením. Mumlal, mručel a chrčel, skoro vrčel jako pes. Rád naslouchal a pil svoje pivo. Nikomu nemohl škodit. Hostinský přinesl mrzákovi druhé pivo. Ostatní jich měli už deset. Jeden z hostů napomenul hostinského, aby se držel od invalidy stranou. Proč? Kdo nechce mít smůlu, měl by se střežit mrzáků. Stejný host řekl mrzákovi, že otvírá hubu, jako kdyby chtěl polknout vola a vypít rybník, ale spolkně nanejvýš mouchu, která mu spadla do piva. Mrzák se na něj podíval. Host mu dal ránu. Pak ho uhodil druhý. A třetí. Dělal si z mrzáka šašky. Proč se nebrání? Dodělali ho püllitry. Při policejním vyšetřování hostinský nemohl říct, jak to vzniklo. Nikdo to neviděl, jen jak to skončilo. Udělali kolem mrzáka kruh a prostě ho ubili. Pro četníka, který to vyšetřoval společně s policistou, je – jak se vyjádřil – kořenem každé vraždy zlá vůle. Čas od času to vyvře. Jako horský podzemní pramen, když někdo odvalí kámen. Cikánova bába řekla: Vyhni se zlé hodině a budeš žít tisíc let.

Duch mrzáka zůstal v hostinci U Modré kachničky, kdykoli vstoupili Kristus, Kůň a desátník, Cikán nebo on. Nebylo to poprvé, že někdo ubil člověka, aniž by měl důvod. Na tom byly postaveny lágry.

„Žil jsem s mnoha lidmi, které zabili,“ řekl na světlici, když si po večerce odestýlali. „Nepotřebovali důvod. Je to v lidské povaze.“

Byla tma. Vzpomínky zněly hřmotněji. V duchu viděl mrzáka na podlaze hospody. Matku. Káťu Ziehrerovou. Piriku. Oba poručíky. Sněhovou pláň, než se změnila v lavinu. Trychtýř. Tady a teď, tenkrát a ještě předtím než tenkrát. Modré nebe, orly. Orlici. Proč nepřichází ta třetí dívka, kterou nikdy neviděl? Ta od jezírka v zatopeném dolu nebo její sestra. Nebo ta, která ho mohla jen překvapit splněním jeho přání.

Bylo příjemnější myslet na to, kdo byli jeho známí ve Velké pevnosti terezínského ghetta, dokud ještě žili; co asi dělají ti, co přežili a odjeli do Kanady, Austrálie nebo na Nový Zéland. S Oskarem Brummelem hráli v Dětském chlapeckém domově na L 218 v Terezíně jedenadvacet koncem roku 1942; vyhrál na něm modrý vlněný svetr s bílými pruhy. Brummel se po válce usadil v Sydney. Prodával tam šicí stroje. Udělal si v Austrálii známost. Narodila se mu holčička, Áda. Přemístil se do San Franciska v Americe. Znova se oženil, aby dostal dřív papíry. Nové ženě se o holčičce a manželce v Austrálii nezmínil. Mnohoženství mu nevadilo. Kdyby se hlasovalo, byl pro ně všemi deseti. Patřil k těm, co si mysleli, že když přežili tábory, mohou si dovolit všechno. Němci si to tenkrát mysleli taky. Byl to rub a líc stejného přístupu?

„Je jenom jedna spravedlnost,“ řekla matka. „Buď platí pro všechny, nebo žádná není.“

Proč mu to řekla?

Bezohlednost je vždycky bezohlednost. Jenom ti lepší se řídí za každých okolností ohledem člověka k člověku. Zнала lidi, kteří se opírali o zákon, a švindlovali, a ty, kteří ho přestoupili, a zůstali na správné straně.

„Co bychom měli mít jeden pro druhého, je ohled člověka k člověku,“ řekla matka.

„V Praze, v květnu 1945, když město povstalo, házeli Němce z oken nebo nutili skákat z pater rodiny, co se nastěhovaly do Prahy a nestály utéct. Vyhazovali za nimi noviny a obrazy Hitlera. Knihy, které Němci nemuseli pálit, protože je nenapsali židi. Neviděl jsem ještě tolik nerozřezaných a nepřečtených knih.“

Pak řekl: „Bili Němce, děti a ženy a staré lidi, jako předtím Němci bili nás. Nebylo to hezké. Trestali je bez soudů, jako předtím oni je. Nakazili se. Věšeli je na dvouramenné lampy za nohy, polévali benzinem a zapalovali od vlasů. Byl jsem v Rytířské ulici v sobotu pátého května. Viděl jsem pár viselců. Utekl jsem z lágru a schovával se s kamarádem v Praze nedaleko botanické zahrady u kolaboranta, který si tím opatřil alibi; sousedi ho při povstání zbili. Aby se zachránil, vstoupil do komunistické strany.“

„Tak už to na světě chodí, hošíčku,“ řekla matka.

Řekl: „Kdykoli ho potkám, předstírá, že je roztržitý. Na nic z války si nepamatuje. Hodil to za hlavu. Nemůže přiznat, že se mu vedlo. Jeho mozek si zvykl. Stal se z něj herec. Naučil se svou úlohu.“

„Vím, o čem mluvíš.“

„Ptala jsem se tě, na co myslíš.“

„Občas mívám ty dvory. Ulice, plynové lampy. Vrací se mi to. V Ústí nad Labem házeli matky i s dětmi v kočárku do Labe. Dívali se, jak tonou.“

„Kdo seje vítr, sklídí bouři,“ řekla matka. „V takových dobách slušnost umírá. Nosí se jiné košile. Je jiná móda, jiná sezona.“

„Netrestal bych nikoho, kdo mi nic neudělal. Kdo se ničeho nedopustil. Neodpustil bych ani jednomu člověku, který vraždil. Nekřivdil bych nevinným. Pár ženských si vyhrnulo sukně a močily na hlavu těch pověšených na lampy. Lidi kolem těch spálenců křepčili.“

„Už se ničemu nedivím,“ řekla matka. „Přestávám se divit.“

„Myslím na židovského doktora, kterého zabila po válce ve Vysokých Tatrách lavina. Nechal po sobě vdovu a dvě malé holčičky. Měli za sebou Terezín, Osvětim a Buchenwald. Po válce se vzali a narodila se jim dvojčata. Byla to šťastná rodina. V hezkém bytě, doktor s prací, ve které nalézal smysl, radost a obživu. Zlézal hory každou sobotu a neděli. Rodinu bral s sebou. Nechápal jsem, jak se mohl zabít v míru; tak mladý.“

„To nezměníš,“ řekla matka.

Nechápal toho víc. Proč skákali lidi, co přežili lágr, z okna? Jaké je tajemství života? Tajemství existence. Jak velkou, ne-li rozhodující úlohu v tom hraje štěstí nebo jeho sestřička neštěstí? Osud, který nikdo nemůže předvídat.

Litoval, že se nemůže podívat do mapy. Je tady někde kromě Polední hory ještě Jitřní nebo Večerní hora? Polední hora je nejvyšší bod. Propast je nejhlubší. Německo. Obloha nad propastí. Bylo stále zataženo? Uniforma mu splývala se sněhem na dně prolákliny jako tma s mlhou a noc se stíny. Neviděl trhliny, díry, kde se rozpárala. Na sobě měl nepromokavý sněžný úbor s utaženými tkanicemi, aby mu nikam nezatékalo. To bylo dobré.

Sníh ho oslňoval i ve tmě. Zavřel oči. Rušilo ho hřmění v hlavě. Kde se v něm bralo vlhko? Kdyby tálo a sníh začal měknout, poznal by to pod zády, v bocích. Neříkala Cikánova bába, že kdo se dočká jara, bude žít o rok déle? Jistě; když je hodně hub, bude válka. Za války záviděl stromům: jejich odstup, výšku a trpělivost a sílu, odol-

nost. Cikánova bába věřila, že kdo obejmě strom rukama a přitiskne se na kůru tváří nebo čelem, bude silnější, zdravější a moudřejší. Z dálky viděl skvrnu: sám sebe. Každý čas, na který myslel, měl tři části: teď a tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

9

Co to bylo, co měla Pirika v očích? Šílenství, nebo prázdno? Co je, nebo co není? Obojí zároveň? Nosila v očích mrtvé: matku, otce a bratry a sestry. Nedovedla mít radost z toho, že přežila. Bez rodiny, propojené jako olympijské kruhy, nakreslené křídou na zem a vymazané, jako smazává vítr stopy v písku. Měla v očích děti, které se jejím bratrům a sestrám už nenarodí. Přítelkyně, se kterými už neprohodí slovo. Kluka, na kterého by mohla myslet, když se dívka zasní, ženicha, kterého už nemůže oplakat, protože ho zabili. Slova, která nebudou vyslovena? Smrt, které neubývá? Šílené ticho, zmrtvění v jejích očích, ve kterém se topí jako v moři; co není a co mohlo být a už nebude. Dítě, které omylem zůstalo naživu. Aby se mohla dožít tohoto dne a žila i zítra, muselo padnout mnoho amerických, ruských a anglických a jiných vojáků. Dlužila za svůj život mrtvým. V očích měla smrt. Neživot. Zabití. Dívala se na vojáky procházející se po dlažbě Prahy. V duchu je oslovovala, se sklopenýma očima, s myšlenkami na to, kde byli a kde jsou jejich kamarádi, kteří se nevrátili, jako se nevrátil nikdo z její rodiny. Propojovali se s ní.

Každý z vojáků byl nesdělený příběh, stejně jako nesdělitelný příběh Piriky, jehož obsah si mohl domýšlet. Cítila ozvěny neviditelného nebezpečí. Pak myslel na Ruth Barzyovou, která mu v nemocnici v Kelleyově řekla: „Nikdo se mnou nehraje s otevřenými kartami. Jak s nimi můžu hrát s otevřenými kartami já? Věděl bys,

co mám na mysli, kdyby ses narodil jako holka. Je to vždycky tak, že muž bere a bere a bere, až ze mě nic nezůstane, jako bych nebyla? Vyprázdní mě, místo aby mě naplnil? Co to znamená, že si někdo ze mě může brát? Je to už dopředu ztracené, jako kdyby to nikdy nebylo? Něco musí být i ve mně. Nejsou jasné hranice.“

Nemluvila o svých modravých žilkách rýsujících se na vnitřních stranách stehů. (Věděla o nich.) O svém zapařeném těle, klíně a vráskách, jimiž se její ňadra podobala srážené vodní hladině v prudkém větru. Čím už byla stará navzdory svým devatenácti rokům.

Měl pocit nekonečnosti. Umírá? Zdálo se mu, že ho matka vede ze tmy do světla jako dítě, nebo stařečka. Co to je, to hřmění v hlavě? Navzdory všemu, co pádem ztratil a nic neviděl, slyšel.

„Byl jsi šťastné dítě,“ řekla matka. „Narodil ses s usměvavou povahou. Zůstalo ti to i po lágrech. Měl bys to ocenit. Poručík protivýzvědné rotě měl pravdu, že jsi dítě francouzské revoluce. Bereš lidi za sobě rovné. Máme to ve spáncích: volnost, rovnost, bratrství. Solidaritu, ohled člověka k člověku. Zákon člověka.“

Vracel se v duchu k Ruth Barzyové. Myslela si, že se ztrácí tím, co dává. Co z ní smazává nejdůvěrnější přítomnost někoho jiného. Přitahuje svou osobností lidi, vedle nichž se její osobnost ztrácí? Je schopný vidět ve všem anebo na každém něco dobrého? Spojilo se mu to s dívkou, která nepřišla. Měla mlhavou podobu. Ústa jako teplý vlhký mech. Klín, z něhož sálá jako ze žhavého středu Země. Záplavu lesklých vlasů, rozpuštěných a splývajících po zádech. Něžná chvějící se prsa, větší a menší. Sen, který snila Pirika; o dále, kterou vyřeší, co potřebuje, kterého se dotkla pokřiveněji i Káta Ziehrerová. Objekt toho neznámého.

„Někdy, když je takové světlo, mě napadá, jestli zemřít je stejné jako žít,“ řekl matce.

V roce 1944 vybírali v Auschwitz-Birkenau v ženském táboře půl tisícovky žen, aby je odeslali do německých továren ve vnitrozemí loupat slídu pro letecké kabiny junkersů a meseršmitů, montovat křídla anebo pracovat v muničkách. Důstojník s nimi mluvil jako se starousedlíky. Vědí, o co jde. Mohou jet, ale musí tu nechat děti. V Německu se můžou uplatnit. Měly hodinu na rozmyšlenou. Pokud se nechtějí zříct dětí, můžou zůstat s nimi. Byl to jazyk v šifrách, jimž rozuměly. Zůstat s dětmi znamenalo jít s nimi do plynu. Nedělat si o ně starosti byla jiná slova pro smrt dětí bez pohřbu. Pokud měly ženy možnost setkat se před odjezdem se svými muži v jiné části tábora, přesvědčovali je manželé, aby jely. Jsou mladé, mohou získat znovu, co ztratí. Žijí ženy déle než muži? Mohou si, když přežijí, udělat po válce nové děti. Zahynout s dětmi je konečné řešení. (Německý lékař z Heidelbergu věděl, proč ani to není pravda. Ženy už sterilizovali.) Pět žen z pěti set se to odpoledne zřeklo svých dětí. Zbytek, čtyři sta devadesát pět českých židovek, šlo večer s dětmi do komína. Zůstali po nich muži, než také většina z nich vyletěla komínem.

„Orel rozezná myš na sněhu z tisícimetrové výšky,“ řekl poručík, velitel roty.

„Když jsi byl menší, vyprávěla jsem ti, jak orlice učí létat mláďata,“ doplnila to matka. „Posadí si je na křídla. Vyletí do výše, nad propasti a vrchy. Co nejvýš. Pak je pustí, aby v pádu rozevřela křídla a letěla.“

„Udělalas to i se mnou?“

„Lidi to udělali.“

„Je studený vítr,“ řekl matce.

Matka věděla, že mu je zima a bolí ho hlava. Musela vědět, jak ho to polámalo. Slyšela hřmění? Matka ví o svém dítěti stokrát víc než dítě o matce. (Ale nevědí o sobě všechno. Tak je to zaříze-

né. Snad je to i dobře. Jak by spolu lidé vycházeli, kdyby o sobě věděli vše, do poslední myšlenky? To neviditelné vědí hrdinové v románech.) Rozdíl mezi plamínkem a požárem. Vločkou a vánicí. Poletujícím sněhovým prachem a lavinou. (Stačilo jí, aby se na něj podívala, když přišel ze školy nebo z ulice, a věděla, co unikalo i jemu. Taky u tatínka odhadla rychle, jak pořídil.)

Všechno k němu přicházelo jako druhá lavina. Hřmot. Bouře. Tma. Změna, pro kterou člověk nepoznává svůj hlas.

Byl zase s Pirikou. Snad to byla láska, i když až dodatečně. Mohl se vsadit, že ji v lágru párkrát znásilnili. Nevěřila v zázračnou moc panenství. (Pamatovala si, čím jí vyhrožoval kápo, kdyby mluvila.) Nemohl u ní myslet na to, nač myslel u ostatních děvčat. Nespojoval její přítomnost s nočním steskem, který znají dívky a na jehož křídlech přichází muž.

Odhadoval, jestli Pirika našla v Palestině něco z toho, co potřebovala. Držel se chvíli poručíkovy představy, co by bylo, kdyby Německo vyhrálo.

Ve vzduchu není jen nebezpečí. Pirika myslela na kousek místa u stolu v chatrči ze dřeva nebo z kamene, jakou měli, když byla ještě s maminkou a tatínkem, bratry a sestrami. Vesnici v horách, kde se narodila. Rabín označil její sourozence a rodiče za zápalné oběti. Za sůl země. Ozdobu pokolení. Nádherné židovstvo, které vyhubili. Myslela i tam, kde byla teď, na totéž, o čem mluvívají v Praze? Našla zemi, kde se jako kdysi u nich doma mohl najít neznámý host navíc? Jednou se divila, proč nešel ani jediný pátek večer do synagogy. Neměl tu potřebu, odpověděl jí, ale byl ochotný na ni počkat před modlitebnou. Téměř bytostně cítil, kam nepatří. Chtěla vědět, jestli existuje spravedlnost. Vyprávěli jí, jak lidi trápili Němce, když se jim dostali na kobytku. Znepřítomněly jí oči. Něco z ní odsálo život. Na slovo Němec neslyšela. Zнала přes-

ný počet německých mrtvých; přes dva miliony jich vystěhovali. Vzali jim všechno; týrali je, jako oni předtím mučili jiné; dožila se uzavření kruhu. Ale nejásala. Její pomsta nebo zadostiučinění, anebo nemožnost trestu byly tiché.

Neslyšela. Nechtěla, jako předtím nechtěli lidi slyšet o nás? Rabín řekl Pirice tu omšelou větu, že kdo zabije jeden lidský život, zabil všechny; kdo zachrání jednoho člověka, zachránil celý svět. Bylo mu osmdesát pět. Trávil válku v zemi zaslíbené a vrátil se do Prahy, aby plnil povinnost nejvyššího učitele. Měl ve tváři pokoru, zarputilé úsilí zachránit něco z toho, co se zachránit nedalo. I proto měla svůj mrtvý pohled; vteřinu šílených očí. Když zabijí tolik lidí, ztrácí život pro každého, i pro ty lepší a slušnější, ze své ceny. Čím bude starší, tím náchylnější bude ke lži. I k sebeobelhávání. Starci se navzdory zkušenostem dají obelhat. Je to jen jedna z těch věcí, u nichž je marné se ptát na vysvětlení. Jako pořekadlo nejstaršího bratra: Když ti dávají jídlo, jez, když tě bijí, utíkej.

S tím vystačila.

Myslel na Piriku Belzovou, proč nechtěla do Maďarska, zároveň dospělá i mladá, téměř ještě dítě. Někdy se usmála, jako kdyby každým dnem začínal svět znovu. Měla olivovou pleť. Mluvila očima. Měla je ořechově hnědé, husté černé řasy, vlasy jako havran, dorůstající do krátkých štětín, černé obočí. Tvrdé boky, skoro žádný zadek. Prsa vyschlá a scvrklá. Neměla potřebu se dotýkat nebo objímat.

Dodatečně nevěřila ani tomu, co jí doma říkal tatínek, že v jeskyních Judeje a Samarie židé, ještě samostatní a svobodní, neuměli plakat. Připomínala zbořenou zeď. Hromádku sutin.

„Zase mě dají dohromady,“ ujistil matku.

„Mládí ničím nenahradíš,“ řekla matka.

„Poručík říkal, že si na mě posvítí,“ řekl matce. „Že si nenechá házet písek do očí.“

„Cos mu na to odpověděl?“

„Zkoumal písemnosti sionistů v Karlových Varech, prý měli shodný názor s Hitlerem: Židé by měli vymizet z Evropy. Motivy byly různé, cíl shodný.“

„Chtěl poručík říct, že jsme se vraždili sami?“

„Opakuje, co říkají nahoře,“ odpověděl matce. „Chlubí se jako lidi, kteří už dopředu vědí, co se stane. Dělá a říká vše, aby dostal šarži kapitána.“

„Na všech lpí krev zavražděných,“ řekla matka.

Cítil, co se děje. Byla to vteřina. Možná se nestane nic, ale už nebude, co bylo předtím. Hřmění v hlavě, tma? Světlo, které ztemní, a temnota s vlastností světla? Ozvěna podobná výkřiku? Tenkrát utekl z transportu smrti do Dachau, kde je měli postřílet, a vrátil se do Prahy. Čekal, jestli se přece jen někdo z rodiny nevrátí; už věděl, že ne. Málokomu se někdo vrátil. Bylo to volání, na které nepřichází odpověď. Vycházelo to i ze slov poručíka vojenské kontrarozvědky a z řeči velitele setniny a velitele pluku, než ho zavřeli, protože zapřel, že sloužil ve vládním vojsku připojeném k *Wehrmachtu* a jel s jednotkou do Itálie; tvrdil, že sloužil u hudby.

„Na schůzi řekl, že potíže země zavinili sionisti. Stačilo vyměnit slovíčko. Sionista rovná se žid, žid rovná se sionista. Jako za Hitlera. Vstal jsem a řekl to. Odvedli mě ze schůze rovnou do posádkového vězení. Vojáci mi přinesli deky a jídlo. Za čtrnáct dní mě propustili. Zavřeli velitele. Nebyl v Itálii jen s hudbou. Nový velitel mi nabídl dovolenku nebo povýšení o dvě frčky. Zklamalo ho, že jsem chtěl dovolenku.“

Matka už neslyšela.

Měl dojem, jako kdyby mrtví, které ani nemohl znát, a živí, kteří přežili, zaplnili propast. Cítil jejich živočišné teplo, kterým by nepohrdl.

Vybavil si ruské zajatce, kteří čekali na zplynování ve vedlejším dvacátém baráku v Cikánském lágru v Auschwitz-Birkenau, v říjnu 1944. Sibiřané, kterým Němci neodpustili, že je zastavili před Moskvou. Měli světlou pleť bez vousů. Nemuseli se holit. Posílali je do komína po tisícovkách.

V Osvětimi ho Rusové zvali, aby jim v baráku vytřel podlahu a odehnal zpod kavalců krysy. Mladí esesáci hráli s Rusy svou hru. Při inspekci, když esesák zašel hlouběji do baráku, mu někdo rozpoltil hlavu lopatou, rýčem nebo sekerou. Esesáci se vsázeli, kdo projde uličkou s trojposchodovými kavalci po stranách tam a zpátky. Podobně jako Rusové opovrhovali životem. Pro jistotu střílel esesák nazdařbůh na každého, kdo vystrčil hlavu nebo ruku nebo i bez toho. Za zabitého nebo zraněného esesmana šlo okamžitě tisíc Rusů z baráku do komína.

Pod kavalci v ruském baráku našel boty ukradené židovským vězňům. Zajatci je měnili za cigarety. Nacpal boty do kbelíku a vrátil je těm, jimž chyběly. Bez bot by šli po příštím apelu do komína. Tu noc nespál. Měl strach, že ho Rusové zabijou, až ráno nenajdou boty. Naštěstí hráli esesáci německou ruletu. Po pár krocích prvním rozpoltili hlavu rýčem. Barák šel do komína. Měl podivný pocit štěstí. Cena za něj byl zabítý Němec a tisíc zplynovaných Sibiřanů. Nezapomněl tu noc. Úzkost, co mu udělají, až nenajdou boty. Na podivnou povahu štěstí, vykoupeného neštěstím jiných. Nezapomněl na boty ubožáků. Nezapomněl na jediný okamžik. V kbelíku zakrytém hadrem na podlahu vynášel z ruského baráku židovské boty.

„Jsem na tebe pyšná,“ řekla matka. „Mám o tebe strach.“

„Neměj,“ řekl. „Vylížu se ze všeho.“

„Wiesenthal,“ řekl poručík, velitel roty, „třídní nepřítel nespí. Nepřítel se zakopal. Slyšel jste?“

Nevěděl, proč mu to velitel říkal. Jakou čekal odpověď. Ani co by odpověděl sám.

„Dýcháte s námi stejný vzduch, Wiesenthal,“ dodal poručík. Otočil se a odešel.

Vzpomněl si na tu noc, kdy dojeli z Terezína do Auschwitz-Birkenau. Za jasného, mrazivého říjnového rána, ve čtyři hodiny, je vyhnali z vagonů. Po jednom postupovali k elegantnímu německému důstojníkovi, který pohybem palce třídil lidi. Do plynu a na práci, jedna k deseti. Poblíž nechal stát dvojčata, na kterých dělal pokusy Dr. Mengele, přezdívaný Doktor Smrt. Jeho se zeptal na povolání. Devět řemesel, desátá bída. Usmál se. Poslal ho mezi živé. Čtyři tisíce lidí z pěti za půl hodiny nežily. Myslel na tu noc, na doktorův blahosklonný úsměv, na pocit štěstí. Věřil ve štěstí, bez ohledu na jeho podoby. Nepotřeboval vědět proč.

V červnu 1948, tři roky po válce, dostal předvolání na policejní úřad do Bartolomějské.

„Třídní boj se po vítězství zostřuje,“ soudil poručík, velitel roty.

Obrátil se na něj student Vysoké školy politických a sociálních věd. Chtěl se spojit s tetičkou, která se před válkou vystěhovala do Palestiny. Odkázal ho na Palestinský úřad v Josefské ulici, k Champimu Kleinovi. Připomněl mu ho policejní vyšetřovatel. Studenta chytili při ilegálním přechodu hranic. Odmítl vyšetřovateli podepsat spis, že mu napomáhal k útěku. Vyšetřovatel trval na tom, aby podepsal; mořil se s tím, vytukával písmenka na velkém psacím stroji značky Underwood jedním prstem.

Řekl, že podepíše, když vyšetřovatel připíše, že je to blbost. Vyšetřovatele to rozlítilo. Byla to pravda. Nechtěl podepsat, s čím nesouhlasí. Na tom to skončilo. Měl čisté ruce. Zavrou ho? Nemají

plynové komory. Nechápal, proč od něj někdo chce, aby se vzdal sám sebe. Měřil věci svědomím.

„Měls na kahánku,“ řekla matka.

„Člověk je pořád blízko vězení, trestu nebo čemu říkáš na kahánku, ať už něco udělal, nebo neudělal. Myslím na svou poválečnou bezstarostnost. Možná mi ušetřila žalář. Chtěl to ze mě vyždímat. Dovolával se mého pobytu v lágru. Abych ho snad litoval.“

„Je lepší ztratit oko než jméno a dobrou pověst,“ usmála se matka.

„Poručík kontrarozvědky se mě ptal: Jste tak jednoduchý, Wiesenthal? Jste opravdu tak nevinný a důvěřivý po tom všem, čím jste prošel, anebo se jen tak tváříte? Nevěděl jsem, co mu odpovědět. Co vůbec chtěl? Díval se, jako bych mu něco ukradl nebo odpíral. Houkl na mě: Měl byste nám víc věřit. Mně nevěřil ani, že mám hlavu na krku. Dvě oči, dvě uši, dva lokty.“

Poručík kontrarozvědky se dal na učebně slyšet: „Lidi na západ od Labe nejsou naši bratři, Wiesenthal! Posloucháte, nebo dřímáte? Nestačí vám osm devět hodin spánku? Tak dál. Evropa už ztratila vitalitu. Vitalita znamená energii, životnost, schopnost se obnovit a sílit. Mít budoucnost. Lepší zítřek než dnešek a včerejšek. Svět na západ od Labe si je nejistý, ztratil sebevědomí. Jsme svědky jeho úpadku. To je historická chvíle. Říkali jsme už od revoluce a před ní, že vlády na západě slibují svým občanům, co nemohou splnit. Je otázka, jestli je to pošetilost, nebo vědomá lež. I z úst těch upřímnějších je to čirá utopie. Jejich společnost má krátké ruce, aby dodali, co naslibovali. Dohoníme a předhoníme je. Pro ně, jak sami přiznávají, je to most příliš daleko. Nemusíme se uchylovat ke lži, falešným slibům. Opíráme se o vědecký marxismus-leninismus. To je klíč k našim úspěchům. Sloužíme lidu. Sloužíte lidu.“

Poručíkovi svítily oči. Tvářil se, že svou pětiletku právě splnil.

„V duchu jsem se ptal, jestli je poručík můj soudruh, můj bratr, spolubojovník,“ řekl matce. „Vstupuju do své budoucnosti s lidmi, jako je poručík?“

„Všichni jsme jen lidi,“ řekla matka.

„Šel jsem po chodbě do světnice a on se mě zeptal, co si to hvízdám za melodii. Byl to šlágr, který jsem se naučil od kluků z Ghetto-swingers v Terezíně. *Yes, you can*. Ano, můžeš to dokázat. Chtěl znát titul. Tak jsem mu to řekl, anglicky i česky. Vy se učíte anglicky, Wiesenthal? Ptal se, co jsme ještě zpívali. Podobnou, odpověděl jsem. Složil ji Karel Švenk z předválečného českého kabaretu, v dalším lágru umřel. *Všechno jde, když se chce, za ruce se vezmeme a na troskách ghetta budeme se smát*. To zní líp, Wiesenthal. Jak se říká v Čechách: Ševče, drž se svého kopyta. Pak řekl: Naše heslo je důvěřuj, ale prověřuj. A radil: Osvojte si vítěznou ideologii spravedlivé společnosti, jaká ještě na Zemi nebyla. Mluvil o neporazitelnosti. O spojenectví na věčné časy. O nemilosrdnosti boje dvou ideologií. Ignoruje zbytek světa na západ od Labe. Nevidí tam lidi, jen nositele ideologie. Nemůžu mu to povědět, ale v tom si podává ruce s Němci za války, kteří nevěděli o lágrech ve svém středu, na hranicích svých měst a městeček, jen si je brali na práci. Nezajímalo je, že kluk, který jim opravuje koleje na nádraží a vykládá ocelové plechy do továrny nebo uklízí na statku, je Jirka Justic nebo Jaroslav Kraus. Že musel odejít z domova, zabili mu otce, matku, sourozence. Zotročili ho. Také jim bylo pohodlnější nevidět za každým jeho lidskou tvář, jméno, minulost, stačilo jen povšechné vědomí, že je to nepřítel společnosti. Nebo si snad poručík přeje vylidnit svět na západ od Labe?“

„Pro hodně lidí je druhý neviditelný,“ řekla matka.

„Nechápe, že mu taky nemusím věřit.“

Cítil, jak se vzdaluje svým poválečným přáním. Co vede lidi k tomu, aby si zachránili kůži i za cenu zrady, lži nebo podlosti, aby se vzdali sami sebe? Ubíjelo to přátelství, zasévalo nedůvěru v rodinách. Člověk nakonec ztrácel schopnost rozeznat hranici mezi dobrým a zlým, nízkým a vyšším, nevěřil ničemu. Ani sobě.

„Při pochodu pobízeli poručík Koně, aby přidal. Odpověděl mu, že nechce umřít zpocený.“

„Co je pro vás rodina, Wiesenthal?“ zeptal se poručík, velitel roty.

„Dvě půlky prstenu,“ odpověděl. V Berlíně našli snubní prsteny, které židé museli odevzdat. Říšská banka, kde se prsteny našly, zveřejnila, že je žadatelům předá, pokud předloží potvrzení, že je odevzdali.

„Nechtěl byste to taky jednou dotáhnout na poručíka, Wiesenthal?“ zeptal se ho velitel. „Chtěl byste poslat do vojenského učiliště, Wiesenthal?“

„Poručíci mluví o budoucnosti, a myslí na přítomnost,“ řekl matce. „Chtějí si to zařídit, aby se měli dobře jako lidé, kteří se měli dobře dřív. Poručík kontrarozvědky mě napadl, že mluvím jako břichomluvec. Neví dobře, kdo je loutka, a kdo hovoří. Díval se na mě jako na vránu, která se narodí bílá, pak zešedne a nakonec zčerná.“

„Co se nedá vyléčit, musíš vydržet,“ odpověděla matka.

Mraky byly těhotné sněhem. Pořád nevěděl, je-li světlo, nebo tma. Slyšel nepřestávající hřmění, bouři v hlavě. Vítr mu připomínal zvuk jedoucího vlaku, v němž je převáželi z muničky z Meuselwitz u Lipska do Dachau nebo do Terezína. Byl pátek třináctého. Propast byla i ve tmě výrazná; ze stěn vycházelo světlo. Sčítal stěny. Prsty měl chromé. Počítal zpaměti.

Je to jednoduché, řekl si. Kdybych usnul, umřu. Pohnout hlavou, rukou a nohou, prstem, poškodím si už s největší pravděpodobností zraněnou páteř a vrátím všechno tam, kam nechci. Představil si, co z něj najdou, když z posádky nepřijdou včas. Dokud nahoře zuří bouře, nemohou vyjet. To by ho taky mohli najít až na jaře, když se ledy rozpustí a začne tání a propast se odhalí a zalije oblevou. To bude jiná propast: do léta voda opadne, vyschne a stěny a dno zarostou trávou, květy; kamení se obnaží, zlatá zrníčka písku, stříbrná zrcadélka rozštěpených křemenů, zbytky padlých stromů.

Chvilí se snažil sestavit si svůj život z bouře ve své hlavě, ze tmy a z ozvěn, z úderu, zapomenutí, ze všech časů teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Kolikrát měl štěstí. Jaké dívky potkal. Jak by mohl žít. Jak rozeznával dobro a zlo. Proč se vše dostávalo právě k tomu.

Naučil se vidět zlo v sobě? V každém rozhodnutí, možnosti? Udělat to či ono? Dovtípit se, co by mohl udělat jeho přítel, nepřítel? Co z toho bylo dobře, hůř, nebo co šlo udělat obráceně?

Myslel na Waltera Pressera, kterého strážný v lágru nenechal jít na stranu. Presser to udělal do kalhot. Okamžitě to zmrzlo. Ese-sák si nemyslel o Presserově židovském srdci nic moc. (Posmíval se. Má srdce v kalhotách.) Nesměl se k němu přiblížit blíže než na tři kroky. I tak si strážný držel nos.

„Židovské srdce pro mě nemá tajemství,“ říkal Presserovi německy. „Tajemství to bylo, než jste přišli sem.“

Presser přežil lágr s ochrnutým srdcem. Zemřel po válce v nemocnici.

„Někdo by zabil i kámen, kdyby mohl,“ řekla matka. „Musíš být unavený. Jak daleko jsi zabloudil?“

Prvního ledna 1945 zpívali v Meuselwitzích u Lipska písničku Voskovce a Wericha *Proti větru*. Bolel ho zub. Přál si být bezzubý. Presser mu slíbil, že mu na baráku zub vytrhne. Držel ho za ruku. Přivázel zub ke dveřím a trhnul jimi.

Cítil vůni jehličí pod sněhem. Chuť pryskyřice. Naučil se být sám pro sebe, aby to nebilo do očí.

„Sněží,“ řekl matce.

Myslel na baletky z Mariánských Lázní. Na jejich dívčí těla, mladá ňadra. Tváře. Nohy a paže, ladnost pohybů. Tančily, potom odpočívaly. Mohl si je představovat donekonečna. To hmatatelné, úžasné a božské.

„Musíš mít štěstí, jak se narodíš, jak, komu a kde, a jak vypadáš, co probouzíš v těch druhých. Co si o tobě myslí, bez zřetele na to, co si o sobě myslíš ty,“ řekla matka. „A musíš být mladý, mladá. Později se to změní.“

Myslel na to, čím ho dojímaly dívky. Na půvab. Byl by rád matce řekl, čím se mu s děvčaty zdál život smysluplnější. Matka si domyslela.

„Je v tobě ještě válka, hošíčku,“ opakovala. „Vše prostupuje tělo.“

„Potvrzuje mi to, že žiju,“ řekl. „Nechci být sám,“ zamlouval to.

„Nikdo nechce,“ řekla matka. „Občas to zároveň potřebuješ. Je to otázka síly. Vnitřních rezerv. Jako kdyby tě vyhnali do ciziny, kde to neznáš. Samota se ještě znásobí. Opuštěnost je trest, aniž ses něčím provinil.“

11

Krystalky ledu se mu přilepily na kůži k límci sněžného overalu. Není to poprvé, co umírá. Nemusí to znamenat, že umře. V Bir-

kenau byl přes týden v karanténě Cikánského tábora s lidmi připravenými k zaplynování. Už je ani netetovali. Čekali, až vyřídí maďarské židy, než přijdou na řadu. Cítili se pohřbení zaživa. Potom přišel mezi baráky německý inženýr, ohmatal mu svaly v ramenou a nahoře na pažích a vybral ho na práci v muniční továrně v Meuselwitzích *bei Leipzig*. Některé z nich po únorovém náletu na Drážďany odváželi na nákladních autech do zpusťového města odjišťovat nevybuchlé bomby v *bombenkommandu*.

Ted' by mu asi nepomohlo rozvažovat o tom, proč je člověk na světě, jako tenkrát. Proč vůbec je a jaký to má smysl. A do čeho se to vtělilo po válce. Co má dělat, aby byl šťastný. Co dělá z člověka od začátku do konce žebráka, i kdyby chtěl vypadat sebejistě. Jak krátce trvá, než přijde na to, že se narodil, aby zemřel. Nerad takové myšlenky projevoval před matkou. Věděla svoje. Je způsob, cesta, aby člověk alespoň přechodně, na chvíli zvítězil? Tajemství, jímž se na okamžik zdá život velký a vzápětí menší než zrníčko prachu? Plnost a ubohost jako dvojčata. Nahoru, dolů.

Čekal na matčin hlas. Představoval si hlasy dívek. Snažil se neslyšet víchr, který vše přehlušil. Chvíli neslyšel matku. Pokoušel se zahnat bolest, spánek a mdlobu. Bloudil pamětí; najednou se zdála mělčí než propast. Měl dvě těla? Jedno, které bolí, a druhé, které to cítí? Dvojí druh paměti? Způsob vzpomínek? Dar zapomnění? Dvě duše? Představoval si, jak vítr zpřehazuje nahoře nad propastí, nízko pod nebem, podobu mraků, tvary oblohy a vysoko nad nimi obrazce hvězd.

„Nesmíš spát, to je teď všechno,“ řekla matka.

„Pomáhají mi všichni, které jsem viděl umírat,“ řekl matce.

„Mysli na lidi v postelích,“ radila mu matka. „Jak se vyspíš pod teplou peřinou.“

„Nechci být tak ubohý, abych záviděl poškozeným, zmrzačeným anebo propasti.“

A pak: „Pořád je pondělí.“

Vracela se mu představa dívky v zatopeném dolu; v jezírku, které dotvořila příroda, jako by tam bylo od nepaměti. Dívka byla krásná, dětská, už dospívající do tvarů ženy, v hrdle a nadrech, jen mírně zvlněných, v pase a v bocích, jimiž se jednou bude podobat lodi, s dlouhými pažemi a nohama, jimiž se na hladině, pod průzračnou vodou, když se natáhla od špiček nohou až po bříska prstů, podobala hadu, kterého se nebála a který si s ní hrál, jako si s ním pohrávala sama. Plavnými pohyby, skrytou energií, jako by rozrážela vodu od břehu ke břehu, s odpočinkem uprostřed. Bylo v ní všechno, co má mít nebo bude mít žena. Obloukem prohnuté štíhlé tělo, stehna, oslnivě hladká pleť. To dětské, co v ní zdůrazňovalo nevinnost, to mladistvé a dívčí půvab, jenž zdobí děvčata, nenahraditelný a pomíjivý, ale nádherný v daném okamžiku, a pohyby s bříškem a klínem, to ženské, elegantní, záruky plodnosti a dobrého ducha světa, nejprístupnější tajemství mezi nebem a zemí, služebnice sobě samé a druhým. Otvírala ústa, aby nabrala dech, a vydechovala spršky vody jako prskající kotě, aby udělala další tempo a znovu se nadechla. Viděl ji před sebou, skoro víc než vzpomínku, výraznou, přitažlivou; důkaz mladého života na rozhraní hry, zábavy a vážného záměru. Mohl si ji na zlomek vteřiny představit jako šelmu, pod širým nebem, se štíhlým tělem jako had a mrštností jako ještěrka, s rysy jaguára nebo mladistvé tygřice, jak hltá ukořistěné maso, štavnaté čerstvou krví, ještě před chvílí živého zvířete. Trochu se za svou představu styděl. Člověk-zvíře? To se mu nezamlouvalo, úměrně tomu, jak ho to přitahovalo. Dralo se mu to do vědomí, do slov, obrazu. Slyšel a viděl v tom ozvěny války, nazírání Němců v lágrech na

něj a jeho lidi. Lidi-zvířata a lidi-nadlidi. To byli Němci, jak je poznal. Civilizovaní a divocí zároveň. Dobře oblečení, univerzitně vzdělaní a snadno se vyjadřující dravci. Potomci a dědici džungle, kterou vyznávali a do níž se vraceli, až kam dosáhli, a do které se vraceli ostatní. Jako vlci, močící na hranice svého území, aby je ostatní zvěř uctívala a vyhýbala se mu. Vystupovala pro něj ze stínu, v němž se na souši oblékala a odcházela.

Nic o ní nevěděl. Kdo byla, odkud přišla, jméno, kdo byli její rodiče, životní příběh. Čím je každý člověk, i kdybychom ho spatřili jen na zlomek vteřiny, celistvý. Jednou na ni čekal hodinu. Pohledem hledal hada. Proč se nespustil had do vody sám? Konečně, vydechl. Dívka se objevila a had se pohnul a vsunul se do vody. Neměl odvahu se s ní seznámit. Nepřál si porušit její tajemství, bezelstné soukromí, ve kterém se dívky podobají princeznám. Nechtěl ji zahanbit, když byla nahá. Díval se, uchvácen dívčíným mládím, obnažeností, které se nemohl nabažít.

O čem by si s dívkou ze zatopeného lomu asi povídali, kdyby se setkali? Napadlo ho, co zmeškal. Proč si většinu času myslel, že všechno, co ho potká a co se stane, tak má být? O co se tím připravil? Co si naopak ušetřil?

Neměl rád sebelítost, které, jako každý, občas podléhal.

Myslel na to, jak si navykl žít. Stačilo, že to bylo po lágrech. Udělal si z nich měřítko. Zlatý metr uložený v jeho paměti, stěžejní zkušenost, podle které vše měřil. Volnost, kterou dokázal vychutnat jako žíznlivý osvěžující doušek vody. Věci, které chtěl, ale nedokázal zapomenout.

Myslel na dívku ze zatopeného dolu a zároveň na matku. Nemohl v matce vidět jen ženu. Matka mu připomínala báseň s mnoha vrstvami nejrůznějších významů, z nichž každý měl smysl. Co za tím viděl a slyšel, když si řekl, že matka byla silná. Čím se

podobala každá žena, která dala život dítěti, postavě z hrdinských bájí. Dočetl se, že v Peru, ještě před Kolumbem, pokládali ženu, která porodila, za válečnici, a pokud při porodu zemřela, za oběť války. Matka byla první, kdo pro něj ztělesnil souhrn tajemných sil, měsíčních paprsků a sílu proudící vody, ročních období a zážrak plodnosti. Byla krásná, když prala rodinné prádlo a jeho a svoje šaty, s pažemi nataženými před sebe, aby prádlo pověsila na šňůry na dvoře, kde klepala koberce. Vzala do rukou prostěradlo, rozprostřela je ve vzduchu, aby je mohla pověsit, a podobala se bohyni, která žehná své rodině, celému světu. Jako dítěti se mu zdálo, že svět nemá pro matku tajemství. Pamatoval si na pohřeb matčiny sestry, která zemřela při porodu. Matka byla první žena, ve které se mu spojovalo to lidské a božské. Bylo to i v dívkách, které potkával. Nemohl to přejít. Obnovila to v něm každá, na kterou se zadíval.

Viděl obraz ženy vsedě, se skrčenýma nohama, s obnaženým pohlavím, které připomínalo živou soutěsku z masa a krve, pootevřenou škvíru. Nemohl se odtrhnout. Připomínalo mu to matku a děvčata, která znal, o nichž snil a s nimiž jednou chtěl být. Viděl obraz jihoamerické bohyně se čtyřmi ňadry, vpředu a na zádech, v obrázkovém časopise, kde ji velebili coby bohyni plodnosti. Styděl se za své vzrušení a nezapomněl ani to první, ani to druhé.

Probouzela ho zima, led kolem něj, na dno propasti slétající sníh. Pomáhala mu myšlenka na sílu, otužilost a trpělivost matky. Na jihoamerické ženy, o nichž se dočetl, že vítají svá novorozenáta s úsměvem a vděčnou radostí, ale byly také případy, kdy je snědly. V duchu se otrásl. To lidské a božské a to zvířecí. V čem se to propojovalo. Málokdo o tom mluvil.

Desátníkovi připomínaly dívky ryby a kočky.

Kristus řeči o dívkách přecházel mlčenlivou nevšímavostí, ne odporem. Cikánovi hovory o děvčatech vyvolávaly na rtech spokojený, vědoucí úsměv. Jeho vzrušovaly příběhy, jejichž hlavní postavou byla dívka. Po pravdě řečeno, se mu osnoval kolem každé dívky příběh.

Učitelka v mateřské školce mu nedovolila spát vedle jeho oblíbené čtyřleté přítelkyně. Než odvolali učitelku do jiné školky, děvčátko se s rodiči odstěhovalo kdovíkam. Učitelce ve čtvrté třídě se spolužák díval pod sukně tak, že když byla v jejich uličce mezi lavicemi, plazil se po zemi a údajně hledal násadku od pera. Mohl pak určit barvu jejího prádla. Někteří kluci nakukovali z rampy oknem na dívčí záchody.

Podílel se na většině uličnictví a připadal si o něco lepší, než byl. To, v čem byl odlišný, pokládal za ještě odlišnější, den po dni, v každé třídě. Nechtěl se lišit, protože se lišil. Šlo to s ním i na vojnu. Potřeboval, aby měl kolem sebe lidi, s nimiž je rád. Aby měli rádi jeho. Včetně obou poručíků. Pokud to nevyšlo, cítil svůj život rozbitý, neúplný, ubohý. Nabádal se k matčině trpělivosti. Předpokládal, že jde vstříc něčemu, co je větší a důležitější, než si myslel. Rád se učil. Neraď dělal domácí úkoly. Často žertoval méně, než si okolí myslelo.

„Mít ve všem pravdu není to nejlepší,“ řekla matka.

„Stačí mi vědět, že mám pravdu,“ odpověděl jí.

„Byla jsem marnivá,“ řekla matka. „Kdybych se měla příště narodit, uznala bych, že pravda může mít víc tváří. Vzpomínáš si jako já?“

„Je to, jako by se ve mně odvíjely dva filmy. Jeden pozpátku a druhý dopředu.“

„Neměl bys to říct poručíkům?“

„Bylo by to zbytečné.“

„Je mizerné počasí,“ řekla matka. „Všechno je mezi Bohem a ďáblem.“

„Ty ne a já taky ne. Stačí, že nechci.“

Jistě nebyla sobecká. Umět se dělit, jako to uměla matka. Měla blíž k Bohu. Ale asi tomu nevěřila, po tom, co viděla.

Musel zápasit s propastí, s ledem a se sněhem a větrem a zmrznutím. Proč věci člověka znovu překvapují? Pokud by chtěl prosít svůj život sítím, kterému se podobá neštěstí, co se ze štěstí změnilo v opak, by zůstalo na povrchu.

„Dvakrát přesunuli cvičení kvůli počasí,“ řekl. „Poručík se posmíval, že nejsme v Andách.“

Myslel na to, jak na dně propasti, o které věděl, že se nachází v oblasti Polední hory, plyne čas, včetně jeho trojího: teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

Večerku mívali před cvičením o hodinu dřív. Dostali větší porci masa a ovoce. Směli jít spát i před večeří. Cvičení začalo za svítání. Plnou polní si zabalili už v sobotu. V pátek šli společně do cirkusu; osvětové oddělení divize koupilo se slevou lístky na představení pro vojáky. Rajka Farkaše došlo vystoupení provazolezce, který přešel vysoko pod kupolí cirkusu po laně bez záchranné sítě. Zatančil uprostřed s pomyslnou partnerkou a ukláněl se obočnicku. Poručík, velitel rot, se Farkaše ptal, co ho tak rozslzelo. Odpověděl, že jenom blbne. Báł se, že provazolezec spadne a zabije se. Nebudte cvok, Farkaš, napomenul ho poručík. Taky jsem chtěl chodit po provaze, řekl potom Farkaš.

„Je ti opravdu všech lidí líto?“ zeptal se matky.

„Oč jsem starší, tím je to horší.“

„Proč?“

„Život mi připadá ubohý.“

Napadlo ho, že to tak bude, když je člověk starší. Už ví, že to pro něj končí. Málokdo tuší jak.

„Nejdřív je to soucit a lítost, výsledkem je odpuštění,“ řekla matka. „Zapomnění. Odpiš, co nebylo dobré. Uleví se ti. Cítíš se lepší. Silnější. Chce se ti víc žít. Výsledkem je svornost, víc porozumění pro ty druhé.“

„Měl jsem dva obrázky, se kterými mi bylo dobře, i když mi jinak tak dobře nebylo,“ řekl matce. „Pár čínských veršů, které mě dostaly z nejhoršího.“

Matka čekala.

„První obrázek byl *Ikarus* Henriho Matisse. Na fialovém pozadí se šesti žlutými hvězdami jako prskavkami stál tmavý muž s roztaženými pažemi a srdcem jako rudý odznak. Druhý obrázek bylo srdce zavěšené pod černobílým měsíčním úplňkem, s přerušovanými kruhy po levé straně. Pod velkým srdcem viselo ještě jedno malé, černé; další, také černé, leželo utržené dole. Pak dvě čáry a oblouk a chuchvalce okrové barvy potrhané na okrajích.“

„Máš na srdci vrásky,“ řekla matka. „Na čele, kolem očí a koutků úst. Pamatuješ si ty čínské verše?“

„Smysl,“ odpověděl. „Melodii. Ozvěnu. O všednosti světa. O opilé měsíční záři. O starostech obyčejných lidí.“

Matka přikývla.

„První den na cvičení se Rajko Farkaš zastřelil,“ řekl potom matce.

„Byla to nehoda?“

„Strčil si hlaveň do pusy.“

„Víš se, proč to udělal?“

„Ne.“

Pak řekl: „Dali nám ostré náboje. Říkali, že v příštím roce vypukne válka. Rusové se báli, že je Američané napadnou přes čínskou hranici. Chtěli, abychom se na to připravili.“

Poručík zuřil. Cikán by se měl smažit v pekle. Nechal po sobě dopis, že ze sebe nenechá vychovat zabijáka. Vojenský doktor říkal, že smrt je látková výměna. Tečka za tělesnou existencí. Završení života. Úplnost. Kdyby mohl, určitě by poručík Cikánovi započítal výlohy za náboj. Tvářil se, že ho Cikán zaskočil.

Cikánova bába věřila, že lze vysílat z mozku do mozku vlny. Své rivalce rušila spánek. Způsobila, aby ji bolely zuby. Jmenovala se Marika Isabela. Umřela ve spánku. To si Farkaš pamatoval, byly mu čtyři!

Vybavil si poručíkovy letecké hodinky. Trojí čas. Tenkrát, ještě dřív než tenkrát. Teď. Tady. Takhle. Připadalo mu, jako kdyby tu s ním ležel ve tmě ještě někdo jiný. Taky jeho hlas mu zněl jako hlas jiného člověka. Natáhl se do vyleželého důlku ve sněhu a ledu, do obtisku vlastního těla.

Představoval si Rajko Farkaše, jak vyhrává na housle na svatbách. Mrazem mu praskaly struny, hrál na tři, dvě a nakonec na jednu. Znal legendu o cikánovi, kterého v lese přepadli vlci; utišil je hrou. Zbyla mu jediná struna. Co ho doopravdy zachránilo, byl myslivec, který dva vlky zastřelil, ostatní utekli. Paganini prý poté napsal *Sonátu pro jednu strunu*. Prolilo se to k posádce jako trychtýřem. Há-dáme z ruky, dobře se přitom najíme, říkal Cikán. Taky na pohřbech dostanou zapláceno a skvěle se nakrmí. Písničky jsou stejné pro oba obřady. Na svatbě se hrají rychle, na pohřbu pomalu.

„Musíš se držet zuby nehty. Člověk něčemu musí věřit. V nejhorším sobě.“

Myslel na Cikána, který v něm vzbuzoval neurčité vzrušení, někdy dojetí. Poručík mu nedůvěřoval. V každém cikánovi věřil zloděje.

„Je to jako síť, do které se zapleteš,“ řekl matce. „Věci, lidi, co se stalo. Komu můžeš, nesmíš věřit. Na čem závisí, abys přežil,

a díváš se na někoho a hledáš se v jeho tváři. Nenajdeš-li ani stín sebe sama, odtahuješ se a nevádí ti, že si zůstanete cizí.“

Na vteřinu se mu zjevila ta třetí dívka, v síti. Bílá, štíhlá a pružná, velice krásná. Stoupala mu krev do hlavy. Houkala se nebo ji někdo chytil – a čeká. Vzrušila ho myšlenka na dívku, která se nahá houpá v síti; točila se mu hlava.

„Vypadáš trochu starší, než když jsem tě viděla naposled,“ řekla matka. „Nebo unavenější. Pár dní se budeš muset krmit vydatnější stravou. Dobrá je hustá hovězí nebo kuřecí nudlová polévka, aby v ní stála lžíce. Pečená kachna s knedlíkem a bílým a modrým zelím. Chleba se sádlem a škvarky nebo s máslem a hrnkem mléka.“

Matka byla statná žena, krásná a zdravá jako venkovská krajina, odkud přicházela. Vyvolávala v něm obdiv, pocit spolehlivosti, cítil ji v tepu, v bušení srdce, jako své dívčí lásky, až se někdy styděl. Měla svá tajemství a cenil si, že mu je nyní svěřovala. Pamatovala si svého obdivovatele z Dobrušky, po níž mu dala jméno. Bylo jí tehdy čtrnáct.

Ted', tenkrát, dřív než tenkrát. Mlčel. Trojí čas. Třetí dívka. Hledal v duchu, čeho by se mohl přidržet. Co z toho, co probíral, je spolehlivé navzdory všemu, co se stalo. Co z toho bude mít jeho tělo. Prostřednictvím těla duše.

Kristus našel v městské knihovně knížku o Faustovi. O člověku, který po něčem touží a chce to mít za každou cenu. Dábel mu nabídne nejlepší podmínky, s malými splátkami, na dlouhou dobu. Chce jen kapičku krve závdavkem; zkraje žádá podpis a tu krůpěj, maličkou zálohu; závazek, že naplní smlouvu, až přijde čas.

Pokaždé je to dábel, kdo vyhraje, i když si člověk myslí, že ho přechytračí. (Příště Kristus louskal knihu o sedmnáctém století, kdy se pořádaly hony na čarodějnice a průměrná délka manželství nepřesáhla patnáct let.)

Kuň přemýšlel, jaké pohnutky vedly Krista půjčovat si v městské knihovně knížky a pak je číst třikrát. Taky se otevíral jako kniha; mluvil o božích zákonech; nezáleželo mu na tom, že to někdo nahlásí poručíkovi, veliteli roty. Kristus neodpustil armádě stříhání vlasů.

Desátník mu radil, aby si nehrál, už tenkrát, když Kristus přinesl *Tibetskou knihu mrtvých*. Velitele s druhým poručíkem od kontrarozvědky nepřelstí. Nechají ho zavřít, až zčerná. Přeloží ho k pomocnému technickému praporu na Rajhrad nebo do Podbořan, do kaolínových dolů, aby si chránili vlastní zadky. U pluku je jisté ostrážité oko, které hlídá poručíka, velitele roty, jako tady u roty hlídá on je, a podobně pluk hlídají z divize a divizi zase z okruhu a okruh hlídají poradci. Všichni, jak přikazuje strana a vláda, jsou bdělí a ostrážiti. Jeden má strach z druhého, u posádky i v rodině, nikdo nikomu nevěří, nakonec ani sobě. Všem a všem panuje ďábel. Jmenuje se Mefisto. Ne tentokrát. Opičili se po poručíkovi, veliteli roty. Ne tentokrát.

„Bude cvičení?“ ptal se Kristus na hodině osvěty.

„Ne tentokrát,“ odpověděl poručík.

„Vyfasuju nové boty?“ chtěl vědět Kristus.

„Ne tentokrát,“ opakoval poručík.

„Dostanu tohle pondělí dovolenku?“

„Ne tentokrát, vojíne Nováku.“

„Sloužím lidu,“ končil Kristus.

„Chcete ještě něco vědět, Nováku?“

„Provedu,“ odpověděl zase Kristus.

„Pohov,“ řekl poručík.

Podle Krista je čistý, kdo nepodá ďáblu ani prst; ne kdo si s ním zahrává. Kdo se brání smyslnému šílenství, pochybným pokušením, velkým stehnům a baculatým prsům, prudkému proudění krve.

Představám, ve kterých jsou děvčata na dosah ruky. Četl v myslích kamarádů, čeho se u sebe bál? Podat ruku satanovi? Působil vyrovnaně, rytířským chováním, zdrženlivostí, odvahou být sám sebou.

Ne tentokrát. Ozvěna mu zněla ve spáncích. Měl dovolenku slíbenou už osm měsíců, boty dva týdny. Lepší *Člověče, nezlob se*. Ne šachy, tam vyhrávají kluci, kteří se dokážou soustředit.

„Ta *Tibetská kniha mrtvých*, sepsaná buddhistickým mnichem před tisíci lety, je jako brána, kterou prochází umírající do dalšího života, k něčemu plnějšímu, než co žil,“ řekl matce.

„Nic nového pod sluncem. Dočetla jsem se o *Hebrejské knize mrtvých*,“ řekla matka.

„Je i židovská kniha živých. Má jméno 18. Číslo života.“

„Už jsem ti říkala. Hlad je slepý pes. Sežere všechno.“

Nechtěl matku unavovat tibetskou ani hebrejskou knihou. Nezapomněla, čím prošla. Měla sedm tříd. Ve čtrnácti se vyučila švadlenou. (Mohl jí vyprávět o Cikánovi, jak si vykládá jedničku, dvojku, trojku.) Zarazilo ho, co měla kniha mrtvých – psaná tak dávno – společného s tím, co cítil v Auschwitz-Birkenau. V lágru byla smrt všední. Smířili se s ní všichni; ti, co ji museli podstoupit, i ostatní, kteří čekali. Nemluvě o těch, co zabíjeli. V lágru byla smrt zbavena záhady; zabíjeli deset tisíc lidí za den a deset tisíc lidí za noc, na běžícím pásu; z komínu se nepřestával valit nízký oheň a mastný kouř. Vše pronikl pach spalovaných kostí a masa. Byli připraveni na smrt; i ti, které Němci nakonec nestačili zabít. Někdo napíše *Německou knihu mrtvých*. Jak zabíjet rychle, masově a spolehlivě. S dodatkem o technické dokonalosti. Stejně jako v tibetské a hebrejské knize bude i v téhle nenapsané knize důležité, co bývá mezi tím. Ne tentokrát. Taky teď a tady zápasil s něčím,

co bylo mezi tím. Řekl matce, jak se poručíci a plukovník, velitel pluku, stále něčeho báli.

„Myslím na to mezi tím,“ řekl matce.

Pak řekla: „Ještě nejsi mrtvý.“

„Nechci,“ odpověděl.

„Také na to myslím,“ odpověděla matka. „Je to střed všeho.“

12

Viděl obrysy děvčat, jejich tváře a paže a nohy, jejich těla, vystupující z mlhy. Pak se mu střídali před očima vojáci z posádky. Nebylo to trochu jako v lágru, kdy viděl ve tvářích těch druhých svůj život?

Kuň se dočetl, že podle Indů spočívá svět na zádech slona; ten stojí na zádech slona pod ním jako ten spodní a tak to jde donekonečna, seshora dolů a zdola nahoru, jako vesmír, černá díra, v níž mizejí hvězdy; někde je nehmatatelná a neviditelná a neslyšná síla do sebe vcucne a všechno – v neznámu – zase začne znovu, až po základního slona.

Kristus měl jemné, dlouhé zlaté vlasy jako ze lnu, šly mu až na ramena, než mu je ostríhali dohola, když přišel do posádky u Mariánských Lázní, hned první den, jako všem. Potom ho zase – jako ostatní bez výjimky – stríhali každých šest neděl. I ostríhaný vyvolával představu, že má ještě svoje dlouhé vlasy, alespoň u těch, kdo ho zažili, když ho vyklopila lokálka vlasatého.

Snili v noci o téže dívce jako on? Viděli její tělo? Vláčnou a napjatou pleť? Světlo, které vyzařovala? Byla na začátku i na konci tajných tužeb každého z nich? Musela to vědět. Každý se s ní bavil po svém. Neslyšná slova, nezbadatelné hovory. Byla a nebyla. Zdálo se, že kývla, spíš na souhlas s Cikánem, Koněm a Kristem, ale neřekla nic.

Jak to, že byla sama, a přesto se mohli o ni pokaždé podělit? Měla ústa a klín jako gejzír, z něhož tryskala tichá energie.

Kůň dostával v neděli od poručíka, velitele roty, propustku do kostela pro dva vojáky: pro sebe a Krista, který – podle ústavního zákona – trval na bohoslužbě v posádkovém městěčku. Kůň se kostelu vyhnul, stejně jako se vyhýbal kopání palpostů pro inspekci, když velitel roty sháněl dobrovolníky a nechtěl lidi z pomocného technického praporu, někdejší knížátka, prince a syny bývalých boháčů.

Poručík dopřál sluchu zvěstem, že v kostelíku Panny Marie Sněžné hraje hudba. Varhany. Skladby Bacha, Beethovena a Antonína Dvořáka. Přišel se přesvědčit. Zůstal stát u dveří modlitebny. Chodí se Kristus opravdu modlit?

„Novák, nechcete mě ošidit? Nešvindlujete?“

Poslali do kostela s Kristem jeho, Davida Wiesenthala.

„Tentokrát půjdete s vojínem Novákem na modlení vy, Wiesenthale. Vám to neříká co jim. Až se vrátíte, chci slyšet všechno.“

„Sloužím lidu,“ slyšel poručík souhlas.

„Novák, Wiesenthal,“ dodal velitel roty.

Není jejich víra, až na maličkosti, jedno a totéž? Nevyrůstá jedno z předchozího? Nejsou to bratřenci, pokud ne rovnou bratři? Něco se o tom poručík dočetl. Jistě jsou jejich víry příbuzné. Proto neměl Hitler rád první ani druhou. Ačkoli by to bylo jednodušší, kdyby poručík pustil Krista do kostela samotného.

Pak se velitel vyptával, jaké to bylo. Jak se Kristus choval. Oslovil ho kněz? Mluvili spolu?

„Pravdu, Wiesenthal.“

Mohl odpovědět, že dobře; uzavřený do sebe, Novák se soustředěně modlil. S nikým nemluvil. Bylo tam chladno, zatuchlý vzduch. Nuda.

„Narodili jsme se do století zla,“ řekla matka.

Poručík, velitel roty, se posmíval Kristovi, že věří v pohádky. Mohl by předložit jediný písemný nebo hmotný důkaz, že to, čemu se říká Bůh, existuje? Co když si to lidé vymysleli, protože potřebují v existenci světce nebo nadpřirozené bytosti věřit? Jak jste se z toho poučil, co z toho máte, vojíne Nováku? Wiesenthal, nenapovídat! Víím, co je to ohled člověka k člověku, odpověděl Kristus. Nováku, to je také ideál komunismu. Pamatujte si, Novák. Na konci všeho našeho snažení je člověk. Vííte, kdo to řekl? Kristus nevěděl. Na otázku, kdo byl poslední car, odpověděl, že u nich doma žádné cáry neměli.

Kuň se opil rumem. Vyjádřil se, že by poručík kontrarozvědky s poručíkem, velitelem roty, chtěli, aby se mužstvo jako celek a každý sám pro sebe ohnuli dopředu tak hluboko, že by si mohli políbit vlastní zadek. Mluvil s nimi, jako s ním rozmlouvali doma.

Obrátil se k matce: „Poručík z kontrarozvědky se zajímal, jestli při přenosu hudby z kavárny Krystal ve městě jsem neposлуoval o přestávce zahraniční rozhlas. Přišel ke mně, když jsem měl službu na chodbě a nikdo tam nebyl.“

„Při tom se nedá nic poslouchat.“

„Jste jako myška, Wiesenthal.“

„Přenášeli jsme z kavárny do posádky hudbu,“ sdělil. „To je všechno.“

„Jinak by to byl setsakra sekec mazec, Wiesenthal.“

„Dal se slyšet, že je jako fotbalový rozhodčí. Dokud se hraje podle pravidel, na hřišti ani v hledišti o něm nevědí. Přeruší hru, když někdo pochybí.“

„Rozumíte mi, Wiesenthal?“

„Dělá z lidí blby,“ řekl matce.

„Jste idealista, Wiesenthal, opilý se na mě a nevěděl jsem proč. Jestliže nejste hříšník, Wiesenthal, nemáte se čeho bát. Neměl

byste se rouhat ani v duchu. Jinak běda, Wiesenthal. Vidíme vám do duše. Republiku si rozvracet nedáme. Pak řekl: Jsme materialisti, Wiesenthal. Řídíme se dialektickým materialismem. Kdo nepracuje, ať nejí. S důvěrou spojujeme bdělost a ostražitost. Četl jste *Stát a revoluce*?”

„Nečetl. Neodpískal mi nic. Chtěl, abych věděl, že na hřišti je rozhodčí on. Aby se nezdálo, že nemá co dělat a marní čas a je u oddílu zbytečný. Vyptává se na kdeco.“

Než ho poručík, velitel roty, poslal do terénu, poslouchali předpověď počasí. Ohlašovali sněhovou bouři, minus dvacet pět stupňů Celsia.

„Nebojte se, Wiesenthal, nejsme v Andách,“ řekl velitel. „Vemte si pod sněžný úbor svetr. Nebo dva. Ukažte, že jste chlap. Jděte příkladem.“

Cítil rozechvění. Je dost odvážný? Je to příležitost to dokázat i sobě? Proč mu záleží i na lidech, jimiž opovrhuje?

Do třetice se ho velitel setniny zeptal: „Cítíte se na to, Wiesenthal? Máte v pytlí obličejovou masku? Teplé rukavice? Brýle proti sněhu? Meteorologové straší. Věřím vám, Wiesenthal. Vydržel jste horší.“

Desátník si z něj utahoval: „Neradi bychom tě hledali pod tunami sněhu. Víš, co to je odhazovat zmrzlý sníh? Nakládat tě jako zmrzlinu do rakve? Ber na nás ohled. Podle Marxe. Do boje proti mrazu, za trvalý mír. Lyžaři všech zemí, spojte se. Neuvolňujte se. *Internacionála*.“

„Abychom za vámi nemuseli posílat hlídky, Wiesenthal,“ končil poručík, velitel roty.

Večer šel hrát do hostince karty. Hazard poručíka vzrušoval. Prodal svou šestpětáctítku.

Kůň ho viděl v konzumu, jak nakupoval margarín za pět prstů. Pronesl ho v kabele. Den předtím se ho poručík z kontrarozvědky ptal, co se v lágrech naučil. Němčinu. „*Mützen ab, Mützen auf.* Smeknout čepice, nasadit čepice. *Werkschutz.* Velitel závodní stráže. *Was ist denn los?* Co se děje? *Offizierwitve.* Vdova po důstojníkovi. *Ochsenchwantz brühe.* Polévka z volské oháňky. *Die Juden sind unser Unglück. In Deutschland unerwünscht.* Židé jsou naše neštěstí. V Německu nežádoucí.“

„Nic víc, Wiesenthal?“

„*Ein, zwei, drei, vier.* Jedna, dvě, tři, čtyři. *Entlausung.* Odvšivování. *Bombenkommando.* Pracovní skupina pro odstraňování nevybuchlých bomb. *Auschwitz in Oberschleisen.* Osvětim v Horním Slezsku. *Alles raus, alles rein.* Všechno ven, všechno dovnitř. Lágrovou němčinu.“

„Máte dobrou paměť, Wiesenthal.“

Rozuměl jen částečně.

Matka řekla: „Připomíná mi to dědečka. Mluvil hebrejsky, jako když bičem mrská. Po každém pogromu vzkazoval vesničanům: Zavraždil jsi, a ještě jsi dědil.“

„Hovada,“ řekl Cikán. Znal výraz *Junge Erbsen*, mladý hrášek. Rychle se řekne německy *Los, los! Dali, dali, dali! A Kriegsentseiden-des Betrieb*, pro válku rozhodující podnik.

Celou válku měl chuť na brambory po francouzsku. Hrniec, dole olej, na to plátky nakrájených brambor, rozbít do toho vajíčko, pak šunku, salám nebo uzené, a znovu olej, brambory a vajíčka, uzené, třeba osm poschodí, zalévat olejem a nechat péct v troubě, brambory dozlatova. Bramborový guláš byl jeho nejoblíbenější. Brambory na loupáčku. Oloupané a osolené. S mlékem nebo smetanou.

Naplňovalo ho hřmění. Bouřilo mu v hlavě. Cítil ozvěnu úderů. Co z něj vyrazilo dech a změnilo světlo v tmu a v čem nepoznával svůj hlas.

„Nemůžu jít kolem komína, aniž bych si na tebe nevzpomněl,“ řekl matce.

Usmála se.

„V noci se mi zdálo o tatínkovi. Přijel, vystoupil z vagonu, nechal za sebou věci a zařadil se do dlouhé fronty, aby předstoupil před doktora SS. Nesundal si brýle. Bledý, po noci beze spánku měl kruhy pod očima. Doktor Mengele se mu letmo podíval na brýle se zlatými obroučkami. Pokynul mu palcem vlevo.“

Viděl ho ve snu už mrtvého, hlavu zvrácenou dozadu, s otevřenou pusou a s vyceněnými zuby. Zdály se v otevřených ústech velké, žluté. Nebylo to pěkné, ačkoli tatínek byl hezký, s milou kulatou tváří a modrýma očima.

Ještě teď, už když byl vzhůru, viděl otcovy zuby v lebce zezadu. Takhle ho předtím neviděl.

„V duchu jsem s ním za lepších okolností,“ dodal. „Když se najím nebo prožívám příjemnější věci. Zvu ho k účasti. Tak pro mě žijí lidé, se mnou.“

Podezírala ho Pirika, že nehraje vedle ní s otevřenými kartami?

Snad je to odlišné u kluka a u holky, řekl Pirice. Upřímnost je dvojsečná zbraň. Má své meze. U ní daleko nešla. Stačilo, aby si vzpomněla na pobyt u babičky.

„Vím, že je to u kluka jiné,“ připustila Pirika.

Neptal se proč.

„Chtěla bych možná být jednou s někým, ale bojím se toho,“ řekla. „Připadám si už stará, třebaže nejsem. Nechci zůstat sama.“

Podobala se v tom baletce Soně. Dával jí v duchu za pravdu. V čem byla děvčata stejná?

„Máš hlad?“ zeptala se Pirika.

„A ty?“

Nevěděl, jaký hlad měla na mysli.

Kristus házel do pokladničky v kostele každého čtvrtého v měsíci svůj zold. Byl mírný a tichý, jediný svého druhu u setniny. Z dovolenky na konci prvního výcvikového roku si přinesl z domova náboženskou knihu v červené sametové vazbě se stříbrným kováním. Choval se ve vojenské službě jako na návštěvě. Na otázku poručíka, velitele roty, řekl, že je poutník. Odslouží si svoje a sbohem. Přišel, odejde.

„Nepřijdeš, neodejdeš,“ vložila se do toho matka.

„Doma, ale ne ve své kůži.“

Vyprávěl jí o Kristovi.

„Cítí se jako cizinec. Jednu neděli loni v létě se rozpršelo. Mládenci, kteří neměli službu nebo co na práci, se povalovali do oběda. Po obědě směli vypustit povinný spánek. Desátník si přišel půjčit Koňovu kytaru. Buď Kůň, nebo desátník narazil do přihrádky s knihami, kterou si pořídil Kristus. Kniha v červeném sametu spadla do putýnky od marmelády s pitnou vodou. Kristus seskočil z kavalce jako opářený. Shýbl se a rychle knihu vytáhl, i když to vypadalo zpomaleně. Zmáčela se. Z listů kapalo. Tisk se rozpil. Kristus pohladil hřbet. Knihu podržel v levé ruce, než ji odložil na kavalec, a pravou uhodil desátníka do nosu. Vzápětí praštil Koně, protože ten se k desátníkovi přidal. Strhla se rvačka. Kůň chtěl desátníka chránit. Věděl, že se mu to nemůže ztratit. Kristus vypadal víc jako boxer než jako poutník. Měl výraz člověka, který se ztratil sám sobě. Zdivočel, svítily mu oči, bil oba vojáky do obličeje. Koni tekla krev z nosu, desátník vyplivoval zuby. Všechny tři odvedli na marodku. Kristus dostal čtrnáct dní kasárníka. Když vyšel, navrhl mu poručík, aby se zařadil do plukovního družstva boxu. Desátník nemohl pro napuchlá víčka týden otevřít oči. Nosil brýle proti slunci. Cikán prodal stříbrnou náušnici, kterou si musel vyndat z ucha při nástupu na vojnu. Koupil Kristovi do vězení deku a cukroví, černou lékořici.“

„Kdys viděl tatínka naposled?“ zeptala se matka.

„V lágru jsem ho už neviděl, šel do plynu rovnou z rampy.“

„Víš to jistě?“

„Jako že žiju.“

„Chudák tatínek.“

Nevěřil, že by to mohli udělat. Jako dítěti mu tatínek vyprávěl o bojích v první světové válce na Piavě, kde čeští vojáci bojovali za Rakousko a přičilo se jim to. Představoval si otce v komoře s kropicíčkami u stropu, maskované jako koupelna se sprchami, z nichž místo vody padaly krystalky cyklonu B. U podlahy se měnil v plyn. Stoupal nahoru. Štítil se představy lidí natlačených na sebe; muži, ženy a děti a starci. Zmatení v místnosti s okovanými dveřmi, které nešly otevřít, bez kliky zevnitř. Přidával se k nim v duchu. Nemusel se nutit. Vžíval se do okamžiku, kdy nemohli dýchat. A pak oheň, komíny a popel. Nedokázal očistit pojem Němci.

Slovo, které sedmnáctiletá Pirika Belzová nevyslovila.

Pojem, který vrhal stín na baletku Soňu v Mariánských Lázních, na něj, jejího otce, sousedy a na všechny, kteří přežili. Se kterým se teprve bude muset naučit žít.

Připadal si jako Pirika Judita Belzová. V kůži kamarádů, kteří nepřežili. Chápal vteřinu, kdy jí ochrnuly oči. Ozvěnu smutku, ztráty energie, beznaděje. Stačila maličkost, aby se jí to vrátilo. To nesdělitelné. Tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Připomínalo se mu to proti jeho vůli. Při každém jídle, za každým soustem, které pozřel. Komíny. Ploty. Železnicí. Písničkami. Když se oblékal, nebo svlékal. Než usnul a když se probudil.

„Bůh zla je ďábel,“ řekla matka. „Ďábel je bůh zla.“

„To je, jak věříš?“ zeptal se.

„Věřila jsem. Už ne,“ řekla matka.

Neptal se proč. Jak k tomu došlo.

„Viděls, jak pálí novorozeňata v jámách, proložená dřívím, politá benzinem?“

„Nedíval jsem se,“ přiznal.

„Taky jsem se nechtěla dívat,“ řekla matka. Nemusela dopovědět, že to stačí vidět z dálky. Nebo o tom jen vědět.

„Byli zvrhlí,“ řekl matce.

„To mi nestačí,“ řekla. „Byla bych ráda slepá.“

„Prohráli válku,“ řekl matce.

„Jen kus. Tu s námi vyhráli.“

„Nemyslím si to.“

„Jsi mladý.“

„I kdyby mi bylo sto roků.“

„Ráda bych věřila, že prohráli.“

„Budou za to platit, tisíc let.“

„Čím?“

„Svědómím jejich dětí. Děti jejich dětí. Děti dětí v každém pokolení.“

„Jistě ne všichni.“

„Ti nejlepší.“

„Vždycky se cítí vinní ti nevinní.“

„To je pravda.“

„Kolik jsi viděl zabitých?“

„Nedíval jsem se.“

„Také jsem se nedívala. Nepřežila bych příští den.“

Matka byla krásná. Silná. Měla v sobě sílu venkovských žen, otužilých prací. Blízkostí loukám, lesům a řekám, skalám a obloze, dešti, větru a bouřím, slunci a vedru, sněhu a mrazu.

„Nic, co se v dějinách člověka stalo, se neztratilo. Všechno je někde zapsané, ne vždycky písmeny.“

„Nevěřím tomu.“

„Já ano.“

„Je mi líto, že mluvím německy,“ řekl.

„Jsem pyšná na to, co umíš,“ řekla. „Němčina není vinna. Němci jsou vinni.“

„Němci i němčina. I jejich pohádky. Jejich nadutost. Zpupnost. Sebevědomí rasy, která není v pravém slova smyslu rasou. Jsou smíchaní, jako všichni v Evropě, na celém světě. Ještě mi nikdo neukázal čistou rasu. Snad jenom koní, psů, telat.“

Nechtěl se pouštět do sporu s matkou. Připomínalo mu to poručíky u roty.

„To nejhroznější je, že každý má svou pravdu,“ řekla matka.

„Nemá,“ odporoval.

„Má i nemá,“ připustila.

V hlase měla únavu, která předchází smrti. Únavu mrtvých.

„Byl jsem pyšný, jak jsi byla hezká,“ řekl.

„Dítě,“ řekla.

Nato se matka odmlčela a ztratila se v mlze.

Đábel je bůh zla. Bůh zla je đábel.

Ozvěna matky plnila propast. Přál si myslet na něco veselejšího.

Desátník svolal pár kluků, mezi nimi Champlina, Koně a Cikána, a pozvali i jeho. Měl gramofon a desku s černošskou hudbou. Bylo to ilegální. Desátník nasadil na desku jehlu a poslouchali *St. Louis Blues*, zpívali Ella Fitzgeraldová, Ray Charles a hrál Duke Ellington. Kdyby přišli poručíci, dostali by psinku. Naslouchal hudbě, pro tolik lidí posvátné, třebaže přicházela z jiné kultury. Připomnělo mu to Ghetto-swingers z Terezína, z kiosku na náměstí, když přišla komise Mezinárodního Červeného kříže a směla se hrát v Říši zakázaná hudba. Za čtvrt hodiny odnesl desátník gramofon i desku. Desátník si u něj udělal vroubek. Měl výraz vítěze. Porazil poručíky.

Vítr se teď sbíral i na dně propasti. Vydával jiné zvuky. Minulý týden si z novin vystříhl, že jistý Američan zdolal Mount Everest. Dosáhl vrcholu hory v pravé poledne. Taky si chtěl vystříhnout, jak v Jižní Americe spadla při fotbalovém utkání tribuna; sto lidí zahynulo a tisíce zraněných odvážely ambulance. Nikoho už nezajímalo, kdo vyhrál.

Vzpomněl si, jak ho v zimě bral tatínek za ruku a svou i jeho schoval do dyftýnové kapsy modrého zimníku, kde bylo teplo. Byl malý, kolem čtyř pěti let, a hráli si večer v posteli na velkého a malého slona, než to tatínka omrzelo a poslal slůně na lůžko k mamince a svedl to na dávné zranění v boku z první světové války.

Poručík vojenské kontrarozvědky se ho minulou neděli zeptal: „Co je podle vás nejtěžší zločin, Wiesenthal?“

„Ponižovat lidi,“ odpověděl.

„Co válečné štvání? Masové vraždy? Atomové a vodíkové bomby? Ničit naše pole mandelinkou bramborovou?“

„Napadlo mě, jak by se taková propast dala zasypat horkým popelem,“ řekl matce.

Koně i desátníka zbavila rvačka kouzla. Jednou prohrát byla pro oba porážka napořád. Odnesli si z toho, že je dobré mít reakce jako Kristus. Umět uhodit, když na to přijde, hned, třeba jednou rukou. Mít v pořádku hlavu a tělo.

Poručík se vyjádřil, že rvačky tu nestrpí. Rvavou energii ať si schovají pro západní imperialisty. Kristus potom nepromluvil na desátníka a na Koně slovo.

Přijel ruský generál na inspekci; hráli mu *Amurské vlny*. Generála nezajímalo, že z padesáti tanků T 34 u pluku je čtyřicet osm nepojízdných. Snad se bál, aby se tanky v případě války místo na západ neobrátily na východ. Rusové se vzdali dálnice Praha-Mo-

skva. To chcete, aby německé a americké tanky měly snadnější cestu na východ? Vyjížděl každé ráno v pět na lov kachen.

„Poručík strašil, že v posádkovém městě jsou tři čtvrtiny děvčat nakažené. Nechtěl se dělit.“

Poručíka navštívila v kasárnách těsně před cvičením malá tučná manželka se dvěma dětmi. Velitel roty se svěřoval poručíkovi z kontrarozvědky, že když si ji bral, byla to nejhezčí a nejstříhlejší dívka z vesnice. Po svatbě přibrala. Šel radši do hospody hrát karty, než aby se na ni doma díval. Chtěla víc peněz na domácnost. Prsteny na každém prstě ji nezkrášlily.

Představil si Krista, Koně a desátníka a ostatní, jak prohledávají oblast kolem Polední hory. Najdou propast a sestupují nejpříístupnější stěnou, aby mu pomohli dostat se ven.

„Jsem tady,“ volal.

„Neměl by ses namáhat, nekřič,“ napomenula ho matka.

Nepoznával svůj hlas. Slyšel se zevnitř, zkresleně. Jen hřmění z hloubi země bylo stejné.

„Nic nenasvědčovalo, že se strhne lavina. Najednou jsem sletěl a všechno kolem mě se mnou. Sníh vypadal jako uhlí, balvany, drcená skála. Rachot.“

Kůň a Kristus se spouštěli; desátník je nahoře sledoval. Kristus a Kůň vypadali na stěně, kterou zdolávali, jako mouchy. Kde byli oba poručíci? Nechtělo se jim do zimy, sněhu a větru? Všechno se mu spojilo se sladkohořkým pachem rozlitého piva v hostinci.

Slyšel Krista: Jistě si tu povídáš sám se sebou jako na stojce, tím už ses proslavil. Neměl bys chuť na flašku řízného piva? Kůň se připojil: Jak říká poručík, Wiesenthal, s tebou jsou jen potíže, a ještě k tomu nepiješ. Jdeme ti vyřídit nejvřelejší pozdrav generálního štábu. Zdraví tě sám maršál generalissimus. Chybíš od rána na seznamu. Kdybys náhodou zmrznul, obviní je z nedbalos-

ti. I na naší ulici bude svátek. Nepleť si Bruntál a Černošice. Děláš, jako bych se sem snad poslal sám, poznamenal ke Koňovi. Pokud jde o poručíka, velitele roty, desátník nahoře oznamoval: Prodal v hospodě svoje letecké hodinky a pistoli. Stál se pod obraz. Málem prodal i uniformu. Do kasáren ho odtáhla manželka.

„Když jsem byl na stojce, přišel ke mně poručík,“ řekl matce. „Zapnul mi knoflík u kabátu. Ptal se, jestli mi není zima. Když jsem odpověděl, že ne, dal mě vystřídat a odvést za to, že jsem na strážní mluvil, třebaže mě k tomu vyzval on, velitel roty. Na stojce je zakázáno hovořit, i kdyby mě oslovil prezident.“

„Vezeme se v tom všichni, hoši,“ řekl desátník. „Je to zašmodrchanější než vlna, když mi máma pletla svetr na vojnu.“

Viděl, jak se Kristus a Kůň k němu přibližovali ve tmě po bližší stěně. Vločky na mrazivé skále vypadaly jako zrnka soli. Za chvíli začne svítat. Budou to mít lepší. Tvářili se, jako by slézali do pekla. Hučelo mu v hlavě.

„Vím, že mě najdou,“ řekl matce, aby to Kůň, desátník a Kristus neslyšeli. „Dají mě do pořádku. Nemusíš si už dělat starosti. Na nějaké jizvě nezáleží. Až kolem Polední hory roztaje sníh, přijdu se podívat, jak vypadá propast shora.“

„Shora je každé dole jiné,“ řekla matka.

„Nahoře, nebo dole, nezáleží mi na tom.“

Krajina vypadala (s vědomím, že záchrana je na cestě) vlídněji. Noc, navzdory větru, se uklidnila. Už nebyla tak krutá a neúčastná. Hřmění v hlavě mu tolik nevadilo. Nebo si na ně zvykl. Připadal si na dně propasti jako v lese, když loni v prosinci přespával na zimním cvičení na mechu a sněhu. Teď, tenkrát, dřív než tenkrát.

„Budeme tě muset tahat jako leklou rybu nebo chcíplého psa, Wiesenthal,“ řekl Kůň. „To se nám provázíš. Jsi těžší o to, jak ses

namočil a zmrzlo to na tobě. To sis nemohl vymyslet nic lepšího? Nahoře tě hodíme na sáňky a na tebe deku.“

Propast pokryl sníh; vnímal to celou dobu, co padal. Trvalo to vteřinu, zlomek vteřiny. Ale zdálo se to jako věčnost. Je to vyhaslá sopka. Opuštěný a zapomenutý důl? Jako zatopená štola, o které se mu zdálo: s dívkou a hadem, s nímž si hrála a který jí proploval mezi stehny?

Teď, tenkrát, ještě dřív než tenkrát.

13

Pirika nemluvila o panenství. Objevila se před jeho duševním zrakem.

„Jsme sirotci, kteří se narodili mrtvým,“ opakovala.

Nechtěl se jí ptát. Bylo málo židovských holek, se kterými vojáci nebo strážníci v lágru, pokud trochu vypadaly, neudělali, co se jim zámánilo. Stačilo říct nebo naznačit, co chtějí. Dostali, co a jak se jim zlíbilo. Připomínal si to později v šatně baletek, které pozvaly vojáky na amatérské představení v Mariánských Lázních. Měl to před sebou téměř proti své vůli. Připadalo mu to nevkusné.

„Pirika si přála být neviditelná nebo nevidět. Nechtěla ani zapírat, ani se přiznat. Snad se bála, abych si to nedomyslel.“

Rád se přidržel děvčete z baletního souboru, nezátíženého zkušeností Piriky Belzové.

Jmenovala se Soňa. První neděli v listopadu, kdy dostali volno, ho pozvala na svačinu. Podala mu ruku a on cítil sladké teplo. Jediným pohledem zaznamenal její tělo. Co dělá z dívky ženu. Upekla bábovku a nalila mu z porcelánové konvice bílou kávu do svátečních hrníčků. Rodina byla doma. Sonin otec se divil, že má

německé jméno, Wiesenthal. Měl pocit, jako by si ho kupovali. Otec se otázel, aby řeč nestála, jaké má povolání. Zavtipkoval, jako už jednou, když stál na rampě v Auschwitz-Birkenau a na otázku doktora Mengeleho, čím se živí, odpověděl: Devět řemesel, desátá bída. To se mu vracelo. Jedna z podob štěstí. Usmál se tehdy a doktor mu kupodivu úsměv vrátil. Snad mu ten úsměv zachránil život. Kdoví? Rozmar, náhoda? Sebevědomí muže, který se povýšil na boha a určoval, komu život, komu smrt. Devět z deseti příchozích poslal do komor a pecí. Zabil jeho rodiče pohybem palce, kterým je odkázal nalokat se cyklonu B. Jemu ukázal na dobrou stranu. Naučil se tehdy rozeznávat lidi, nejrůznější povahy. Komandant Lardner byl sadista se silným citem pro rodinu, dospívající děti. Synovi zařídil svatbu v lágru, v sálu posádky, kde trávili volné večery. Ve dne komandant Lardner zabíjel. Večer krmil kanárky a měl v SS potíže. Obohacoval se zlatými penězi z kufrů vězňů. Už ho varovali. Měl potíže krotit chamtivost. Teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

Sonin otec se ptal, zůstane-li v posádce oba dva roky vojenské služby. Maminku zajímala jeho rodina. Udivilo ji, že je sám. Nemá jediného příbuzného? Měl zapřít původ jako Pirika Belzová? Soňa ho provedla domem. Barák byl starý a nábytek ještě starší.

Vyprávěla mu, proč má ráda žáby na rybníce za městem. Co v ní vzbuzovaly, když byla dítě, holka s velkými koleny. Kuňkání, nabubřelá břítka. Co to v ní probouzelo. Žabí samečkové si chtěli co nejhlasitějším kuňkáním získat samičku. Cítila propojení těla, co v ní bylo ženské, s vlhkými těly žab, které víří vodu, lekníny a bahno.

Znělo to jako ozvěna. Podobalo se to snu o dívce s hadem v šachtě opuštěného dolu. Co znamená rybník, bahno a žáby pro obraznost holky, která dospívá, ale ještě o tom neví. Poslouchal baletku a my-

slel přitom na rozdíl mezi ženou a mužem, mezi baletkou a jím. V tom, co si přál – nebo co si přála ona – aby měli společného. Ve všem bylo ano i ne. Posedl ho smutek, který si nedovedl vysvětlit. Vnímal stesk, který ji prostoupil. Jak se to mezi nimi přelévalo jako v rybníku plném kvákajících žab.

„Je možné, že si představuješ ošklivou ropuchu tam, kde jsem jako holka obdivovala žabky rosničky?“

„Nevím, co si představuju,“ odpověděl. „Někdy se cítím, jako by se mi všechno jen zdálo. Trochu neúplný nebo mimo toho, co existuje, jestli rozumíš, co chci říct. Mizí to do ztracena, jako bych byl i nebyl, mezi nebem a zemí, vysoko, převysoko, jako létají orlové.“

„Jsi rozčilený.“

„Ne.“

„Máš ze mě strach?“

„Proč?“

„Prudce dýcháš. Potí se ti čelo. Za chvíli budeš mít skelné oči.“

Usmála se dívčím úsměvem. Sama na sebe, na něj, pro svoji vnitřní spokojenost, snad aby ho uklidnila? Tak párkrát viděl usmát se matku před zrcadlem, když tatínek opouštěl ložnici.

Cítil bezmocnost, co všechno mu k životu chybí, ačkoli si myslel, že po lágrech mu už nebude scházet nic. Bylo to tenkrát, u baletky Soni z Mariánských Lázní, kdy si poprvé připustil, že možná život nikoho, nikde a nikdy neodpovídá představám, které si o něm ten dotyčný dělá. Nemohl se zeptat matky, je-li možné, aby teprve ve společnosti dívky nebo dívek o sobě začal váhat a pochybnosti přesáhly jeho zkušenost a oslovily jeho minulý a přítomný a budoucí život. Nechápal, co se v něm děje. Jistě to nebylo normální, běžné. Třeba to byl pocit méněcennosti, jaký měla Pirika. Ten druh, který po dobu své vlády očkovali Němci neárijským rasám. Nikdy Němcům v tom ohledu nevěřil. Něco z jejich tvrzení ale do něj, jako do

Piriky a ostatních, prosáklo. Čemu i ti nejchytřejší a nejhluupější nakonec uvěřili. Trvalé sebeobvinění. Poškozenost.

Chtěl jí povědět, že možná ani ti druzí mu neporozumějí. Za oknem se ozýval vítr, který přinášel mraky. Začalo pršet. Zdrželo ho to u baletky. Omluvil se, že ji nechce obtěžovat.

„Zůstaň,“ řekla. „Jsem ráda.“

A ještě: „Kdykoli slyším kuňkat žáby, vzpomenu si na sebe jako dítě,“ řekla. „Už nejsem dítě.“ Pak se zeptala: „Říkals něco?“

Položila mu ruku na rameno. Měla pevnou dlaň. Vnímal její teplo, to blízké i cizí najednou. Měl smíšené pocity.

„Nikdo mě nechce,“ řekla.

„Jak to můžeš říkat?“

„Nechci se vdát bez lásky.“

„Nikdo tě nenutí. Kolik ti je? Máš spoustu času. Hodně možností.“

„Cítím se opuštěná.“

„Nejsi opuštěná,“ řekl.

„Škoda že tu nejsme sami,“ řekla pak, dlaň stále na jeho rameni. Trochu ho sevřela. „Ráda bych tě pozvala, až tu budu sama.“

Myslel na to, co řekla o vdavkách bez lásky. Cítil teplo její ruky a prostřednictvím dlaně teplo jejího těla. Nevzrušovala ho jako jiné dívky, které v něm probudily dychtivost, začátek nebo zárodek vášně, už v první vteřině, kdy je spatřil, až se toho lekal.

Napadlo ho, proč to první, co cítí, když potká dívku, je nutkání dotknout se jí, políbit ji nebo obejmout. Co v ní je, že to v něm probudí. A jak to proběhne. Narazí na neviditelnou překážku.

Díval se ven, na dlouhé stíny stromů a déšť. Odpoledne se schylovalo k podvečeru. Dovedl si představit, že večery, pokud neprší, jsou tu krásné. Vnímal její teplo. Bylo mu cizí.

„Toužím po něčem, co nemám, čemu nerozumím,“ řekla. „Chci to i nechci. Bojím se, že to vůbec není. Ale je to. Něco mi utíká.“

„Nevím, co myslíš.“ Myslel na to, co vyslovila prve. Samozřejmě věděl, co měla na srdci.

„Vyčítáš si něco?“

„V čem jsem možná víc kluk než holka. A proč jsou kluci se mnou víc jako holky. Jsem někdy nestydatá. Otec mě zfackoval, že jsem přišla pozdě, chtěl vědět, s kým jsem byla a co jsem dělala, a křičel, kde to asi svrbí.“

Musel si srovnat, co říkala. A proč. Nevypadala chlapecky.

„Nikdo nikomu nerozumí,“ řekla.

Souviselo to s tím, co také původně chtěl, než vstoupil? Stačilo mu zahlédnout cizí děvče, aby mu to blesklo hlavou. Její ruka sklouzla z jeho ramene. Náhle se cítil osiřelý. Vloudila se mezi ně cizota. Jako by cosi hledal nebo k něčemu mířil, a netrefil se. Nebo to mezitím ztratil.

Všiml si, že měla na prsteníku levé ruky masivní zlatý prsten, rozšiřující se k vrcholu, na němž, zachycen šesti drápky, seděl asi půlcentimetrový diamant. Nechtěl se ptát, jestli je pravý, nebo si libuje v bižuterii.

„Vzala jsem si ho kvůli tobě,“ řekla.

Nevěděl, co odpovědět.

„Mám ho po tetě z Liberce.“ Za chvíli dodala: „Měli domek se zahradou. Za okupace vystěhovali jejich sousedy do nějakého tábora. Strýček využil známých v NSDAP a připojil sousední zahradu k jejich. Domek dostal hlídač se čtyřmi syny u *Hitlerjugend* a bratrem ve *Waffen SS*. Na jaře okopávali hrušeň v té druhé zahradě a našli dřevěnou skříňku, ve které byly šperky. Žasli. Sousedi nepůsobili dojmem boháčů. Diamantové náušnice, náramky a brože, prsteny a přívěsky z pravých kamenů, smaragdy a safíry. Muselo to být

po několika generacích. Dostala jsem od tety dva šperky, abych měla, jak tetička řekla, do výbavy, až se budu vdávat. Tomu, co mám na krku, říkala solitér. Je taky od ní. Mamince věnovala náhrdelník z pravých perel. Chtěla mi dát ještě zlatý řetízek. Už to nestihla. Žili pak v Praze; koupili si vilu na Ořechovce. Stačilo prodat šperky.“

Byla mu najednou o krok blíž. Slyšel a cítil její dech, její živější teplo. Muselo jí být horko. Čekal, kdy mu zase položí ruku na rameno, a maličko odstoupil.

Opět nevěděl, co odpovědět. Přeběhl mu mráz po zádech. Ukazovala mu prsten s kamenem, jako by si o to říkal. Briliant vrhal odlesky z každého úhlu. Připomínal kapku rosy, kus duhy.

„Opravdu bych byla radši sama doma,“ opakovala. „Víš proč, ne?“

„Trochu,“ zalhal, ale ne úplně.

Vybavil si neznámou rodinu, noc, kdy zakopávali svůj poklad, s nejasnou nadějí, že se jednou vrátí, než je odvěkli do Terezína nebo Buchenwaldu, do jednoho z mnoha německých koncentračních táborů, buď otrockých, nebo likvidačních, rozesetých v prostoru Třetí říše a připojených území.

Nemusel si je představovat mrtvé, daleko od rodné hroudy. Pole poseté lebkami a kostrami, masový hrob, do kterého po válce, jako Angličani v Bergen-Belsenu, museli shrnovat mrtvé buldozerem.

„Je hezký, nemyslíš?“ zeptala se Soňa.

Napadlo ho, čím ani nevinná Soňa není tak úplně nevinná, aniž se něčím provinila. Čím Němci poskvrnili svět, aby se nikdo nemohl cítit nevinný.

„Mám ho ráda.“

„Proč ne?“

„Někdy si myslím, že se třeba někdo z té sousední rodiny vrátí a bude hledat tu dřevěnou skříňku. Kdoví, jak by mi bylo?“

Nebylo mu příjemné, že o tom mluvila. Vzdálilo ji to od něj, aniž to na sobě dal znát. Tak to je – a není, myslel si. Dotýkal se cizí viny, co bylo ve vzduchu a co všechno poškodilo. Vzbuzovala v jeho duši, co si přál i nepřál.

Vzdychla si z rozpaků, nebo protože chtěla mluvit o něčem jiném.

„Jsi hezká. Určitě se vdáš,“ opakoval, aby ji potěšil nebo zbavil viny nebo aby na to už nemyslela.

„Je to požehnání i prokletí těla,“ řekla Soňa. „Znám to, když jsem sama. Je to v nás všech. Skoro to bolí, mezi nohama,“ dodala omluvně. To nemusela. Věděl. Usmál se na ni. Byl by rád věděl, co je normální, vrozené. Čeho je moc.

„Trochu toho i onoho,“ řekla. Pootvírala mu svůj dívčí svět. To vrozené, drsnější, než si přál vnímat.

Mlčel.

Obrátila se k němu čelem a celým tělem.

„Chceš mě?“ zeptala se baletka. Dívala se na něj v šeru, svítily jí oči. Přiblížila se k němu velice blízko. „Vzal by sis mě?“ Chytla ho za ruku a přiblížila si ji k hrudi.

„Nevím a nechci být protivný,“ zadržel dlaň pod jejími řadry.

„Jsi protivný,“ řekla. Také maličko ustoupila. Pustila jeho paži.

Pohlédla oknem do zahrady, na déšť, do šera.

Chvilí nevěděl co dál. Proč mu to vadilo? Přišel s jiným očekáváním. Vypadala v těsných šatech přes prsa a boky plná. Na okamžik ho prostoupilo napětí, které se za chvíli opět rozplynulo. Nerozuměl si.

„Ani mě neznáš,“ šeptala.

Mlčel.

„Neumím prohrávat,“ řekla. „Nechci zůstat na ocet. Opuštěná až do konce svých dnů.“

„Třeba bys to se mnou neměla, jak chceš.“

„Jak to můžeš vědět, že bych to nechtěla?“

Cítil, že jeho život, každé setkání s dívkou nebo ženou je zápas mezi zvířetem a člověkem. Dar, přijetí, odmítnutí daru. Příboj, bouře, kalná voda. Příliv a odliv. Nevěděl si s tím rady. Ze síly se stávala slabost, z ohleduplnosti bezohlednost. Ze splnění rozčarování. Nechtěl to zvířecí, co bylo bez lásky, nebo alespoň bez přátelství nebo ryzí touhy. Ale nechtěl to opravdu? Opovrhoval za to sám sebou. Nikam to nevedlo. Cítil potřebu lásky. To trvalejší. Co polidští zvíře, ve kterém je touha. To zvířecí, co ho přemáhalo, to lidské, co se v něm dovolávalo slyšení. Bylo to silnější než on? Byl ochoten být na chvíli zvířetem, když to jinak nešlo? Nechával otázku viset ve vzduchu. Připadal si se Soňou jako ptáče s nalomeným křídlem, než v létě spadne. Nebo ani neodletí. Splnění i selhání. Oblast, ve které není nikdo jen silný. Tělesnost, jejíž jméno je slabost. Hlad, žízeň, chtění. Život a smrt. Zrcadlo. Čím ožívá, odumírá. Poselství, které si sám odesílá.

V místnostech nahore pod půdou byly stěny ověšené obrázky Soni z dětství a jejích rodičů a prarodičů, když byli ještě mladí. V pokoji stála manželská postel. Na polštářích vyšité růžové květy. Soňa se ho ptala, jestli chodívá častěji na takové návštěvy. Řekla, že je jiný, než čekala. Nechtěl ji urazit. Odvážil se vzít si její dlaň do své. Za zdí slyšeli hlas jejího otce. Smál se. Je Soňa po něm, nebo po matce? Po dědovi, nebo po babičce z otcovy strany? Je ještě mladá. Může si vybírat dlouho.

Jejich rodina tu žije přes sto let. Předkové přišli z Německa. Všichni se promíchali. Soně to už nevadí. Na každé straně jsou zápory, ale také přednosti. Může si vybrat.

Řekla mu o snu, který ji léta pravidelně navštěvuje.

„Kdybys věděl, co se mi zdá,“ svěřovala se mu. Omlouvala se?

„Pověz mi to lepší,“ požádal.

„V noci mě objímají ruce kluků, se kterými jsem se setkala nebo které odněkud znám. Stačí mi vidět kluka v kině, na zábavě nebo v hostinci, když jdu tatínkovi pro pivo, a pak se mi v noci zdá, že jsme spolu. Můžeš si domyslet. Trvá to dvě, někdy tři noci, než se mi to vykourí z hlavy.“

Zeptala se ho, jestli by nechtěl okusit otcovu domácí kořaličku. Poděkoval. Snad příště.

Chtěla vědět, co se zdá jemu. O mamince. V prosinci, kdy se slaví svátky dáreků, odpuštění a soucitu, ležel ve svém pokojíčku pro služku a učil se do školy nebo lenošil a snil, že je letcem. Maminka pekla sušenky. Z kuchyně se otevřenými dveřmi linula sladká vůně a v rádiu hráli Boccheriniho *Menuet*. Vonělo to maminkou a sušenkami, domovem. Nikdy to nezapomněl. O tatínkovi se mu zdálo, že spolu jdou Primátorskou ulicí nahoru ke hřbitovu u vodárenské věže, kde leželi dědeček Ferdinand a babička Fany, kterou nikdy neviděl. O dědečkovi Ferdinandovi tatínek, snad žertem, prohlašoval, že prodával kávu a koně, které prý dokonce kradl. Asi to nebyla pravda, tatínek se smál. V hostincích, kde nabízel kávu, dědečkovi Ferdinandovi nabízeli bezplatně pití, ze zdvořilosti, která se nedala odmítnout, takže se dědeček, hebrejským jménem Šraga, upil, když bylo tatínkovi čtrnáct.

Na jedněch zasnubách, kam ho vzal s sebou, tatínek kromě piva nic nepil. Nabízeli mu zelenou šartrésku a červenou griotku. Ty můžeš, říkal. Já nechci. Poprvé v životě pocítil alkohol. O sestře se mu zdálo i ve dne. Pokud dostali korunu nebo dvě, utratil svoji okamžitě za kuličky, žvýkačky nebo nějakou zbytečnost, protože měl po tatínkovi v krvi „lehce nabyt, lehce pozbyl“. Sestra si svou korunu nebo dvě uložila do skříňky v lavičce, kde měla knihy a školní potřeby, a třikrát jí odtamtud korunu vzal a divil se, že

to nepoznala. Když byl malý, nechápal, co říkala maminka, že by měl být hodný, protože pánbůh vidí všechno. Lámal si hlavu, jak to, že pánbíček vidí i skrze zdi. Neměl dojem, že není hodný, ačkoli maminka říkala, že zlobí a neví si s ním rady. Dá ho o rok dřív do školy.

Díval se na baletku. Myslel na to, co a o kom se jí zdává. Neřekla mu, jak si tře vnitřky stehů o nohu židle s vyplétaným opěradlem. Kdy v noci sahá sama na sebe, jako by to byly ruce muže. Usmíval se na ni. Jejich sny nebyly ke srovnání. Nebylo to jediné, na čem by se rozešli.

„Proč se člověku zdá, co není?“ otázala se.

„Kdoví?“

„Nikdo to neví.“

„Snad Sigmund Freud.“

„Kdo to je?“

„Učenec, který si myslí, že co s námi hýbe, pramení mezi nohama.“

„Nevím o něm. Dohoním to,“ slíbila.

„Jsem jako husa, která ztrácí peří. Chtěla bych dobrodružství, o jakých se píše v knihách. Nebo jaké jsem viděla ve filmu *Fanfán Tulipán* s Gérardem Philipem. Včera jsem si v noci pustila rádio. Hráli francouzský šanson s tahací harmonikou. Fredo Cardoni, *Lulu La*. Někdy bych utekla. Ani nemusím vědět kam.“

„Třeba je to tady hezčí. Znáš tu kdekoho.“

„Nejsem taková optimistka. A ty?“

„Často se napálím nebo spletu, ale radši věřím, že to hezčí mě teprve čeká.“

„Vyměnila bych si to s tebou.“

Nebyl si jistý, že by si to vyměnila, pokud šlo o pohled nazpět. Teď, tenkrát a ještě dřív než tehdy. Ačkoliv i to, plynutím času, vylučo-

valo to horší a zachovávalo, nebo dokonce zvětšovalo to lepší anebo přijatelné. Bylo to příjemné pro něj, možná ne tak spravedlivé k otci, matce a sestře a ostatním. Bylo určitě příjemnější zapomínat než naopak. Snad jsou i záležitosti mimo, správné a nesprávné.

Najednou ho pohladila po tváři. Zrudl.

„Jsi hodná,“ řekl, aby zakryl, že se červená.

„Nechci, abys byl kvůli mně smutný. Abych byla kvůli tobě smutná.“

Podívala se do zrcadla. Usmála se na sebe, pak na něj. Měla v očích rozdíl mezi láskou a pokušením. Mezi touhou a zklamáním. Mezi chtěním a lhostejností.

„Už je to lepší,“ řekla. „Nepláču. Co ty?“

„Nebylo to ani na chvíli špatné,“ odpověděl.

Měli asi jiná měřítko.

Nemusela dodávat, co jí šlo hlavou, o někom, koho by vedle sebe chtěla a potřebovala, aby se změnila uvnitř. Napadlo ho, jak často a koho k sobě zve, co tomu říkají její rodiče. Neřekl, že je šťastná už tím, že má matku a otce, strýce a tetičku, obě babičky, dědečky, kdovíkolik sestřenic a bratranců. Pokud šlo o jeho příbuzné, neměl ani fotografii.

„Hodně jsi cestoval?“

„Viděl jsem Polsko a Německo.“

„Taky bych chtěla.“

„Za války,“ dodal.

„I to bych vzala.“

Teď se pro sebe i na ni usmál on.

Dveře druhého hostinského pokoje byly zavřené. Na zdi visela výšivka milenců v německých krojích. Najednou se baletka rozplakala. Nevěděl, co se děje.

Otřela si slzy. Začala mu vyprávět, co se jí zdává. Byl to jiný sen než ten první.

„Probouzím se vlastním výkřikem ve čtyři ráno. Pronásleduje mě to už pár let, co rodiče spálili vlajku s hákovým křížem a pak do rána přikládali do kamen papíry. Bylo mi šestnáct. Nedivila bych se, kdyby mě to přivedlo do blázince. Podklesávají mi kolena; jako bych uběhla závod na tisíc mil. Těžkne mi dech. Bojím se a nevím čeho. Slyším křik německých oficírů a třaskavé výstřely. Vbíhám do tmavého domu. Ve střepech skleněné výplně dveří vidím paniku ve svých očích. Zmateně se rozhlížím. Nevím, kterou chodbou se vydat. Dupot gestapáckých holinek se přibližuje a zrychluje ve stejném tempu jako pulz mých spánků. Nedokážu uvěřit, že jsem jedna z nich. Vtom uvidím muže v tmavém kabátě se žlutou hvězdou, s pejzy vyčnívajícími zpod černého klobouku. Pokyvuje, abych k němu doběhla. Připomíná mi strážníka uprostřed křižovatky. Proč sám neutíká? Jde mu o krk. Snažím se brát schody po dvou. Přidržuju se zábradlí. V případě pádu by mě neudrželo. Všude je cítit hniloba. Šero na schodišti, praskliny na omítkách ožívají. Seběhnu schody, zatáčím doleva. Tmavá chodba mi připadá úzká. Doufám, že proti mně nikdo nevyrazí. Musela bych se vrátit, odkud jsem přiběhla. Vykřikla jsem. To mě probudí. Pokaždé, když se mi to zdá, jsem hrozně vyčerpaná, naposled jako poprvé. Zároveň si oddechnu. Víím, že mě tahle noční můra nenavštíví dřív než za měsíc. Mám to předtím, než to dostanu, jako každá holka, když je zdravá. Chtěla bych jen zjistit, kam mě ta černá chodba vyvede.“

Podíval se na ni. Náhle byla jiná, než když k nim přišel. Napadlo ho, že na jejím místě by to tak nevyklopil. Obával by se, aby to nikdo nezneužil. Co ji přimělo být tak otevřená? To se svěřovala na setkání?

Rodina držela za války s Němci. Bylo výhodnější být s vítězi než s poraženými. Jak říkají Anglosasové: *Drž se zlatého vozičku, vypadne ti zlatý hřebíček*. Všechno dopadlo jinak. Sousedí s nimi moc nepečou; zprava vedle nich obsadili dvoj domek po rodině skláře a bojí se, aby ho nemuseli vrátit. Dostali v noci nevíтанou návštěvu: tři syny bývalých majitelů. Přijeli z východního Německa přes hranice pro pušky, které si jako příslušníci SS těsně před koncem války schovali ve skrýších za trámy na půdě. Sousedí se vyděsili: viděli je za úsvitu s puškami jít zpátky k hranici. Kde byla jejich vychvalovaná pohraniční stráž?

„Nediv se tomu,“ řekla baletka. „Většina lidí v kraji s nimi pekla, dokud z toho něco měli. Našli si tisíc důvodů, proč se potom otočit na pětníku. Držet zase s někým jiným. To jen říkají nám dětem, že je to nutné, v náš prospěch, že my už na tom budeme líp, nebudeme se muset přetvařovat, lhát a pitvořit se, budeme žít v pravdě, svobodní, bez pout, nezatížení a nepoškození, až na to, že to říkají už asi tři sta padesát roků, každá starší generace té nové, až se z mladého pokolení stanou další prolhaní starci.“

Poslouchal ji.

„Máme z domu sousedů gramofon. Říkají, že je po dědečkovi Hugovi. Než jsi přišel, hrál si otec šlágry z mládí, většinou německé. Taneční písně. Má rád Zarah Leandrovou. To bývaly časy. Asi ne pro každého. Zpívala za války Hitlerovi, vojákům. *Ich tanze mit dir in den Himmel hinein*. Vtančím s tebou do nebe. *O mia bella Napoli*. Nebo *Heimat, deine Sterne* z filmu *Quax, pilot bez bázně a hany* s Heinzem Rühmannem. Pro jistotu, než někdo přijde, to radši zastaví. Víím, že gramofon vynášel v noci od sousedů. Měl klíče od jejich baráčku.“

„Němci měli hezké písničky,“ řekl.

„Takys je poslouchal?“

„Když se dalo.“

„Kolik ti bylo?“

„Byl jsem kluk. Třeba to nejsou šlágry, co se ti oškliví.“

„Slyšela jsem, co Němci dělali. Jen o tom nemluvili.“

„Vím, jak jim to v tomhle kraji oplatili, než je vystěhovali do Německa.“

„Je mi směšné, že ty nejohranější odrhovačky jsou v češtině stejně jako v němčině. Až ráno, třeba. Vyvalte sudy snad pokládají i Němci za svou. Zpívají ji jako *Rosamunde*. Zalíbila se i Američanům. Z roku 1942 je deska s *Es geht alles vorüber*. Řekla bych, že v některém šlágru je víc pravdy, než říká otec doma nebo co se učíme ve škole.“

Nakonec se zeptala: „Máš rád hvězdy?“

Nevěděl, co odpovědět. Kývl, aby naznačil souhlas.

„Které? Jednu? Všechny?“

„Večerku, když jdu spát, Jitřenku, když otevřu ráno oči. Je to prý jedna hvězda.“

„Otec si stěžuje, že vidím nohavice a poklopec a jsem hotová. Zapalují se mi lýtka. Neví, že jsem mohla mít dítě. Ztráskal by mě k smrti. Jen tak tak mi povolil balet, protože se mě zastávaly maminka a sestra. Chvíli tvrdí á, za chvíli bé.“

Překvapilo ho, s čím si dělala starosti.

„Vidím to černě, to je pravda. Ale nepřeháním. Stává se ze mě ženská jako z mé matky. Budu brzy vypadat jako ona. Má obří zadek. Bylo by podle tebe lepší si nasadit růžové brýle? Tvářit se, že mám na růžích ustláno?“

„Nevidět to tak černě,“ řekl. „Mohlo to být horší.“

„Stačí mi to, co se stalo a děje.“

Pak: „Kdybys byl holka a rozhlédl se kolem sebe, věděl bys, o čem mluvím. Kluci bydlí většinou ještě u rodičů. Je jim proti srsti starat se o sebe, stát na vlastních nohou. Chodí hrát na hřiště kopanou, do hospody mariáš nebo jedenadvacet, spočítají si peníze, vypijou tři

piva a vykouří deset cigaret, někdo doutníky, a jak to vypadá, nic jiného je nezajímá. Nejméně ze všeho holky. Je jim osmnáct, dvacet, šestadvacet a nic je nezmění. Tváří se, že je nuda zabije. Holky jsou pro ně překážka. Obejdou se bez nich. Komplikace. Sázka na vachrlatou budoucnost. Snad aby sukně běžaly za nimi než oni za sukněmi. A mně to otec vyčítá. Chodíš do školy, křepčíš na jevišti. Ohýbáš se jako orangutan. Lámeš si kosti. Přeskoky tě neuživí. Až si pochroumáš páteř, budou tě vozit na kolečkové židli. To se chceš snad točit do smrti na palcích u nohou? Nemáš zaměstnání. A ještě horší, že nevíš, čím chceš být. Listonoškou? Holičkou? Děvkou na ulici? Svrbí tě pička? Zasloužila bys pár facek. Nemáš ani stálého kluka. Kolik si přineseš domů za padesátkrát opakovaného *Louskáčka*? Chce snad, abych si rvala vlasy. Nevidí, že ty druhé jsou na tom stejně? Zaplatpánbu za *Louskáčka*. Kdo by o takové mládence stál? Nejlíp z našeho zapadákovy utéct. Snad je tu něco ve vzduchu, co to otravuje. Jsem prostě taková. Otcí se to ekluje. Myslí, že v každém je neviditelný motor, který ho popohání za úspěšnou kariérou, ve všech směrech, soukromě i veřejně, a brzda, na kterou stačí přišlápnout, abych neujížděla dozadu nebo se zastavila na místě. Volant, abych změnila směr, kdykoli se mi zachce. Kormidlo. Spolehlivý kompas. Jako je asi uprostřed zeměkoule mašina, která jí otáčí kolem osy. Třeba žádný takový motor není. Nebo se mi porouchal. Dělá, jako bych se narodila včera.“

Na to neměl co říct. Mohl dát jejímu otcí za pravdu. V každém je motor.

„Pořád mi radí, jako bych nevěděla sama, co mám dělat.“

Tiše se rozplakala. Ani neviděl, že pláče, a nechtěl se ptát proč.

„Pamatuješ, jak jsme vás poprvé pozvali na balet?“

„To si náhodou pamatuju. Ráno jsme museli jít na politickou přednášku našeho kontrarozvědčíka.“

„Byla sobota,“ řekla. „Celý den pršelo, ale večer přestalo.“

„Pamatuju si větu, kterou poručík neustále opakoval.“

„Co říkal?“

„Poručíme větru, dešti. Na učebnu museli všichni. Bylo to povinné. Jestliže budeme chtít zabránit válce, musíme bojovat za mír, jako když si budeme přát zabránit úpadku manželství, zakážeme rozvody.“

„To má být recept?“

„Odpovídám, na co ses ptala.“

„Myslíš někdy na smrt?“

„Někdy.“

„Straší tě to?“

„Ani ne.“

„Jak to?“

„Byl v lágrech,“ vložila se do toho matka.

„Zatím žiju,“ řekl on.

„Představuju si, kdy umřu,“ řekla Soňa.

„Proč?“

„Nevím.“

„Mně to nenahání strach,“ řekl. „Taky nevím proč.“

„Je to daleko,“ řekla baletka.

„Doufám,“ usmál se.

„Jistě,“ doplnila.

„Jsi živá,“ řekl.

„Skoro,“ usmála se teď baletka. „Tu písničku o větru, dešti hrajou pořád v rádiu, do omrzení.“

„To se dá přežít,“ ukončil to.

Ostýchala se jmenovat německé písně, které si otec pouštěl na svátky nebo v noci. *Der treue Feldsoldat. Lebewohl. Irene*, Hitlerovu oblíbenou. Pochody *Unserer Rommel Afrika Korps. Leibgarde in*

Dresden. Legion Condor Marsch. U-Boot 47. Panzer rollen in Afrika. Churchill. Viktoria Sieg heil. Zнала je nazpaměť. V noci měl otec za to, že nikdo kromě něj neposlouchá. Matce to lezlo na nervy. Nechápala, proč má poslouchat: *Stalinova spálená země, tažení dozadu. Ade Liebchen. Ade kleine Monika. Bomby na Anglii. Takhle bojuje jen naše německá pěchota. So kämpft nur unsere Infanterie. Unter der Reichskriegsflagge.* Co z toho otec měl, poslouchat pochody poraženého Německa, armády, která selhala? Byla to nostalgie naruby? Stýskalo se mu po ztraceném mládí? Mohl být rád, že vyvázl z války s nepocuchaným peřím. Něco jí říkalo, aby o tom nemluvila. Matka měla za to, že otec má někde v Německu nemanželské dítě. Zaslechla v noci hádku, kdy mu to matka vmetla do tváře. Otec se smál. Není snad pokynem přírody, aby muž rozmnožoval rod? Odmítal s ní o tom vážně hovořit, dokud by mu nepředložila rodný list údajného syna. Mohl to být voják, který válčil za Třetí říši? Německým vojákům v posledním tažení války nebylo víc než šestnáct. Měla snad v Německu bratra?

Otec na Vánoce vyprávěl, jak na konci války admirál Dönitz oznámil Německu a Evropě, že Hitler zemřel.

„Za otce nemůžu,“ řekla. „Rodiče si nikdo nevybírám. Škoda.“

Uznala, že všechno svádí na otce. Má takovou povahu. Hodně si otec zaslouží.

„Občas říká, že je na mě pyšný. Ani ho nenapadne, že na něj na oplátku nejenom nejsem pyšná, ale opovrhují jím. Asi bych neměla. Je to otec. Říká, že chci sladký život. Chci dobrý život. To je všechno. Jsem jiná generace než otec, jako si naopak otec a dědeček jsou tak podobní, jako by se nenarodili každý do jiné doby. Moderní život mu připadá ubohý, nesprávný a škodlivý. Proč?“

Ještě řekla, že pro ni je jen málo dní, které nejsou všední.

Matka řekla: „Pro šťastné neexistuje žádný všední den.“

Otec ji má přese všechno rád. Někdy působí, jako by mu to v hlavě nefungovalo. Když mu bylo padesát, zdálo se mu, že se nebude dále podřizovat času a obrátí ho vzhůru nohama. Chorobně na matku žárlil. Nenechal ji v klidu ani na záchodě. Plete se mu, co znamená teď, předtím a potom. Uvnitř a venku. Vyděsil je. Tvrdil, že nebude starší a starší, ale mladší a mladší. Matka se obávala nejhoršího. Odvezou ho do ústavu? Po padesátinách měly přijít devětačtyřicátiny, pak o rok méně, až k okamžiku narození. V noci se mu zdálo, že se se Soňou ocitli v hlubokém lese. Cesta se za nimi ztrácela. Přiblížili se k mýtině. Kolem ohniště seděly tři ženy. Dívka, druhá ve středním věku, třetí stařena. Chtěly jim zabránit v cestě. Hnaly se za nimi. Tvrdil, že to byly strážkyně času. Krása, Síla a Ošklivost. Běželi, strážkyně za nimi; nevěděli, jestli je chtějí dohnat, nebo jestli je ženou dopředu. Vynořila se před nimi vysoká stěna, za zdí klášter. U brány hlídal mnich. Nepustil je dovnitř. Vnikli dírou ve zdi o několik kroků dál, ženy za nimi. Dostali se do hlubokého sklepení. Chodba vedla do tmy a končila. Otec našel otvor ve stropě. Chtěl ji vyzvednout, ale měl krátké ruce. Aby ji zachránil, proměnila se v psa. Otec ji vyhodil do vzduchu, zachytila se drápy a vylezla; pak se odrazil tatínek a pronikl otvorem. Stál za ní. Nato se probudil.

„Snad už se táta zbláznil a já taky.“

V pohledu měla rozčarování. Nevěděla, co s rukama. Všiml si, jaké má svalnaté nohy v poměru ke štíhlému tělu a úzké tváři i ve srovnání s tenkými pažemi.

„Jsem pro otce trnem v oku,“ řekla.

Chodila s klukem, se kterým se to zdálo na začátku vážné. Vyčítal jí, že se mu nechce vzdát, až si dala říct. Přišla do jiného stavu a on ji odvezl do Ústí nad Labem, kde měl známého doktora. Zaplatil za ni šest set korun. Nechtěl se ženit. Tvrdil, že je na to příliš brzy. Musí na vojnu. Ví sama, co se všechno může za dva roky stát.

Obvinil ji, že je nestálá. Asi to znal u sebe. Byla k němu upřímná. Chtěl od ní, aby se v posteli chovala jako kurva. Ukazoval jí, co myslí. Když mu to vytkla, bránil se, že mu nerozuměla. Neříkala snad sama, že každá holka se snaží být trochu kurva, aby si kluk nestěžoval, že nic neumí.

„Jsi nezkušená,“ řekl.

„Nejsem vůbec. Byl to příklad.“

Přihlásil se do vojenské školy, na poddůstojníka z povolání. Už se neviděli. Měla pocit, jako by ji opustil manžel.

„Otec mi vyčítá, že jsem moc moderní. Chci se řídit vlastním rozumem, rozhodovat podle svého. To je neženské, tvrdí. Zajímám se o cyklony v Austrálii nebo na Cejlonu, o tornáda v Jižní a Severní Americe. Bojím se bomby. Nebo že se Země odchyluje ze své oběžné dráhy a zmizí ještě za našeho života v kosmické tmě. Zakazuje mi oblékat se podle svého vkusu. Mám být zodpovědnější v oblékání. Aby to nedráždilo a nevyzývalo kluky. Jeho hlavní starost je, aby nezdrazilo pivo a cigarety. Aby se nešťourali v jeho válečné minulosti. Drží se svých zásad chování, mravnosti nebo čemu tak říká. Za Německa si to ušetřil. Nikomu nemusel říkat, odkud má kožich a troje lovecké boty. Zachází s názory jako s hubertusem, který na podzim odloží a navlékne si zimník. Za války dával staré šaty na Zimní pomoc.“

Ještě řekla: „Nevoní mu, že chodím do baletu. Když se s matkou brali, nepřicházelo v úvahu, aby se důvěrně poznali před svatbou. Riskovali, že se k sobě nehodí. Předpokládá, že se tím budu řídit? Nehodlám zůstat na ocet.“

„Nezůstaneš,“ řekl.

Zase jí zvlhly oči.

„Nechci s někým chodit jen tak, abych prošťustrovala nejlepší léta.“

Věděl, že se ho to týká.

„Chtěla bych žít jinde. Kde nejsou lidi stížením strachem, kousavostí a podlézavostí nebo obojím, nezávidí si nos mezi očima.“

„Kde?“

„Někde.“

„Znáš to?“

„Ne.“

A ještě: „Někde, kde je teplo. Ne tak dlouhá zima. Moře a loď. Kde nefandí patolízalům.“

„Lidi jsou všude jen lidi,“ řekla matka.

„Kde se nekrade, nešidí a nelže,“ řekla.

„Je to lidská povaha,“ dodala matka.

„Láska je obluda,“ řekla. „Pro tatínka je to zaslepenost dvou, kteří nechtějí vidět chyby, kvůli kterým se do šesti neděl rozejdou. Chce, abych se dobře vdala a šla z domu. Co je pro něj dobře? Bohatý ženich. To už přece neexistuje. Lidi kolem nás nic nemají. Pro mě je láska, když mě ten druhý zajímá víc než já sama sebe.“

Otírala si slzy. Na krku měla šperk od tety.

„Musím se bát, že mi kluk řekne ne, nebo – už ne? Nechápu vždycky proč. Komu mám věřit? Horám, lesům, řece? Zvířatům, rybám nebo ptákům? Ranní mlze? Větru? Ráda bych někomu věřila. Chceš mě?“

Postavila se zase vyzývavě proti němu, s vyšpulenými nadry.

„Můžu se pro tebe svléknout.“

Rudnul. Byla otevřenější i ochotnější, než čekal a chtěl.

Viděl jí v očích píseň o ty a já. Jak se měl tvářit?

„Měla jsem kluka. Odjel a nevrátil se. Neudělala jsem mu to nejmenší. Nic mi nevysvětlil. Modlila jsem se, aby se vrátil, nenechal mě samotnou; aby se mnou zůstal. Aby slyšel, jak mi bije srdce, aby si vzpomněl, jak mu se mnou bylo dobře. Co mi slíbil. Někdy

začnu plakat, ani nevím proč. Nebo možná trochu. Pláču i v noci.“ Otřela si znovu oči, už suché. „Říkají mi, že jsem hezká. Proč jsem tedy sama? Nemám nikoho? Je ve mně něco špatného?“

Říkal si, že je kostnatá. Široká v kyčlích. Uplakaná vypadala na osm. Měl jí podat kapesník?

„Budu plakat i pro tebe.“

„Nestál bych za to.“

„Jak to myslíš?“

„Není oč stát,“ opakoval.

Nechtěl, aby se mu zpovídala. Cítil úlevu, když se nemusel podílet na tom, co ji trápilo. Chránil se svým sobectvím? Svou neúčastí? Připomínala mu ptáčka s dlouhýma nohama. Byla hezká, když tančila, na jevišti, v nadýchaných baletních šatech a vatovaných růžových střevíčkách, nalíčená, s rozsvícenýma očima. Točila se na špičkách palců u nohou. Neřekl by do ní, že pláče sedm dní a nocí do týdne. Byl pyšný a vzrušený, když ho pozvala. Tím, co řekla. Domýšlel se, co nevyslovila. Třeba to nebylo v ní, co vyvolávala? Čím by raději byla, tak jako se sám často tázal, čím by byl radší? Čemu by dala přednost, než co dělá, kde by bydlela místo tady? Pro koho by se svlékala?

„Jsem ráda, žeš přišel. Chtěla jsem si s někým popovídat.“

Řekla, že chodí do kina, jak nejčastěji může, a přečte kdeco.

„Asi je to jen ve filmech a románech, v milostných povídkách. Aby holka znamenala pro kluka všechno. A chlapec pro ni. Co má na srdci většina děvčat. Zamilovat se a vdát, založit rodinu, mít děti, starostlivého muže, který v domácnosti všechno obstará. Kdoví, co se musí stát, aby se splnilo, o čem holky sní. Kdy se rozhodnou pro to lepší. V Japonsku, když osud dva milence rozdělí, dají přednost společné smrti, než by se rozešli. Víš, jak je to tady. Život jde dál.“

Ještě řekla: „Nebyla jsem v takové situaci, ani náhodou. A ty?“

„Chtěl bych. Jako ty. Kdo by chtěl zůstat sám? Asi to přijde samo. Bez plánu. S někým se potkáš a bude to.“

„Jak?“

„V každém člověku je kompas. Ukáže mu, co je to správné. Že nebloudíš.“

Ptala se, co to pro něj znamená.

„To, co pro tebe. Najít si někoho, kdo je pro tebe všechno. Rodinu, děti, zaměstnání, výhledy. Uznání těch kolem. Abych i pro ně byl, čím potřebuju a můžu být. Dávat o něco víc, než беру.“

„Jsi idealista?“

„Určitě ne.“

„Nechceš toho moc?“

„Jako ty.“

„Jako já?“

Usmála se. Konečně.

Také se usmál.

„Něco dělám špatně,“ řekla.

Doplnila: „Jsem nezávislá. Kluci to nemají rádi, jako otec. Mate je to. Holka by si neměla stavět hlavu, vidět věci po svém, jinak. V očích kluků jí to odnímá ženskost. Dělá to z ní mužatku. Kromě té jedné ženskosti ve stehnech, v poprsí a v klíně nebo v ústech.“

„Je toho v tobě hodně.“

Přisvědčila. Připodobnila se rybníku, který se vyprázdnil. Chtěla by si ponechat jen vlastnosti a chování, jaké kluci očekávají.

„Holky se vidí svýma očima. Je to otázka uznání. Ještě jiného chtění než toho jednoho. Řekla jsem ti, jak se cítím, i doma, že nikam nepatřím.“

„Vypadáš jinak, když tančíte.“

„To není život. Pohádka. *Louskáček*.“

„Vypadalas šťastná.“

„Když tančím a pak se děkujeme, ano.“

„Rád zase přijdu, když nám to vyjde.“

„Přijď.“

Nerozuměla si a připouštěl, že jí také nerozumí.

„Dobře se vyspi,“ rozloučil se s ní.

„Ty taky,“ odpověděla.

Neodhadl předem, co znamená, co je, co bylo, co přijde. Propojilo se mu teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Zapomenuto vše leželo v tichu uprostřed hřmění v hlavě. Co si představoval, obklopila propast, jako je tělo zahaleno kůží, rána krví, slova dechem a dech hlasem a země sněhem a tmou.

14

„Kde jsi?“ zeptala se matka.

„Tady, na dně propasti.“

„Musíš se bránit, aby tě zima neuspala,“ řekla mu. „Nesmíš usnout.“

„Ne. Příliš to bolí. Bolest mi pomáhá.“

„Na co myslíš?“

Myslel teď na dívku, která nepřišla.

Ztrácel představu, jak dlouho tu leží. (Slyšel hřmění v uších, v mozku, kolem sebe.) Vteřinu, zlomek vteřiny, věčnost? Je ještě osud na jeho straně? Vzpomněl si, jak za jednoho slunného dne po válce plaval v jezeře v severovýchodních Čechách. Náhle se zataáhlo nebe a strhla se bouřka. Jezero se zdálo větší, hlubší, břehy vzdálenější. Narážel do vln, které měnily barvu. Zelenavé plošky vody se leskly jako měď. Nebe zešedlo. Hladina odrážela i polykala hřmění, mračna a blesky, dno. Bůh je nespravedlivý, říkal si. Není

žádný Bůh. Mohl existovat Bůh, který dovolí vraždit děti, zdravé i nemocné, nevinné? Všemocný? Nechtěl se utopit. Je Bůh? Není? Liják ho bil do očí. Vlny ho vrhaly zpátky. Obrátil se a plaval naznak. Opakoval svoje rouhavé výzvy. Držel se nad vodou. Nakonec doplaval na břeh.

Zeptal se matky: „Je možné, že si člověk buduje ze svého trojího času dům – základy, sklep a schodiště, půdu, střechu a hromosvod a okapy – a pak v něm bloudí a hledá, jako by ztrácel a hledal sám sebe? V tom domě jsou zrcadla. Dveře, komín, ohniště. Můžeš do všech pokojů, aniž by ses musela bát, ale do jednoho radši nejdeš. Proč?“

„Je to otázka pro mě, nebo odpověď pro tebe?“ zeptala se matka.

„Je to dům, ve kterém žít je odměna i trest. Vejdou se tam všechny tři časy, teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Všechno, co člověk je, byl, mohl být, i to, co nikdy nebyl. Nebo teprve bude. S kým byl, přál si být. Po čem toužil. Na co si rád vzpomíná a co by radši zapomněl. Co se nevrátí. Prosakuje časem a podobá se stínu. Skvrně. Když je dům hotový, třebaže byl postavený dobře, ukážou se chyby. A v zrcadlech vidíš, co jsi udělala správně a co ne, bez ohledu na to, kolik ti je. Cos neudělala. Proto, žes nemohla, nechtěla nebo nesměla. Nebo žes to neuměla. Je těžké takový dům dokončit a udržovat.“

„Je ti zima,“ řekla matka.

Pak řekla: „Je to paměť i zapomnění. Touha. Pramení z toho, co bylo; co se nevrací.“

Neřekl, že ze všeho nejvíc myslí na dívku ze snu, na lůžko, na kterém by spolu leželi beze všeho. Co říkala (nebo neříkala) dívka o přátelství s vodním hadem v zaplaveném dole. O okamžiku, kdy se proměnila dotekem hada z dívky v ženu. Jak se cítila nahá, uprostřed jezírka s modrou vodou, zlatým pískem na dně a říd-

kým bahnem, které ve světle slunce vypadalo jako krev. Nebylo nic, za co by se musela stydět.

Místo toho slyšel hřmění v hlavě.

Obdivoval matčino tělo. Byl rád, když se před ním maminka svlékala nebo oblékala. V lágru zahlédl ženy, které v něm vyvolaly myšlenku na maminku. Nakonec v každé zkrhlé a zbité ženě viděl matku. Byly na tom v lágru hůř než muži. Měly problémy s čistotou. S výměnou krve. Ztrácely ženskou podobu, podobaly se starcům.

Příběh, který měl na mysli, se nedal vypovědět. O klukovi, který lhal, že je mu šestnáct, když mu bylo dvanáct, aby ho doktor neposlal do komína. Pracoval v *Sonderkommandu*; oddílu, který tlačil vězně do plynové komory; když je cyklon B zabil, otevřeli dveře a háky a rukama vytahovali mrtvé a polévali je ledovou vodou, aby těla oddělili, omyli z nich krev, zvratky a výkaly a dopravili je do pecí. Pracovali tu lidé všech národností; od židovských vězňů po ruské vojenské zajatce a polské nebo francouzské politické vězně. Němci trvali na tom, že věžňové budou svými hrobníky. Museli lézt po mrtvých jako po haldě brambor. Stahovat těla z hromady a skládat je o kus dál. Na takovou hromadu vylezl. Mezi mrtvými poznal svou matku. Připadal si jako ve zlém snu. Pták, který nemůže vzlétnout. Letí a země pod ním zmizela. Nemohl dýchat. Byla to jeho matka. Tvář, prsa, nohy. Nahé ztuhlé tělo. Dohola ostríhaná hlava. Rozevřená ústa. Zatmělo se mu před očima. Zkameněl. Zemřel. Ačkoli žil. Utěšovalo ho, že ho do šesti neděl zabijou. Byli nejhorším komandem v Auschwitz-Birkenau. Věžňové jimi pohrdali a zároveň děkovali osudu, že to nemuseli dělat oni. Rakouští vězni mezi sebou měli člověka, který tvrdil, že muži v *Sonderkommandu* zneužívají mrtvé ženy. Trval na tom i po válce.

„Je propast těžká?“ zeptala se matka.

„Ne, je lehká.“

„Jako co?“

„Jako vločka sněhu.“

„Je ti těsno?“

„Ne, je to schránka, do které se vejde vše.“

Myslel si: jako tunel. Trychtýř postavený vzhůru nohama. Sít. Prostor bez hranic. Propast měla stěny. Hrany. Byla i kruh. Začátek? Konec?

Hlas matky se odrazil od stěn propasti, od spodní stěny nebe, mraků i hvězd. Stejně znělo i její mlčení. Byla mrtvá i živá. Zabili ji a zároveň ji zabít nemohli.

Vycenil zuby jako vlk. Hlava zvrácená dozadu s ústy otevřenými dokořán, s vyceněnými zuby. Okoralými rty a špičkami trnoucích zubů odstranil vrchní vrstvu ledu. Pocítil odumřelé maso. Zaslou krev. Odtrhl stroupky. Vysával krev ze své rány; hořkou, mdlou a malátně sladkou. Pocítil vděčnost k neznámé ženě, která – jako matka – šila jeho impregnované sněžné šaty. Vybavil si malé letiště pro helikoptéry s vypouklými bílými břichy u Polední hory. Trojí čas. Teď a tady, tam a tenkrát, ještě dál než tam a dřív než tehdy. Mezitím. Škoda že neměl dost peněz, aby si koupil poručíkovy letecké hodinky. Jeho šestpětatřicítku.

„Kam jdeš?“ zeptal se matky.

„Proč se nezeptáš, odkud přicházím?“ odpověděla mu.

„Myslíš, že kdybych teď řekl, je Bůh, že se oteplí a roztaje sníh? Přestane mi hřmít ve spáncích? Je tedy Bůh? Není?“

„Neznám odpověď.“

„Někdy ji neznáš, jindy ji nechceš znát.“

„Už sis zvykl na propast?“

„Proč se ptáš?“

„Je hodně míst, která se nepodobají ničemu jinému.“

Zalila ho vlna tepla, hřmění v jeho hlavě náhle ustalo. Tma se rozestoupila. Zahlédl nejvyšší vrcholky skal nad propastí, hroty, terasy a komíny ve skalách. V rozsedlinách se držel průsvitný led. Byli to krkavci? Prý je tu neviděli sto padesát let. Orlice. Jedna z nich nesla něco ve spárech. Vločku sněhu? Naplnila dutinu svistem křídel, než dosedla. Složila svou kořist do sněhu. Na dně propasti spatřil vedle sebe dívku. Byla velice krásná, nahá, s průsvitným šálem v ruce. Měla něco z Káti Ziehrerové, baletky Soni, Piriky i z Ruth Barzyové. Z matky. Ze sestry. Z jedné jeho sestřenice. Mlčela a ležela. Byla plná půvabu a tepla. Zadrhlo mu v hrdle.

„Konečně,“ ulevil si.

A uslyšel ozvěnu: Konečně...

Měl pocit, že dívku už zná, jako známe někoho, s kým jsme byli už dlouho důvěrně blízcí, ačkoli ji viděl poprvé a teprve chvilí. Vnímal ji jako někoho, s kým nemusíme být každý den, abychom měli pocit divné známosti, pevného svazku a společného osudu. Hluboko v srdci tušil, že tentokrát to nebude krátké nebo pomíjivé. Ano i ne.

„Jsi moje?“ zeptal se.

Ozvěna šla ve spirále nahoru: ... moje...? Moje? A zase ozvěna ozvěny: Moje... Moje... MOJE...

Propast se naplnila zvukem jeho hlasu, třebaže šeptal, jako se předtím naplnila sněhem a zimou. Vdechlo jí to tmavomodrou barvu, jako proměnily mlha a sníh propast v oslnivé bílo. Překvapilo ho ticho, které vystřídalo hřmění mezi jeho spánky. Měl dojem, jako kdyby všechno, co předcházelo, byla pouhá příprava na to, co teprve přijde. Chystal se dívku oslovit. Díval se na její tvář, dlouhé vlasy a bílé vláčné tělo, ze kterého vycházelo teplo.

„Je to potřetí?“ vydechl. Snad to ani nebyla otázka.

A zase se vrátila ze stěn propasti ozvěna: Třetí... Třetí... Třetí...

„Pro mě?“ zeptal se.

... mě...? vracela se ozvěna ode dna propasti a zpět. Pro mě...? Pro mě...? Nebe mělo barvu léta i zimy, země i mračen. Pevnost a hladkost mramoru. Nádech sněhové vločky, samo obrovská vločka. Byl to zvučný, nevtíravý hlas, odpočatý a plný svěžesti a tlumený větrem. Pro mě...? Pro mě... Už to nemělo otazník. Dívka měla milou, hezkou tvář a pootevřené rty, které ho zvaly. V očích jí svítily hvězdy. Odrážel se v nich měsíc. Měla souměrné štíhlé tělo, dlouhé nohy a ruce. Přál si ji obejmout. Přišla k němu? Mít s ní, co si s dívkami přál ze všeho nejvíc. Ústa. Jsi tu pro mě? Šeptal. Ozvěna mu vracela ano. Určitě. Čekal jsem na tebe. A ozvěna mu to vracela: Na tebe... Na tebe... Na tebe... Jsi na řadě.

15

Dlouho, nebo krátce nato, co orlice odšuměla nad propastí směrem k Polední hoře, hledal David Wiesenthal k dívce vedle sebe tvář. Chvilí pozoroval dívčí tělo, hladká prsa a útlý pas, klín. Měla tak jemnou pleť, že si přál na ni dýchnout, dotknout se jí rty. Bříško a boky, které se vlnily jako v létě ve větru obilí nebo polní květy. Narezlé lesklé vlasy, které se jí přelévaly přes ramena až na záda. Byla to dívka ze snu? Nebo ze zatopené šachty se zlatým hadem, který jí proplouval mezi nohama? Vločka sněhu? Nezapomněl na slunečná rána, na zlatý písek, černé dno a průzračnou modravou vodu. Na pronikavě zelené hadí oči. Zvlněné oblouky obeplouvající okraje zatopeného dolu, vysokou travu mezi kameny na břehu a mech na terasách.

Cítil, jak se v něm ztrácí matčin hlas. Nebo matčinu hlasu ubývá na síle.

Chtěl se jí zeptat, jestli je ochotná ke všemu, ale něco mu řeklo, aby nespěchal. Nebo že nezmešká. Nezeptal se jí ani, jak se jmenuje. Panovalo mezi nimi cosi samozřejmého, co snad nemělo jméno. Byla mu povědomá, jako si jsou věci, zvířata a lidi, které jsme už kdysi potkávali.

Davidu Wiesenthalovi znovu prošlo před očima pár tváří. Snad se mýlil, že se už viděli. Ano i ne. Bylo toho čím dál tím víc, co se zdálo ano i ne. Možná. Ta, která se usadila na dívce s velkýma zelenýma očima, se stříbrnou měsíční září v panenkách, s pletí, jakou se lesknou perly, vedle něj, nepatřila žádnému z děvčat, která znal a o nichž dokázal snít hodiny, jako by nic jiného nebo důležitějšího na světě neexistovalo, jak se před ním procházejí, aby je viděl ze všech stran, oděné i obnažené, uprostřed noci, v pravé poledne, zahalené tmou nebo zářivým jasem, královsky dráždivou chůzí, a jenom čekají, až si je prohlédne a pozve k sobě. Cítil příjemnou, povědomou závrať, jakou poprvé pocítil, když na sebe sáhl a shledal, že se proměnil z chlapce v muže.

Byla nahá. Bylo zřejmé, že jí není zima. Měla maličko pootevřená ústa a vzbuzovala v něm myšlenku, co by se mohlo stát. Vnímal její plné, široké rty. Žasl nad její svěžestí. Měla dlouhé nohy, pevná stehna, štíhlé kotníky a nártý, ploché břicho a matně bělostná ňadra jako perly, bílé nahoře a tmavší dole, dlouhé hrdlo a rozpuštěné vlasy rozhozené na sněhu. Nevyvolávala v něm stud. Neobviňoval ji z nestydatosti. Přišlo mu to samozřejmé jako něco, nač dlouho čekal. Nebo co bylo už od počátku za rohem.

Chtělo se mu povědět: „Nemáš nic na sobě.“

„Čistému vše čisté,“ řekla matka.

Už věděl, že to není žádné z děvčat v karanténě na půdě ústeckých kasáren, když přišli s matkou, otcem a sestrou do Terezína a spali na slamnících, společně, muži, ženy a staří a mladí, tři dny

a noci, než je roztrídili, kdo zůstane v ghettu nebo půjde dál, do Varšavy, Litzmannstadtu-Lodže nebo do některého z táborů na východě, jejich jména ještě neznali.

„Známe se?“ zeptal se dívky.

„Ano i ne,“ odpověděla.

„Něco mi říká, že ano.“

Tenkrát v karanténě spali na betonu a kapalo jim na hlavu. Ti, co přišli po nich, jim říkali francouzská šlechta.

Měl pocit, jako by zapomněl mluvit. Přišlo ke slovu to plaché v něm, co se snažil překonat, jako člověk popírá nemoc, aby se nezdál o to slabší. Naučil se neukazovat slabost. Nic, čím by se mohl zdát porazitelnější.

„Jistě,“ řekla dívka.

Nebylo to ani žádné z děvčat, která se utopila v řece žhavého popela v jedné z osmimetrových jam v Auschwitz-Birkenau, kde za krematoriem pálili židovští zřízcenci a vybraní političtí vězňové z Protektorátu Čechy a Morava, Francie, Belgie a Holandska mrtvé z transportů, které přivezly v daném dni víc lidí, než stačily spálit pece. Hromady tichých nehybných těl jako z vosku. Zmrtvělé ženské tvary, boky, nadra, hlavy. Pochytané francouzské dívky z klášterů a náboženských zařízení.

A stranou na vyvýšeném můstku vězeňská kapela. Židovští, ruští a francouzští muzikanti. Opakovaná hudební čísla. Polky, valčíky, pochody. *Bruslaři* Emila Waldteufela. *Na krásném modrém Dunaji*. Čardáše. *Trič trač polka* Johanna Strausse mladšího. Ion Ivanovič, Miklos Rozsa, Felix Slatkin. Esesáci už je znali. Když oheň dosahoval výš, nad okraje jámy, poručili si valčík Josefa Strausse staršího *Život, smích a láska*. Nebo *Život umělců* anebo *Wienna leben*, *Hlasy jara* nebo *Povídky z Vídeňského lesa*. Nakonec *Císařský valčík*. Pálení trvalo hodiny. Tuk, kosti a kůže páchly, než to rozehnal vítr.

„Nevěděl jsem, že jsi tak krásná,“ řekl.

„Jak kdy,“ podotkla.

„Bereš mi dech.“

„Ach,“ řekla.

„Teď, tady, tenkrát a ještě dřív než tenkrát,“ řekl.

Nemohla to být ani žádná z žen, které esesáci prohlíželi svlečené ze všeho, ostříhané dohola a ponížené ztrátou vlasů a šatů, přítomností cizích mužů, nestoudností lágru. Žádná ze znásilněných a zabitých. Z žen zneužívaných kápy, když určovali pravidla oni. Žádná z holohlavých, bezzubých postav s modrými skvrnami impetiga na nohou a pažích, na kterých už nebylo vidět, jestli jsou to vyhublé ženy, nebo muži, stařeny nebo starci, s vyschlými řadry, vyhublými rukama a nohama jako tyčky, s kruhy pod očima, s nevyholenými chloupky, neženské, kostnaté. Žádná z těch, co se už ani neměly sílu stydět vsedě na neohoblovaných dřevích s propilovanými otvory v latríně, unavené a skleslé, jedna vedle druhé, jako slepice na hřadě, bez nejmenšího soukromí, ošizené o právo na cokoli, v pachu nehašeného vápna a řídkých výkalů. Ještě nedávno byly někomu matkou, milenkou nebo přítelkyní, dcerou, životem, který se beznadějně ztratil. Nejsmutnější tvorové lágru hned vedle osiřelých dětí.

Lámal si hlavu, jak může být dívka tak čistá. S bílorůžovými tvářemi, kterých se nedotkla zima. Vyvolávala v něm vznešenost. Uznání. Souhlas. Čím bylo to nahé krásné a krásné nahé.

„Přišla jsi ke mně?“

„K tobě.“

Pomyslel si, že obnaženost jeden na jednoho je krásná a příjemná, na rozdíl od tisíce nahých žen před barákem v Auschwitz-Birkenau, ponížených svou nahotou.

Připomněl si, jak přišla.

„Odejdeš?“ zeptal se.

„Neodejdu,“ odpověděla.

„Pamatuju si, kdys přišla a odešla.“

„To bylo tenkrát.“

„Ještě dřív než tenkrát.“

„Ano.“

„Má to tak být?“

„Musí,“ řekla.

„Určitě?“

„Určitě.“

„Myslel jsem, že mám spoustu času.“

„Lidi si to většinou myslí.“

„Někoho mi připomínáš, ale nevím koho.“

„Vzpomeneš si.“

„Nehodí se, abych hádal. Snad už jsme se někde potkali.“

„Jistě,“ přisvědčila.

„Musím si vzpomenout.“

„Vzpomeneš si.“

„Záleží na tom? Na čem záleží?“

„Na ničem,“ řekla matka.

Vítr pohnul šálou, pohozenou vedle dívky. Málokdy viděl tak krásné nahé děvče, ňadra, nohy a stehna a břicho, úsměv na rtech, na sněhu jako na lůžku.

„Je to tu tvrdé,“ řekl.

„Je to propast,“ podotkla.

Ležela pohodlně.

Díval se jí do očí.

„Je dobře, že tu nejsem sám.“

„Co tvoje matka?“

„S tou jsem pořád.“

„Tak už to zůstane,“ řekla.

Hledal, co mají dívka a matka společné. Tvář? Tělo? Matka měla velká ňadra. Byl pyšný, jak silnou a hezkou má maminku. Po válce se na ulici díval na lidi, kteří šli proti němu, a hledal podobu otce. Někteří mu ho připomínali, až se lekal. Báł se, aby mu někdo nevyčetl, že na něj civí. Někteří měli něco z otce. Čelo, bradu a nos nebo vlasy, klobouk, šaty, kabát. Způsob chůze. Viděl film, v němž herec v hlavní úloze vypadal jako otcův dvojník. Pamatoval si první jméno, Erich. Pokud měl něco dobrého k snědku, přivolával si v duchu ke stolu tatínka a přál si, aby se na tom podílel. Potkával otce ve šlágrech, jejichž melodii si tatínek hvízdal nebo pobrukoval, ještě z německé školy, Schrammel – *Wien bleibt Wien*. Povědomost dívky byla jiného druhu.

Ted', tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

„Na něco si pamatuju,“ řekl.

„Můžu si domyslet.“

„To nejsi,“ řekl.

„Kdo, myslíš, že nejsem?“

„Může být někdo, někde, kde to bylo? Téměř neohraničený prostor a zároveň malé povědomé a blízké místo?“

„Proč ne?“

„Proč ano?“

„Neodpověděl jsi.“

„Ne,“ uznal.

Vedle dívky pod skalnatým a ledovým převisem na dně propasti ležel dlouhý bílý šál, volně pohozený a ještě nepřimrzlý ke kameni a ledu. Musel přimhouřit oči, když se dívce díval na pleť tváře, hrdla a prsou, na lesklé vlasy, na které padalo světlo bílého sněhu. Plnilo mu to duši, všechny smysly. Pronikalo jím vzrušení, které vylučovalo smutek, únavu a bolest a uvolnilo ho bezstarostností,

očekáváním. Co na dívce viděl, ho oslňovalo jako slunce, měsíc nebo hvězdy.

„Ach,“ vydechl. Byla velice krásná. Přál si to vyslovit. Točila se mu hlava.

Zvedl se vítr, ne tak prudký, aby odnesl šál. V horách a lesích nad propastí se valily husté mraky. Ty nejhutnější seděly na korunách stromů jako čepice. Halily kusy lesa skoro do poloviny výše stromů.

Dívka vztáhla k Davidu Wiesenthalovi paži. Zastavovalo se mu srdce. Ztrácel dech. Dotýkal se jí zápěstím. Chtěla to? Nebála se krve? Neštítila se zmrzlé kůže?

„Co to je?“ zeptala se.

„Rány, kde jsem se zranil.“

„Všechno?“

„Ne,“ souhlasil.

„Co cítíš, když se tě dotknu?“

„Teplo.“

„Je to dobré?“

„Nemůže to být lepší,“ odpověděl.

„Ach,“ řekla znovu dívka.

„Vléváš do mé duše teplo,“ řekl.

Cítil sladkost, jako kdyby pil, co dosud neochutnal. Její rty mu vzkazovaly: Chceš něco ještě slastnějšího? Mě? Potvrzovaly to její oči. Tolik věcí ti chybí, miláčku, říkaly. Tolik se smršlo na jedinou.

Věděla, co se v něm děje nebo co je ve vzduchu? Čím se z dlouhého života stane hodina, minuta, zlomek vteřiny?

„Plníš mou duši láskou,“ dořekl.

„Chtěla bych.“

„Miluju tvoje tělo.“

„Bude ti teplo,“ ujistila ho.

„Jsi krásná.“

„Pro tebe.“

„Na jak dlouho?“

„Na věky. Vstoupím do tebe, jako vstoupíš do mě.“

„Jde z tebe ticho. Mír. Hřeješ mě dechem.“

„Tak to chci. Tak to má být. Čekals na mě?“

„Čekal.“

Očima vyslovila souhlas. Její rty říkaly vím. Nemusíš se bát. Bude ti dobře. Teplo. Dostaneš, co chceš.

Tajil se mu dech. Zapomínal na zimu, jak se zakrvácel. Zaplavil ho obraz dívky, která obklopila a vytlačila prázdno propasti, změkčila kamenité dno pod sněhem a prostoupila ho vidinou a vůní svěžího mladého těla, bílého jako vločka sněhu. Necítil mráz, bolest a mokrý pach sněžného obleku a prádla, jež zvlhlo chladem a roztátým sněhem. Prostoupila ho spokojená, něžná a teskná touha, která nemrazila.

„Svírá mě úzkost,“ řekl. „Nevím proč.“

„Je ti zima. Chvěješ se. Vzpomínáš si na matčinu kuchyni? Na vůni buchet, když pekla?“

Myslel na vlaštovky za letních dnů. Rád je pozoroval. Mhouřil oči proti slunci, jemuž létaly vstříc, plavně a rychle, s ostrými křídly, horkým vzduchem. Pronikaly prázdňem a zastavovaly se ve vzduchu, z něhož se vedrem tvořily chuchvalce, než se otočily a letěly opačným směrem, kde měly hnízda.

O nic si neříkáš, říkala beze slov. Ale chceš. Je to tu se mnou; ve mně; jak do tebe vstoupím; podívej se mi na ústa; vezmi si, co chceš; neupřu ti to. Víím, že to chceš ze všeho nejvíc. To tě plní touhou a úzkostí. Co ti můžu poskytnout. Vidíš v tom nádhernou ženskost. Chci totéž, co ty. Sejme to z tebe únavu. Strach, že tě ošidím. Naplní tě to. Důkaz, že slunce svítí pro všechny. Stejný je i můj a tvůj stín. Život. Smrt. Vítr. Propast. Led a sníh. Sny. Věci,

které ti nemůže dát ani matka. Víš, co je dál. Už nebudeš sám. Nebude ti zima. Nic tě nebude bolet. Nedovolím ti stárnout.

Prál si obejmout ji paží kolem pasu, aby se dlaní dotkl spodního oblouku jejích řader, v úzkosti, že mu odstrčí ruku, a zároveň připravený sevřít ji pevněji, aby ji mohl udržet u sebe. Cítil, jak v něm kvasí krev, kterou před chvílí sál ze svého zápěstí, v duchu, nebo ve skutečnosti, aby zahnal hlad a žízeň. Pohyb paže, kterým by ji objal a dotkl se řadra, v něm vyvolal krásný neklid, sváteční úzkost a podráždění a vzrušení, jemuž se poddával. Báł se své neobratnosti, ale spoléhal se na sílu, díky níž se jí dokáže přidržet. Jeho vzrušení hraničilo s úžasem. Čelem mu prostupovalo omámení, z něhož se stala závrať, a rozlévalo se v něm nejdříve ve spáncích a od pasu dolů, než ho zaplavilo.

Byl by o tom rád dívce řekl, ale nebyl schopen mluvit. Oněměl závratným vzrušením, které milujícím místo slov na rty vhání slzy do očí. Vnímál jinou sladkost na pupíncích jazyka a v hrdle, než když olízl lžičku s medem anebo chuť své krve. Byla to sladkost těla, která neměla barvu. Prostupovala jím jako vůně růží, voda houbou a déšť vrstvou mechu. Cítil to šílené, co v lidech rozpoutává láska. Závrať a bolest. To bezmezné, omamné a nádherné a nenasytné a všeobjímající. Mluvu vzdechů, sténání a vděčnosti. Umírání. Rozechvělý šepot beze slov. Vrnění spokojené kočky. Chrčení umírajícího. Bouři vtělenou do sněhové vločky. Výkřik, jaký znají vojáci, když zvítězili. Mohl pohnout rukou, sevřenou křečí, mrazem a bolestí. Byl schopen vztáhnout paži a dotknout se jí pod řadry, aniž se bránila, že je cítil, jako dítě prsa matky. Neměl slova pro to, co pocítil. Sladké teplo dívčího těla. Vlášnost řader. Sálání živočišného tepla, podobné paprskům slunce, blízkosti roztopených kamen, žáru ohně, od něhož jsme jen tak daleko,

abychom neshořeli. Žhavému středu Země. Zalykal se. Sevřelo ho dojetí. Podléhal závratí. Lekl se, že pláče.

„Se mnou zůstaneš mladý,“ opakovala. „Nezestárneš. Nebude tě nic bolet.“

Hlas se jí něžně lámal. Zněl jako náraz srdce zvonu na bronzovou stěnu. Zlatě zářící paprsky odrážející se od bílého sněhu. Hvězdy. Strříbrné měsíční světlo.

Měla půvab, jaký má zimní krajina za úsvitu, nebo než se soumrak promění v noc. Vločka sněhu, které se dotkne modravý měsíční paprsek. Střed všeho. Neměl pro to jméno.

Byl jí blíží než mužům, kteří ho hráli svým živočišným teplem tenkrát v říjnu, v Polsku v Auschwitz-Birkenau, odkud odešel Bůh. Kde už lidi nehledali jeden druhého, protože se ztratili i sobě samým. Kde to jediné nehynoucí byla smrt.

Dívka voněla jako květiny, pole a louky a lesy nebo sních. Připomínala mu hebkost vlčích máků. Co je na lidech dobré. Co si chtěl připomínat. Čest, hrdinství nebo přátelství, odvahu slabých a sílu bezmocných nebo hrdost ponížených. O čem snil, že udělá, aby se přiblížil těm lepším, protože věděl, že je to možné.

Jen na vteřinu se mu zdálo, že ji kdysi už zahlédl, nahou, u drátů *Frauenkonzentrationslageru*, jak mávala na otce nebo bratra anebo milence a *Waffen SS* na ni pošťvali psy a před očima všech ji nechali roztrhat. Důstojník *SS* se obrátil k inspektorovi z berlínského ústředí a poznamenal: „Ani mrtví nejsou nevinní.“ To bylo večer po dni, kdy zaplynovali otce.

Čekal, kdy dívka opět promluví. Otevřela ústa, pomalu, aby se nelekl. Jako když ucítil úder, strhla ho lavina a ohlušil ho pád a hukot sněhu.

„Jsem tady s tebou,“ řekla.

Na nic se ho neptala. Nemusel nic říkat. Nezpronevěřil se jí. Věděl, co řekne, jako ví strom, že vyroste, voda odtече a oheň stráví své plameny a pohasne.

Matka se mu počala ztrácet. „Chlapečku,“ řekla. „Každý z nás, kdo žije, je zázrak. Lidé přicházejí a odcházejí. Nezáleží na tom, jestli na to někdo spěchá, nebo naopak. Někdo dostane obojí hned.“

Cítil soulad s duší dívky, podobné pletí vločce sněhu. Ve tváři a v těle měla čistotu, která vylučovala rozčarování. Celá její bytost se podobala bělostnému sněhu.

Padající vločky mu připomněly pomíjivost. Co se stane a nedá se změnit. Teď, tehdy a ještě dřív než tenkrát. Co ho potkalo v minulosti a co už dopředu poznamenávalo, co se teprve stane nebo může přihodit. Dnes, včera a tehdy, a ještě dříve než tenkrát. Mezitím. Každé kdysi. Náhle se obalily jistotou jako dno a stěny propasti sněhem.

Matka se dívala na dívku ve sněhu ze sněžné pláně za propastí, kde zabloudil.

„Je to krasavice,“ slyšel matku z dálky. „Věděla jsem, že si pro tebe přijde. Jen jsem nevěděla kdy a jak. Jsem ráda, že si tě konečně našla. Teď už mě nepotřebuješ. Přeju ti hodně štěstí, můj chlapče.“ To bylo poslední, co řekla.

Od vloček sněhu se odrážela stříbrná záře, jakou rozlévá za jasné noci měsíc, modravé světlo, které odráží hladina moře. Ačkoli vrstva sněhu vydechovala chlad, vytvářela představu tepla. Bylo to oslnivě bílou, hřejivou barvou vloček, jak se vršily jedna na druhou, aby vytvořily pokrývku na kamenech na dně propasti. Jako bělostné špičky rudých plamenů, které už ztratily žár navzdory červené barvě, kterou vrhá oheň. Tak se zdálo, že vrcholné jazýčky plamenů a sníh jsou jedno.

Dívka na sněhu řekla: „Jsem pro tebe připravená. Můžeš mě obejmout. Můžeš všechno, cos kdy chtěl. Kam půjdeš, cokoli uděláš, zůstanu s tebou. Kdekoli se ocitneš, už nebudeš sám.“

Znělo to jako ozvěna.

Ani teď ho neoslovila jménem. Už žádné neměl? Nebo skončilo a jiné začínalo? Křižovatka do všech stran, i nahoru a dolů, nízko a vysoko? Vločky sněhu jiskřily jako svatojánské mušky v parné noci. Padaly v chumáčích, šířily kolem sebe teplo, které vycházelo z jisker nebo žhavého popela. Pleť dívky zářila jako východ slunce, když se začíná jasnít a ještě nejsou stíny. Její velké zelené oči hostily klid.

Byl už jednou bezejmenný, číslo, které mu vyměnili podle toho, v jakém byl lágru. Její hlas zněl jako zapomenutá píseň, kterou už slyšel. Hlas mu připomínal plamen, když se rozdělová oheň; anebo zhasíná. Nebo plameny požrou samy sebe, anebo roznítí tisíce jiných. V dívčině hlase zněly ozvěny, co kdy slyšel; co říkala předtím matka, co znala od své matky a matky její matky. Šlo to daleko dozadu.

Dívka na sněhu se na něj podívala. Usmívala se pootevřenými ústy. Zaplavoval ho její hlas. Chtěla, aby ji políbil, vzal za ruku? Vztáhl paži a natáhl prsty. Díval se na její ruce, prsty, do očí. Na ústa. Měl pořád silnější dojem, jako by se už dávno znali. Buď se vyhýbali jeden druhému, nebo se mýjeli.

„Je to veliká propast,“ řekl.

„Myslíš?“

„A jsme tu sami.“

„Toho se neboj,“ řekla. „Už nikam nemusíš.“

Jistě trávila hodně času na slunci, měla zlatou kůži. Jako písek na terasách v bývalém dole. Malá ňadra, svěží jako mají mladé dívky, chvějivě napnutou pleť, stékající od hrdla a oblých ramen

dolů až tam, kde se začala zvedat na prsou, a pak dál k bříšku a od boků níž, kde se zdála trochu tmavší. Položila si na sníž paže a pokrčila nohy v kolenou, aby měla pohodlí, jen s nataženými nártý a kotníky.

„Je tu chladno,“ řekl dívce.

„Ne mně.“

„Není tu zrovna teplo,“ opakoval.

„Nedotýká se mě to.“

„Opravdu?“

„Zahřeju tě,“ řekla. „Můžeš mi věřit. Čekala jsem na tebe.“

„Děkuju.“

„Jsem s tebou.“

Měla mírně pootevřené rty, i pokud mlčela, maličko zvlhlé, a zuby jako sníž a uprostřed rtů dvě svislé rýhy. Připomínaly mu bránu, večerní údolí.

„Pro každého přijde den nebo noc, kdy shledá, že už nebude starý,“ řekla. „Nepřál sis, aby co přijde, bylo bezstarostné a bezbolestné? Co je krásné, je bezbolestné. A co je bezbolestné, je krásné.“

„Chvilími už nevím, jestli propast vede nahoru, nebo dolů,“ řekl.

„Je jako vítr, který tě mívá. Lůžko, do kterého si lehneš. Místo, kde se nemusíš hledat. Všechno, cos kdy mohl dostat. Mělkost i hloubka. Vysoko i nízko. Zrcadlo, do kterého se díváš, když se chceš vidět zevnitř.“

„Jsou tady orlí hnízda?“

„Nad propastí. Na vrcholku hory.“

„Zabloudil jsem u Modré skalky.“

Pohlížela na něj vážnýma očima. Chtělo se mu pohladit ji bříškem prstu. Měla na ústech cosi, čemu nerozuměl.

„Jsi krásná,“ řekl.

„Třeba mě tak vidíš jen ty.“

„Něžná jako babí léto. Letní vánek. Vločka sněhu.“

V jejích očích viděl svítání i soumrak.

„Jsi jako den ráno. Ráno, v poledne i večer. Noc. Vítr, který už odvál.“

„Neboj se mě.“

„Nebojím se tě.“

„Pojď,“ ozvala se dívka. Potom: „Přitul se ke mně. Blíž a ještě blíž, co nejbliž. Vezmu tě k sobě, jak budeš chtít.“

„Ano,“ řekl. Ale ještě to – pro něco – neudělal.

„Bude ti dobře. Bude to, jak chceš. Čekala jsem na tebe.“

„Také jsem na tebe čekal,“ řekl.

Měla teď hlas jako oheň, k němuž se přišel ohřát, slyšel ozvěnu matčina hlasu.

„Jsi mi povědomá.“

V její blízkosti se všechno zdálo podobné smíření, lítosti nebo odpuštění. Tichu. Poznal ji, sestru života?

Uhodla jeho myšlenku.

Naslouchal teď ozvěně starší než zvuk. Voda a nebe. Teď, tenkrát, ještě dřív než tenkrát.

Zněla jako hlas propasti a stěn až nahoru a dál, do výšin, kde mají orlové hnízda. Vysoko. Hluboko.

„Nelžu,“ lhal a cítil to jako pravdu.

„Co je pro tebe důležitější?“

„Vybrat si mezi dobrým a špatným,“ řekl.

Cítil úzkostné vzrušení, které se ho zmocňovalo v přítomnosti dívek.

Kdykoli si mohl zvolit ze dvou možností, které jsou obsažené ve všem. Bylo mu dobře, když si zvolil tu lepší.

„Ano,“ řekla.

Byl o to silnější, sebevědomější, možná skromnější a jistější sám sebou. Až do příště.

„Příště?“ zeptala se.

Pousmála se.

„Poznal jsem tě,“ dořekl.

Napadlo ho, že dívka se podobá propasti, kterou nahlíží jejími pootevřenými ústy. Svou závratí z ní. Ostatní, včetně něj, je sníh, led, který leží na dně. Chladno. Konec cesty.

„Jsi čistá,“ řekl.

„Vím,“ řekla.

„V lágru jsem od starších slyšel vyprávět o velkých rybách, které žijí na pomezí sladkých a slaných vod a nikdo neví, jak se dorozumívají. To je důvod, proč nikdo nerozumí jim. Tvrdili, že to jsou ryby, ze kterých se stali lidi.“

„Byls příliš dlouho v lágru, abys na to zapomněl,“ podotkla dívka. „Už na tom nezáleží.“

„Co jsem se opravdu naučil, naučil jsem se tam.“

Její dech voněl sněhem a měsíčním světlem, jako byl cítit krví. Byla mu blízko ústy.

Ztrácel před ní stud. Vyplnila mu vědomí jinak než tikání hodinek, plynutí času. Dotýkalo se to nesmrtelnosti. Čím je lidské srdce věčné. Nemusel myslet na čas, jak mu protéká mezi prsty, aniž by se zastavil. Tušil, co znamenalo úplnost.

„To viditelné neviditelné, to slyšitelné neslyšitelné. To nesdělitelné.“

Přál si, aby mu položila dlaň na hrud'. Čekal s úzkostí, jestli to uhodne. A aby šla rukou dolů.

„Nebude ti nepříjemné, co chci?“ zeptal se jí.

„Nejsi jediný, kdo to chce. Všichni to chtějí.“

„Je to sladké a hořké.“

„Mluvil jsi o rybách.“

„Nejvíc.“

Už nechtěl dívce říkat, co bylo tenkrát nebo ještě dřív než tenkrát a taky mezitím.

Prohlížela si jeho tělo, všude. „Jsi jako mladý kůň.“

Potom řekla: „Vzpomínám si, jak jsem tě potkala. Počítals dny. Poprvé to bylo třináctého března.“

„Ne třináctého dubna?“

„Víš sám.“

„Už dlouho jsem ti blízko,“ řekla.

„Blízko?“

„Udělám ti, co a jak to chceš. Co děláme z lásky. Jsem pro tebe, co je dech slovu, ryba vodě, pták vzduchu. Pamatuju si, jak jsi poprvé hledal moje rty. Co jsi hledal v mých očích. Sama jsem ti nabízela ústa.“

„Bylo to u betonového sloupku v Auschwitz-Birkenau? V Cikánském táboře?“

Dívka na sněhu se usmála svým vědoucím úsměvem.

„Víš, jak to je,“ řekla trochu lstivě i bezelstně. „I jak to není.“

„Vzpomínám si. To mě chtěli poprvé zastřelit. Potom jsem byl ještě několikrát na řadě. V karanténě u plynových komor. Měl jsem se nadýchat cyklonu B jako tolik jiných, včetně tatínka. Poslali místo mě někoho jiného; byl jsem rád, že jsem nemusel vědět koho.“

„Věděla jsem, že si vzpomeneš. Už nebudeš muset.“

„Díval jsem se do černého ústí pistole a pozoroval prst, kterým se scharführer dotýkal kohoutku a odpočítával – jedna, *ein*, a dvě, *zwei*.“

Pak řekl: „Někdy jsem si přál, aby smrt, když už musí přijít, přišla jako žena. Neřeknu, co jsem si přál dál.“

„Nikdo mi ještě nevyčetl, že jsem nedodržela slovo.“

„Vzpomínám si na dívčí oči v krásné tváři. Zelené, někdy mírné a jindy divoké, většinou poctivé a smutné dívčí oči, ve kterých se zrcadlí radost a stesk, samota a družnost, důvěra a nedůvěra, i touha a někdy panika a bezmoc a oddanost. Co mají ženské oči.“

„Čekala jsem na tebe,“ řekla.

Znělo to jako ozvěna.

Vnikalo do něj její teplo, které měla na rtech. Plnila mu duši. Vlídny hlas, jako odchází noc a prolíná se se stříbrnou stužkou svítání, aby se proměnila v ráno. Konec dne se setkává se soumrakem a dotýká se noci jako řeka břehů. Byl rád, že nemusí spěchat. Něco mu říkalo, že nemůže zmeškat. Díval se na ni zblízka. Také se dívala zblízka. Soustředil se na její ústa.

„Miluju tě,“ řekl konečně.

Upřela na něj oči.

„Velice tě miluji,“ dopověděl.

„Také tě miluji,“ odpověděla dívka na sněhu. „Můžeš všechno. Co je krása a není bolest. Nejspíš ses pro mě narodil.“

Odmlčel se. Ještě nikomu neřekl, že ho miluje. Pozvolna se v něm rozpouštěl strach, že neobstojí nebo nebude mít odvahu se jí dotknout, jak chtěl.

„Jsi něžná,“ řekl. „Krásná. Lásko.“

Zachvěl se. Sevřelo ho dojetí.

Chtěl dělat správné věci, ve správnou chvíli. Bylo to v něm, i když je neudělal. Co už pak nemůže člověku nikdo vzít, umlčet. Co to dává. Co dělá z duše pevnost, ze které se ubrání i sobě.

Dýchala z ní rovnováha. Úplnost.

„I zánik je život,“ řekla. „Jsou to sestry.“

Jejím dotekem se dotkl nekonečnosti. Vítr odvál o kousek dívčin šál. Propast zářila bílým sněhem a ledem. Noc splývala po

mramorových stěnách propasti jako závoj. Hvězdy připomínaly po nebi rozházené knoflíky.

„Jsi moje štěstí,“ řekl.

Hlavou mu proběhlo všechno od chvíle, kdy nastoupil do transportu do lágru. Dny, noci a písňe, ticho, křik. Barvy sněhu a trávy, cáry mlh, popel, který přšel jako černý sníh a měnil den v Auschwitz-Birkenau v šero. Lesk ledu a ostnatých drátů, nabitých elektrickým proudem o síle desetitisíce voltů. Zahrady podél trati na cestě do lágru. Domy s okny a květinami, takže se každá chýše z vagonu zdála čistá a bohatá. Obrazy, které lidi ve vagonu přiměly mluvit šepem. Ptáci na obloze, plachtící podle chuti nebo neznámých kódů, odněkud někam. Stuzky tmy a sítě hvězd, tři noci a čtyři dny, co trvala cesta. Noci, které nikdo neprospal a nezapomněl. Osamělý půlměsíc, jehož úplněk devět vězňů z deseti už neuvidí. Poslední slunce, poslední hvězda, srpek měsíce. Poslední člověk. Lípy, topoly a javory, močály, města a pole. Vlaštovky na nebi a kachny na hladině řeky nebo rybníku. Podzim, který se pro většinu už nezmění v zimu. Ranní rosa, jinovatka, koleje. A potom brána s nápisem *Arbeit macht frei*. Dým z komínů, oheň a popel, popel a popel. Rampa, na které se naposledy dotkne noha země a odkud už nikdo nikomu nenapíše. Pach podobný převařenému klišu. Černý déšť nebo černé slunce, černý sníh. Život, který už se nedočká večera, pokud je ráno, a rána, pokud je večer. Smutek, který už nikdo nezaplaší. Úzkost, která předchází násilné smrti. Čas, kterým už nikdo nezestárne, ve kterém se už nenarodí. Hustý kouř z lidského masa a kostí. Žlutý zápach, který víří ve vzduchu, skrz který není pro popel a saze vidět. A někde daleko volnost, šťastní lidé, kteří nemají tušení. Nevěsty v bílém připravené se vdávat, naháči na pláži se zlatým pískem a modravou vodou, dávná bojiště zarostlá trávou a požehnaná zapomněním. Dospělí, kteří spěchají

za prací. Děti, které ve škole pochopí, že jedna a jedna jsou dvě. Staří, kteří mají možnost zestárnout, mladí, kteří se budou smět milovat. Slunce jako oslnivé zrcadlo šťastných. Vrásky, které za chvíli shoří i s těmi, kteří je nasbírali. Vinní i nevinní. Lstiví i bezelstní. Zblízka i zdaleka. Všichni.

„Vzpomínám si na uhelnou šachtu zaplavenou průzračnou vodou se zlatým pískem na dně a šedými skalnatými terasami pokrytými mechem. Na nahou dívku s hadem. Jak se na sebe dívali a potom se vzájemně zasvětili. Jsi mi povědomá. Připomínáš mi, co už jsem zapomněl. Jsi krásná jako podzimní listí. Vločka sněhu. Voníš jako umyté dítě. Jako řeka, která odtéká k moři. Jsi vločka sněhu?“

Nahoře u převisu začal sníh opět růžovět. Od Polední hory přicházelo ráno. Bílé mraky vrhaly stín. Propast prostoupila vůně pryskyřice a kouře z pálených březových polen, když porazili na cvičení několik stromů v lese a zatopili si na světlici v kamnech dřevem. Zdálo se mu, že viděl barvy, které předtím nespatriil.

Už nemyslel na to, jak se na křídlech orlice snesla vločka a při měkkém dopadu na zem se proměnila v dívku. Byla to dívka, o které snil. Na kterou čekal, kterou mu připravil osud.

„Jsi život?“ zeptal se.

„Jsem jeho sestra,“ odpověděla.

„Můžeš mi říct víc?“

„Ne.“

„Proč?“

„Není na to odpověď.“

Připadalo mu to povědomé. Je tolik věcí, na které není odpověď. Nemusel chodit až k Adamovi a Evě. Tomu se nedivil. Byla to pravda, jako byla pravda, že vločka sněhu byla dívka a rozpětí křídel orla růžové šero. Smířil se s tím, že mnohé zůstane nedopovězeno.

„Jsi vločka sněhu?“

Dívka se vědoucně usmála a její pousmání obsahovalo odpověď.

„Už vím, co je láska,“ řekl.

„Víš také, co není,“ řekla dívka.

„Samota není,“ řekl. „Samota je vyloučení lásky. Ale osamění je zároveň zdrojem lásky. Škoda že to nelze vyjádřit slovy.“

Myslel na to, že všichni mluví o lásce, ale málokdo ji poznal. Za sebe by řekl, že láska je jako spravedlnost. Nedají se definovat. Jsou, ale ne ve slovech.

Díval se dívce pozorně do očí.

„Neměl bys podceňovat slovo.“

„Nepodceňuju ho. Víím, že slovo bylo dřív než obraz, před písmeny. Když matka přemýšlela o Bohu, myslela na slovo, na hřích Evy s Adamem, který nemohla pokládat za hřích, protože neobsahoval vinu. Za co se měla stydět? Za poznání? Ten, kdo ji stvořil, musel přece vědět, že ji stvořil, aby poznala, a neměl ji za to trestat. Poznání nesmí být vina. Je obsaženo ve všem, na co se člověk táže. Jsi poznání?“

„Není na to odpověď,“ opakoala dívka.

„Jsi tedy sestra života?“

„Jsem, protože nejsem,“ řekla dívka.

„Nechci, abys mě mátla.“

„Je to v mé povaze,“ řekla.

„Pověz mi, jestli ztratí slovo, které kromě toho, že ho vyslovíš, napíšeš nebo vykřikneš, duši? Mají slova duši pouze předtím, než se dotknou papíru?“

„Na to si musíš odpovědět beze svědků a bez nápovědy.“

Sníh se svrchu podobal lesku perel. Soustředil se na dívčiny půvaby. Překryly nebo zastínily všechno. Ozvěnu slov, která slyšel zevnitř. Slov vzkazů, k dívce i k sobě, protože matka tu už nebyla. Dotazů, na něž nebyla odpověď.

Prostupovalo to smíření, v němž se to ostatní rozpouštělo. Bylo to měkké a hebké. Nutilo ho to, aby připustil, že se do dívky zamiloval. Měla, na co čekal.

Sestra života.

Z mraků se řinul sníh. Vítr z vloček vykružoval trychtýře a pletl sítě. Sníh usedal na dno propasti, která také připomínala trychtýř.

Myslel na ženy ve *Frauenkonzentrationslageru*. Nejen na to, o čem přemýšlel často, jak pro povzbuzení zpívaly pozůstalým, které ztratily na selekci blízké. Přišly o tělesné ženství, pevná stehna, svalnaté ruce a lýtka a břicha, ženské kouzlo, kterým je obdařila příroda, výraznější v přítomnosti mužů, jako elegance, pružnost a síla lvice, tygřice nebo antilopy. Nádherná ústa. Rty, jazyk. Byly podvyživené, chudokrevné, sužované nemocemi, daleko od původní podoby. Matky bez dcer a dcery bez matek jako ve vedlejším mužském lágru otcové bez synů a synové bez otců, kamarádi, známí a neznámí. Němci je denně přesvědčovali o bezcennosti života. Také nechtěl myslet na to, jak se nesl zpěv žen do ticha lágru, takže je strážní vzápětí umlčeli bitím, štěkotem a tesáky psů, které na ně poštvali, střelbou, aby okamžitě zmlkly a skrčily se na kavalcích. Po zpěvu, křiku a střelbě a štěkotu psů se v lágru zase rozhostilo ticho. Tma polykala kouř, který nebylo vidět, jen cítit.

Tma propasti mu připomínala lágr. Nebylo spravedlivé srovnávat ženy v lágru s dívkou. Vracel se k dychtivosti, s jakou přijal dívku, když se objevila. Nechtěl si přivolávat představy horšího. Koloběh nahore, dole, vysoko, nízko, začátek a nekonečnost kruhu.

Dívčiny dlouhé nohy mu připomněly baletku Soňu z Mariánských Lázní. Co mu svěřila. Smích baletek, teplo kavárny Krystal. Ozvěnu.

„Jsi?“ zeptal se náhle dívky.

„Jsem,“ odpověděla. „Vidíš, že jsem. Chceš mě popřít?“

„Ne.“

„Nepřekvapilo by mě to.“

„Co jsi?“

„Nevíš?“

„Tuším.“

Soustředil se na dívku. Byli zticha. Slyšeli vítr. Hluk spadáných větví, shora odvátných vichrem k okraji propasti a pak dolů. Šumění sněhu, podobné proudu vzdálené řeky. Pohyb odněkud někam, nakonec nikam.

„Máš strach?“ zeptala se dívka.

„Nemám,“ odpověděl. Napadlo ho, co ve své otázce vynechala. Z čeho by měl mít strach.

„Musím se ti líbit,“ usmála se.

„Líbíš se mi.“

„Chtěla jsem se ti líbit. Udělat, co chceš, to pro tebe nejlepší. Abys nelitoval, že jsem přišla.“

„Je to něco jiného,“ řekl, „obsahuje to lítost.“

„Vím,“ řekla.

Otázala se ho, jestli je to pravda, že se nebojí.

„Pravdivější než pravda,“ ujistil ji.

„Nikdy ses nebál?“

„Jen ze začátku.“

„Jak často?“

„Často.“

„Přemýšlel jsi, proč se člověk bojí?“

„Snad je strach zdrojem odvahy.“

Měl vždycky nejprve strach, než ho obrátil naruby, zbavil síly a přidržel se odvahy.

„Když to dobře dopadne, strach se z toho nakonec ztratí,“ řekl.

„To se jen zdá,“ řekla dívka.

Vracela se mu ozvěna slova nakonec.

Zněla v tom nevyslovená otázka, v níž byla obsažena i odpověď. To povědomé, i kdyby o tom nemluvil. Co plnilo ve válce i po ní jeho duši, myšlenku, vteřinu. To nesdělitelné, nedopovězené. Z čeho vyprchá i strach ze smrti, když život ztratí, čím je životem. Smysl i krásu a trvalost. Radost. Naději. Čím se každý život podobá hazardní hře. Loterii. Výhrám, prohrám, riziku. Mozek dokáže vstřebat jen určitou sumu křivdy. Prázdná, které plní smysl pro spravedlnost. Jistota pocitu, že spravedlnost existuje, nezvratná, neporazitelná, a umírá a znovu se rodí, vítězná i v porážce, skvělá a nesmrtelná, trvajíc tak dlouho, dokud bude na Zemi člověk. Jako pták Fénix, vzlétající ze svého popela.

Bál se toho, co naznačila, a nedopověděla dívka, když se ho ptala, jestli má strach, aniž řekla z čeho. Z ní?

„Jsi krásná,“ řekl. „Jsi jako perla.“

Ach, ano, z ní.

Nemusela říkat, kdo je.

Matce mohl vzkázat: Mám snad jinou volbu?

„Je to něco jiného než strach,“ řekl.

Jistě si matka domyslela. Měla to za sebou. Dívka se souhlasně pousmála.

„Není to překvapení,“ řekl.

Spojil si dívku s matkou.

„Nemusíš si dělat starosti,“ řekla. „Postarám se o tebe.“

„Co má být, musí být,“ řekl.

„Netrap se ničím, co už nemůžeš změnit,“ řekla.

„Smířil jsem se s tím.“

„Vynahradím ti to.“

„Jsi nedosažitelná.“

„Jsem i nejsem,“ odpověděla.

Odmlčela se. Bylo to jiné ticho, odlišné mlčení. Sbíralo se v něm jako sníh kolem. Plnilo ho jako tma propast. Obnaženost dívky. Stehna, prsa a klín, ústa. Měla hladkou bílou pleť jako perly. Svěžest květiny. Vůni letního vzduchu. Plná, ne tučná stehna, ploché břicho jako budoucí matka. A ve tváři a v koutcích úst a v očích to nedopovězené, co musí být uzavřeno. Co je nad lidské síly, nesmrtelnost, dokonalost, věčnost. Co přesahuje den a noc, střídání ročních období, světlo a tmu.

„Nelze se narodit mrtvým,“ řekla.

Ted', tenkrát a ještě předtím než tenkrát.

Dívka se usmála úsměvem, který mění ženy v matky. Ozvěna hladu, který už dozněl. Smála se vážnýma očima.

„Pojď,“ pootevřela ústa.

„Jsi mladá,“ řekl.

„Starší, než myslíš.“

V ústech měla oběť i dar. Co poskytuje žena z lásky.

Vnímal ji jako strom kořeny a hlínu a vodu, to základní a prázkladní.

„Vezmi si, co ti nabízím,“ řekla. „Co chceš.“

Soumrak? Jitro? Louky a skály? Cestu odněkud někam, nikam? Pootevřená ústa. Tajemství.

„Ty a já,“ řekl. „My. Můj trojí čas. Ted', tehdy a dříve než tehdy. Mezitím. Zúčtování. Co se stalo a trvá, co teprve mělo nebo mohlo přijít.“

Soustředil se na její pootevřená ústa.

„Ano, snad,“ řekla. „Všechno.“

Netroufal se jí ptát, co měla na mysli. Nechtěl ji urazit. Měla pravdu, co chtěl. Myslel na to a cítil v sobě lítost, odpuštění a smutek a náhlou sladkost stesku, napětí, které znal, vzrušení, pro něž

byl odvážnější než souběžný strach, že nedostane, co chce, nebo že selže, nebude mít odvahy.

„Miluji tě,“ řekl. „Velice tě miluji,“ dodal.

„Snad,“ řekla dívka.

„Má lásko.“

„Navždy? Jako matku?“

„Do konce času.“

„Jsem tvoje všechno.“

„Ano,“ řekl.

„Miláčku můj nemilovanější,“ řekla.

Slyšel, jak mu buší srdce. Propast utichala. Stmívalo se mu před očima, úzkostí, která mu byla povědomá. Cítil horkost krve. Vzbouření smyslů. Přiblížila se mu ústy? Nemýlil se? Bylo to nezvratné, jisté? Poskočilo mu srdce jako kdysi dívce v zatopeném dole. Když naposled viděl matku a mohl tušit, že je to konečné. Cítil už dopředu teplo vlahých dívčinyých úst a vzpomněl si na hada v zaplavené štolě, jak se prodíral vodou vstříc dívce, v průzračné hladině, mezi skalnatými břehy a terasami se zeleným porostem. Obsáhlo to teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát. Podobalo se to zapomnění, které vstřebává, co už člověk nechce nebo o tom už nechce vědět. Co bylo, nebylo, bude nebo nebude. Záchvěvy duše, napětí těla. Strom, ve kterém se sbíhá míza. Kořeny, pevnost stromu. To nejzazší, vyšší než nejvyšší. Okamžik, kdy všechno končí, aby vzniklo, nebo obráceně. Cítil, že je čistší než čistý. Jako se pravděpodobně cítí, aniž to mohlo vyslovit, nemluvně potřísněné v okamžiku zrození matčinou krví. Kdyby ještě mohl mluvit a někdo se ho zeptal, je-li schopný stvořit svět, prvního člověka, nebe a Zemi, od počátku až do konce věků, odpověděl by, že ano. Ano, ano, ano. Cítil v sobě to současně božské a lidské. Co vyčetl z velkých zelených očí, z nichž

se linula stříbrná měsíční záře, ještě než je dívka přivřela. Co se najednou naplnilo i vyprázdnilo. Čím byl plný.

„Jsem ráda, že víš, kdo jsem,“ řekla.

„Lásko,“ šeptal zpola mimo vědomí. „Lásko moje.“

„Ano,“ odpověděla.

„Miluju tě. Jako obrovský nekonečný vesmír. Tajemství světa. Záhadu člověka. To nepochopitelné, čím žiju. Bílou hvězdu, zářící v jasné noci. Blízko a zároveň mimo lidské síly k ní dosáhnout. Světlo za rozsvíceným oknem. Zavřené dveře. Dveře dokořán. Jistotu, že jsi. Klid a smíření, než usnu po dobrém dni. Radost. Štěstí. Život s jeho nesmírnou velikostí, jako moře, se silou a bohatstvím skrytým pod hladinou, kde vzniká, hyne a znovu počíná, jako nebe, obnažené proti slunci. Jsi pro mě vysoká hora, která ke mně sestupuje dolů a zaplňuje propast, k níž jsi mě odsoudila. Nekonečné světlé údolí s bílou tmou v údolí šera. Vzácný kamínek, menší než zrníčko písku a větší než vesmír. Sladká šťáva plodu. Z čeho se rodí děti. Zčeřená bílá vlna. Mé všechno.“

Čas se zpomalil.

Ještě řekla „miláčku“ jako nikdo předtím. „Můj nejdražší miláčku.“

„Jsi moje milenka, žena,“ řekl. „Jsi pro mě vším.“

Splýval s časem, který se zastavil.

„Dostaneš, co jsi chtěl,“ řekla.

Vdechl její vůni, dech pootevřených úst.

„Miláčku,“ zašeptal jako prve dívka.

Naklonila k němu hlavu a vzala si jeho tělo do úst.

Prostoupilo ho teplo. Díval se na dívčinu tvář, prsa s pletí podobnou perlám, na oči z měsíčních paprsků a rty a na sebe.

To bylo, co si přál ze všeho nejvíc. Vlahost, která přicházela z úst dívky. Zvenku i zevnitř ho ovanul hřejivý vítr. Teplo a ticho,

v němž se rozpouštělo napětí, všeobsáhlá lítost, nekonečně příjemné vzrušení a utěšující proud, který ho unášel, kde ještě nebyl.

„Je to, jak jsi chtěl?“

„To nejlepší, nejzazší, co jsem kdy měl.“

Překračoval dno propasti, z níž není návratu. Mimo vysoko a nízko, nahoře, dole, uprostřed. Dívčina ústa, tělo a propast se jako vločka sněhu rozpouštěly v bílé mlze, už úplně tiché. Už necítil proud vzbuřené krve, která opouštěla jeho tělo, bolest vstupující do tmy, jako by to bylo světlo. Mimo tady a teď, tenkrát a ještě dřív než tenkrát.

Propadal se do beznadějně hloubky, hlubší než propast, starší než lidi, stromy a ryby nebo voda a neprostupnější než skály, nedosažitelnější než dálky a blízkost. Jeho naplněná touha se změnila ve vděčnost a zjihlost. Co ho pohltilo, co spolkla dívka.

„Miláčku,“ vydechla. „Ano.“

„Ano,“ řekl.

To bylo poslední, co řekl.

Ocitl se mimo čas.

16

Trvalo to vteřinu, možná o něco méně nebo déle. Probudil se, když ještě letěl, nebo dopadl, anebo když už nerozeznal první ani druhé? Ucítil úder do hlavy, tak prudký, že se světlo proměnilo v čern, nebo naopak. Vnořil se do tmy jako ryba do hlubin, střemhlav, do černých končin, kam nepronikne ani paprsek. Bouře kolem hřměla. Vše přehlušovala. Vnímál podvědomě jen temnotu, do které se hroužil. Proletěl posledním metrem tunelu, který vytvořila bouře a lavina. Jakmile dopadl, pohltila ho propast. Z očí člověka na sněhu a kamení se vytratil výraz. Pootevřela se mu bezvládná

ústa. Jazyk se mu skrčil za zuby, snad jak se v pádu, když prolétal lavinou, bál, aby si ho nepřekousl. Jeho rty zmodraly a ztuhly. Kdyby ho někdo spatřil, sotva by uvěřil, že ještě žije. Byl to zlomek vteřiny. Lavina se zřítila bleskem. Jen to vypadalo, že se sune pomalu. Podobalo se to zemětřesení. Nikdo se už nedozví, jestli ve chvíli, kdy ho strhl náraz sněhu, v sobě ještě vybičoval vůli k životu. Vedle něj ležel tlustý vlněný šál, odrážel se barevně od bílé pouště. Oddělil se od něj při prvním dopadu, než se párkrát překulil. Byla to poslední vteřina v životě Davida Wiesenthala, dva dny před jeho dvacátými narozeninami.

Možná se mu zdálo, když padal nebo dopadl a sníh ztvrdl jako kamenný val, že je orel a má všepronikající zrak a silné drápy a místo prstů a rukou a nohou křídla. Mával jimi prudce a teď se jimi držel pevně kamenů ve sněhu, uprostřed vloček a větru nad povrchem, aby ho sníh neudusil; v dálí se chvělo světlo a modravý vzduch pohraničních hor mezi českou a německou zemí.

Na sněhu mrzla krvavá skvrna. Kousek dál se válela zlomená lyže s koženým vojenským vázáním. Zapíchla se hluboko do sněhu a ven trčela jen špice.

Bylo znát, že člověk ve sněhu se ještě několikrát převalil, když dopadl. Sníh byl rozházený, jako kdyby tu nebyl jeden, ale několik lidí. Za hlavou mu ležela puška s řemenem, kterého se do poslední chvíle držel.

Den po bouři zjasněl. Po sněhu nebylo ve vzduchu stopy. Nastalo bezvětří. V dálce se tyčily k modré obloze vrcholy hor, koruny lesů, vytvářející jasně zelený koberec. Kraj zesvětlal, ve všech barvách, a táhl se donekonečna, mírný a ladný, vyplněný mírem. Na každém kameni, stromě a větvičce seděl klid. Kraj dlouhého údolí tvořila propast, střed bez okrajů.

Vzdušnou průrvou nad propastí proletěli havrani. Snášeli se v černobílých kruzích. O několik hodin později si havraního párku všimli zkřehlí vojáci v bílých uniformách. Dva z nich táhli saně záchranné služby. Havrani, vyrušení lidmi, štěkotem psa a hlukem helikoptéry, se vznesli do vzduchu nad obrysy země a hor. Vysoko nad průsečíkem propasti a Polední hory. Někde u Modré skalky několikrát zakrákali.

Porgess

„Rušit klid mrtvých je stejné jako zabít člověka. Podle židovských zákonů má tělo člověka, i když zemře, ještě živou duši, která s ním zůstává, třebaže se z kostí a lebky stane prach. Země, do které ho pohřbí, je jeho vlastnictví až do konce času. Rušit klid mrtvých je zločin. Vzít mu půdu, kde má hrob, je neodpustitelné.“

— Z Talmudické školy v Bruselu

Jsem v duchu zase v Itálii, 6. října 1950, v pátek odpoledne, kousek od římského Paláce spravedlnosti přes Ponte Umberto, na vatikánské straně Tibery, v Lungotevere. Budova měla na střeše kočár s jezdcem a čtyřspřežím. Čistili je pískem dva dělníci, zajištění jutovými pásy k lešení. Budova se propadala na obou křídlech, po tisícinách milimetrů. Byla by legrace, jak si myslela Tanga, Soňa Inge Grossová (v Terezínské velké pevnosti v září 1944), být ve středu Země peklo a palác se propadnout až tam. Dělníci na střeše pokřikovali. Vítr odnášel slova.

Dole v baru na via Calamatta hráli šlágr, že muž se má dívat na ženu jako na sebe a stejně žena na muže. Melodii doplňoval smích.

A potom šlágr, v němž je hádavá žena, jako když od rána do večera prší. Dělníci na střeše si prozpěvovali. Vadí nevěra mužů ženám? Překáží ženám jejich vlastní nevěra? Prospívá rodině. Žena je v pohodě. Nehádá se s manželem. Nerozčilují ji děti. Nevěra žen je zdravá. Kdo by pro jednu nebo pár nevěř spěchal k rozvodovému soudu nebo dokonce zabíjel? Stačí se osprchovat. Co závidí ženy mužům? Co jim už po prvním objetí nezávidí? Co nezávidí muži ženám? Nebudou rodit.

Na bílém mramorovém schodě seděl stařec s čapkou *L'Unita*. Nastavoval dlaň nebi. Chytil déšť. Hodil jsem mu desetiliru. Holedbal jsem se sám před sebou? Žebrák mlel z posledního. Krůpěje mu hopkaly ze špičky nosu do úst. Nevím, jestli jsem ho víc litoval nebo jsem hodlal změřit své okamžité blaho úpadkem italských bližních. Staříci z *My přijdem*, ti první, co obsadili po válce tiskárnu a dům v Panské ulici 8, kde předtím sídlil *Prager Tagblatt* a za války *Der Neue Tag*, to obrátili vzhůru nohama. (Jen blahobyt, klid a důvěra všech má právo na existenci. Kdo nepracuje, ať nejí. Všichni podle svých schopností, všem podle jejich zásluh. Ze strašidla, jak napsali pánové Marx a Engels, které obcházelo Evropu, se stal v Panské ulici číslo osm anděl. Usměřňovali ho staříci, jejichž organizaci překřtil Adler na velrybu.)

Byl jsem v Itálii, protože jsem zůstal naživu. Do komína v Au-Birkenau šel v září a říjnu 1944 někdo místo mě. Plynovali čtyři statisíc maďarských židů. Spěchali, aby to stihli do konce sezóny. Opakovalo se to víckrát, celou dobu, co jsem tam byl, aniž jsem se o to zasloužil, a pak znovu, když už jsem byl jinde. Němci museli mít své továrny na smrt vytíženy ve dne v noci, týden za týdnem a měsíc za měsícem, rok za rokem. Jednou se přišel podívat Heinrich Himmler, někdejší majitel slepičí farmy, na práci *SS Einsatzgruppen* v Polsku a viděl, jak střílejí na hřbitově, v polích a v lese děti, ženy a muže a starce, nemocné, bezbranné, kus po kuse, nahé, revolverem, puškou nebo kulometem, zblízka, aby spadli do jam, které si předem vykopali; jak židovské komando vytahuje z komor pozvracené, zkrvavené a podrásané mrtvé, a udělalo se mu špatně; museli mu přistavit židli. Řekl, že musí být jiná cesta. Řekněme v rukavičkách. Dospěl k vraždění plynem. Mrtví, než je spálí, se omyjí ledovou vodou z hadic. Zlaté zuby se jim vytrhají předem. Dával si podávat hlášení. Hitler nepřekročil bránu lágru. Vyhybal se

tomu stejně jako podpisu na rozkazech. (Ve Wannsee na berlínském předměstí, dvacátého ledna 1942, kdy dospělo patnáct nacistických pohlavářů s univerzitními tituly kolem konferenčního stolu za devadesát minut k „žádoucí kooperaci všech armádních a policejních složek při konečném řešení židovské otázky“, si vyprávěli anekdoty ze Stürmmera. Vestoje, než se rozešli na svá pracoviště, pili kávu a francouzský koňak. Uspokojeni jako správní rada. Nenechali zahálet nejmenší úřadovnu. Všechno pro vítězství Říše.) Jistě, jak říká Ervín Adler: Jedna a jedna jsou tři. Směl jsem – podle Bobečka Lenty Máhlera z Belgické 24 – říct B, když už jsem řekl A?

Na Palác spravedlnosti někdo namaloval rejžákem namočeným v dehtu: Zločin proti lidskosti začíná nerovností. A z druhé strany: Nemůžete chtít jedním dechem svobodu pro jednotlivce i silný stát. Lepší zmatek a volnost než spořádanost tyrana. A vedle: Víme svoje. Písmena vypadala jako štětiny. Nechte mrtvolu Mussoliniho hnít v klidu – vyhrabaná bude smrdět. Enrico Caruso, Napoli.

Byl jsem rád, i když asi ne zrovna pyšný, že jsem mezi živými. Trochu jsem si to vyčítal, z důvodů, které jsou silnější než já. (Jako bychom se na selekcích, každé pondělí pravidelně a v týdnu nahodile, vybírali do komína sami, ne rottenführer Jochen Rieger nebo hauptsturmführer Manfred Rudnick.) Smál jsem se v duchu, když staříci ve velrybě, v redakčních místnostech *My přijdem*, omílali, že každý začátek je těžký. Když se kácí les, lítají třísky.

S lágrem se nedalo nic srovnat. Byl jsem ochoten předvést staříkům a velrybě to lepší. Nad barem na via Calamatta měli nápis: Tady se scházejí lovci, rybáři a jiní lháři. Jedním jsi taky ty. Neříkal veleučitel velryby: Učit se, učit se; a jak je to třetí?

Ještě jsem se učil; poslušná rybička. Až na to, co jsem se po lágru už tolik – v tom jednom směru – učit nemusel. Měl jsem v duchu před sebou pár fotografií, které vyslovily okamžik a co k němu vedlo

i co potom přišlo. Na některé se podepsal Henry Cartier-Bresson. Dessau, rok 1945: lidi z lágru ve Francii odhalili udavačku Gestapa, která se připletla mezi uprchlíky. Obrázek Roberta Capy ze srpna 1944, jak se v Chartres ve Francii posmívají dohola oholené mamince batolete, které měla s německým vojákem. Japonský důstojník s šavlí v rozpřažených rukou nad skloněnou hlavou a obnaženým zátylkem sestřeleného australského letce. (Piloti si podávali fotografie z ručky do ručky. Viděli, co je čeká, když přežijou pád.) Letec na fotografii ještě žije; původně klečel, už dosedl na paty, s rukama svázanýma podél těla, s páskou na očích. Poslední, co uslyší, bude svist šavle; otázka vteřiny. Jak dlouho vydrží vteřina na fotografii? Než papír zežloutne a ztrouchniví? Hrnula se mu krev do hlavy? Vzpomínal na ženu, děti, maminku? Vnímál prázdno, jemuž byl na dosah?

Vzduch po dešti byl čistý; dobře se dýchalo. Vonělo tu po pomerančích. Už se mi nechtělo myslet, jaká by to byla řada, vidět lidi, na jejichž úkor nebo místo nichž tu jsem; tváře, oči, vrásky. Co mohli dokázat. Ve svých oborech nebo v mém oboru. Adler mi předčítal statistiky. Židi mají i po válce víc vlivu, než si zaslouží? Má se nacismus jenom odsoudit? Kde je odpuštění? Netrpěli snad Němci za války také? Dá se zapomenout? Není to zároveň požehnání? Kdo je vinen? Všichni Němci? Všichni Italové? Všichni Japonci? (Má každá vina tvář, jméno a adresu? Stejně jako nevina?) Má se o tom ještě mluvit, psát a zveřejňovat doličné fotografie nebo dokumenty? Neměla by se už udělat za vším čára? Němci byli pro čáru. Nové pokolení u toho přece nebylo. Nestojí už ve Starém zákoně, že děti nemají trpět za hříchy otců? Existence je závaží ze slitin ponížení, utrpení a bolesti, smrti a zároveň pozapomenutí i odpuštění. Má to dvě strany. Ty, kteří ponižovali, ponížené. Ty, co způsobili bolest, a ostatní, které to bolí. Jako bych nevěděl. Adler

si vymyslel citáty z bible. Vypozoroval, že o nich málokdo (až na odborníky) pochybuje. Nejde to nikomu svěřit, protože je to nevy-
světlitelné, nesdělitelné i na vlastní adresu? Bylo na začátku slovo?
Bude i na konci? Kdy ztratilo platnost, smysl a původní význam?
Kde se vzala bezcennost života, zmrtvění duše? Nová měřítka zla.
Jdi se vycpat, vzkazoval mi Adler. Zkus s lidmi mluvit o tom, že
jak naše zeměkoulička vznikla, nutně zanikne. Nemusel křičet.
Slyšel bych ho, i kdyby mlčel. Nebyla to otázka vzdálenosti. Měl
to podmalované hudbou z baru na via Calamatta. Hráli *Quando*,
quando, quando. Šlágry o lásce. O pošetilsti zamilovaných. Stoupá
do mozku zamilovaných rychlostí závodního automobilu.

Pán na mramorovém schodě se nenamáhal poděkovat. Nepouží-
val kapesník. Podobně jako Weltfeindek Flussner v sirotčinci
v Belgické 24 pohrdal spodním prádlem a koupelnou. Podceňoval
tělesnou vůni. (Jak říkal W. F.: Když chce někdo žebrat, nesmí být
tlustý, tvářit se šťastně a chtít jahodu, pokud mu někdo nabídne
třešni. Pitomec nevyžebrá ani na norkový kožich.) Kdyby těch de-
set lir uložil, mohla si jeho vnučka s úroky hvízdát. (Moc by toho
neuhvízdala.)

Zmogle jsem se doloudal k hýřivějšímu středu Říma. Odhadoval
jsem cestou kapsáře, hauzírníky a překupníky s omamnými prášky;
obhroublé, uhlazené a dobrodruhy nebo darebáky, žebráky a flá-
kače. Lidi bez domova, s kytarou, mandolínou nebo s kapesním
rádiem nebo tahací harmonikou. Majitele lahvičky s alkoholem
v postranní kapse anebo rváče na vycházce po dešti jako Mackie
Messer. Dobře i hůř oblečené pouliční dámy. Mám si sednout na
autobus číslo 26 a zajet si na pivo Peroni do baru Frantina, kde už
jsem znal vrchního?

Koupil jsem si v kiosku pomeranč. Adlerovi asi zvonilo v uších.
Pomalů jsem loupal kůru nehty a bříšky palce a ukazováku a jedl

měsíček za měsíčkem. (Kůru jsem zevnitř okousal a odhazoval pod obrubu chodníku.)

V Praze jsme viděli za války s Adlerem, W. F. a L. L. *Týdeník a aktualita UFY* v kině *Koruna*. Italské vojáky v Somálsku v roce 1940, kterým prozpěvovaly herečky a domorodci roznášeli košíky s ovocem: *Frutti per gli soldati*. Měli jsme lístky na filmy *Legie Kondor*, *Das Gewehr über* a *Die Sterne* (dvakrát) a *Heimat* se Zarah Leandrovou, kde zpívala *Eine Frau wird schön durch die Liebe*. (Luster Liebling alias Černý Pepe dal tehdy u šatny, s doprovodem své rodné němčiny, facku klukovi z *Hitlerjugend* a utíkali jsme závodním tempem za zvuků píšťalek poplachu chlapeckého oddílu oklikami a průchody až do Belgické 24. Znali jsme Prahu a zkratky jako Narciskova vybájená sépie svůj kus moře.) Viděli jsme židobijské filmy, když už se to slovo v Praze nemohlo vyslovit. *Věčný Žid*, *Robert a Bertram* a *Rotschildovy akcie z Waterloo a Rembrandt*. (Skončili jsme *Židem Süssem* Veita Harlana, který po válce opakoval, že proti svým židovským kolegům nic neměl; nechtěl se dostat do sporu s Goebbelsem. Copak už lidi zapomněli, co umělo Gestapo?)

Napadlo mě, proč odpouštím Italům, co bych Němcům neodpusťtil. Proto, že Italové nespí na matracích vycpaných vlasy Lusteru Lieblinga nebo Weltfeinda Flussera, mojí babičky Olgy? Asi bych se v německém hotelu necítil, hlavu na polštáři a na matraci kdoví z čeho, i kdyby v lokále hráli na citeru. Německé válečné týdeníky nebyly tak sympatické, třebaže měly hezčí hudbu; pro Somálce v tom zase takový rozdíl nebyl. Taky v kůži mého italského známého Enza Vittoriniho bych to viděl jinak. Každá surovost je fašismus, bál se Enzo. I kdybych si přesedl ze židle vpravo na židli vlevo. Fašisti musí vidět na svých rukou krev, aby klidně spali. Mají krev radši než lasičky, které se jí živí, jak věděl Albertek Weltfeind Flusser, Pračlověk. Pár jeho předsudkům jsem musel dát za pravdu.

Míjel jsem zaparkovaná auta, s okny zakrytými novinami jako záclonkou. Pohupovaly se na skřípavých perech, podle temperamentu dvojice uvnitř. Co bych Italům neodpustil? I to, že skončí v každé válce na druhé straně, než začali, za pět minut dvanáct, pod prapory vítězné mocnosti. Z pohupování aut jsem pochopil, kde se bere přelidnění Itálie.

Na rohu via Ludovici jsem z lavice pod stříškou autobusové stanice sebral včerejší večerník, přelétl titulky a zahodil noviny na kanál. Díval jsem se na boty do výkladní skříně firmy Bruno Magli z Boloně a viděl v odrazu skla, že potřebuju přičísnout. Jak říkala babička Olga: Když budeš hodný, chlapečku, budou se ti vlasy pěkně vlnit. Vybavil se mi Porgess. Měl podobné kadeře. Poslední den války, 8. května 1945, než překročil pohraniční čáru z Německa, mu německá armáda, *Heerreswaffe*, komandant vlaku, *hauptsturmführer*, výstřelem do zad zmrzačil páteř. Byl od prvního dne míru, středy 9. května 1945, upoután na lůžko.

Porgess byl blondák se zlatými kučery, nejhezčí kluk z židovské Prahy. Znal jsem ho z léta 1940, když se vzdala Francie Němcům i s Maginotovou linií včetně volnosti, rovnosti a bratrství. (S nejlepší kuchyní, nedůvěrou k Angličanům a nejmodernějšími válečnými stroji, které přišly Němcům vhod.) A po zrušení židovské tělocvičny *Makábi*, co se ve vinohradské synagoze začal hrát ping-pong a někdy jazz, když rabín přivřel oči, protože židovské děti už nesměly na veřejná hřiště. Bobeček Lenta Máhler, jeden z učitelů v Belgické 24, objevil mezi svými miláčky arabského učenice Ibn Chalduna, podle něhož má člověk, čím méně se cpe, někdy hladoví a žije skromně, víc odvahy, odolnosti a lepší kůži a postavu (a tak podobně). A naopak (to myslel Němce?) čím jsou dobyvatelé drzejší a roztahují se a žijí v přepychu, na který jejich

žaludek nebyl zvyklý, o to dřív se dočkají hořkého konce. (Byla to doba, kdy se Bobeček začal cvičit v hladovění a četl Franze Kafku a Baudelaira, aby unesl „Břímě času“ – než se naloká cyklo-nu B a vylítne komínem – a načerpal odpovědi na budoucí otázky.) Černého Pepe se Mali Kirsten Nováková, jeho nejdelší známost, ptala, co na ní vidí. Všecko, odpověděl. Opravdu? I skrz prádlo a šatečky. Té, pé, pé. Tvář, prsa a prdelku, pravil Pepe. A myslel si: Poetické tajemství škvíry (když se vykoupe) a usmál se představě Mali Kirsten Novákové, jejího mezinoží. Vyjádřil se drsněji. Večer madona, ráno centrální kanalizace. Chtěla se s ním vidět ráno, v poledne a večer, pokud možno i v noci. Nejsi náhodou dementní, ptal se jí. Ne, pošetilá, odpověděla. Jsi maniak, posedlá šílenstvím, dodal. Nymfa. Ne. Jen zamilovaná, Pepe, ujišťovala ho.

Porgess vypadal jako hlava německého princátka, které namaloval Cranach, z galerie Bobečkových drahoušků. Nemít na prsou tmavou nití našitou žlutou hvězdu s černou obrubou a pologotickými písmeny Jude ve výši srdce, mohl se jít z legrace přihlásit do *Hitlerjugend* anebo do jeho české odrůdy, Kuratoria. Měl svěží bílou kůžičku, zlaté lokny a nos jako podle pravítka. Navykli ho doma koupat se dvakrát denně, aby, jak říkala jeho malá plavovlásá maminka, voněl jako kytička.

Na Hagiboru boxoval Porgess v létě 1940 pod vedením Fredy Tevelese, zvaného TV nebo Teve – Cukrová tvářička, a Kony Levita (který se už na začátku války pověsil na šňůru od záclon v hotelovém pokoji ve Velké operetě v Dlouhé ulici). Teve – Cukrová tvářička zlomil Porgessovi při tréninku chrupavku a Porgessův tatínek s jeho elegantní světlou maminkou se přišli podívat do tělocvičny na podezřelou židovskou společnost svého syna.

Pro Porgesse, jako pro Adlera i pro mě, box hodně znamenal. Všem přidalo na kráse, když jsme se učili bránit. Ztráta kapky

krve z nosu nikoho nezabila. Neslyšeli jsme snad o středověkém pouštění žilou?

Těsně před transportem se Porgessovi zdálo o povodních. V jedena- a v dvaatřicátém postihly Prahu dvě; druhá horší než první. Měl sny, že je voda, proud a řeka, koryto anebo přehrada. Měl strach, že se bude bát vody. Bylo to něco jiného. Nakonec se mu zdálo o vodě i v lágru. Všechna voda se shromáždila v nádrži. Lágr byl nádrž a taky Porgess byl nádrž, každý člověk, dozorci i vězňové byli nádrž. Všechno se slévalo. Voda, krev a rány, hlasy esesáků i vězňů a ozvěny. Výklady komandanta lágru, jací jsou paraziti, od prvního do posledního, druhořadá rasa, špinavé, páchnoucí pija-vice, nežádoucí jednotky, právem izolované v táboře, aby nešířili nákazy mezi obyvatelstvem a nepopuzovali svou ošklivostí. Zdálo se mu často o vodě, než mu sny přestaly a spal, i když jen pár hodin za noc, jako zabitý. V lágru se i spánek podobal smrti. I v nejmenší bolesti se odrážela představa konce. Každé tušení mělo vysoký stupeň pravděpodobnosti. Pak se mu v lágru začalo zdát, že boxuje od konce. Začal mistrovským utkáním a šlo to zpátky, až k tomu, jak si poprvé natáhl rukavice. Gong, kterým zahájil svou rohovnickou kariéru, byl zároveň poslední.

Pan Porgess měl až do doby arizace, kolem roku 1940, v pasáži Praha obchod s koženým zbožím. Kabelky, kufry a aktovky, neceséry, opasky a peněženky. Pak se stal *gladiátorem* na Židovské náboženské obci; stěhoval z vyprázdněných židovských bytů nábytek, knihy a piana do šesti pražských synagog, ve kterých Němci zakázali bohoslužby; na rozkaz *Gestapa* z nich později Němci udělali stáje anebo – jako ze Španělské synagogy – *Museum vyhynulého kme-ne*. Tím panu Porgessovi odpadla starost, jak být majetný a zároveň morální, aby si jeho synáček se zlatými lokny nemyslel, že má, na rozdíl od ostatních, postaráno o všechno; spadne mu do klína,

nač se druzí musí držet celý život (pokud to vůbec zůžou). Jestliže se to snad Porgess mladší někdy domníval, nedal to klukům ze sirotčince v Belgické 24 a Židovské školy v Jáchymově 6 najevo. Měl dobrou povahu, demokratické srdce a smysl pro družnost, než se to z něj snažili nacisti vytlouct, jako když ve středověku vyháněli z nemocného těla a duše ďábla. (Později, pokud šlo o holky, říkal, že v sobě má démona, který ho zasnubuje a rozvádí najednou; těžko by vysvětlil, proč dívčí klín přitahuje ten klukovský a asi i naopak; lámal si hlavu rozdílem mezi láskou a žlázami. Nechápal, že se může zamilovat a zároveň pošilhávat po jiných holkách; proč je nejdřív člověk posedlý tělesností, a pak se mu stýská po duši; čím se měří láska. Z čeho se skládá – jako mozaika nebo stavebnice. Co je to za amalgam. Rozdíl mezi chlapci a děvčaty. Co ho v tom směru čeká a, jak doufal, nemine.)

„Láska je koláž,“ říkal Porgess. „Kluk a holka. Co se k tomu přidá. Co bylo a teprve nastane.“

„Jak si to slepíme, tak to ostatní vidí,“ řekl jeho tatínek. „Je to umělecké dílo.“ Láska je cosi, co je i v něm. „Vidíš, co není, a nevidíš, co je.“

Tatínek měl pro dospívajícího kluka porozumění.

Na začátku okupace mu to přišlo vhod. Nevypadal jako hladoví, kterým kručí nejdřív v hlavičce a potom v žaludku, ozvěnou minulého přepychu, dvakrát. Oblékal se vkusně. Dal si záležet, aby mu vše ladilo se žlutou hvězdou. Věděl (a dal to dál), že kalhoty se musí po celodenním nošení vyvěsit. Je lepší je obden střídat. Nepřecpávat kapsy, třebaže se o to postarala árijská služka (dokud ji směli mít). Důležité jsou boty. Vyjít v zablácených střevících je hanba. Okupaci bral lehčeji než otec a matka. Vytvořil si početní tabulky, podle kterých budou Němci vyhrávat a pak prohrávat. Jako kolo rulety v kasinu. Propojil si to s představou proudící

vody a stěn nádrže, kolik tlaku unesou. Na jeho slunečné povaze se mohlo pár lidí přiživit jako děti u matek, které mají mateřské mléko i pro maminky s prázdnými prsy. Porgessovi Němci ze začátku nekazili náladu. Měl proti nim čísla. (To se mu zdálo o vodě, ještě ne o boxu. Co voda přinesla a odnese.)

Byl jeden z prvních, kdo pochopil, že okupační obři nemají rádi legraci, jazz a abstraktní malířství, nemluvě o knihách židovských autorů. Radši se zabývali okultismem a mystikou. Umožňovalo mu to myslet si svoje, vystoupit z řady, změnit krok a nenechat si přikazovat co a jak myslet a dělat, jako by tři, třicet, tři miliony organizovaných muselo mít víc pravdy než jeden neorganizovaný. Porgessovi se líbilo být neorganizovaný. Nevyvyšoval se. Nikoho nepodceňoval ani nepřeceňoval. Jeho mozek třídil a registroval klady. Neměl rád školy, armádu a policii a spol. Souhlasil s Franzem Kafkou, že instituce, které si lidi vymysleli, aby jim sloužily, se obrátí proti nim, včetně bank, armády a četnictva, ústavy choromyslných a pojišťovny nepočítaje. Souhlasil s Kafkou i v tom, že to nejdůležitější je zákon – zákon člověka. Sirotčinec v Belgické 24 byla výjimka. Tvrdil, že instituce zabíjí tvořivost, a přestože se tváří spasitelsky, jednotlivce se v nich ztratí jako sardinka v moři. Běda, koho se zmocní instituce, včetně klubů jako ten, do něhož kdysi patřil tatínek, než i tam bylo psům a židům nepřístupno. (Dvě stě korun měsíčně, každý týden schůzky, přednášky a divadla.) Kromě čísel miloval Porgess jazz, což zahrnuje černochoy, ozvěny a představy Nového Orleansu a Kansas City, Nového Yorku nebo Chicaga. Nechal se oblévat vzrušující energií melodií, ze kterých číselo jiné opojení než z píšťalek nacistů, i když proti píšťalkám nic neměl. Tatínek mu vyprávěl o zemi, kde postaví obrovskou loď za pár dnů, letadlo za několik hodin. Škoda že se včas nevystěhovali do Ameriky. Maminka se bála. Kdo by chtěl

opustit svou kuchyň, šatník a ložnici? Nemluvě o tom, kdo by nosil kytky na hroby rodičů a prarodičů. Jestliže chtějí Němci vyzvat k souboji zemi Hvězdné vlajky, ať si to rozmyslí.

Porgess si hvízdal *Americkou patrolu* a *St. Louis Blues March* a *V náladě*, šlágry Glenna Millera, Jimmy a Tommy Dorseyho nebo Count Basieho a Harry Jamese a spol. Pokládal jazz za soukromou zbraň proti Němcům. Připadal si jako ponorka, na které se hraje a zpívá zakázaná hudba. Ponorka si hověla na dně jako někde v Patagonii, stranou všeobecné pozornosti, s neomezenými zásobami kyslíku. Zval nás domů a pouštěl gramofonové desky. Vlávalo to do něj cosi lehkomyšlného a zároveň sílu, pocit převahy; urychlovalo to čas, oddělující židovské obyvatelstvo od konce války. Propůjčilo mu to měřítko, co je krásné, dobré a spolehlivé a co ho povzbuzuje a může povzbuzovat všechny.

„Dobrá hudba pro duši,“ opakoval. „Hrob zbytnělosti.“ Plnilo to duši pohodou a důvěrou. „Žádná falešná, jen pravá naléhavost. Opilost proti nudě.“ Zaplavovalo mu to srdce. Plnilo mu to mozek důvody, proč musí, navzdory všem bleskovým vítězstvím, nakonec Německo válku prohrát. Znal první orchestrace Fletchera Hendersona a Dona Redmana a co s tím udělal Duke Ellington. Klarinety, saxofony a bubny a bubínky a dechové nástroje. Mluvílo to k němu přímo a zblízka, třebaže je dělil oceán nebo odlišnost jazyků. Měl pocit, že se zná důvěrně s Irou a Georgem Gershwiny nebo s textařem Lorenzem Hartem. Moc mu nevadilo, že umí anglicky jen lámaně. Recitoval holkám Wolkerovy balady. *O nenarozeném dítěti. O očích topičových.* Jak smrt není těžká, těžké je jen umírání. Spojovalo ho to s lidmi, s nimiž se cítil blíže. Jeho znělkou zůstala *Šňůra perel*. Na mravnost, která platila jen pro nacisty a s druhými nakládala jako s odpadem, opovržením hodnou verbeží, odpovídal svou vlastní: dělat si, co chce. Nedělat, co od něj chtějí. Posuzovat

podle svého. Rozdělil si svět na ty, co ho mají a nemají rádi. Co slouží Německu, neslouží jemu. Co je dobré pro nacisty, je špatné pro něj. Na každém rozhlasovém přijímači byla cedule: Pamatuj, pamatuj, za poslech cizího rozhlasu je trest smrti. Cítili se všemohoucí, a zároveň se báli pravdy? To mu nešlo dohromady. Kdo se bojí svobody pro všechny, je zloděj, lhář a podvodník, slaboch a zvrhlík. Komu něco patří, je to jeho na věky, jako poklady z dávno potopených lodí. Jak může chtít někdo všechna práva úměrně tomu, kolik jich upře druhým? Nebo spravedlnost, ale jen pro sebe? Pro Němce je to jednosměrná ulice; nikoho nesmí napadnout udělat krok v protisměru. Když už mu chtějí zlomit vůli, ať se netváří, že za sebe odpovídá. Nechtěl, aby za něj gaulajtri mysleli; opakoval si od Bobečkova Descarta větičku: Myslím, proto jsem. Cogito, ergo sum. Bohužel mu nevycházelo podle této logiky, že nacisti nemyslí, a proto nejsou. Udivovalo ho, kolik chytrých lidí se k nim dalo. (Sousedů a spolupracovníků otce bylo víc, než aby se to dalo spočítat.) Shledával, že logičnost i nelogičnost jsou sestry. Rozum s nerozumem jdou ruku v ruce. Život je kompromis. Člověk je i to, v čem dokáže slevit. Ještě nehledal, kde je hráz, kam lze beztrestně ustoupit. Snažil se žít s čistým svědomím, ale tak, aby si nebyl protivný.

Z Porgessových červených rtíků to znělo roztomile. Když nemohl protestovat proti nespravedlnostem, kterými budovalo Německo základ evropské budoucnosti, plival na německé vyhlášky s podpisy říšského protektora a generála Heydricha a říšského sekretáře K. H. Franka a pohlavárů, zaštitěných dvěma blesky nebo runami, staroněmeckými znaky *Waffen SS* a *Gestapa*. (Když ho nikdo neviděl.)

Poslední dny války skončil v jižním Německu poblíž Mnichova, v transportu smrti, když je esesáci převáželi z místa na místo, aby je v Dachau nebo v Terezíně odkrouhli.

Někdo Porgessovi po válce vysvětlil, co si ušetřil, protože při likvidaci terezínské pevnosti vjeli esesáci nákladními auty do lidí, kteří vyšli z bran před nimi a překáželi jim v útěku. (Tak ztratil dotyčný, který to Porgessovi líčil, dvanáctou hodinu války příbuzné.) Kdosi Porgessovi sdělil, že po válce v Chicagu objevili doktory SS. Vytetovali si na levé předloktí čísla z Au-Birkenau a provozovali praxi v židovských čtvrtích poblíž Standard Klubu pro potomky přistěhovalců z Německa (kam majetnější, alespoň ze začátku, nepřipouštěli chudší soukmenovce z Polska, Podkarpatské Rusi nebo Litvy). Díky pobytu v lágru znali esesáci zeměpis a dějepis táborů líp než pozůstalí a američtí hostitelé. Mlčení některých příslušníků SS si citliví vykládali v jejich prospěch.

Před německou kapitulací v květnu 1945 se za Saskou Kamenicí pokusil Porgess o útěk z nákladního vlaku. Všechna čísla, v něž věřil, se mu zdála dobrá. Vydržel déle než šest dní o hladu a žízni, jen s deštěm, který se spustil sedmý den. Německo už bylo na kolenou. Díval se ze zavřeného dobytčáku skrz okénko, zadržované ostnatými dráty, jimiž se nakonec protáhl, když vlak stál. Sledoval kolony vojáků, už ne v nejlepším stavu. Přišlo mu vhod, jak vyhubl, kost a kůže, potažená kostra. Ráz, dva, tři. Vydrápal se po mrtvolách, které si naskládal na sebe pod okénko (tři), aby se dostal nahoru a mohl udělat něco s ostnatými dráty, ve třech řadách. Skočí – do tří. Byl sám z rodiny. Nedělal si iluze, že matka s otcem ještě žijí. Kdyby žili, byli by tři. I v případě, že by nežili, byli původně tři. Nechával si štěrbinku naděje, nevěděl to jistě. Když se mu nestalo nic až sem, myslel si, snad se ho přidrží štěstí. Vkrádaly se mu do toho pochybnosti, podobné halucinacím, protože tak dlouho nejedl. Dělal se mu mžitky před očima. Vyčerpání nepokládal za nemoc. Věděl, že když neuteče, připojí svou kostru k mrtvolám těch tří, ze kterých si udělal schůdek, a stovek lidí ve

vagonu, pěti tisícům lidí ve vlaku. Měl štěstí, že se dostal k okénku a mohl dýchat. Vedle něj ležel zavšivený kluk, který už umíral. Blechy a vši si na něm pořádaly hostinu. Jistý Tomy K. Když se rozpršelo, chytal do dlaní a rtů kapky, které vlétly do vozu. Ostatní mřeli žízni. Pokud měli ještě sílu, rvali se o kousek místa u zapečetěných dveří. Nejhuř na tom byli ti uprostřed. Většina se tlačila ke škvírám u stěn, rozevřeným lidmi, kteří se dusili v transportech před nimi. Stovka lidí, s mrtvými a zavšivenými jako Tomy K., brala vzduch živým. Mrtvé ohryzávaly krysy. Zavšivení byli horší než nakažení leprou. Na konci transportu se lidi nenáviděli mezi sebou; nenáviděli i vteřinu, kdy je matka porodila, snad i své zabité matky. Byla jen otázka času, kdy zešílí. Vagon, žízeň a hlad, nemoce z nich udělaly zvířata. Práli si umřít, aby se nedusili dlouho. Spali vleže, vsedě a vstojе, zavšivení, plní blech a boláků, jeden na druhém, se zavřenýma nebo otevřenýma očima, na živých a mrtvých. Vlak je unášel k smrti. V horečkách slyšel Porgess svou hudbu a viděl z obrázků, dávno zničených, sestry Andrewsovy, Benny Goodmana, ve zlatých brýlích a s černým klarinetem, jak mačkal stříbrné žábry se světlým náústkem, Glenna Millera s trubkou, který řídil orchestr a hrál *Měsíční serenádu* pro vojáky. Slyšel to vzdálenější, jak se rozplývá halucinace. Obeplouvalo a zaplavovalo ho to otupující lhostejností, než zaskřípaly brzdy, vlak sebou cuknul a zastavil. Lokomotivu napadl americký letec, hloubkař. Zasáhl stroj hned napoprvé. Brzdy skřípaly. Z kotle mašiny se valila pára. Všichni se probudili. Teď půjde o všechno. Spolehl se na čísla. Znal tři adresy, na které se mohl obrátit, kdyby se dostal do Prahy. Trojka znamená trojjednost, dětství, dospělost a stáří, začátek, střed a konec sloučené v jedno, se stářím spojenou smrt. Je to všestranné číslo, přináší štěstí. Vešlo se to do zlomku vteřiny, aby se viděl už na schodech k jejich bílé vilce s velkými okny,

i kdyby měla být prázdná nebo se k nim nastěhovali noví nájemníci. Naposledy slyšel, že ji arizovali Němci z Říše. Maličkostmi, jako vrácení majetku postiženým, kteří přežijou, si nelámal hlavu. V duchu zahlédl předsíní, dveře od záchodu a svou postel. Parkety, okna. Vdechl vůni bytu. Svého modře a bíle vymalovaného pokojíčku. Trojka znamenala příslib. Lepší přichází ve trojici. Trojka je začátek, prostředek a konec. Minulost, přítomnost a budoucnost. Délka, šířka, výška. Pohnutka, akce, důsledek. Slitina, co bylo, je, bude. Počet členů v jejich rodině: matka, otec, Porgess. Země, voda, vzduch. Ráno, poledne, večer. Stmívání, noc, úsvit. A déšť znamenal vodu. Nádrž, která přeteče a provalí se stěnami. Osvěžení a povzbuzení. Chuť žít.

Ať počítal, jak počítal, nic mu nevycházelo do pětky, které se bál. Jistě, má na ruce a noze pět prstů, ale znásobil to dvěma, čtyřmi, nemluvě o prstech na nohou, které mu omrzly, tři nebo čtyři na každé noze. Měl štěstí, už přes šest neděl bylo jaro.

Vyšlo mu pár dvojek, které ho znervózňovaly: ráno umřeli hladem dva lidi vedle něj. (Na ty si stoupl.) A dva na žloutenku nebo tyfus. To dělalo čtyři. Čtyřka je dobrá: čtyři roční období. Čtyři světové strany.

Ještě když letěl z okénka, kterého se chvilíčku držel, než skočil, vracel se k šestkám, které obsáhly dvě trojky. Číslo dělitelná třemi ho uspokojovala. Slyšel útržky svištivé jazzové melodie ze země, kde postaví křižník nebo ponorku za pár dní a za půl nebo čtvrt dne létající pevnost s čtyřmi motory. Udeřila jeho hodina. I pětka, v krajní nouzi, obsahovala trojku a dvojku. Byl tři roky v lágrech. Třikrát utekl oprátce, třikrát kulce. Třikrát po tři pondělky za sebou ho na selekci v Auschwitz-Birkenau nevybrali do sprch. Dostal tři rány bejkovcem a přežil. Už tři dny neměl průjem, i když z něj předtím tekla krev. Byl ve třech lágrech, Terezíně, Au-Bir-

kenau a v Buchenwaldu. Transportovali je z třetího do čtvrtého nebo k jednomu z masových hrobů (někde v lese), kterých už bylo v Německu víc než studní.

Porgess bral vážně čísla, protože brát svůj život seriózně by ho teď znervóznilo. Měl jazzovou hudbu, aby vše vylehčila. Svedl na čísla, k čemu se nezdál kompetentní. Kdysi se učil plavat a polykal bubliny a doušky vody a nakonec přeplaval Vltavu v Podolí za železničním mostem na nejširším místě. Vracela se mu představa vody. Obrovská nádrž, která se začala převalovat. Jeho místočko v té spoustě vody. Takhle ještě neutíkal. Dobře, jsou tu čísla. To ho v Praze ve čtrnácti, kdy už nesměl chodit do školy ani pracovat, přivedlo ke kartám. Už ho skoro nebavilo pořád vyhrávat. Ale nenamítal, že se ho drží štěstí. Proč ne? Nikomu nic neudělal. Narodil se, aby měl štěstí. Upínal se v tom okamžiku k trojkám jako lačné dítě k matčinu prsu. Připadal si jako vlčí mládě, které hladovělo. Vdechl už mimo vagon příchutí života, který zvětřil před sebou. Vnímal kapky deště, čerstvý venkovský vzduch. Po dlouhé době zaslechl báječný nápěv, baladu, jak dobře skončí. Povědomou melodií. Co člověka opájí, aniž hnul malíčkem. Čím plní duši naděje. Čekal, až dopadne u trati na kamení vedle koleje a pražců a rozběhne se. Každé číslo mělo dobré a špatné vlastnosti. Něco povolovalo, zakazovalo, cosi doporučilo a od něčeho odradilo. Počítal do tří? Nezlomil si nohy, skvělé. Udržel se. Nohy ho nesly. Cítil se dobře v kolenou. Výtečně. Mohl se spolehnout na své fotbalové nožičky. (V tom jsme si byli podobní.) Někdy se díval a myslel si, že ze všeho nejhezčí a nejsilnější má nohy. Měl rád svoje tělo, nohy měly přednost. Člověk musí mít něco, nač se může spolehnout. Vyběhl napříč oranicí. Všechno do tří. Ráz, dva, tři. Dostal se tři metry, pak třikrát tři a za chvíli to bude třicet metrů od vlaku. Už skoro jásal, kdyby se mu dostávalo dechu. Píchal

ho v boku. Oranice byla hluboká a vysoká. Cítil bodání v plicích. I chladný vzduch byl najednou horký. Snad ho nezradí plíce nebo ledviny.

„Stůj,“ křičel komandant transportu. „Halt.“

Nezastavil. Důstojník z budky posledního vagonu začal střílet. Porgess mohl počítat kulky. Tři mu prolétly kolem hlavy. Slyšel je bzučet u uší, první, druhá, třetí, dobře. To je toho, tři výstřely. Jako když člověku probzučí kolem hlavy vosy. Ještě tři a tři, než si vyprázdní důstojník zásobník. A kde už bude Porgess, než si zas nabije? Skláněl v běhu hlavu. Nakrčil se, aby se jako terč zmenšil. Komandant snížil hlaveň. Pak Porgesse zasáhly dvě kulky z paraboly komandanta, obě do páteře.

„Scheisse,“ řekl komandant, dost hlasitě, aby to Porgess slyšel.

Totéž si v tu chvíli řekl Porgess. Jednička? Číslo mu najednou vypadla z hlavy. Cítil v duši, srdci a mozku prázdno. Měl pocit nádrže, která se provalila. Voda vytekla nazmar. Byl v oranici. Třetí kulku do zad si už komandant ušetřil; viděl, že jí není zapotřebí. Sledoval neomylná znamení, která projeví zasažený člověk. Zpomalí, poklesne v kolenou a nakonec se složí jako strašák ve větru na poli.

Ve středu ráno, kdy svět slavil konec války v Evropě, a všude zněly orchestry, fanfáry a bubny, Porgessova hudba, Harry James, Glenn Miller a Russ Morgens a spol., odnesli němečtí venkovani Porgesse z oranice vedle trati do domu starosty. První kulka mu proletěla skrz záda horní částí plic. Ačkoli zvenku krvácel málo a vylitou krev stačila vsáknout trestanecká kazajka, dovnitř ztratil víc než litr. Druhá kulka trefila míchu. Už se nepostavil. Od toho okamžiku neudělal Porgess svýma tanečníma a fotbalovýma nohama krok. Ptal se očima, co bude. Trochu si vyčítal, že se o to pokusil. Měl pocit, že ho zaplavuje voda. Nevyhověl číslům, jak měl? Nevyčetl, co v nich bylo? Co udělal špatně? Nevěděl, že se dá

vyhrát, nebo prohrát? Všechno v něm změnilo rytmus: slova, tep a dech. I představa vody. Prasklé nádrže, která zaplavovala svět jako podle svatých knih už jednou. Hudby, která náhle dozněla. Myšlenky. A – samozřejmě – naděje. Vytékala z něj jako krev dřavou duší, rozpolceným srdcem, rozstřílenými plícemi, dovnitř. Topila jeho tělo a vnitřnosti ji odsávaly jako houba. Zůstával při vědomí.

Německý vesnický doktor ho ujišťoval, že bude žít. S poškozenou míchou, mrtvými nohama? Doktorovi bylo osmdesát. Řekl, že se šívá šedesát let lidi. Už dvanáct roků věděl, kdo je Hitler, rakouský feldvébl a malíř pokojů, i když sliboval Německu a Němcům nejslavnější přítomnost a budoucnost, s odvoláním na minulost a lidi jásali, protože je ohlušil a vybičoval k nepřičetnosti, jako hypnotizér a kouzelník okultních věd, až si doktor připadal nepřípadný, na špatném místě, ve špatný čas, narozený na špatné planetě. Doktor si o Hitlerovi myslel svoje, když ho v prvních letech zbožňovali; potom přibývali kolem doktora ranění, co by radši viděli feldvébla a spol. ve svěřací kazajce. (Snad by mohlo Porgesse zajímat, soudil doktor, že se na atentátu na Hitlera v roce 1944 podíleli i Češi.) Teď, říkal lékař, když už se Hitler zastřelil, to vědí skoro všichni. (Jen maršál z vítězné východní země s jizvami po neštovicích ze strachu, aby se Hitler náhodou neobjevil, o tom po válce zakázal psát.)

Doktor měl za to, že mu Porgess rozumí. Porgess mlčel. Sténal a úpěl. Báł se myslet na budoucnost. Přál si obrnit se lhostejností. Třeba se zázrakem uzdraví. Doktor svěřoval Porgessovi, že nikdo neví, co se všechno stalo; kam až to jde, do jakých hloubek, zákruťů; ani lidi, co přežili a začali se vracet. Jsou jich plné nemocnice. Ani kdyby se sečetlo, co vědí lidi z lágrů a ti, kteří je tam uvrhli. Sumu toho, co se stalo, znají jednotliví mrtví. Můžou jen *totschweigen*. Je to víc než souhrn. Od téhle chvíle, když to má mít smysl,

musí být souzen každý, kdo ničí někoho, že je jiný; i kdo se jen dívá, když jde jiným o krk nebo ho zkracují o jeho práva. Kdo tvrdí, že cizinci nesmí otravovat krev německých žen; komu se nelíbí tvar nosu nebo barva očí a vlasů anebo přízvuk řeči lidí z jihu, východu nebo z jejich středu.

Doktor ho chraplavým hlasem ujišťoval, že kdysi i v Německu vyznávali svobodu přesvědčení a slova. Komu se nelíbilo, mohl odjet třeba do Ameriky. Nezapalovali synagogy, do kterých nejdřív natlačili věřící i nevěrce a zamkli dveře. Neprohlašovali za neárijce každého, kdo měl židovskou babičku. Nepálili knihy. Neočkovali cikánům injekce do očí, aby jim zmodraly. Nevraždili své duševně nemocné. Nemučili jeptišky a kněží v Dachau u Mnichova. Bylo to jiné Německo, než jaké poznal Porgess. Nikdo neví, jak se to dostalo tak daleko, kde už to nikdo nedokázal zastavit. Jak to mohli sami Němci dopustit? Nemluvě o tom, proč si to ti druzí dali líbit. A do třetice, že k tomu svět až na výjimky mlčel. Nikdo nevěřil, že je to lavina. Mluvil k Porgessovi i k sobě. Chápal, že má Porgess halucinace. Nemohl si dát dohromady, co vykřikuje Porgess o vodě a nádrži, která se provalila. Porgess vyšeptával jméno Woody Hermana. Doktor neměl ponětí, kdo to je; někdo z rodiny? Taky netušil, co znamená *Caldonia*. Porgess vnímal, že žije. Nevšímal si doktora, jeho řečí. Lékař byl starý, už ve věku, kdy lidi mluví hlavně k sobě, protože ty druhé neslyší; měl potíže, i když mu měřil tlak. Jedna z kulí minula o centimetr Porgessovu aortu. Tuplák krve tlačil Porgessovi na srdce.

Ještě před třemi dny by nechali venkovani Porgesse ležet v oranici ze strachu z *Gestapa* anebo z lhostejnosti nebo únavy, aby ho roztrhali vlci a rozklovaly vrány. Nebyl by první neznámý mrtvý. Už třetí den utěšoval doktor Porgesse, že bude mít zase kamarády. Začne znovu hrát hry, jen jiné než kopanou, házenou nebo na slepou

bábu. Starosta vesnice se ztratil na západ, kde stáli Američani, kteří poznávali Německo, až když Třetí říše prohrávala; doby německé slávy si mohli představovat. (Porušování válečných práv připisovali jen těm, kteří se přiznávali. Až když se mohli domluvit se svými válečnými zajatci, dobírali se pravdy. Velící generál Eisenhower navštívil Buchenwald a Angličani Bergen-Belsen a otevřely se jim oči. Většina Němců se tvářila, že o tom nevěděli.) Starosta nechal dům domem, postel postelí, takže Porgess měl místo v jeho kanafasu.

První tři dny a noci vedl německý doktor s Porgessem monolog. Uklidňoval Porgesse, že bude žít – doufejme – s rodiči: budou rodina. Jen za jiných okolností. Všechno se mu bude muset přizpůsobit. Musí chtít. Bude-li chtít žít, bude žít. Nebude-li chtít, zemře. Zatím ho můžou všude nosit, pak se uvidí. Jistě mu opatří kolečkovou židli. Doktor se ani nedivil, že mu Porgess neodpovídá. Uměl číst v očích. Zbytek si dovodil z Porgessových nohou. Pocho-pil, že nesmí Porgesse litovat, aby mu nepřitížil. Věděl. Nakonec byl Porgess ve vesnici jediný, jemuž se mohl doktor svěřit. Byla to směšná samomluva. Nemá to polehčující okolnosti, soudil doktor, i na vlastní adresu. Je lepší mít malou zemi a klidné svědomí, skromný stůl a čisté ruce, zvednout zbraň jen na svou obranu, ne uchvátit, potlačit ty druhé pro falešnou slávu. Žádná vlajka není dost dobrá, aby se kvůli ní smělo vraždit a loupit, okupovat jiné země. Žádná řeč vznešenější a kulturnější sama o sobě. Doktor v sobě sbíral, co lehlo popelem. Krabatila se mu kůže pod krkem. Ohryzek mu skákal nahoru a dolů. V očích měl smutek poražených. Nakonec šeptal. Byl unaven životem, který ho obelhal, jako on obelhával život.

Porgessovi to šlo jedním uchem dovnitř, druhým ven. Doktor, třebaže Porgess věděl, že mu křivdí, mu připomínal důstojníka *Waffen SS* v Terezíně, který se v den návštěvy švýcarského Červe-

ného kříže skláněl k židovským dětem a ptal se jich, jestli by chtěly *Badeoblatten*, lázeňské oplatky, *von Marienbad*. *Hazelnuss*. Tázal se jich, co měly k svačině. Děti si nacvičily stížnost: *Onkel SS, schon wieder Sardinien?* Strýčku SS, už zase sardinky? Rybičky už léta neviděly. Myslel na význam nuly, symbol nebytí, nekonečnosti nebo věčnosti a zároveň celistvosti všeho. Jak se ve všem opakuje a zároveň vždycky poprvé i naposled. V čem se mu s nulou ztotožňují Němci v parádních uniformách. Rozdíl mezi fanatikem a vrahem se ztratil. Bylo mu jedno, jestli doktor křičí, nebo vyšeptává. Německo prohrálo válku, ale Porgess taky. Ještě nepřemýšlel, co přijde. Zápasil se smrtí. S panikou, co bude. Hrozil se představit. Celou válku byl na druhém konci toho, o čem doktor mluvil – k sobě, pod záminkou, že hovoří k Porgessovi, ale pravda byla, že mluvil k sobě i k Porgessovi. Věděli oba, že páteř drží člověka na nohou. Má jednu páteř. Jednu míchu. Jedny nohy, na kterých nehybností odumírají svaly. Jednička byla symbolem určitosti. Nedělitelné číslo jednoty a jednosti, pevné, čisté a nezávislé na jiných číslech. To nejnižší i nejvyšší. Jednička byla vše zahrnující, choulostivý vrcholný bod, symbol akce. Nedala se zmenšit. Bez páteře, pokud ještě žije, je odkázán do horizontální polohy, i v lepším případě, bez citu v nohou, i když se jinak uzdraví. Levou půlku plic měl Porgess prostřelenou a pokleslou. Jedno žebro zlomené pádem, pochroumanou klíční kost. Ztratil cit v těle od pasu dolů.

Navštívil jsem Porgesse po válce v Praze. To bylo nejmenší, co pro něj mohlo udělat pár ostatních. V pokoji s velkými okny měl čtyři vázy s azalkami, begoniemi a žlutými a bílými růžemi, čisto, čerstvý vzduch. Rádio a knížky, gramofon a magnetofon a horu desek, orchestry Ray Noblea, Gene Krupy a Charlie Barneta a spol. Pečovali o něj rodiče: jeho vysoký vyhublý tatínek, který začal

vypadat jako rabín, s nosem a čelem jako De Gaulle a dlouhýma, roztřesenýma a kostnatýma rukama, a chodil se denně modlit. Drobná světlovlasá maminka, které by asi nedalo práci opatřit si za války falešné árijské papíry. Přežili lágry a pak evakuaci díky Švédům v horním Prusku. Pan Porgess si už nemusel lámat hlavu, jak být majetný a současně mravný. Mohl být rád, že dostal nazpět něco ze svých pár švestek a střechu nad hlavou. (S chtivostí pejzatých a bradatých, jak se vyjádřil činitel revoluce, si prostý lid už poradí a odkáže je do správných mezí.) Počtem, v kterém přežili – všichni tři – byli v očích repatriačních úředníků výjimeční; v každém případě trojka, jak řekl předseda národního výboru, musí být jejich šťastné číslo. Jednou, dodal, vezme všechnu bolest voda.

„Jak se ti vede, Porgess?“

„Díky. Nemusím na zkoušku ke krejčímu, chodí za mnou. A tobě?“

„Fajn.“

„Vypadáš na to.“

„Znáš mě, nelžu.“

„Ty že už nelžeš?“

Zazvonil mezi námi smích. Podíval jsem se na něj. Krotil jsem pitomé nutkání dávat najevo, jak jsem zdravý až bujný, tváří v tvář jeho nemohoucnosti nebo nemoci. Projevům soucitu jsem se bránil. Lítost jsem si musel zakázat nebo nechat pro sebe. Bylo to podvědomé, dralo se to ven, trapné a byl jsem si protivný. Už jsem se s tím setkal párkrát a neměl jsem se za to moc rád. Lidi mají místo nemoci neradi nemocného. Mají snad za to, že pomíjet bolest těch druhých ji smaže nebo alespoň zmírní? Uvádět případy, jak jsou na tom jiní hůř nebo podobně, také nepomáhá. Musel jsem se nutit, abych nebyl nepříjemný.

„Už taky nepočítám lidi, které zabili, abych to nakonec přežil,“ dodal Porgess.

Pochopil jsem.

„Doufám, že ty už taky ne.“

Zdálo se mu ještě o vodě, povodni nebo nádrži? O boxování? O číslech, jejichž význam podcenil nebo přecenil? Vracel se, jako tolik jiných, v duchu do časů, kdy byl zdravý a celý? Prožíval znovu události z dětství, kdy ho zaplavovala fantazie? Slyšel ty dávné zvuky, řeči a vychloubání kamarádů, viděl obrazy, které už dávno zbledly, poslouchal, co nenávratně utichlo?

„Když to spočítám, dopředu i pozpátku, připadám si jako poslední z Titaniku,“ doplnil Porgess.

„To byla vybraná společnost,“ prohodil jsem. „Až na podpalubí. A to taky nebyly žádný chudinky. Doslechl jsem se o dětech, které se odtrhly od matek a pak se šťastně shledaly. V první třídě hrál lodní orchestr *K Bohu blíž* jako pomalý valčík. Než se skoro všichni utopili.“

Porgess si odkašlal.

„Někdo má kliku,“ řekl jsem.

„Neměli dost záchranných člunů.“

Porgess se mě ptal, jako bychom se rozešli včera, jestli ještě fungují hrací stroje – hokej, kopaná a forbes – v pasáži na Václaváku. Když jsme odjížděli do Terezína, Velké pevnosti, v roce 1942, obsluhovala terče a vzduchovky dvojčata, devatenáctileté dcery bývalého zápasníka, slavné pražské „masky ringu“ z poutového stanu na Meteoru VIII. Dvě slečny s boubelatými těly, zvýrazněnými barevnými šaty, a stuhami ve vlasech, s hezkýma modrýma očima, z nichž vyzařoval lesk jako z mladého slunce. Každý den měly jinou stuhu. Bílou, oranžovou nebo zelenou, rudou nebo černou.

Ty dvě krásky s pletí vylepšenou barvičkami, pro kluky z naší party pohádkové a poetické bytosti, prototypy sličnosti, touhy a pokušení, jaké nás teprve čeká. Tajemstvím prozářená mladá ženská těla, oblá všude, kde má být tělo ženy baculaté, ladné a probouzející chlapickou roztouženost. Milé a přitažlivé tváře, oči, spánky a rty. Prsa, boky a bříška. Nohy. Byly si báječně a k nerozeznání podobné.

To už běžela válka na plné obrátky, Hitler přepadl bez vypovězení války Holandsko, Belgie a Luxembursko a jistý kněz dal pokyn, aby z věže na Vánoce zazvonily zvony nápěv *Hatikvy*, židovské hymny, kde je slovo naděje. Nebyl to první kardinál, s kterým Němci zatočili. Slečny na střelnici si líčily nehty a tváře a rty jako Pola Negri, herečka polského původu, údajná milénka Hitlera a rivalka Glorie Swansonové. Ukázala prý Goebbelsovi árijský křestní list a hrála v *Zakázaném ráji*. (Její fotografii z filmu *Vášně* – než se k Porgessovi tyhle klípky donesly – nosil za války vedle nahé Hedy Lamarové v zadní kapse u kalhot, už pomačkanou.) Goebbels prý vytykal Zarah Leandrové židovské křestní jméno Sára a zpěvačka se ho otázala: A co vy, pane ministře? Mohl jste se stejně jako Josef jmenovat Samuel.

Porgess měl sbírku obrázků nahotinek, počínaje Venuší z Milo, nahou Májou a akty českého mistra fotografie Drtikola a konče obnaženými kreacemi anonymů. (Udivovalo ho, jak se někdo nestydí nebo nebojí dát fotografovat.)

„Tvrdíš, že obrázek traktoru je ještě něco jiného?“ zeptal se Porgess.

„Nejlepší metafora je, jak to je,“ prohodil jsem. „Jsem realista.“

„Máš na to formuli?“

„Jo, čím ti fotka umožní porozumět sobě a těm druhým. Aby ti to připomnělo to krásné, co se skoro ztratilo. Aby ses cítil líp v kolenou.“

„Nemá to tajemství?“

„Stačí samozřejmost.“

„Příklad.“

„Popel. Komín. Řeznické háky.“

„Jo. To sedí.“

„Co říkal Sigmund Freud: Cigáro je někdy jen cigáro.“

„Ty vzdělanče,“ posmíval se Porgess. „Pořád myslíš na děvky? Máš školu Černého Pepe a pana Felda, co si pamatuju.“

Porgess si představil řeznictví v jejich ulici. Míjel ho, když ho vezla ambulance na prohlídku. Komíny tu poblíž nebyly. Pan Porgess ani před válkou nechtěl bydlet v tovární čtvrti.

„Ještě bez masa na zdi?“ zeptal se.

Chápal jsem, že chápal. Chápali jsme stejně.

„Krysa,“ dodal jsem, než mi řekl, abych si strčil takovou teorii za klobouk.

„Co člověk ví, co ho čeká?“

„Jasně.“

„Křik, ticho.“

„Ticho?“

Ale dál jsem už nepokračoval. Porgess měl přinejmenším tak vysoké IQ jako moje maličkost.

Znal pár světových fotografů z časopisů, které mu opatřili rodiče. Ansel Adams, Cartier-Bresson a Robert Capa, Claasen a Drtikol, Man Ray a pražské Bratrstvo. Pamatoval si Capovu fotku *D-day* 1944 a Cornella Capu, kdysi Friedman Budapest – Nový York, Henry Cartier-Bressonovu fotografii nacistické válečné zajatky z lágru v Dessau v Německu a fotku Hermanna Claasena. Rozbité město Cologne. Nahotinky Man Raye.

„Dělá rád prdelky,“ řekl jsem.

„Jo, viděl jsem dvě.“

Pořád nám hrála jeho hudba. Zněla z toho svěžest, kouzlo, které očišťovalo duši jako lahodná koupel, představa mladých zamilo-

vaných párů, světlých hvězdných večerů a měsíčních nocí, snad moře nebo horského vánku, jitra, do něhož se probouzely veselé páry, ozvěny šťastných, obdařených plným životem, ohlasy mladé lásky, na kterou si všichni dospívající osobují právo. Romantická druhá strana života. Rozlet. Neurčité dráždění smyslů. Příjemný neklid. Nepopsatelné vzrušení, tryskající z mladistvé duše, tajné a zapírané rozechvění. To neznámé, dosažitelné i nedosažitelné, nesplněná lákavá touha. Byla to hudba, při které nelze nesnít. Připomnělo mi to obě perfektně vyvinuté slečny ze střelnice v pasáži. Uměly se dívat na některé zákazníky, jako by se nechaly líbat, ne-li hned nebo jinak, alespoň očima. Vypínaly ňadra, a když se otočily, aby zhodnotily terče, vystavily zadečky a ukázaly nohy. Jednou měly obě na hlavě černé klobouky se širokým okrajem, jako kovbojské ženy nebo děvčata někde na Riviéře. Mládenci jim často skládali poklony, lichotili jim. Jednou jsme byli svědky skandálu, který díky dvojčatům, jimž se dvořil ženatý otec rodiny, udělala manželka, dovolávající se zákonného svazku a manželského slibu. Odtáhla za loket svého muže ke kočárku.

Myslel jsem na to, jak z jediné gramofonové desky mu zní Amerika nebo ze šlágru *Brazil* Rio de Janeiro, noční pláž ve stínu skal, Brazílie, která vypověděla válku Hitlerovi, ačkoli nemusela a hodně Němců tam po válce našlo útulky. Čemu se člověk učí přizpůsobit. A že je tu Porgess trochu jako v čekárně na vlak, který už odjel nebo ještě nepřišel. V očekávání, co bude nebo nebude, co bylo nebo nebylo, co vrhá stín, teprve přijde. Myslel jsem na to, jak a s kým se štěstí a smůla setkávají nebo míjí. Nechtěl jsem vypadat, jako bych si zažil pusu. Spíš naopak a aby to působilo nenuceně. V duchu jsem se vracel k předválečným a válečným hracím strojům. K těm dvěma nalíčeným kráskám. Musely si s tím dávat denně spoustu práce. Myslel jsem na to, že je bolest

neviditelná. Opíral jsem se – trochu chtěně – o svůj vrozený optimismus.

„Už to zrušili,“ dodal jsem. „Je tam teď parfumerie a vedle rybárna.“

„Rybárna byla o pasáž dole, ne?“ pamatoval si Porgess.

„Jsou tam teď rybárny ve dvou pasážích. Lidi mají rádi ryby.“

„Kdy otevřou třetí?“

„Proč?“

„To se ptám já.“

„Co myslíš?“

„Zase se začali rodit lidi. Už je po válce. Chtějí si kupovat. Užít. Předtím se prodávali a nudili a báli. A chce se jim množit se nebo si to alespoň nacvičovat.“

„Jo,“ souhlasil jsem.

„Ještě kradeš?“ zachránil mě Porgess.

„Nikdy od jednotlivce,“ zazubil jsem se.

„Díváš se na to jinak než v Terezíně?“

„Stejně, budeš se smát.“

„To bys možná chtěl.“

„Hm...“

„Jak teď poznáš, co je dobře a špatně?“

„Rozhodnu se. Mám lepší mušku. Měl jsem čas se rozhlédnout. Jsem sám sobě soudcem. Je to – skoro – pořád stejné. Tam jako tady a teď. Víš, kdy jsi, nebo nejsi kurva.“

„Vždycky se strefíš?“

„Dělám, co můžu.“

„Nechtěl bys toho moc? Sneseš pravdu?“

„Poradím si líp se lží,“ nedal jsem se. „Je to na mně. Nedám si do toho mluvit.“

„Máš všechny zuby?“

„Až na výjimky.“

„Pamatuješ se ještě na ty dvě krásný holky ze střelnice?“

„Aby ne. Musely na sebe vylejt denně sklenici voňavky. Od rána do večera je chtěl kdekdo klofnout. Kdyby mi někdo řekl, že si vzpomenu za války ze všeho nejčastěji na ně, měl bych za to, že blábolí. Nejsou tam už. Čert ví, kam se poděly. Asi se vdaly. Jestli je nezastřelili.“

„Škoda: taky jsem si na ně občas vzpomněl.“

Mohl jsem si to představit. Krásná těla, bílá břítka, pevné nohy. Okouzlující úsměvy a na rtech lehké neurčité pohrdání.

„Všechno se změnilo.“

„Lidi tu měli jinou zkušenost.“

„Vrazilo se jim to do jiných buněk.“

„Co tím chceš říct?“

„Zvyknul jsem si, jako oni.“

„Všechno plyne,“ řekl.

Kam vyšumělo (pokud se opravdu vytratilo) mladistvé vzrušení, které vyvolává v sotva odrostlých chlapcích žena, všechno, co prozrazují její těsné šaty. Vybavily se nám obě předměstské krásky s chytrýma, jiskrnýma očima pokušitelek, které obsluhovaly pušky a výrostky s kapkou opovržení nebo podcenění a chodily jim pro odstřelené růžičky na špejli. Přikládaly do kamen v rohu střelnice špalky syrového dřeva, aby nemrzly. Chodili sem střílet vojáci na vycházce víc kvůli dvojčatům, než aby vystříleli barevné růžičky na špejli nebo opičku na gumičce. Občas přicházel major v pokročilém věku, ve vycházkové uniformě, aby zastínil střelbou vojáky.

Porgess začal pobrukovat *Caldonia*. A potom *Nemůžu začít*, kterou znal z desky s Bunny Beriganem. Měl na každé desce pár záznamů. Tři, čtyři, sedm. Nikdy pět.

„Nic ti nevnuču,“ řekl.

Mohl jsem si lámat hlavu. Neměl v lásce pětku. Nemohl obviňovat z neštěstí svých pět smyslů – zrak, sluch a chuť, hmat a čich. Někdo nemá rád stín, jiný slunce v pravé poledne. (Weltfeind Flusser z Belgické 24 neměl rád vodu a protivil si mýdlo. Možná že obviňoval mýdlové bublinky, protože W. F. obviňoval všechno, alespoň dokud to bylo ještě čerstvější.) Pětka znamenala pět světa. To by musel Porgess obvinít planetu. Podle rabína Cytrona zakazovali v Palestině jíst ovoce ze stromů mladších než pět let. Pětka, pětka, pětka. Co je mi do toho, napomínal jsem se. Proč mi to připadá pesimistické? Proto jsem přece k Porgessovi nepřišel. Cítil jsem se i s Porgessem na vedlejší koleji. Na okraji něčeho, co nemělo střed.

Dáma spojená s Armádou spásy Porgessovi na začátku války říkala, že trojka je číslo nebe a čtyřka číslo země. Nebyla už nejmladší. Trojka je ženské číslo, zatímco čtyřka mužské. Proč? Podle základních zákonů kosmu, odpověděla stará dáma. Čtyřka je dynamismus a stabilita. Pomíjivost i trvanlivost. Byla plavá, ale jen na dně prošedivělé hlavy, s jemnou bílou pletí a velkými pokleslými prsy, trochu dýchavičná, se zelenošedýma zakalenýma očima a andělským výrazem a trochu silnějším hrdlem. (Neměla děti a přála si, aby směla jedno adoptovat, třeba z Rumunska. Mít za syna Porgesse by jí připadlo rajské. Kdysi tančila šimy.) Čtyřka zahrnuje Boha, muže a ženu a dítě, řekla Porgessovi. Duchovní a tělesnou stránku existence. Všechno, co roste a má stejné vlastnosti: vnitřní a vnější; lidi, jejich charakter; zvířata, květiny a stromy; každou molekulu, částice, až k nejmenšímu atomu. Podle dámy z Armády spásy byla jednička číslo boží. Dvojka bratrské číslo. Trojka číslo dokonalosti. Sedmička dvě trojky a jednička. Pětka je erotické číslo, prozradila mu přitlumeným hlasem, jako

by se styděla nebo dopouštěla indiskrece, spojení muže a ženy, zasnuby a svatba, lidí a Boha, láska i hádka. Pěticípá hvězda. Vzor správné proporce. Má to? Desítka znamená tři trojky a jedinou dokonalost. (Nebo podobně.) Jedenadvacet je třikrát sedm. (Měl to. Myslel na karty. Oko. Co na něm vidí starší dámy, v případě Armády spásy stařena.) Čtyřicet bylo kompletní číslo, téměř všeho. Jakmile se pouští Bůh do války se Satanem, obvykle mu to trvá čtyřicet – něčeho – minut nebo hodin, dní, týdnů, roků. To stará dáma sama přesně nevěděla. Je to pokaždé číslo čtyřicet. Proč vlácel Mojžíš židy čtyřicet let pouští? Aby z nich vyhnal demony vyhnanství, otroctví a ponížení, poslední stopu patolízalství. Ne jako v kavárenské anekdotě, že se s nimi styděl na ulici. Co obsahují čísla, ptala se dáma? Sebevědomí, jistotu, neomylnost. Dát a brát. Rozumět a nerozumět. Poslouchat a naslouchat. Pominout to prvé, zdůraznit naslouchání. Chodila na odpolední čaj, kávu a čokoládu do kavárny U Tří zlatých trojek. Zvala ho. Nabídla mu vánočku a peníze. Byla schopna těsně před svou sedmdesátkou ho nějakým, pro ni i pro něj přijatelným způsobem svést? Jak, k čemu? Měla ráda význam sedmičky. Dokonalý řád. Množení. Neřesti. Napětí. Rudla a bledla a zajíkala se rozpaky. Mohl si představit, jak se jí kdysi, když byla ještě mladá a štíhlá, vlnilo tělo. Sedmička je trojka, jednička a trojka. Měsíční fáze, jak je znají holky. Sedm nebí. Nebo Apokalypsa. Sedm hromů, sedmero andělů a tak dále. Sedm pečetí. (Nedat si nic vnutit, myslel si Porgess.) Na to si vzpomněl, když už dáma byla za horama. (Nebo spíš – dáma zůstala na místě – Porgess byl za doly a vrchy.) Sedmička číslo nejistoty i trvalosti. Desítka je dynamické číslo. To se Porgessovi nerýmovalo. Mluvil taky s Chasidem, o něhož stará dáma pečovala, židovským náboženským rebellem, který se dostal do Prahy z Polska a hledal v číslech souvislost mezi intuicí a poznáním, mezi vášní a rozumem a náhodou

a nutností, mezi láskou a nenávistí, zlem a dobrem, pokušením a lhostejností a tím vším dohromady a soucitem a nakonec soustředěním. Na vrcholu všeho seděla touha. Všechno se mu vtělilo do čísel, kterým nerozuměl. Jak si může Porgess, ve svém věku, myslet, že je pochopil? (Tvrdil, že je to možná proto, že mu ještě není čtyřicet.)

Všechno mi v Porgessově nehybnosti připomínalo pohyb, souhru všech částí těla, rovnováhu, která zmrtvěla zmrzačenou páteří. Byl to pořádný výkyv, takováhle nehybnost, jako kámen zmrzlý v kusu ledu, nebo bublina ve skle. Možnost, kterou mají zdraví, i když se ráno válejí na břiše v posteli. To, proč má člověk často ze všeho nejradši svoje tělo. Bobeček nám kdysi vyprávěl o Pythagorovi, který pokládal čtyřku za základ všeho. Pythagorovu slavnou větu jsme se museli učit u Bobečka Máhlera nazpaměť. Pythagoras – než umřel hladem – vynalezl (nebo si přivlastnil) taky pěticipou hvězdu – pět hrotů se záhadným posláním – a pokládal jedničku za otce všech čísel, dvojku za matku a sudá čísla za ženská a lichá za mužská. Porgess tvrdil, že pěticipá hvězda znamenala kdysi člověka: hlavu, ruce a nohy. (Někdy v šestém století před naším letopočtem.) Ani se nedivil, že velryba si zvolila jako symbol pěticipou hvězdu nebo že si Američani štědře nasázeli pěticipé hvězdy do vlajky. Symboly sahají hluboko a dosáhnou asi ještě daleko. Přesahují čas dozadu i dopředu, éry zemí, civilizací, náboženství. Všichni se rádi halí do tajemství a dělají se záhadnější, aby jim nikdo neviděl do karet.

Porgess se propojil s Pythagorem, kamarádili spolu. S desítkou se přátelil stejně. Byla symbolem jednotlivostí a celku. Návraty z bludiště rozmanitostí, číslo příkázání. Zároveň opaku všeho, co přikazují a co je lidem bližší, a proto se zapovídá: lhát a krást, chtít ženu svého bližního a zbytek, až do desíti. Stále aktuální. A také deset roků zvířete babylonské nevěstky. Není to náhodná obliba,

které se desítka těší už od nepaměti, se všemi ano i ne. Bral ji i pod svoji ochranu.

Přeražená chrupavka dělala Porgesse starším i zajímavějším. Holky mají rády jizvy. Důkazy mužnosti. Bylo to přes pět let, co jsme se prvně setkali, v roce 1940 (a neměli jsme tušení). Zdrsněl, protáhla se mu tvář, rostly mu narezlé vousy.

Vzpomínal na naši společnou známou Ledu Freiviligovou neboli Pubertu, kterou poslali transportem na východ z Terezína s choromyslnými, včetně slečny Herzlové, dcery otce sionismu a židovského krále, jak mu říkali v Polsku, autora spisu *Židovský stát*. Hned napoprvé mi Porgess sdělil, že s holkama je nejlepší zacházet jako s nedobytnou pokladnou: najít bříškem prstu to správné místo, aby se otevřela a člověk dostal, co je uvnitř. Poetické tajemství ženy.

Porgess tenkrát vyhrabal teorii francouzských kriminálních lékařů, kteří v roce 1905 zkoumali, jestli aristokratické hlavičky, utáté za vlády teroru, ještě vnímají, co a jak a jak asi dlouho. (Soudní doktor tvrdil, se souhlasem zbývajících kapacit, že ano. Mozek pracuje ještě deset minut poté, co se zastaví srdce. Je to otázka krve a kyslíku. Okamžik, kdy umírající spatří bílé světlo, tunel a někteří Boha. Porgess tu chvíli, kdy ho výstřely začaly paralyzovat, neviděl ani bílé světlo, ani tunel, ani to třetí. Ochromila ho panika. Hrůza, že selhal, prohrál. Co to zahrnulo.) Odborníci na gilotinu – podobní budoucím expertům na to, co potkalo miliony Porgessů – dokázali, že i utátá hlava má ještě pár vteřin schopnost vidět, myslet a kdovíco. Je to schopnost umírajících, zraněných, postižených úrazem nebo v boji. Krystalická jasnost, rozum a ostrost vnímání, schopnost úsudku. Pouze neschopnost to sdělit. Ochromený, už nehybný jazyk. Zmíněný francouzský lékař udělal pokus. Ve vteřině, kdy gilotina odkrouhla hlavu, zvolal jméno, k němuž hlava patřila.

Hlava vrhla prý na lékaře vědoucí pohled. Je to možné, myslel si Porgess. Nepochybně ještě živé oči odpovídaly na oslovení. Smrt asi nepřichází okamžitě po oddělení hlavy od těla. Hlavu, která klesá, jako kámen do tiché vody, nemůže utěšit, co přichází se smrtí: horečná rychlost myšlenek. A pozvolný (i když taky rychle) klid, téměř spánek, co se podobá usínání nebo blaženosti v matčině lůně. Slasti kojeného batolete. A nic. Co nás čeká, usmíval se Porgess. Vzal si zálohu. Ví, oč jde. Byl v Auschwitz-Birkenau, kde pro německé doktory nebyl žádný pokus nedosažitelný. Měli víc pokusných králíků, než je krys v německých kanálech.

„Nejde to vyfotografovat.“

„Snad jednou.“

„Chudinka Puberta. Pořád ji před sebou vidím, jako by přede mnou stála. Hubená holka s plnými prsy a krásně vykrojeným pasem a boky. Slyšel jsem ji se starším dorostencem u keřů za latěmi v šatně na Hagiboru. Loudil na ní souhlas, až se naštvála a řekla: Tak dělej. Vytáhni ho. Ať to máme za sebou.“

„Viděl jsem ji, když už na tom nebyla nejlíp, v Terezíně, na rampě u vlaku,“ řekl jsem. „Nebudeš tomu věřit. Nakonec z hladu ztloustla.“

„Neříkej.“

„Jo, ztrácela na váze, ale přitom tloustla,“ potvrdil jsem. „Kdoví, čím se živila. To nevím. Vypadala těhotná. Koule masa. Nebyla už proutek. Možná že otekla. Měla ráda blatouchy, co si pamatuju.“

„Pocházela z rodiny, kde se brali bratrance a sestřenice,“ řekl Porgess. „Byla hezká, trochu drsná. Jednu sezonu nosila bílou blůzu, bílé ponožky a bílý klobouček a bílé rukavice k lokti, v létě v zimě.“

„Byla moc upřímná, myslím, na holku,“ řekl jsem.

„Moc poddajná. Asi tušila, co zmešká.“

„Přesně. Někdy je upřímnost to vulgárnější. Rozdíl mezi korytem a jídelnou. Mezi síťovým lůžkem a postýlkou v kajutě na palubě parníku první třídy.“

O prodejnosti Ledy Freiviligové, Puberty, pomlčel. Měli spolu techtle mechtle, nechtěl jsem mu sahat do svědomí. Na lakomost si u něj asi nestěžovala. Snad s ním nezacházela ve spěchu jako s tím osmnáctiletým dorostencem v křoví na Hagiboru.

„Jel jsi někdy takovým parníkem?“

„Jo, Titanikem,“ ušklíbl se Porgess. „Jméno lodi mě nech vyhrabat z paměti. Náhodou jsme se plavili z Janova do Benátek, na rodinném výletě. Otcí se zdálo, že bych měl vidět svět, abych si snad nemyslel, že už znám všechno, protože jsem jel dvakrát vlakem z Prahy do Černošic a nazpět a nemuseli jsme jet načerno. Bylo to ráno. Za sebou jsme měli noc. Před námi svítalo. Jaktěživ jsem nezapomněl. Bylo to jako začátek světa. Růžové mraky nad šedým, do modra se probouzejícím mořem. Svět určitě vyvstal z vody. Benátky se vyloupily z mlhy. Najednou je tam někdo posadil. Za chvíli se protlačilo město mlhami a zbytky ranního slunce. Obrovské kolo, dálkou spoutaný oheň. Otec se bál cholery. Něco četl a vyděsilo ho to. Pročistili to, než jsme přišli. Taky jsem nevěděl, že Benátky patřily jeden čas Rakušanům. Italové si je museli vyválčit. Předtím ani potom jsem tolik vody a slunce neviděl.“

„To bych si dal taky líbit.“

„Vidiš, na světě jsou taky jiný země. A někde se nebojí, když ti zaklepou v noci na dveře, že je to Gestapo.“

„Leckde si lidi žijou,“ souhlasil jsem.

„Daleko,“ usmál se.

Usmál jsem se nazpět. Připomínal mi minulost, protože jsem se bál jeho budoucnosti? Asi by se mi nechtělo ho fotografovat; leda by se na obrázku vrátil do podoby před lágry; doprostřed války,

ještě v Praze. Chlapec jako ze škatulky. Viděli jsme dost, i když ne všechno. Dali bychom přednost nevidět. Taky jsem měl před sebou Pubertu, živou, úzkou hlavu a dlouhý krk a pak tělo jako prkno, kromě nader, plných, jako by už nosila mléko pro své batole. Veliké černé oči, hezký nos a kypré rty. Pružné tělo. Stačilo jí pohnout se, zavrtět, aby se jí prsa zachvěla do stran a nahoru a dolů a nazpět, ještě ne huspenina jako její matka, překrásné kyvadlo, zátěž, nejhezčí na pohled a na dotek, když s kluky naoko zápasila nebo šla potom dál jako děvčata v tanečních pro pokročilé.

Co řekl Porgess o Benátkách a Rakousko-Uhersku, které zmizelo z mapy, připomenulo, jak podezřele závislé je každé teď na tom, co bylo, a málo to má společného s tím, co bude, obestřené stínem, který vrhá ztracená minulost. Budoucnost je panna. Vtělená nejistota. To neviditelné a nevyzpytatelné. Nikdo neví, co se z ní vyklube, čím otěhotní, co porodí, nebo potratí. Matka, z které se všechno zrodilo. Prabába. Veřejná i soukromá záležitost. Lehčí dámička. Evropa.

Vzpomínka obsahuje společnou paměť i vinu, zahalenou do nevinnosti. Nikdo nemůže – po tom, co bylo – porozumět tomu druhému, stejně jako druhý nepochopí nás. Proč jsem tu byl? Každý si nese svou tajnou válečnou výslužku, která je nesdělitelná. Slova v tom případě vypověděla službu. Ano i ne. Na co potřebuje člověk paměť, když tím trpí? Jakou úlohu v tom hraje ješitnost, zvědavost a soucit nebo kamarádství? Co mu pomůže zapomínat, když se to najednou vrátí. Stačí nejmenší impuls. Jsou to dveře, na které stačí pohlédnout, aby se otevřely. Co vejde, nejsme my tady a teď, nýbrž my kdysi, zdeptaní hladem, bolestí a ponížením. Nebo ještě předtím jako Leda Freiviligová, Puberta. Přál si být Porgess věrný své paměti, anebo byl hotov ji ztratit a dát přednost nevěře? Lze se na to dívat jako na zradu nebo zpronevěru? Taky proto byl

Porgess ve všem ano i ne, stín, který vrhá další stín? Tam, kde mohla být paměť požehnaná, byla kletbou, kde ji proklínal, měnila se v cosi jiného. Vytykal si všechno a nevyčítal si nic? Pamatovat si i zapomenout bylo mimo kategorie dobrého a zlého, horšího, nejhoršího, a současně je to zahrnulo. Napadlo mě, jestli je člověk blíž životu paměti nebo zapomenutím. Co lze a co se nedá zapomenout, když minulost prostoupí člověka až k jeho teď. Porgess si to musel řešit, jen se probudil a než zase usnul. A možná i ve spánku. Ve snech. Naštěstí je to neviditelné, i když ne vždycky.

„Ležím tu jako had,“ řekl Porgess.

„Tak svižně?“ zeptal jsem se.

„Otráveně a líně,“ dodal. „Bez nohou. (Neřekl s mrtvými nohama.) A co mi dřív připomínalo hada, je teď houba. Tedy – ne ten klobouk houby.“

Díval se na mě, jako že mě čekal, i když jsem byl ještě daleko, a jako někdo, kdo už ví, jaký je rozdíl mezi prázdným a plným žaludkem, nadějí a rozčarováním nebo jistotou, anebo obráceně. Snad se rovná každá jistota rozčarování. Ledacos, ne-li všechno, je jinak. A ledacos se zvrátí ve svůj opak. Není oč stát.

Náhodou jsem četl v *My přijdem* Adlerův článek o hadech. Venkovan na Borneu šel ráno pro dříví a vyrazil proti němu desetimetrový škrtič, boa. Ukazoval pak doktorovi ránu po hadích zubech, v rozmezí čtyřiceti centimetrů. Jak to přežil? S rukama nad hlavou uřezával větve na košíky. Když ho had kousnul, bezděčně šel rukou s nožem dolů a shodou okolností hadovi uřízl jazyk a kus hlavy. Byla to náhoda, která mu zachránila život. Běžně by se kolem něj had ovinul a udusil ho. Mohl o tom vyprávět, aby to doktor napsal. Tak se to dostalo z Orientu do širého světa.

„Ničeho nelituju,“ řekl Porgess. „Ráno je to lepší. V poledne umdlím, trochu spím a večer zase zvadnu. V noci je to nerozhodně.“

„Záleží na počasí,“ řekl jsem.

„Možná. Co člověk sní. Co mu vrtá v hlavě.“

V duchu se mi vrátila doba objevů, kdy jsme byli každý Kolumbem na svém soukromém moři a vyplouvali z Indie, abychom začali odkrytím Ameriky nový věk, včetně objevu, že se lidi dřív kousali, než líbali anebo že jen tři holky z desíti, ve srovnání s kluky, jsou vysazeny na milostné hry do důsledků, zatímco sedm zbylých to pouze předstírá, a stejně se to nedá dokázat. Byla to stará vesta, že Kolumbové neví, co objeví. A čím byly, jsou a zůstanou ženská tajemství. Pořád se mi to vedle Porgesse vracelo. Nebylo to tak dávno, co nám bylo třináct, čtrnáct, šestnáct. Někteří kluci si tenkrát hleděli starších ženských, které jim objevovaly tajemství a rychlou slast ústního styku. Bylo to příjemné, dokud se od nich nechtělo, aby opláceli stejné stejným. To kluky na dlouho poznamenalo, aby si snad nakonec nemysleli, že kluk a holka si jsou rovni. A holky, co se zaplétaly občas se staršími společníky, jako Leda Freiviligová, řečená Puberta, se naučily, že je-li někomu pětadesát, nemohou s ním zacházet jako s dvacetiletým. Psychologie muže stárne, i když má ještě ucházející tělo, bez ohledu na to, co předstírá podle hesla Kočka do vody by ráda, kdyby mohla. Chce to jedno a rychle. Pokud možno bez řeči a přede hry.

„Co dělají ty další ženský?“

„Co já vím,“ odpověděl jsem.

„Ledička Freiviligová, Puberta, byla charakter.“

„Dlouho se v ní nikdo nevyznal.“

„Víš, kdo se vyznal v ženských?“

„Ještě si pamatuju,“ připustil jsem. (Žena je něco jiného než muž, řekl u pokeru v kavárně Nizza Vili Feld. Chce stejné věci jako muž, ale jinak – i když taky stejně. Většinu si může muž jen domyslet. Ženy se vidí odlišně, než je vidí muž. Vidí i muže jinak,

než se vidí muž. Muž je ztracen, když si chce vysvětlit ženu ze svého hlediska. Nikdy se to nikomu nepodaří. I kdyby byl někdo půl života muž a druhou půlku žena. Takové případy věda zná. Je známo, že si ženy nerozumí, tím, co je v nich nejženštější. Žena, například, věří, že manželství je lepší pro muže než pro ženu. Muž dostane, co chce – jídlo, střechu nad hlavou a společnost v posteli a jak často chce, třeba každý den – a jde si dál po svém; zatímco žena se musí snažit o totéž, oč se snažila před svatbou, a čas pro ni utíká rychleji. Většinou tloustne. Muž si namlouvá, že manželství je lepší pro ženu než pro něj. Zajistí jí to, v čem by na tom mohla být hůř než muž, včetně toho, jak stárne?) Tenkrát se Porgess vytasil v šatně na Hagiboru s otázkou: objevil Ameriku Kolumbus, anebo lodník, co měl službu na stožáru ve strážném koši? To se podobalo Flusserově hádance, jestli je zebra bílá s černými pruhy, nebo černá s bílými. Anebo co bylo dřív, kuře, nebo vejce?

Odhadoval jsem, kolik je v něm energie a čím se napájí.

Trochu jsem se ostýchal mluvit s Porgessem o záhadě holek, včetně charakteru Ledy Freiviligové, Puberty. Snad jen o tom, kolik děvčat se ztratilo a co jich zůstalo na ocet, z čehož měly vždycky strach. Vyhýbat se tomu mi taky připadalo unfér. Co je v holkách nepostižitelné? Jaká energie, kterou vyvolává živočišné dynamo, se skrývá v každém kubickém milimetru ženského těla? To vzrušující; občas studený a současně spalující žár. Jediný pohled očí opojnější než vůně růžového sadu nebo džbánků vína. Touha, ujídající klid a měnící pohodu v neklid. To neurčité, chtěné a dráždivé. Síla ženskosti.

Porgess se proslavil ve čtrnácti zkušenostech, o kterou se na Hagiboru nezištně rozdělil už první sobotu odpoledne. Proč je to příjemnější pro osamělé jezdce ve vlažné vodě s dlaní namydlenou voňavým mýdlem (jako by všichni v Belgické 24 měli koupelnu

s vanou a voňavé mýdlo). Začal o tom sám, snad aby ho nikdo nepředběhl.

„Ženská přichází ze tmy, ještě když jsme ve tmě ztraceni,“ řekl.

„To zní komplikovaně,“ odpověděl jsem.

Připomnělo mi to ozvěnu, která zkresluje. Mohl jsem si domyslet, co to zahrnuje. Silná a pevná stehna, bujná řadra, vystrčená nahoru a dopředu, prostupnou clonu, kterou mu proniknul pohled až na kůži, to vnadné, hřejivé a něžné a vyzývající, co vystavuje a čím se brání žena. Vážil jsem, co se děje v Porgessově paměti. Mluvil o tmě a přenesl jsem si to na jinou neprůsvitnost. Odstíny šera a nejasnosti. Úzkost a bolest. Mohl jsem se zvnějšku dotknout, čeho se Porgess dotýkal zevnitř. Měl jsem pocit, že se dotýkám jeho duše. Všeho, co si v duši nesl. Nějakého středu v něm, kde jsem se jediné mohl ztratit. Nebo – potmě – udělat škodu. Připadal mi jako člověk, kterému vyhřezl žaludek a střeva a zatlačil si je vlastníma rukama a měl štěstí, že mu německý doktor, který byl při tom, zašil rozpárané břicho. Připadal mi jako v obklíčení, z kterého mu už nic nedovolí ven. Pod tlakem, který neuvolní.

Něco mě na Porgessovi lekalo i fascinovalo. Zval mě do svého vnitřního světa jinou zdvořilostí nebo výzvou, než je logika pozvání a přijetí. Přistihl jsem se, že mám taky jinou logiku než na návštěvě. Jedli jsme z jedné mísy? Byli jsme v několika lágrech spolu. Nemuseli jsme o tom mluvit. Bylo to v nás jako bacil kašle, chřipka a lepra. Bolest. Objevovali jsme si společné kódy, které nás zároveň oddělovaly. Kromě toho, že znamenaly totéž, je rozdělila poválečná zkušenost. Předstíral jsem jiný zájem, než který ve mně hlodal a ustupoval, když jsem se ani nehnul. Porgess mi vyšel vstříc.

„Ženský jsou ozdoby na vánočním stromečku,“ řekl a věděl jsem, že mu jde o něco jiného. „Některý tě nadchnou, jiný jsou fajn

a další si ani nevšimneš. Stromeček bereš, jak je. Výlohy, potěšení a komplikace a výhody zahrnutý v ceně.“

„Jo, taky nejsem nikdy dost chytřej,“ odpověděl jsem vyhybavě. „Nepamatuju si pořád ještě ani směrodatný dívčí číslo od bot nebo podprsenky; pas, boky; o plavkách nemluvě. Někdy se mi vytrousí z paměti i jméno.“

Dal jsem do hlasu smířlivost i lhostejnost. Asi jako když Bobeček Máhler líčil ve třídě v Belgické 24 válečné umění starých Číňanů, jak předstírat, že jsem daleko, když jsem blízko, stavět se v nevýhodě, mám-li přednost, pořádek v nepořádku. Stinnou stránku, když jsem zabral slunečný svah kopce. Přítomnost v údolí, jestliže jsem obsadil pozorovatelnu na nejvyšším vrchu.

„Neříkej,“ usmál se zase Porgess.

Měl zásobu nic neříkajících klišé, kódů, jako neříkej, těžko říct, uvidíme a ještě tucet dalších.

„Byls favorit,“ lhal jsem.

„Je to vždycky fuška. Pro změnu patřím mezi zkažených horních deset tisíc,“ dodal Porgess. „V Auschwitz-Birkenau jsem se divil, že mi na ten štráfovaný mundúr neberou míru jako v Praze.“

„Držíš krok,“ potvrdil jsem mu. „Jak říkal Bobeček o Číně: Je pět cest, jak poznáš, kdo vyhraje. Ti, co vědí, kdy do toho jít a kdy ne. Co poznají, kdy nasadit moc nebo málo. A tak dál. Do pěťice, kterou ty nemáš rád.“

„To nemám.“

Čekal jsem, co řekne. Měl jsem ještě v zásobě admirála Nelsona, bývalého piráta, jak jménem Anglie rozstřílel Francouzům jejich válečné lodi tím, že odvážně a drze vjel mezi ně. Porgess dal přednost něžnému pohlaví.

„Někde pokládají tlustší ženský za hezčí. Než se vdají, nechají se vykrmovat. Arabové za pěknou pokládají ženskou se spoustou

podbradků. Při břišním tanci se jí musí natřásat podbřišek, boky i podbradky, o řadrech nemluvě.“ Pak se ušklíbl: „Nemusím nechávat na nikom, co si můžu obstarat sám.“ (Připomenul mi, co říkal na Hagiboru: Je to jednoduché, jako se poškrábat, když tě svědí kůže. Zívát. Stoupnout si pod sprchu a nemydlit si dlaně.) Spolkl jsem slinu. Stejně věcně jsem se snažil.

„Pamatuješ si na Soničku Utitzovou?“

„Ta byla slavná, alespoň na našem písečku.“

„To bych řekl.“

„Byla tichá, ale ne pasivní.“

„Byla to fajn holka.“

„Nedá se zapomenout.“

„Jo,“ ušklíbl se zase Porgess. „Řekla mi, že to lepší, co může holka pro kluka udělat, je poslouchat a pozorovat ho, protože kluci jsou ješitoví a egoisti; ať udělá holka, co chce, nikdo mu nemůže vyhovět, jako si vyhoví sám. To si fakticky myslela a chtěla to vidět na vlastní oči, aby se zlepšila a vyhnula se chybě. Starší páni jí lichotili, jakou má vkusnou a vlídnou šterbinku a prdelku a úžasnou hrud', až se naučila říkat já vím. Musela svou zkušenost o něco opřít. Na to, že jí nebylo ani šestnáct, je to co říct. Zkazila ji dvojčata Helmut a Verner Mesmerovi, co se o ni dělili, než odjeli do Palestiny, nebo o které se dělila Sonička, a pak taky Adler, jestli se pamatuju. O holkách tvrdila, že než se z nich stanou sestřičky, jsou na sebe mrchy. Kdyby nic, závidí si aspoň stehna. Píše se to i v talmudu. Taky řekla, že nic neudělá klukovi větší radost, včetně dělat radost holce, než si ji udělat sobě. Vadilo jí, že se takhle kluci cítí, i když je do ní někdo pryč. A co já, ptala se. Mě taky, ne? Copak tu nejsem? Zdálo se jí nespravedlivé, že kluci se nestydí. Holky se hanbí to přiznat. Přitom je to pro holky snadnější než pro kluky. Na oko hlasitě vzdychnou nebo zasténají. Stačí jim prst,

bříško prstu, dva prsty. Holky se potom necítí dobře; jsou samy. Padá na ně prázdnota. Zklamání. Jsou rozčarované. Víc potom než předtím a přitom. To ji drželo kolem kluků z Belgické 24. Řekla mi, že dlouho nevěděla, že si to holky taky můžou udělat. Připadala si provinilá. Stačilo jí třít se ručníkem mezi nohama. Noha u její židle by taky mohla vyprávět. Stěžovala si, že Narcisek, i vedle ní, radši pozoruje sebe. Vzrušovalo ho jeho tělo. Vydržel se vedle ní na sebe dívat hodinu. Nechápala, nač je tak pyšný. To je toho, nechat si klesnout krev z mozku mezi nohy, zduřet a zvětšit se, mít správný tlak, osmdesát na sto dvacet. To svede v tom věku každý. Litovala Adlera, že je sirotek, než si objevila, že to tak docela není pravda. A pak ho kvůli tomu vyhledávala, když už Mesmerovic kluci odjeli do Palestiny.“

Na co si vzpomínal? Viděl jsem jeho oči, jak v nich přelétl stín. Viděl konec zimy, jak začíná tát a ledová špinavá voda se žene do údolí? A co jazz? Jeho nádherní černoši? Louis Armstrong, Nat Cole nebo Ella Fitzgeraldová a spol.?

Co si představoval, když neměl návštěvu? Jak se vysoko v horách sbíhají stružky a proudy, které bez překážky stékají do nížin a někde, daleko, se spojí s řekou a řeka s mořem? Představoval jsem si Porgessovu nádrž. Vzpomínal si Porgess na holky, s kterými se kdysi zapletl? Na chvíli, kdy se protrhne nádrž a voda se osvobodí? Tančil v duchu na hudbu velkých orchestrů? *Caldonia*, *Sentimentální cesta*, *Mrakodrap*? Zpíval v originále *Oh, Johnny, oh, Johnny, oh?*, nebo *Serenádu východního slunce*?

„Co pořád děláš, fakticky?“ zeptal jsem se co možná nejledaby-leji.

„Zápasím.“

Podíval jsem se na něj.

„S nudou.“

„Jak ti to jde?“

„Trénuju.“

„Dá se to vyhrát?“

„Vleže je to hračka. Nesmíš si stěžovat na tu prokletou míchu.“

Měl v očích výzvu k zápasu, na který byl sám. To nádrž s vodou byla on. Topil se v ní. Chytil se všeho, co by ho udrželo na hladině. Přál jsem si v tu vteřinu proměnit se v záchranný pás. Snažil jsem se necivět mu do očí. Měl v nich myšlenku, jak vypadá nebo proč by se radši neviděl? Ozvěnu čehosi, co překryla válka. Pamatoval si každou hodinu války, co dělal, říkal, myslel si? Kolik lidí potkal? Zkrat k tady a teď?

„Musíš bejt šampion,“ prohodil.

Tomu jsem rozuměl. Rozhlížel jsem se po pokoji.

„Víš, kdo to taky přežil?“ zeptal se Porgess.

„Každej čtvrtěj,“ zazubil jsem se.

Chtěl jsem to dostat jinam. Převážit paměť.

„Čtyřka je pro mě dobrá,“ řekl. „Trojka je lepší. Na trojku mi skoro vždycky všechno vyšlo. Slyšel jsem rabína Cytrona. Eva se přikryla v zahradě Eden čtyřlístkem. Vedle hříchu v sobě objevila stud a pokoru. Svedla to na hada a jablíčko. Tři ze čtyřech si nemají co vyčítat. Jsou na tom líp, nebo hůř?“

„Ty už to nebolí. Je to jen každej čtvrtěj.“

„Asi tehdy rostly větší čtyřlístky. Nebo byli menší lidi,“ doplnil Porgess. „Měli menší koule.“

„Tak si v ráji představoval Bobeček angrešt.“

„Brusinky,“ opravil mě. „Borůvky.“

„Meruňky.“

„Slyšels, kdo z kluků přežil?“

„Oskar-Schizka. Schovali ho v ústavu pro choromyslné. Ještě mu neřekli, že fotr, starej Abraham Rothberg, vyletěl komínem. Čekal,

že se objeví za rohem, u dveří. Zabydlel se v blázinci jako v hotelu. Měl za to, že je to úschovna zavazadel. A mříže tam mají, aby jim vítr neodnesl kufry a měl se čeho držet.“

„Vypadal hodně židovsky,“ řekl jsem. „Musel se vydávat za Francouze, Itala nebo Rumuna.“

„Byl sedmička. To ho zachránilo.“

Sedmička zahrnula pro Porgesse sedmero moří, sedmero větrů a sedm hříchů, o kterých mu vyprávěly katolické kamarádky. (Hlavně proto je vyhledával.) Sedm vrstev věků, když se předpokládá, že se někdo dožije sedmdesátky. Sedm morových ran rabína Arnošta Cytrona z Belgické 24. Z židovské strany byla sedmička dobrá. V příručkách se dočetl, že v Babylonu věřili ve stvoření světa pomocí sedmi větrů, sedmi duchů bouří, sedmi zlých chorob a sedmi vrstev podsvětí, zavřených na sedm dveří, a sedmi vrstev horního světa a nebe. Zatímco šestka byla symbolem rovnováhy, dvakrát tři, a jednoty a představovala panenství, stvoření světa a šesticípou hvězdu, člověka, podle toho stvořeného šestý den, a mužský princip, oheň (zatímco ženu zastupovala voda), obsahovala sedmička důležitá nižší čísla napětí vyšší jednoty, a proto se pokládala za šťastné číslo, nemluvě o zmíněném sedmém nebi a středu, přesahujícím okraje – $3 + 1 + 3 = 7$. Kdyby na to přišlo, mohl udělat Porgess na sedmičku doktorát. Viděl jsem v duchu Oskara-Schizku Rothberga: zatímco tělo se pohupuje, hlava se trhaně rozhlíží doleva, doprava a nahoru, dolů, ruce věčně v kapse. Každý si mohl domyslet, s čím si hrál. A jak se na něj starší Rothberg dívá a neví si rady a jde sepišovat své nestavitelné verše jako poslední, ne moc původní rýmy o Golemově šavli nebo meči. Abraham Rothberg byl charakter. Co mu chybělo na talentu, doháněl horlivostí i nesnášenlivostí a nadutostí pochybných tvůrců. Tvářil se, že rozumí všemu, a nerozuměl ani sobě, ani nám, o synáčkovi nemluvě.

Přinesl jsem Porgessovi dvě karty jako talisman, srdcovou dámu a červeného krále. (Dal jsem je taky Kůstce, Hance Kaudersové, mé ženě, jako svatební dar v zlatém rámečku.)

„Dneska je osmého, to je dobrej den na návštěvy,“ řekl Porgess. „Svět vypadá jinak, když se má člověk na co těšit.“

Mohl jsem si domyslet kolik lidí si našlo a pak pozapomnělo jeho adresu.

Osmička pro Porgesse znamenala dovršení, znovuzrození; obrazec mezi čtvercem – zemí a kružnicí – vodou, nekonečnem a věčností. V křesťanství půdorys křtitelnice. Regeneraci. Bylo to – bůhví proč – moje šťastné číslo.

„Jak to bylo tehdy s těma dvěma psy u zvěrolékaře?“ zeptal jsem se.

„První se ptá, co přivedlo druhého k doktorovi. Kousnul na ulici chlapečka a teď ho vykastrujou. Co toho druhého? Vášen, odpověděl druhý pes. Paní se svlékla a šla do sprchy, a neudržel se. To tě asi taky vykastrujou, řekl první pes. Ne, ostříhají mně drápy.“

Cítil jsem, oč se můžu s Porgessem podělit, aniž bych ubíral z jeho kořisti. Porgess znal pár anekdot, které nám na Hagiboru zvedly mandle.

„Jak často chodíš do kina?“ chtěl vědět.

„Tak dvakrát týdně.“

„To znáš? Dvě kozy měly hlad, ale našly jen krabici s filmem. Tak to sežraly. Ta druhá pak řekla: Stejně byla knížka lepší.“

Porgess už neměl tak andělskou tvářičku, jako když odcházel do transportu. Dělal jsem, co jsem dokázal, abych vypadal klidně. Zeptal se mě, jestli svedu, jako za starých časů s Ervínem Adlerem v Aschermance nebo ve Sklípku, vyhrát padesátku týdně, abych měl na útratu. Dokázal bych teď leda padesátku prohrát, usmál jsem se. Utáhl jsem si nenápadně opasek o díрку. Byl jsem kapku

nervózní. Odhadoval jsem, co je v Porgessovi vítr, oheň, prach z cest.

Co jsou roviny, údolí, kopce, močály. Porgess už věděl, že dělám fotoreportéra v *My přijdem* a co z nás s Adlerem udělalo příznivce velryby, s nadějí na víc rovnosti, demokracie a tolerance a krajíc chleba s máslem a bůhvíco včetně náboženské a rasové snášenlivosti (než to začalo opadat). Velryba na začátku byla na pohled, pro lidi jako my, slibující ženská, kterou si člověk namlouvá, a pak se s ní ožení, aby si objevil, že se proměnila v nevrlou dračici požírající své syny a dcery. Z velryby se vyklubal lidožrout. Porgess věděl, na co jsme se chytili jako rybička na červa. (Barák, kde nebydlí chudí ani bohatí, vykořisťovaní ani vydřiduši; kde jsou doma světlovlasí i černovlasí, modroocí a hnědoocí, rovnonoší i křivonoší; a chlupatí i holí; a hlavně nikoho nestrčí bez viny za drát a potom do pece. Co nebyla plynová komora, se zdálo ucházející.) Šlo to v patách porážky Německa, včetně obdivu osvoboditelů, kteří jen v této zemi nechali sto čtyřicet tisíc padlých, vzedmutá hladina iluzí, na které se mohl – jako na vodě – udržet člověk, i když neuměl moc plavat. Kdo by to nechtěl? Porgess si doplnil moje starší sklony novou ctižádostí. (Jak říká Vili Feld: Dejte hladovému najíst, člověku bez domova střechu nad hlavou a nechtějte od něj než kousek vděčnosti a bude schopen se potrhát, už proto, že vděčnost moc nestojí.) Porgess měl v očích i v hlase ozvěny lágrů, kde jsme byli, pocitů viny, místo koho přežil, a všech episod, o nichž už nemluvil, nakonec bolesti z ponížení, které přestál. Německého vesnického doktora i hauptsturmführera, co stiskl spoušť paraboly ráže devět milimetrů a trefil dvěma kuličkami zezadu neozbrojeného Porgesse do páteře. Bažiny, kopce a lesy, slova. Miliony lidí, kteří neměli jídlo, peníze, co na sebe. Mohl jsem se domyslet, co Porgess nebral. S čím se nesmířil. Byl z něho přísný soudce? Obracel svoje rozsudky i proti sobě?

Prohlížel si karty. „Dáma a král, srdce, to mám rád,“ řekl Porgess.

Měl nad očima tři krátké kolmé vrásky uprostřed čela. Na to, jak byl mladý, byly hluboké. Mluvily o vnitřním napětí? O tom, co ho tlačí? Kromě toho měl svislou srpovitou vrásku nebo dvě na tvářích a prohodil, že se mu neprokrvujou nohy. Co se s tím dá dělat? Porgess byl nejpohlednější kluk, jakého jsem znal. Měl ve tváři cosi ušlechtilého. Pravidelný obličej do protáhlého trojúhelníku, výraznou bradu, jasné oči. Krása, kterou znásobuje bolest. Bledost dospívajících, jejichž hormony nedosahují uplatnění. Mohl jsem si představit, jak by vypadal, kdyby mohl chodit. Eleganci v pohledu, rysech tváře, v hrdle s výrazným ohryzkem, v čele a lících, co odráží vědomí, podvědomí a svědomí. Výčitku, maskovanou úsměvem. Bylo s podivem, že mu v lágru nevyrazili zuby, ačkoli jsme byli bití. Viděl jsem ho, když se dobelhal po ranách býkovcem, z dřevěné kozy. Rána pěstí do tváře s kopancem byly to nejběžnější. Nad tím jsme se nepozastavovali. O Porgessovi bylo známo, že si vytríbil hrací systémy, aby se vyhnul už jako čtrnáctiletý hře, za kterou by ho vynesli za límec i z nejvykříčenějšího lokálu. Seznámil se s číslem pravděpodobnosti, které musí zajímat hazardního hráče. „Kolik si koupíš ponožek, aby ti vyšel alespoň pár jednobarevných?“ Posloužila mu oblíbená trojka. Mohl jsem si pak vyzkoušet, že když si sáhnu do šatníku pro tři, budu mít přinejmenším dvě stejnobarevné. (Pokud si koupím dvě barvy.) Měl svůj osobní systém, i když mu muselo zůstat za nehty něco z toho, co četli a znali ostatní. Vzal si dvacet pětníků a hodil je do vzduchu a spočítal, kolik padlo panen, orlů. Opakoval to několikrát. Nakonec to vyšlo nastejno. V čem vězel trik? Když třeba padlo z dvaceti pětníků devět panen a jedenáct orlů, dalo se předpokládat, že příště to vyjde naopak, z dvaceti pětníků padne devět orlů a jedenáct panen? Proč? Proto.

Porgess měl za to, že hráč si musí vycvičit paměť, aby si pamatoval alespoň tři tisíce minulých výsledků. Prosil jsem ho, aby mi to neukazoval třitisícekrát. Vládlo mezi námi porozumění: karty, holky a kamarádství. Záliba v jazzu. Synkopy. Hromádky gramofonových desek. Nezištnost, s jakou nás zval k nim domů. Jak se uměl dělit.

Napadlo mě, že bych ho mohl pozvat do cirkusu, kdybych věděl, jak ho tam dopravit. (Hned jsem to zavrhl.) Byli jsme včera v cirkuse s Adlerem. (Myslel jsem celou dobu na Tangu, holku z hamburského cirkusu v Terezíně. A pak na Porgesse, na jehož návštěvu jsem si vzal volno. Lámal jsem si hlavu už dopředu. Adler možná taky, i když ne asi celou dobu.) Tři arény. Každá se domáhala pozornosti obecnstva – ekvilibristi, akrobati na obřích kolech a tanečníci z Německé demokratické republiky – dávali najevo tělesnou schopnost, pružnost, dokonalost. (Přínejmenším svalů. Duchapřítomnost. Představoval jsem si, jak vystřelují granát proti americkému B-25. Nebo možná jejich tatínkové, starší bratři. Za to by mě asi nepochválili.) Trojice klaunů si nasazovala dva klobouky, takže třetí vždycky chyběl, a dělali přemety, aby se dostali ke klobouku, a nakonec působili smutně i se smíchem k popukání. Po směšném následuje smutné (a obráceně). Lidi si na místě šašků představí sebe. (A jako s Porgessem, je to i obráceně.) Potom přišla vrcholná podívaná, vzdušní akrobati na létajících hrazdách. Pod kopulí cirkusu, rozhoupávali hrazdu ještě výš, nejvýš a pak hop a skočili, ze své strany, plavně jako létající ryby nebo ptáci, dva artisté najednou, a zachytili se každý hrazdy a při druhém setkání dlaní svého druha, za úžasu hlediště. Co by tomu asi Porgess říkal? Proč jsem v jeho přítomnosti myslel na cirkus?

„Pamatuješ se, jak nás bombardovali?“ zeptal se.

Četl mi myšlenky?

„Jo, díval jsem se, jak na mě shazují bomby. To byla náramná podívaná. Skoro nás nehlídali. Stejně jsme nesměli do krytu. Jen Němci. To byl ohromnej pocit.“

„Tos měl za to, že jsi vyráběl náboje do leteckých kulometů,“ doplnil mě Porgess. „Já jakbysmet.“

„Nejlepší léta mého života.“

„Přesně.“

„Sranda.“

„Vyrobil jsem poslední tři měsíce války spoustu nábojů. Připadal jsem si přitom jako bratrovrah a sebevrah; taková směs.“

„Ty bombardéry vypadaly jak stříbrný mušky. Dlouhá ruka německých protiletadlových děl na ně nedosáhla. S celým svým slavným flakem měli němčouři krátké ručičky. Takže na ně jen prskali oheň a železo. Asi ty piloty a spol. nenapadlo, jakou naději znamenají.“

„Jo, byl to paradox: Čím líp by se trefili, tím dřív by bylo po tobě.“

Vzpomínali jsme na to stejně. V každém tenkrát bylo kus Samsona. Nikdo by se nezlobil, padnout na něj bomba, kdyby spadla zároveň na ně. Freud by z nás měl radost.

„I kdyby nás oddělali všechny, protože nás stejně chtěli oddělat, zašli bychom my i oni. Párkrát jsem čekal a těšil se, až mě to klepne.“

„Jasně,“ řekl Porgess, ale nebyl jsem si jistý, jestli se k tomu nevracel jinak.

V očích měl politování, že se to nestalo. S kartami vypadal jak v osvědčených šatech, v kterých měl štěstí.

„Ve dne to byli Američani, po setmění Angláni.“

„Byli to frajeři.“

„Určitě,“ řekl.

„Doufám, že jednou budeme mít příležitost se s některým z nich setkat,“ řekl jsem.

„Jasně,“ souhlasil zase Porgess.

„Už se těším,“ lhal jsem, třebaže ne úplně.

Byli jsme si za války skoro blíží než teď. Po válce vyrostla mezi Západem a Východem zeď. Obě strany se připravovaly na další válku. Mezi sebou. Rovnal jsem si v prstech karty.

„Hrál bys o páteř? O míchu? O nohy?“

„Musel bych o tom uvažovat.“

„Já si zahrál.“

„Jo.“

Porgessův osobní systém spočívat v teorii vln. Existuje velká vlna, která se skládá z malých vln. Když je člověk na vrcholu velké vlny (štěstí), musí zákonitě dolů (méně štěstí a nakonec smůla). Je-li dole, vynese ho zákon vlny vzhůru. A naopak. Nezvratná logika setrvačnosti. Koloběh. Zákony hazardu. Samozřejmě: důležité je rozlišit mezi velkou a malou vlnou. Mezi pohybem velké vlny a pohyby menších vln. Malá může jít dolů, zatímco velká stoupá. Je to jako potápějící se loďka na rozvodněné řece. Loďka klesá, ale se stoupající hladinou. Člověk musí sledovat na čem je; stav a pohyb vlny, malých a velké. Kdy bude vyhrávat, kdy prohrávat.

Po válce si k tomu připojil teorii o pádu civilizací a impérií, které začínají upadat v okamžiku nejvyššího vzepětí, až na to, že se z toho, na rozdíl od hazardních hráčů, nevyhrabou. Poznávají se v zrcadle dějin, zpupní, arogantní a sebevědomí – a upadající, prakticky bezbranní, právě pro svou zpupnost, sílu a úspěch a aroganci. Pro svůj nezadržitelný úpadek způsobený neustávajícím vzestupem. Konec každé zbohatlé civilizace, jejich jednotlivých odnoží. Platí to tak i pro lidi? Podobnost s hazardními hráči původně zdrženlivých her je jen zdánlivě udivující.

Porgess si taky vymyslel trik na Bobečka Máhlera a Plešouna Leoncavala, když zakázali v Belgické 24 poker, jednadvacet a další

hry o peníze. Napsal na lístečky jména zvířat. Gorila byla koruna, orel devadesát halířů, jestřáb osmdesát, sup sedmdesát. Žirafa obnášela pětikorunu. Zebra deset. Medvěd byl za dvacet. Zapřáhli jsme do svých služeb žraloka, velrybu a delfína. Klokana, geparda a zebra. Hroznýše, zmiji a škrtiče boa. Lidoopy, orangutana a šimpanze vedle gorily. Krokodýla, koalu a pštrosa. Mastodont byl stovka.

Porgess taky zjistil, že žádný hrací systém se nemůže osvědčit, když ho znají všichni. Nakonec i nejlepší systém jednotlivce zničí, protože většina hráčů se pořád nedá obehřávat.

„Prohrát nebo vyhrát je lepší než nehrát.“ (Mysleli jsme si to s Adlerem taky.)

„Co dělá cvičitel Talisman z Makábi?“ zeptal se teď Porgess.

„Vyletěl komínem.“

„Všichni se dali k parašutistům, jak to vypadá.“

„Jo,“ pochopil jsem. „Směřem nahoru.“

„Kde přistávají? V nebi nebo v pekle? Jak skončil Bobeček Lenta Máhler?“

„Počítám, že umučil pár SS a SA, když jim chtěl vysvětlit, že všichni lidi se narodili stejní. Byl dítě francouzské revoluce – volnost, rovnost, bratrství. Vytykal nám, že opouštíme svět morálních jistot jako trosečníci potápějící se škuner. Ještě nevěděl, že situační morálka bude ten poslední záchranný kruh, kterého se bude moci přidržet, aby neutonul a rozpoznal, co je nízko, výš, dobré, pod psa. Díval se na nás jako na starce, které válka zaskočila. Najednou si nevědí rady. Mohl dokázat, že v Egyptě si vymysleli stejné mýty jako v Ohňové zemi nebo pod severním pólem nebo v Řecku, ačkoli se nesetkali; to vypovídá o příbuznosti mozku všech lidí – kdekoli a z kohokoli se narodili, černí, bílí nebo žlutí, oranžoví, olivoví – víc než doktor Alfréd Rosenberg ve svém *Mýtu XX. století*. Křivdí Němcům, jestliže je z toho vyjímá.“

„Neříkej, Rosenberg byl doktor?“

Chodili jsme cvičit k panu Talismanovi do tělocvičny na rhônské kolo, žebřík a pérový můstek nebo na kolovadla. Trápil nás na hrazdě, švédské bedně a ribstolu a koni nebo kladině a stolu. Porgess se mnou soutěžil na kruzích. Byli jsme pyšní na tělo. Něco nám říkalo, co je to základní, bez čeho uhyneme. Tělo a hlava. Potom přišly karty. Porgess se nebránil, aby v místnosti byly při pokeru holky. Nebyl pověřčivý, kromě jeho víry ve význam čísel. Neplival na karty, jen je pofoukal. Ze začátku to neviděla jeho maminka ráda. Hrála s námi. Když jsem je přišel navštívit a otec nebyl doma, párkrát jsem oba poctivě oškubal. Přála Porgessovi, ale nechtěla mě urazit. Byla v ní skromná důstojnost, jaká je v matkách. Smutná odvaha. Odříct se pro syna výhry. Byla velice krásná. Byl na ni pyšný jako ona na něj. Rád jsem se na ni díval, seděl proti ní. Měla kouzlo ženy. Vzbuzovala obdiv, vyvolávala něhu, dělila se o svůj půvab královskou pokorou ženy v domácnosti. Dáma. Vnímal jsem jeho neokázalou pýchu, že má tak hezkou maminku.

To byl Porgess jako malina. Nemyslel na to, jak musí být všechno, čím je odkázán na postel, mamince trapné. Nelámal si hlavu, jaký to má všechno smysl, takhle vegetovat. Jaká překvapení připravuje člověku osud. A bylo mu trapné dívat se otci do očí, asi stejně jako otci jemu. Museli si na sebe zvykat. Dva nejbližší, oba cizinci. Co o sobě nevědí ani ti blízcí, jako by byli nekonečně a nespojitelně vzdálení.

Porgess měl na sobě bílou noční košili, otevřenou až na prsa. Ukazoval nahou hrud', řídce porostlou do tmava, vyhublý na kost. Měl dlouhé vlasy, které mu zjemněly jako starcům. Taký hlasem přeskočil od dítěte k starci. Zhrubnul mu hlas k hladině chrapotu. Kolem krku nosil zlatý řetízek. V duchu jsem šel po cestách těla

níž. Nechtěl jsem si připustit vzdálenost, která nás dělila a mohla vytvořit příkop ještě delší a hlubší.

Myslel na holky? Cítil roztoužení, které vyvolává pohled, představa nebo vzpomínka? Anebo naděje. Slyšel v sobě ozvěny té vzrušující úzkosti, předcházející setkání, anebo myšlenkou na ni? Četl eseje o lásce, jako by to byla duševní nemoc. Směs posedlosti a přechodné duševní choroby, co odděluje člověka od jeho dosavadní společnosti jako trosečníka na ostrově i uprostřed rodiny, lidí, starých známých. Co ho nutí počínat si, jak si nikdy nepočínal. Chovat se nepřiměřeně, křičet, kde by předtím šeptal, anebo naopak. Vnímat svět jako tesknou a radostnou serenádu, kterou slyší jen on.

Najednou jsem se styděl povstat nebo se protáhnout, protože Porgess nemohl.

„Slyšel jsem, že zkoušejí na krysách, jak oživit nervy v páteři,“ řekl jsem.

„Doufám, že pár krys se dočká ještě zaživa výsledků.“

„Chybí jim otec Herberta Weinberga-Vinaře, Narciska.“

„Už je z Narciska krysař? To by znamenalo zárodek dynastie. To se krysám povede.“

To bylo jediné, co jsem od Porgesse slyšel o páteři. Zahlédl jsem v jeho očích vzepětí, než opadlo, smíření, než vyšumělo. Jeho oči mluvily jiným jazykem než jeho ústa. Byl se mnou kamarádský, nenucený a otevřený, ledabylý a duchaplný. Kousavý a zarputilý, ale něco mu chybělo. Byl to vnitřní svět člověka, který už do konce života nedokáže odpustit a stejně mu to nebude nic platné. O Německu si myslel svoje. Po válce už je všechno jinak, ale v hloubi duše neuhnul. Kdyby se ho někdo zeptal, kdo je jeho největší nebezpečí, kromě páteře, myslel by nejspíše na Německo a lidi, co ho obývají. Těžko by tam asi dneska nebo zítra potkal někoho, kdo s tím nějak neměl co dělat. Zahrnul do toho všechny? I ty, co se te-

prve narodí? Sotva. A přece – velryba nakonec začala tvrdit, že to nebyla válka mezi Německem a zbytkem světa, ale mezi Hitlerem, nacisty a spol. se zbytkem světa. Jako by do uniform *Wehrmachtu* a *Waffen SS* a *Luftwaffe* navlékli – až na výjimky – někoho jiného než Němce. A zároveň si Porgess lámal hlavu, jestli se to změní. Přemýšlel o dočasnosti, o pomíjivosti ze svého úhlu. Jeho život, kdysi rušný, byl přešlapováním na místě. Holky, stejně jak ostatní, otázkou vzpomínek. Ozvěny. Píseň, která kdysi zněla. To blízké, co neustále uniká. To pevné, co mizí, jako by to nikdy nebylo.

Přál jsem si překonat vzdálenost nebo příkop anebo přehradu, která se připomínala. Byli jsme na stejné vlně. A zároveň bylo těžké se na to dívat věčně jako doktor, který zná podobné a těžší případy. Přijmout, co je, protože to je a není a nebude to jiné. Snažil jsem se s tím smířit, ačkoli to jinak nešlo, jako s bezhlavou frází, že život jde dál. Přijímal jsem to jako odmítal, jako všechno nespravedlivé. Jako by někdy byl svět spravedlivý ke všem. Nebo každý měl, co si zaslouží. To proklaté a současně přijatelné, protože ulevující klišé. Nevidomost a netečnost. Lhostejnost. Tichý výkřik oběti, na kterou se řítí nehmatatelná skála. Zmrzačení světa zmrzačením jednoho invalidy. V posteli s ním ležela zkomolená, nesplněná naděje, že jednou válka skončí a všichni se rozutečeme, abychom se vrátili tam, kde jsme přestali, do svých měst, bytů a postelí, ke svým stolům a na své židle, na svá hřiště, ke svým blízkým. Svobodu, jak jsme o tom snili s širokými rameny a energií osvobozených vězňů, plni vděčnosti, vzdoru a smíření a možná odpuštění. Ujmout se svých práv, dostupných a rovných pro všechny. Vypadal vždycky jako panenka, i když mu nakřápli v ringu nos, zmoknul nebo ho zacákalo auto. Pouštěl holky ze dveří napřed. Na záchodě spouštěl nepřetržitě vodu, aby zakryl ostatní zvuky. Věděl už ve čtrnácti, že kluk chodí vedle holky blíž k obrubnímu kameni, aby

se nezablátila a nepostržíkalo ji to ze silnice. Do hostince jde první, po schodech za ženou, aby ji – případně – zachytil, kdyby zakopla nebo uklouzla. Nekouká jí pod sukně. Nikdy za sebe nenechal platit. Nevypτάval se na věci, do kterých mu nic nebylo. Měl modré panenky čtrnáctiletého, kterého zvědavost ve vlastních očích neomlouvá. Byl v něm přátelský stud, který vyhrával ve srovnání s nestydatostí Weltfeinda Flussera nebo Narciska anebo Renátky Ochslera-Sáluse, když na to přišlo u karet. Bral jsem si z něj příklad bezděčně, aniž se něčím vnucoval. (Nenechával jsem to jen na svém mentorovi, kterého jsem si dobrovolně zvolil, Viliamu Feldovi.) Rád se dělil. (Včetně neslušných obrázků a fotografií. Když něco řekl, mínil to vážně. Držel slovo. Plnil, co sliboval. Byl spolehlivý, aniž to o sobě říkal.) Vypadal árijsky. Pokud jsme si chtěli vyjít v Praze v roce 1941 nebo 1942 bez hvězdy, brali jsme ho s sebou jako garde, do Orinoka, do kavárny Štěrba, cukrárny Juliš, k Myšákovi a spol. Někdy jsme ho potkali v cukrárně Berger, kam se nebál chodit sólo. (Přišel tam o chvíli před námi, jestliže věděl, kam máme namířeno, aby viděl, jak vstoupíme a rozšíří se nám očička. A samozřejmě se dovtípil, jakou cenu pro nás má coby krytí zad.) Zahrnulo to taky pasáže s hernami a stolním hokejem nebo kopanou a biliárem, kde obsluhovaly pušky a terče sestřičky narozené z jednoho vajíčka z Meteoru VIII, prototypy našich ženských ideálů. Už od třinácti nosil černý nebo hnědý klobouk a byla radost se dívat, jak ho smekal, jako Cyrano z Bergeracu.

Na okamžik jsem pocítil, co je v něm otupělé nebo nevšímavé, povznesené, až kruté. Co se asi stalo s velkorysostí, s kterou za kluky platil. S jemností, díky které se dostal blíž k holkám o polovinu lepším časem než Renátka Ochslera-Sálus a ostatní; jak nás předháněl v dvoření, které nepřipomínalo slona v porcelánu, kromě Lusteru Lieblinga. (Vili Felda pokládal za lva salonů. Tvrdil, že

má pohled jako tygr. Ví, jak na to. Všiml si lesku v jeho očích, když na někoho upře zrak. Jako by si ho přidržel v drápech.) Sám měl na chvíli oči jako dvě stříbrné mince. (Jak se dívají na člověka tygři? A proč si myslel, že to má V. F. u žen tak snadné, aby vyhrál jako Giacomo Casanova v devíti případech z desíti?)

Ležel na snížené posteli na kolečkách, aby si mohl obstarat elektrické zástrčky ke gramofonu, k rádiu a magnetofonu bez cizí pomoci. Ještě neměl v pokoji telefon. Otec nechal instalovat přístroj dole u hlavních dveří. Chtěl mít kontrolu, kdo, koho a kam volá. Odhrnul si polštář. Nebyla to náhoda. Pod polštářem měl schovanou parabolu. Vytáhl z ní nabitý zásobník. Viděl jsem zlaté nábojnice, které musel čistit, stejně jako pistoli.

„Dobrý,“ řekl jsem.

„Lepší, než kopnout do hlavy,“ odpověděl. „Jistota je jistota.“

„Kdo ti ji přenechal?“

„Přenechal zní velkoryse,“ usmál se.

„Komu chybí?“ opravil jsem se.

„Chyběla by leda mně.“

Dostal se k pistoli po převozu do nemocnice, protože tuplák krve, co se mu tlačil na hrudní koš, znervóznil vesnického německého doktora a položil ho na postel vedle těžce raněného hauptsturmführera SS.

Kapitán si vedle Porgesse v německé nemocnici leštil v noci zbraň i koženou brašničku. Nemohl spát bolestmi. Měl za to, že ho nikdo nevidí. Kapitán natáhl bačkory s revolverem v ruce. (Poslední hřebíček do rakve hauptsturmführera byl, co mu příbuzní řekli, že svět na konci války vypadá k nepoznání: v Evropě stojí a leží dvě stě padesát divizí z východu. Dělí se o svět s Američany. Dvě země, s nimiž Německo bojovalo a prohrálo, vyšly z války silnější, než do ní vstupovaly. Vypadá to, že budou mít na dalších

padesát let hlavní slovo. Válka změnila všechno.) Porgess mu v noci, už k ránu, pistoli vyprostil z dlaně, ještě teplou. Připadal si jako vysláblá hyena. Příbuzní ze Saské Kamenice si přišli pro svršky hauptsturmführera až k večeru. Divili se prázdné brašničce z hověziny? Na pistoli bylo vyryto Vaterland. A iniciály F. J. K. Franz Johann Kaiser. Porgess mi to ukázal.

„Ustřelili mu to dole,“ řekl. „Měl díru v břiše. Hned nad tím. Daly se mu do toho bakterie.“

„Dobře mu tak. Měli ho sežrat červi.“

„Vidím, že ho nelituješ.“

„Lítost bych mohl prodávat. Divil by ses.“

„Divil bych se, kdybych se divil. To bys teprve zažil výprodej.“

„Jsi teprve na začátku.“

„Myslíš, že na konci budu lítostivější?“

„Podle toho na čí adresu.“

Vypustil z toho sebe? Mě? Kluky, které hauptsturmführer postřílel? Byl to tentýž, který střílel po něm? Jaký byl rozdíl, po kom střílel? Měl po tom pátrat? Jak? Lítost byla to poslední, co jsem si chtěl připustit. Až na to, co Porgess už věděl, co je silnější než člověk.

„Umřel na tu díru, a protože mu ustřelili i to obojí dole. Připadal si jako mořská houba.“

Snažil jsem se představit si, jak Porgess vleže cvičí střelbu z pistole. Evropa byla v létě 1945 plná starých německých zbraní, nábojů a vojenského materiálu. Adler znal holku, která chodila s klukem, jemuž ruční granát, s nímž si hrál v oranici, již prošla fronta, utrhla ruce v zápěstí. (Tu holku to udělalo krutější než toho kluka. Byla hezká jako obrázek. Vyjela si a ječela na každého, kdo jí složil poklonu. Nosila šaty, pod nimiž se rýsovaly všechny její křivky, ale byla nedůtklivá, jestliže si toho někdo všimnul. Neměl by se celý

svět před jejím miláčkem stydět?) Kdekdo měl vroubek k vyřízení. Zbraň vypadala jako záloha i záruka. Podle Adlera pomohly po válce nalezené nebo ukořistěné anebo koupené zbraně podepřít sebevědomí pár někdejších důstojníků, kteří si za války ani neškrtli.

Po očku jsme na sebe mrkli. Někdy skoro nevěřil, že tu leží se zmrzačenou páteří a jen podle škubnutí ve tváři, když si hledal jinou polohu, jsem vycítil bolest. Té věřil. Bolest nelže. Bolest je to nejpravdivější v životě. Člověk, na rozdíl od ní, ji může obelhat. Zapomenutím. Stejně se mu připomene. Slyšel – kromě praskání v kostech – třesk kulek hauptsturmführera, které tehdy neslyšel. Proměnily mu svět v těsnou klec a v popraviště, z něhož nemohl uprchnout. Narodil se k existenci, ve které proměnili nacističtí Němci miliony lidí na úroveň užitkového zvířete. Kolikrát za den nebo noc si mohl představovat, že vstává, jde na procházku, do ulice, parku nebo na hřiště, na fotbal. Hauptsturmführer ho odřízl ze všeho, co pokládal za střed existence. I blízké bylo daleko a bližší nedosažitelné. Mohl o tom mluvit. Dal přednost tomu, o tom hovořit jen sám se sebou.

Okno zalévalo ostřejší slunce. Musel mít rád světlo.

Dva týdny nato, co doktor uložil Porgesse do nemocnice, nastaly komplikace. Kulky způsobily infekci v hrudi. Němečtí doktoři a ošetřovatelky měli zkušenosti s těžce raněnými. Bylo by lepší odejmout Porgessovi pľlku plic? Čtvrt? Třetinu? Léky mu ničily cévy a žíly. Měl horečky. Za šest neděl to polevilo. Ošetřovatelky ho obracely každé dvě hodiny. Budily ho. Pomáhaly mu s tím, co potřeboval. Mezitím zarůstaly dvě jizvy, ohořelé kroužky kůže na zádech po střelném prachu. Pochroumalo mu to rameno.

Starý německý doktor se nikdy neusmál, ani na své kolegy, ani na Porgesse. Bylo směšné, že první se na něj usmál Porgess. Jednou ráno se na něj starý podíval a vycítil, na co se ho Porgess styděl zeptat,

protože taky neměl nebo se nemohl otázat nikoho. „Budeš žít, chlapečku,“ řekl. „Musíš chtít žít.“ Německy to znělo jinak. To bylo naposled, co vesnického doktora viděl. Asi už doktor žít nechtěl. Říkalo se, že někdo střelil doktora do zad, když odcházel ráno od Porgesse.

Nebo se střelil sám? Ale jak se mohl střelit do zad? Nebo to nebylo do zad? Doktor si píchal posilovací injekce. Vypadal už od začátku jednou nohou v hrobě. Muselo ho všechno žrát dozadu i dopředu. Ulevil si, když se domníval, že ho nikdo neslyší, protože sám už pro věk špatně slyšel: „Není to lehké, narodit se jako člověk.“

„Na nic si lidi nezvyknou tak lehce, jako že pořád někdo ubejvá,“ řekl Porgess.

„Dokud to nejsou sami,“ usmál jsem se.

„Všichni tam jednou musíme.“

„Nespěchej s tím,“ řekl jsem.

„Kdo by spěchal?“

„Fajn.“

„Jako když se střídá počasí,“ řekl Porgess. „Vedle v pokoji, kde nechávali otevřené dveře, ležela Němka, která v noci křičela *K Labi, k Labi!* Chytilo a znásilnilo ji patnáct Rusů, Tádžiků a Ukrajinců, Mongolů a Arměnců nebo Gruzínců. Podávali si ji přes týden jako peška. Porostla boláky i tam. Všichni se od ní zakrváceli. Přimrzla ke kře. Nakonec ji vylovili. Byla zevnitř rozervaná. Viděla ve snu Labe. Vody. Ledy. Už asi nebude mít děti.“

„Válka,“ řekl jsem. „Já ji nezačal. Tys ji taky nezačal.“

„Jo,“ souhlasil Porgess. „My jsme ji nezačali. My jsme s tím neměli co dělat.“

„Jasně.“

„To by bylo ještě moc jednoduchý,“ řekl Porgess.

Pak řekl: „Rád bych věděl, když se něco stane, kdy to doopravdy začalo. Co tomu muselo předcházet. Jak se na tom kdo podílel. Jak

se na tom všichni nějak podíleli, i tím, že se nepodíleli. Víš, co myslím. To neviditelný. Spodní proud. Ta ženská se bála podívat do zrcadla. Sestra ji ráno česala a držela zrcátko před ní a ta ženská mhouřila oči. Vracelo jí otázky, na které nechtěla odpověď. Děsila se pohledu na sebe? Měla zlé modré oči? Nebo myslela na to, jak vypadala předtím. Co kdy a kde chtěla dělat. Chystala se, že bude překladatelkou. Ušlo jí, co způsobila? Kolik Rusů a těch ostatních nakazila? A že je možná dobře, že se toho její rodina nedožila. Asi se jí v noci zdálo o tom, jak chodila do školy a na tancovačky a co už nepřicházelo v úvahu. Vyhýbala se známým a kamarádům. Kdo by ji ještě chtěl? Nedostala jedinou návštěvu. Musela si připadat jako potopená loď. Napadlo mě, jaké asi slyšela v duchu písničky. Co se zpívalo, když byla ještě v pořádku. *Heidi, Operetten und Walzermusik, An der schönen Donau* a tak dále; *Lili Marlen, Schneewalzer* nebo *Der treue Husar*. Němci měli báječnou muziku. *Kaiserwalzer, Der Vogelhandler*. Vyhrávali to v Terezíně v kasinu a v *Kameradschaftsheimu. Frühling in Wien*. Bylo mezi nimi spousta Rakušanů. Horší než Němci, svině.“

Napadlo mě, že srovnávat Němce s Rakušany není lichotivé ani pro jednoho, alespoň v uniformě SS a za války.

Nemusel jsem se domýšlet, s kým se Porgess ztotožňuje možná víc než se mnou nebo s Adlerem. Povedlo se mi chabě se usmát. Napadlo mě, proč to Porgess říkal. Co ho napojilo na neznámou znásilněnou a nakaženou ženskou v Německu. Na vesnického doktora, než ho odbouchli. Co spojuje, i proti naší vůli, všechny lidi jako všeobjímající řetěz, ukovaný z historie, z instinktů, vášní a soucitu, bezděčné solidarity a strachu, že co se stane druhým, se může přihodit a často se stane i nám.

„Tím, jak ta ženská v noci křičela, to do mě přešlo,“ řekl Porgess. „Nejdřív jsem na ni měl vztek, že mě budí a nemůžu usnout. Ve dne

o tom nemukla. V noci to z ní křičelo. Je teď ve mně kus té Němky, jako je asi v té Němce kus ze mě. Ani se neznáme. Připomínala mi Zuzku Blechovou, nejhezčí židovskou holku z Hagiboru. Moje ošetřovatelka se jmenovala Monika Blechová. Žádná přízeň, samozřejmě. Pravděpodobně se neuvidíme.“

„To asi ne,“ řekl jsem zbytečně.

„Tak jsem se prostoupil se zmrzačenou ženskou, která mě nezná. Nakazil ji asi už ten první Rus, co ji znásilnil. Předala to těm dalším. Jsem s ní v posteli, když jdu na záchod, беру si lžici na polívku, všude. Když hrajou v rádiu *Blau blüht der Enzian* nebo zpívá Marlene Dietrichová.“

„Měla zduřený břicho?“

Udělala se mu na čele a u úst vráska nevole.

„Jako klokan v říji. Jako těhotná v devátém měsíci. Lidi jsou záhadný zvířata. To je fakt,“ usoudil Porgess.

„Jak říkali v Auschwitz-Birkenau Poláci: Těžkost ustoupí, když vůle přistoupí.“

„To je podobná konina, jako když Edison tvrdil, že na léčení trampot je práce lepší než whisky.“

Připomnělo mi to naše hazardní táčky, kdy jsme hráli ve sklípku nebo v kavárně Aschermann, Praha – Tel Aviv, o peníze podle zvířat. Maximum do stovky korun. Gepard dosahující rychlosti sto patnáct kilometrů za hodinu (pěťadvacet korun), lev (osm korun). Viděl zebry černobíle, přestože byly zelené se žlutými pruhy. Žralok (dvacet korun) nebyl ryba, protože nemá žábry, spíš vodní zvíře s chrupavkovou kostrou.

„Dábel, jak se říká, je starší bratříček andělů,“ prohodil Porgess. „Je v tobě i ve mně. Lidi to neradi nechávají na sobě. Najdou si, na koho to můžou svést.“

Na to jsem mlčel. Jak na to přišel? Co mu šlo hlavou a proč? Myslel jsem na Tangu. Na Vili Felda. Mluvili jsme o něm minule. Vili Felda uznávali na Hagiboru za přeborníka. Neztratilo se to ani po válce. Snažili jsme se to od něj odkoukat. Na první pohled byl s každou minulou, přítomnou i budoucí ty a ty, elegantní, zdvořilý a přátelský a rozcházel se s nimi v nejlepším rozpoložení. S každou, s kterou se vyspal, uzavřel věčný svazek, a i když to bylo jen jednou. A každou, která ho odmítla, neodvolatelně pohrdal. Očekávalo se, že bude emigrovat, ale málokdy udělal, co se od něj čekalo. Nikdo do něj neviděl.

Přišla řeč na návštěvy. Uvedl, kteří kluci z lágru za ním byli.

Pak řekl: „Někdy uplyne týden a nepřijde ani noha. Už jsem si zvykl. Vlastně mi to tolik nevadí. Jen v noci, když se probudím, vnímám to prázdno. Svět jako tmavý dutý sud beze stěn. Nikde nic, nikdo. Na to se člověk nenarodil. Nevíš, co to je.“

Potom řekl: „A někdy se dveře netrhnou. To není proti tobě. Ty sed'. Jsem rád, že jsi přišel. Vím, že toho máš nad hlavu.“

„Náhodou to vím,“ namítl jsem ještě k tomu, co řekl prve.

Ty první dny, co jsem byl s Kůstkou, Hankou Kaudersovou, a už jsme věděli, že se vezmeme, jsem musel odjíždět za prací i na druhý konec republiky. Najednou jsem vnímal, co to je být sám. Nejdřív na nádraží, pak ve vlaku, na konci cesty. Uvědomil jsem si, že láska není jen dostávat nebo dávat, ale úplnost, nebo prázdno. Stačil mi den, hodina, chvílička, abych shledal, že jsme každý někde jinde, a cítil jsem se jako sirotek, opuštěný, třebaže jsem věděl, že je to jen dočasné. Zamilovat se znamená závislost na milované osobě. Touhu, která povznáší i bolí. Opojení, které raní každá střízlivost, protože vypadá jako smutek a smutek jako rozčarování. I loučení na chvíli zdůrazňuje možnost ztráty. Příliš často jsme se loučili jen dočasně a už se nikdy neviděli. Každý kilometr se mi zdál nepřekonatelnou

vzdáleností. Vteřina zdrojem stesku, který mě užíral jako červ zdravé jablko.

Nehodilo se, abych to uvedl na svou obranu. Místo toho jsem řekl: „Člověk se učí s tím zápasit. Dá se to porazit. Ví, že to nemůže trvat věčně.“

„Ne,“ souhlasil, ale zněla v tom otázka a viděl jsem mu na očích, že ve skutečnosti usoudil opak.

Ještě řekl: „Někdy jsou prázdná rána. Pak dny. Odpoledne. Večery a noci. Prázdnno. Táhne se jako Lovosice. Připadáš si jako poslední člověk na zeměkouli. Zvířátko zahnané v džungli do léčky, soutěsky nebo propasti, na konec všeho, odkud už není kam utéct.“

„Nevypadá to tady jako v džungli nebo v propasti. Máš to tu útulnější, než jsem čekal.“

„Matka má vkus. Chce, abych se cítil jako na zámku.“

„To máš štěstí mít takovou mámu.“

Měl, co chybělo mně. Nezáviděl jsem mu ani jeho mamince. Zároveň jsem mu to nepřál. Nezasloužil si svůj osud. Nedalo se dělat nic jiného než mlčet. Představoval jsem si pocit prázdna, který zmínil. Předsevzal jsem si navštívit ho znovu, co nejdříve, a přimět pár kluků, co přežili, aby sem našli cestu.

„Jsem tu, jak tu jsem. Nikam nejdu. Kdo chce, vždycky mě tu najde.“

„Samo.“

„Včera byla matka s otcem na hřbitově. Dali připsat své mrtvé na staré hroby. Je to normální a skoro výstřední. Jednou připíšou mě.“

„To bude psaní,“ utrousil jsem. Nevěděl jsem, co bych řekl. „Máte písáře zlatým písmem?“

„To ti nepovím. Snad. Ani nevím, jak se to dělá.“

„Mrtvým jen to nejlepší,“ dodal jsem škodolibě.

Tím jsme o tom skončili. Myslel jsem na své mrtvé, které nikdo nikam nepřipíše ani kočičím zlatem. Mě to možná napadne, ale sotva to provedu. Většinou mi v podobných případech stačila myšlenka, úmysl, abych to pokládal za vykonané. Ještě jsem nevěděl, že mě to nikdy nepustí.

„Zuří třetí válka,“ řekl najednou Porgess. „Kdo vyhraje, když už je po válce. Na tom vydělávají hauptsturmführeři, pokud jim neujel tank nohy, nemají vnitřnosti jako mořskou houbu a můžou ještě sloužit nebo si vybírat vojenskou penzi. Dostali čas obou stran, aby se zdekovali. A potom že má každý, co si zaslouží. Ty lepší mozky si můžou dokonce vybrat stranu, které chtějí sloužit. O žoldu a zvláštních odměnách se vždycky domluví. Zbytek si našel cestičky za pecí v Německu nebo v Argentině, Brazílii nebo Paraguayi. Nevynechali Jižní Afriku nebo Austrálii a Sýrii a Severní Ameriku. Nemysli si, že nejsou v Rusku. Sleduju to. Ve francouzských koloniích v Indočíně, dřív Kočínčíně, bojuje pod francouzským praporem dvacet tisíc esesáků. Na východě si přišpendlí na klopou novou pecku, jako že se už převychovali, na západě se dovolávají odpuštění a stejné šance pro všechny, pod rouškou nápravy a že svým způsobem taky trpěli. Rakušani se odvolávají, že je Němci okupovali. Na západě uveřejňují, kterej nacistickéj generál, gestapák nebo vrah se rehabilitoval na východě, a na východě vyčíslují, kolik vynálezců zázračný zbraně, plukovníků *Gestapa* a spol. běhá na volný noze na západ od Labe. Mají na Sibiři vědecký městečka, kde se mluví víc německy než rusky, a v Americe eldorádo v raketovém průmyslu, nejmodernější laboratoře a královský platy. Až se budou lidi procházet po Měsíci jako po Václaváku, budou si němečtí vědci a nacisti dělat vroubky. Takže my dva si už nevyberem.“

„Moc si nevybírám.“

„Taky ti nic nezbyde.“

„Už si nemyslím, že se mnou skončily dějiny,“ řekl jsem.

„Další kolo. Fičí to dál,“ řekl Porgess.

„I s náma.“

„Chceš vědět kam?“

„Jo.“

Věděl jsem, jakou odpověď čekal. Rozuměli jsme si.

„Když posloucháš rádio a čteš noviny, máš chvílky, kdy si fakticky myslíš, že do večera všechno začne znovu.“

„Spíš to pokračuje.“

Případlo mu to příliš pochmurné.

„Zrovna jsem četl, kolikrát za hodinu myslí na sex ženská a kolikrát chlap,“ prohodil Porgess, aby to dostal jinam.

Zahlédl jsem pod jeho postelí bílý nočník, ručník a skleněného bažanta. Napadlo mě, kdo to vynáší. Jak si na to zvykal. Naštěstí to nebylo cítit.

„Chlap v nejlepším věku každých pět minut,“ odpověděl si.

„Jak říká Ervínek Adler: je to nepřekonatelný rozdíl. Ženská, když se to všechno podtrhne a sečte, si ze všeho nejvíc stěžuje.“

„Vzpomínáš si na toho zaostalýho kluka, kterého ve třídě kdekdo třískal?“ zeptal se Porgess. „Pamatuju si, kdy ho zpráskali. Byl pomalej. Zaostalej. Jinej. Odnesl si, že se lišil. Spoustu lidí to dráždí. Mají pěnu u pusy. Dodnes mě to mrzí. Na nikoho jsem v lágru nemyslel. Pořád se mi objevoval před očima. Bambula, co na nic nedokázal odpovědět dost rychle. V hlavě se mu všechno zpomalilo. Tak trochu debil. Ale ne tolik, aby ho dali do pomocný školy. A věděl jsem, že bych to už neudělal, ale že to nikdo ze mě nevymaže, dokud to nevymaže i se mnou. V každém člověku je ďábel. A pak se stydíš. Musíš se hlídat. Nikdy to nepomine.“

A Porgess se usmál, abych se necítil spoluvinen na tom, že kdysi ve třídě ztřískali zaostalého kluka. Proč na to tolik myslel, tenkrát a zase teď? Soudil sám sebe? Proč je odlišnost trestná?

Porgess mi musel uhodnout myšlenku, protože najednou řekl: „Pamatuješ se na tu holku z Hagiboru? Elsa nebo tak. Říkalo se, že měla mongolskou židovskou maminku. Už jsi to zažil, židovku z Mongolska? Vypadala nadržená, ale nikdo s ní nehnul. Řekla, že když ji trápí tělo a užuž skočí s klukem do křoví, zavře oči a dělá, co jí bratr poradil. Od čeho máš fantazii? Představ si všechno, co chceš udělat, jako by se to už stalo. Vykresli si, co nemáš a neděláš, jako bys to měla a dělala, když se ti zachce. Fantazie pro ni byla záchranná síť. Nahradila si kluky představou. Musím mít taky dost fantazie, když chci sám se sebou vyjít. Řekla mi: Kluci nemají strach, že otěhotní; od holky to neodejde zlomek vteřiny; jako stín. Může ztratit panenství jen jednou. Není to jenom, že bych nosila devět měsíců břicho. Je to osmnáct roků odpovědnosti za dítě. Představ si svobodné maminky a každou holku, než s tebou půjde. Přinejmenším jí to proletí hlavou.“

„Elsa? Jak dál?“

„To nevím. Zapřísahala se, že by nikdy na nikoho nic nesvedla. Měla svoje zásady. Vypadala jako kočka. Bráškové jí tvrdili, že má obličej pro kluka, ale matka a starší sestra ji utěšovaly, že dospělá bude hezká. Nemohla se dočkat, až doroste. Byla hezčí, než říkali. S těmi širokými lícními kostmi, jak se na mongolsko-židovskou míšenku sluší.“

Neřekl, že i když letěla komínem, musela být hezká, se svou mongolskou tvář, se širokými lícními kostmi, už bez hladkých černých vlasů, jak jí to máma a starší sestra prorokovaly. Mluvil s ní v Au-Birkenau skrz dráty do ženského lágru. Vzpomínala na Prahu, Vyšehrad, mosty přes Vltavu, jako na nějakém školním

výletě. Sotva se udržela na nohou, hladová, nemytá, sedřená. Vzpomínala na jídlo doma. Říkala, že Němci jsou zabíječi dětí. Ještě neměla vlastní. Vyletěla komínem jako panna, ačkoli by to do ní nikdo nehádal. Zralá, boky a zadek, mateřský úsměv, který mají děvčata a do kterého se vejde svět. Myslela na to, kolik mohla mít jednou dětí? Měla těžká prsa, než se začala podobat vyschlým dýním. Kdoví nač myslela tu chvíli – vždycky to ustrne na otázce, co se dělo ty poslední vteřiny. Byla tu najednou s Porgessem i se mnou, Elsa. Její obraz se rozplýval nad Porgessovou postelí, i s její fantazií.

Porgess se díval na moje polobotky. Měl jsem je vyleštěné. Leskly se, jak se kdysi vyjadřoval Černý Pepe, jak psí kule. Potrpěl jsem si na vypucované střevíce. Po válce, stejně jako před válkou a, pokud to šlo, i za války, než nás deportovali, ještě v Praze.

„To je tedy arzenál,“ vrátil jsem se k pistoli, s kterou si Porgess hrál, otáčel chvílemi hlavní proti sobě, proti mně, ke stropu, do postele. Zkoumal ji jako filatelista vzácnou známku.

„Pro všechny případy,“ řekl Porgess.

Podal mi ji opatrně, pažbou nahoru, za hlaveň proti podlaze.

„Je pěkně těžká. Není nabitá?“

„Co myslíš?“

„Doufám, že není.“

„Neboj se. Náboje mám zvlášť. Vždycky po ruce.“

„Je to perfektní práce. Zabiják. Němce v tom nikdo nepředhóní,“ uznal jsem.

Neřekl jsem, že není o co stát, protože jsem sám se sebou nesouhlasil. (To řekl jednou Porgess na Hagiboru, že jak to vypadá, mám radost jen z věcí, které mohu kritizovat. Trochu naruby převrácený Renátka Ochsler-Sálus.) Jak mám po válce rád doma revolver, bez ohledu na zákony, nařízení a tresty, u Porgesse mě to neplnilo

nadšením. Nejen že mě napadlo, že by mohl sklonit hlavu dolů, aby mi nemířil na křídlo. Propojil jsem si to na starého německého doktora, jemuž asi nakonec Porgess přál normální smrt. Už věděl, že život, jako smrt, jsou dar; jsou to sestry. I s tím mezitím. Od čtrnácti do sedmnácti shromažďoval Porgess zkušenosti, které by někdo sbíral tisíc let. Představil jsem si německého doktora, jak stojí v koutku nemocniční místnosti, s hlavou skloněnou, jako by dospěl teprve v osmdesáti. (Tak jako Porgess s tou ženou z vedlejšího pokoje v německé nemocnici, které nechávaly sestry otevřené dveře do místnosti, kde on ležel, jsem se najednou spojil s německým doktorem, už jednou nohou v hrobě, než ho někdo odkrouhl, protože chtěl zachránit život židovskému klukovi.) Porgess už věděl, proč každá válka připomíná všechny ostatní; jaké příběhy, jací lidé najednou vstoupí do našeho života, už trvale. A proč po téhle válce bude už každý mír těhotný válkou, aniž to příští pokolení budou moct změnit. Kdoví s kým a kdy to vymře. Obtiskla se mi do paměti shrbená postava starého německého doktora, který byl po šesti letech první člověk, který oslovil Porgesse německy a nevyvolávalo to hrůzu. (Za normálních okolností by mu to možná lichotilo, že s ním rozpráví německy.) Přistihl se, poprvé po válce, že někomu, kdo se narodil z německé maminky, přeje to lepší, bez ohledu na to, co bylo. Měl, navzdory všemu, pistoli u sebe pro své nejtajnější bud', anebo? Podle Adlera má mít člověk revolver bud' proto, že z něj hodlá střílet, anebo... Díval jsem se kolem, na obrázky a výzdobu na zdech.

„Je to vyrobené tady?“ zeptal jsem se.

„Nejspíš. Tady taky nelenili vyrábět pro *Wehrmacht* a *SS*, co se dalo. Stíhaček Škoda-Kauba s proudovým motorem se moc neudělalo, zato vyrobili pro Němce dva tisíce čtyři sta jednomotorových letounů Arado, dva tisíce Messerschmittů 109G a dvoumotoro-

vých Siebelů v továrnách Aero a ČKD Praha, celkem přes osm tisíc letadel. To Němcům nevadilo, že pan Kolben byl obřezaný. To nemluvím o podzemní továrně Richard pod vápencovým vrchem Bídnice u Radobýlu kousek od Litoměřic u Terezína. Nebo o výrobních jeskyních v pískovcových skalách v Rabštejnu u České Kamenice. Firma Weser-Flugzeugbau Bremen dělala v Protektorátu vrtulníky a letecké rakety. A díly do raket V-1 a V-2. Udělaly pěknou paseku v Londýně, Paříži nebo v Antverpách. Vystřelovali je proti civilnímu obyvatelstvu. Pak se divili, že jim to spojenci oplatili v Drážďanech, Berlíně a jinde. V Brněnské zbrojovce vyráběli raketomety Föhn. Při obraně mostu u Remagenu jich Němci odpálili patnáct tisíc. Trefilo se jich jen pár, zlomek. Nadělaly spoustu svinstva.“

Porgess se tím ani nezdál zhnusen. Bavily ho záhady ponorkové války. Čím si lámali hlavu britští a američtí dešifrovací odborníci, než objevili německou šifru a seslali ke dnu každou ponorku, kterou Němci poslali do Atlantiku. Z osmi zásobovacích lodí Britové, díky rozluštěné šifře, potopili šest.

Předtím potopili Němci Angličanům a Američanům v roce 1942 čtyřicet osm lodí, pak sedmdesát tři plavidel a od března do května 1943 devadesát pět a sto třicet spojeneckých lodí. To odhalením kódu přestalo. Věděli o každé německé ponorce v Atlantiku. Válka šedých vlků, jak se přezdívalo ponorkám, skončila porážkou Němců. Stačily letouny s radary a lodě s vrhači podmořských pum. Tajemství kódovacího stroje Němců zvaného Enigma, triliony dosud neodhalených kombinací, byly v britských rukou. Konvoje pluly po zbytek války bezpečně z Ameriky do Evropy.

Porgess si vzdychl.

„Hodně lidí nevěří, že Hitler už nežije,“ řekl jsem.

„Myslíš, že žije?“

„Je po něm. Nevěřil jedu. Připojil si to kulkou. Měl strach, aby mu nepodstrčili slabší jed. Měl hrůzu, že ho dostanou do rukou Rusové nebo židi. Na co by se ho asi obřezaní ptali. Viděl v duchu židovské soudce. To by tedy byla psychologická studie, vidět Hitlera, jak stojí za katrem a padají mu kalhoty a odpovídá na otázky týkající se masového vraždění židů.“

„Hitler byl vůl,“ řekl.

Souhlasně jsem pomlčel.

„Jasně,“ zazubil se Porgess. „Vůl a génius. Vzor moderního člověka. Idealista a zvrhlík. Předhodili mu údajně tři herečky, aby si užil, ale dvě se potom odbouchly, protože se válel na koberci a chtěl po nich, aby se rozkročily a vyčuraly se na něj. Brečel, že se nenarodil, aby uspokojil ženskou. Dovedl jen řídit stát.“

„Krásně ho zřídil.“

„Já bych si nestěžoval,“ řekl Porgess. „Němci dostali, o co si loudili. Už tě nikdo nemůže zašlapat do bláta, položit na dřevěnou kozu a dát ti bejkovcem a poslat do sprch a pak z tebe udělat kliš.“

Vlastnil pistoli. Měl najednou v každém modrém očku deset tisíc let a těch pět nebo šest posledních a nakonec jeden den, kdy skončila válka. Tu chvíličku, co potřebuje střela, když opustí hlavěň a zasáhne cíl. (Včera slyšel, když jsme byli s Adlerem v cirkuse, o klukovi, kterého zastřelili ve Slezsku na mostě, posetém mrtvými těly Němců, takže nakonec ležel uprostřed mostu, ani na té nebo oné straně, mezi německými mrtvými.) Porgess se dovedl dívat a poslouchat a na nic nezapomněl. Pro Porgesse válka neskončila. Asi pro hodně lidí neskončí. Je pro ně středem bez okrajů. Až někdo bude chtít vysvětlit, co znamená nekonečnost, ať ji nehledá mezi hvězdami a zeptá se Porgesse.

Překvapil mě otázkou: „Myslíš, že je to porážka, když si to někdo udělá sám?“

„U některých divochů, jak jsem se dočetl, to spáchají, jako když luskněš prsty,“ řekl jsem. „I děti. A nikdo se tomu nediví.“

Vlastně jsem neodpověděl, jak jsem chtěl. Snažil jsem se, abych nechrapěl. Něco se mi stáhlo v krku.

„Vítězství to asi není,“ doplnil jsem ledabyle. „Snad úleva. Jen pro jednoho,“ usmál jsem se, ačkoli mi do smíchu nebylo. „Přece bys nenechal vynášet odpadky po hostině lidí, co ti vystrojili?“

„Ne, radši bych se vypařil.“

„Nápodobně.“

„Co ses ještě dočet?“

„Jak se Eskymáci dělí s návštěvou o ženský. Snad tím vyřešili nedostatek žen jinak než naši praotcové ve stanech na poušti, co si vymysleli, že nepožádáš ženy bližního svého. Obrátili to naruby. Asi se tolik nebojí nemocí jako praotcové.“

„Máš tam, že želvě trvá dvacet až padesát let, než vyroste a rozmnoží se?“

„A jak dlouho je těhotná kočka, než vrhne koťata, ne?“

„Tři neděle.“

„A slon?“

„Dva roky. Chceš mě zkoušet?“

„A ty mě?“

„Jak dlouho je těhotnej kůň?“

„Co myslíš?“

„Náhodou vím,“ vzpomněl jsem si na Tangu. „Jedenáct měsíců a klokan doskočí až do tří metrů. Měli je v cirkuse.“

Porgessovi se svezla deka. Už se neobtěžoval vyslovit, co všechno mu může revolver vynahradit.

„Dneska připomněli vyhlazení Lidic. Hitler zuřil. Odkrouhli mu Heydricha, nástupce, miláčka, nejinteligentnějšího hrdlořeza. Vytýkal mu lehkomyšlnost. Pohrdal Čechy. Měl je za hordu odro-

dilých, zbabělých německých kmenů. Jezdil ze zámku v Panenských Břežanech do úřadovny na Pražském hradě v otevřeném mercedesu. Hitler chtěl nechat zastřelit deset tisíc Čechů. Frank mu to rozmluvil. Ochromilo by to výrobu zbraní a munice. Odnesly to Lidice. Zastřelili 173 mužů, ženy odtrhli od dětí a poslali do koncentráku v Sachsenhausenu. S nikým se nepárali. Z dětí vybrali modrooké a plavovlasé k převýchově do německých rodin, zbytek zaplynovali v dušegubkách, nákladácích, ve kterých šel plyn z výfuku dovnitř.“

„Jo, na auta byli Němci machři. Dovedli si vyhrát, prasata.“

„Dneska diskutují, jestli v Auschwitz-Birkenau zabíjeli jen lidi. Kolik viny nese cyklon B. Brzy budou obviňovat pece. V lágrech bylo málo místa. Nedostatek postelí.“

Usmál jsem se: „Židovskej herec mi nedávno vyprávěl o své cestě do Mnichova. Potkal v krámě s gramofony holku. Do večera ji měl v posteli. Herta Uta. Ráno mu bylo trapně. Jak se jmenuje celým jménem? Himmlerová. Proboha, zvedl obočí. Nebyl to otec, strýček. Její otec byl taky u SS, padl, nevěděla kde. Po válce na její maminku sousedi plivali, ačkoli s politikou nic neměla. Vzpomínala, jak viděla prvního ruského vojáka. Byl první žid, kterého potkala. Měla by s ním i dítě, kdyby chtěl. Šla mu z toho hlava kolem.“

„Mně taky.“

Pak řekl: „Mám tu album amerických filmových herců. Mae Westová měla říct: Když jsem dobrá, jsem dobrá, ale když jsem špatná, jsem lepší. O Marlene Dietrichové Ernest Hemingway řekl, že i kdyby neměla nic než svoje nohy, měla by víc než spousta ostatních ženských dohromady. Její dcera tvrdí, že nenáviděla sex. A producenti šíří, že byla krásná, ale pitomá.“

Nakonec: „Nejdřív zabíjeli lidi, teď se snaží zabít pravdu. Chudinky. Tolik trpěli.“

„Nemůžou zabít historii,“ řekl jsem.

„Na to nevsázej,“ řekl Porgess.

Upravoval si pokrývku. Viděl jsem jeho nohy jako hůlky, bez svalů. Měl sílu v rukou. A v bublinkách za čelem.

„Slyšel jsem, že už sis to rozhodnul.“

„Jo,“ potvrdil jsem mu.

Byli jsme na jedné vlně, zároveň na deseti jiných. Porgess měl znavená očička.

„Všecko drastický už bylo,“ řekl jsem. „Možná že zase bude. Zatím – naštěstí – není.“

„Jasně, Terezín, Auschwitz-Birkenau, Buchenwald, nejlepší doby našeho života.“

Přeskočilo to mezi námi.

„Je to běhna,“ řekl Porgess k pistoli. „Smí se mnou spát. Rozumíme si. Hlaveň je pro mě jen hlaveň. Můžu se jí škrábat na zádech. Říká, že nemá duši.“

„Udělal dobře, žes mu ji sebral,“ lhal jsem.

Když mu bylo patnáct, bral Porgess dekadenci s lhostejnou tvářičkou. Měl vášeň pro všechno, co přicházelo ze země jazzu a swingu, i když si pletl prostopášnost a pokušení s odvahou. Vrátilo se mu to?

Díval jsem se z okna, na barvy stromů, keřů, kytěk a trávy. Maminka nebo otec zasadili u plotu rajská jablíčka.

„I vleže můžeš předhonit kdekoho.“

„Jasně. Kromě sebe.“

„Nemusíš bejt atlet, abys doběhnul do cíle.“

„Napadl tě rozdíl mezi šnekem a umíráním?“ zasmál se Porgess, s pistolí v ruce. Viděl úlek v mých očích.

Svěřoval se mi? Neměl jsem rád jinotaje. Zpověď to nebyla.

Vzpomínal na strážného ze sboru židovské policie v Terezíně, *Ghetto-Wache*, vysloužilého židovského kapitána německé ponorky v první válce. Nemohl ze sebe setřást úctu před praněmeckými pilíři říše. (Poslali ho na východ, protože v pevnosti zorganizoval přehlídku *Ghetto-Wache*. Pochodovali jako vojenské jednotky. Toho se na komandatuře lekli. Zakázali jim spát v jedné místnosti víc než dvěma společně. Žádný vojenský výcvik se netrpěl.)

V německé nemocnici hauptsturmführerova teta řekla, nač si teď Porgess vzpomněl: Lidi jednou pochopí, že Fritz nebyl zlý člověk. (Hitler se ve všem všudy také jen nepletl. Dřímala v něm velikost.) K sekretářkám byl pozorný, k návštěvám vlídný, měl rád děti a svého vlčáka.

„Jeden vůl – na posteli z druhé strany – mi říkal, co není, jak se jeví, když je Německo na kolenou. Komory byly pokusem využít techniku. Cyklon B vynalezl židovský chemik. Pomlčel, že to mělo být na hmyz. Tank mu při couvání přejel nohy. Psal dopis do Vatikánu, papeži. Vrah, ale věřící.“

Matka hauptsturmführera ovdověla. Během synova pobytu v nemocnici se znovu provdala. Vzala si esesáka. Nedoslýchal. Válčili, aby nevypadali jako zbabělci. Chtěli prohrát se ctí. Norimberské zákony už neplatí. Škoda.

Vdova na něj dělala oči. Byli právě oddáni. Ani jí se nelíbil starý německý doktor. Musela zvýšit hlas, aby slyšel. Přitakal jí. Byl by schopen to udělat vlastnímu otci. Jako dovolil Hitler příbuzným atentátníků přihlížet, jak je věšeli.

„Hitler o všem nevěděl. Nic, co by se mu dalo dokázat, nepodepsal. O zvěrstvech neměl potuchy. Když ho zarolovali před bunkrem v Berlíně do tepichu a zapálili, aby z něj zůstaly jen zuby, zajistili mu nesmrtelnost. Chtěla by vidět – osopila se na ošetřovatelku – vedoucího, který postavil marku na pevné nohy jako on a dal každému

německému dělníkovi, sedlákovi a vojákovi nebo úředníkovi zaměstnání, každé německé nevěstě ženicha. Vadilo, že byl původním povoláním lakýrník a v armádě feldvél? Přála by Němcům, co se teprve narodí, aby měli vůli jak on. Jeho charisma. Měla portmonku z krokodýlí kůže. Dostala ji vojenskou poštou z Paříže od hauptsturmführera, když se vrátil z generálního gouvernementu a přeložili ho do Francie. Portmonka po smradlavé židovce. Jeho vůle byla žula. Neměl strach. Nikdy se neohlížel. Ničeho nelitoval.

Příbuzní, co navštěvovali v nemocnici hauptsturmführera, se dívali na německého doktora skrz prsty. Esesák, kterého si vzala jeho matka, si odplivl. „Prase.“ Rozmázla plivanec podrážkou.

Neomlouvát se – nikomu. Nedívat se zpátky. Nelitovat ničeho. Pak řekl: *Damals in Krakau...* Mají to v krvi,“ dodal Porgess. „Francouzi z nich v Indočíně sestavili divize, Američani naverbovali přes dvacet pět tisíc hrdlořezů na válku proti Rusku. Po válce se přetahovali o raketové vědce a doktory, co dělali pokusy na lidech. Nic se na světě neztratí.“

A potom: „Když tomu esesákovi, co si vzala jeho matka, řekli, že ležím na posteli a jde to se mnou z kopce, vyklouzlo z něj: Málo jsme jich tehdy... *Damals in Krakau...* Sloužil v *Kraftfahrschule*, u nákladáků. Zaboha by neřekl Auschwitz-Birkenau. Nebo Gleiwitz, Belzec a Majdanek u Lublina, Bergen-Belsen. To bylo *Damals in Krakau*. Myslel, že spím a neslyším. Nebo mu to bylo fuk.“

A nakonec: „Prohráli válku, ale věřil, že první rasa jsou oni, on. Sepp. Ta stará, znovu provdaná vdova. Hauptsturmführer říkal, že to byla *Alles vernichtender Krieg*, všeničící válka.“

„Ještě pořád se mi protácejí panenky, když na to myslím,“ řekl jsem.

„Hauptsturmführer blábolil ze sna, že je zase ve škole a učitel jim dává příklad: na opuštěném moři je sto lidí na lodi. Kdyby

obětovali jednoho, zachrání se zbylých devadesát devět. Co udělá? Bez diskuze. Chce řešení, ano – ne. Nepochybuje o tom, co a kdo má přednost. S někým se v halucinacích hádal. Zlomím tě, ty par-tyzánská kurvo. Křičel o morálce Třetí říše. O mateřství, ženách, co měly dvanáct dětí pro vůdce a armádu, takový kýče. Rozkaz za něj vyřešil všecko, jenom mu nevrátil ujetý nohy. Zdálo se mu, že dělá z teček trojúhelník. Z kruhu čtverec nebo obráceně.“

Porgess se nadechl. Tlačilo ho na prsou.

„Myslel, že spím, a mluvil o rase. Dojížděli už mrtví, ještě než je vyvagonovali, říkal. *Damals in Krakau*. Ti, kteří žili, se ve vagoně ještě pářili. Svědkové jim nevadili. Snad se množili ještě v plynové komoře. Nakonec jsem otevřel oči, aby viděl, že nespím.“

Zaujalo mě, co říkal hauptsturmführer, že to lidi ve vagonech po tří- nebo pětidenní cestě do Au-Birkenau ještě dělali. Jistě? Jako by nikomu nevadil cyklon B. Někteří umírali a přitom se objímali. Snad věděli, kam jedou, anebo právě že to tušili. Prý se v křeči nebo hysterii a v předsmrtné hrůze milovali i ve tmě dole v podzemní svlékárně, nebo dokonce uvnitř. A co? Mohla to být pravda, a taky pomluva, kdoví? Nejsou na to svědci. A kdo už si občas nelibuje v nechutnostech.

V Buchenwaldu, kde jsme oba taky měli tu čest pobývat, spolu s Adlerem, si po válce vyřídili účty s přibližně třinácti tisíci ex-nazi. Buchenwald je posazený na kopci. Z jedné strany měli *Waffen SS* pohodlí a z druhé strany živořili vězni.

„Co přijde teď, až na kopci v Buchenwaldu budou prodávat chleba s pečeným vepřovým?“

„Najde se pár masových hrobů,“ řekl jsem.

„Ze všech budou archeologové,“ usmál se Porgess.

V místnosti bylo plno světla, a já cítil tmu, která vycházela z Porgesse. Zařadil pistoli do kategorie lacinějších děvek. Propojovala ho

na hauptsturmführera z německé nemocnice, jeho tetu, matku-vdovu a kapitánova nového nevlastního otce; ozvěna, která nemohla utichnout.

„Tady mám výstřižek. Někdejší koncentrák Sachsenhausen u Berlína přešel po válce do rukou ruské tajné služby NKVD. Jen odešli, objevili tam padesát čerstvých masových hrobů. Sedm metrů na délku, tři a půl do hloubky. Podle braniborských úřadů dvanáct a půl tisíce lidí, mezi nimi děti a starci.“

Byla tu s námi prolitá krev, ať už patřila komukoli. Poslední den války.

Byla v něm díra, kterou nic nemohlo vyplnit.

„Připadám si jako hodiny na starý židovský radnici v Maislově ulici,“ řekl. „Jdou obráceně.“

Nahoře normální číselník a pod ním jiný, s hebrejskými písmeny. S ručičkami, které šly pozadu, zprava doleva. Všechno šlo dopředu a současně se vracelo.

„Než praskne péro,“ zašklebil se Porgess.

Porgess zastrčil revolver pod polštář. Polštář si upravil pod záda. Kde byly Porgessovy zlaté lokny, s nimiž vypadal jako holčička? Pamatoval jsem si, jak se oblékal jako ze škatulky. Vypadal nejlíp ze všech kluků, i kdyby si na sebe vzal pytel. Na vteřinu mnou projela představa, jak Porgess umírá, tiše, jako když se vyleje voda.

„Ta znásilněná a zkurvená ženská v nemocnici mi připomínala – bůhvíproč – ženské doktorky z Ravensbrücku, které dělaly pokusy na dětech. Nakazily je snětí, kterou na bojišti působí plyn, a pak jim roubovaly kosti a čekaly, co to udělá. Stačí mi podívat se na silnici, les nebo tovární komín, injekční stříkačku a už není zapotřebí se tázat, co mi to připomíná. Někdy se dívám tímhle.“

Vytáhl zpod postele tyč, na které měl dole i nahoře šňůrky a pohyblivá zrcátka jako periskop. Nastavil obě. Viděl jsem, co mohl Porgess pozorovat.

„Čistím zrcadýlka, abych to neviděl zkreslený,“ řekl Porgess.

„Jasně,“ přisvědčil jsem.

Měl čisté nehty, voněl tatínkovou kolínskou po holení a vypadal vymydlený. Co mu pomohlo, že nevyrůstal v nouzi jako kluci v Belgické 24? Dobře se choval. Nezkazil žádnou legraci. Ukazoval mi obrázky, z kterých se mi točila hlava. Řídil se logikou čísel a nebeských těles. Tatínek mu kladl na srdce, že mít všeho dost neznamená mít ve všem pravdu. Zákon se rovná mravnost a mravnost zákon, pak už to tak nebylo. Zákon člověka. Psaný i nepsaný. Otec chtěl, aby o tom přemýšlel, jako ho maminka jako dítě nabádala, když šel do školy, aby vykročil pravou nohou. Porgess věděl, jak byl tatínek se svými mírami zákona vedle. Všude ho rádi viděli a zvali, aby zas přišel. (To mu záviděl Narcisek.) Jednou se ho ptali, proč má tak rád tatínka. Protože. I když je v místnosti hodně lidí, otec vždycky ví o všem nejvíc. (Až na to, co věděl tatínek špatně.)

U postele ležely Porgessovy karetní soupravy, výstřižky z německých novin a protektorátní *Protižidovská čítanka*, Rosenbergův *Mýtus XX. století* a pod postelí tři tlusté svazky *Matky* od Roberta Briffaulta, co už člověk vypátral o původu žen. Byla kdysi obě polhavi jediný živočich? Napadlo mě, co chce Porgess, aby mu vyšlo v kartách, když má sice postel, ale jen ruce. Hrál sám se sebou? Proti sobě? K čemu vzhlížel, když mu vyšly karty a čísla? Měl tu staré noviny, v knihách ohnuté oslí uši, pasáže, k nimž se chtěl vrátit.

Myslel jsem na strach, který má Porgess z minulosti. Jakou slyší ozvěnu. Uvažoval jsem o pravidlech, o kterých nikdo neví. Zákon člověka? Co všechno zahrnuje. Co Porgesse omezilo až k neviditelné křeči. O souhrnu triků, které na něm život už uplatnil,

o kleci nebo pasti, v kterou mu osud proměnil zbytek jeho života. O příbězích, z nichž zůstala jen myšlenka.

„Mým nejšťastnějším číslem je osmička, ale nevím proč,“ řekl jsem.

„Je to nekonečné číslo nebo číslo nekonečnosti. Taky číslo spravedlnosti. Pro někoho číslo smíření. Odpuštění a konflikt. Cokoli, co doplníš osmičkou nebo v čem ti, i kombinací, vyjde, je dobré nebo nemusí být špatné. Když osmičku rozkrojíš po délce, vyjdou ti dvě trojky obrácené proti sobě. To znáš, jak se sejdou dvě nuly a třetí osmička a nula povídá druhé: Podívej se na tu křivku, jak se zúžila v pase.“

„Vidím, že tě to nepřešlo,“ lhal jsem dál.

Bylo v něm všechno, co se stalo, a pod tím, jako v ponorné řece, co se nemuselo stát nebo co se přihodit mohlo. Stačilo málo, aby se všechno sběhlo jinak. Co se stalo s jeho tělem, rukama a nohama čilýma jako veverka. S jeho trvalým úsměvem na rtech, s radostně vyceněnými zuby. S jeho lehkomyšlností, odvahou a hravostí. Zbyla mu fantazie a bezmocná páteř. Místo zdraví nevyplněná mezera, v které viděl osud. Místo schopnosti pohybu mu zůstala možnost řeči.

Porgessova postel mi připomínala konstrukcí i pohodlím železné košíky, u kterých se v zimě ohřívají dělníci na stavbě silnic. Odhadoval jsem Porgesse v rozpětí řehole a náruživosti, co zmeškal od chvíle, kdy mu bylo patnáct, a od čeho se bude jen vzdalovat. Měl na to dvacet čtyři hodin denně. O čem se mu zdálo? Jak hraje fotbal, tenis a odbíjenou, běhá a cvičí protná, skáče o tyči a je zase první? Nebo boxuje a dostává soupeře do provazů, stínovými zásahy, než mu soudce zdvihne ruku? Jaký gong slyší? Měl proti sobě zákeřnost, proti které může bojovat jen sám.

Porgess se přede mnou nořil a zase vynořoval ze tmy. Rozpouštěl se ve vodách, které se slévaly ze všech ročních období a míst, a vytvářely z jeho těla a mysli a místnosti nádrž, která praskala ve švech. Jen ležel. Cítil jsem magnetické pole, kde se přelévaly vlny energie a zakládaly bouři. Mohl jsem se vcítit do jeho kůže. Bylo to neštěstí.

Zvenku sem vnikalo slunce. Křik ptáků. Pochopil jsem, že Porgessovi selhaly zásady, ačkoli sám neselhal. I jalové myšlenky trvají jen zlomek vteřiny. Věděli jsme, že existuje dvojitý čas, do něhož se vejde všechno a probíhá vedle sebe, voda i oheň, mlčení i křik. Kdo potřebuje dvojitý hodiny? Zásady počtu pravděpodobnosti byly krátké proti dvěma výstřelům do Porgessovy páteře. Komandant musel vědět v poslední den války, že za Porgesse už nedostane rytířský kříž s dubovou ratolestí a meči a diamanty: za hodinu dvě bude Německo na desetiletí a staletí jiné, rozdělí je na kusy a budou je hlídat, dokud paměť bude sloužit generacím, které se teprve narodí. A bude jiné, i když se zase spojí, protože existuje evropská paměť nebo paměť planety. Co mu nařídilo, že nesmí nechat utéct na poslední chvíli jediného z dvanácti milionů vězňů?

Koukali jsme s Porgessem na sebe. Věděli jsme, co dokáže fanatismus. Viděl jsem se v duchu, jak tu ležím místo Porgesse s jeho prostřílenou páteří v jeho snížené postýlce. Mrknul jsem na karty. Celou dobu šlo tichounce rádio. Poslouchal na krátkých vlnách vyprávění o přílivu a odlivu moře v Austrálii, o podmořských zemětřeseních někde, kde ležela Atlantida; o pohybech ledových hor u Falklandských ostrovů a o stavu vody na českých tocích. Schovával si noviny, kde psali o výsadku českých parašutistů a o zabítí generála policie Heydricha. Měl to ve dvou štočcích: v jednom, kde to schvalovali, a v druhém odsuzovali. Porgess z toho vycítil prastarý spor člověka bránit se nebo nebránit. *Silver A. Silver B.*

Už byli mrtví; nemohli se účastnit. Budou jitřit lidi příštích deset tisíc let. Stejně dlouho, jako bude trvat vina Německa. Měl tu brožuru o harémech v Turecku a eunuších v Číně. Zůstává v nich touha? Pak jim padají vlasy, přeskakuje hlas a tloustnou. Slábne jim paměť, špatně spí a jsou krátkozrací. Mají v lásce peníze, aby si dopřáli cukroví, voňavky a sladké pečivo. Mají rádi hudbu a tanec. A prahnou – tajně – po pomstě. Můžou se ženit. A někdy jim to naroste znovu. (Opravdu?) Na jedné haldičce knih měl Porgess Lermontova, Puškina a Dostojevského a vedle na hřbetech knih jména Čechov, Andrejev a Whitman, Hermann Hesse.

„Musíš bejt sečtělej,“ řekl jsem.

„Myslíš, že jsem takovej vůl a čtu o šlechtě?“ odpověděl Porgess. „Zkoumám jejich hrací systémy. Jsou tři: francouzskej, anglickej a ruskej. Francouzi zapřáhnou rozum a vášeň. Angličani logiku a chladnokrevnost. U Rusů hrajou karty víc s nima než oni s karta-ma. Študuju ruskou ruletu, kde se to vzalo. V carský armádě tomu holdovali víc než štábním cvičením. Patřilo to k bontonu. Museli bejt pěkně znuděný a nafoukaný. Taky musejí mít v povaze, jak malou cenu má lidský život. Je to pro mě hádanka. Ale nemohl bych říct, že to sami vynalezli.“

„Adler zbavil ruskou ruletu kouzla,“ řekl jsem. „Početně je pravděpodobnost, že někdo dostane kulí do spánku, jedna k tisíci. Klíč je ve váze koule. Předpokládá se bubínkovéj revolver. Zasuneš náboj, zatočíš třikrát válečkem, někdo až devětkrát, aby si nemohl zapamatovat, kde náboj vězí, v jaké poloze, i kdyby měl tu nejlepší paměť. Podle teorie, kterou Adler vykotal, váha patrony, když je jen jedna, sveze váleček dolů. A tak je náboj většinou dole, a ne nahoře, na úrovni hlavně. Je na tom něco pravdy. K jistotě to má daleko. Vyhledal si statistiky. Dospěl nakonec k náhledu, že to třeba není jedna k tisíci, ale jedna k šesti.“

„Cení si spíš matičky Rusi než jednotlivýho života.“

„Podle Freuda si v sobě už od narození neseme nutkání existovat a popud se zničit. Dráždění hormonu v dřeni nadledvinky.“

Nebyl jsem v medicíně tak zběhlý.

„Mají ještě jiný hry,“ řekl Porgess. „Vezmou bednu s dvanácti lahvemi šampaňského, odzátkujou je a do jedné nasypou cyankáli a zazátkujou. Zavolají sluhu, aby rozdal lahve, a každý vypije tu svou, na ex. Nebo se jeden z nich odebere do temné místnosti s pistolí v ruce a zavázanýma očima. Druhý mu dělá společnost, s nezavázanýma očima. Pak se rozsvítí a ten s pistolkou ho musí trefit – na tři rány. Pokud ho nezasáhne, vymění si úlohy. Smí se lézt po čtyřech, vkleče, jak chtějí. Na každou ránu je minuta.“

„Tím si můžou dokázat, že sluch je důležitější než zrak,“ podotkl jsem.

„V Americe mají univerzitní studenti hru *Princ z Walesu*. Nejde o život, leda o otravu alkoholem. V určenej den se sejdou v domě jednoho ze ženatých studentů nebo profesora. Po úvodním rituálu, kam – až na výjimky – studentky nepřipouštějí, začnou kolem druhé odpoledne a do pozdního večera vyhlásí vítěze. Sesednou se do kroužku kolem stolu. Jeden z nich vyvolá číslo. Druhý ho musí opakovat a přidat svoje a třetí opakuje obě předchozí a přidá další a tak to jde dokola. Kdo se splete nebo zapomene připočítat číslo, musí vypít skleničku nebo korbel piva. Hra pokračuje s novými čísly, která jeden člověk zapisuje, aby nedošlo ke sporům. Většina hráčů jsou pijáci. Mají paměť na čísla. Listina má až dvacet nebo víc čísel, než někdo pochybí. Jak hra postupuje, je víc opilých, pletou se ve výpočtech a jsou hřmotnější, neurvalejší a sprostší. Je dovoleno zůstat ve hře, dokud nepadnou jak špalek. Zvracet je dovoleno, i když ne v místnosti. Pak se mohou vrátit ke stolu a pokračovat. Hostům je povoleno, aby přihlíželi. Zůstává pár

vytrvalců; zbytek se válí po podlaze, po kanapích. Pro hosty je šampaňské a chlebičky, šunka a sýry. A hosti tančí a baví se po svém. Vyhýbají se padlým na podlaze. Výjimečně se účastní ženské: ale jen když se proslavily pitím. Jednou to vyhrála studentka. Sheila. Její jméno šlo od pobřeží k pobřeží. Upila ty druhé div ne k smrti. Byla tlustá a ošklivá, ale vymohla si respekt, dostala muže na podlahu. Účastní se nejlepší a nejchytřejší studenti, aby si dokázali, jak pitomě můžou vypadat. Dokazují si mužnost.“

Odkáslal jsem si. Proti gustu žádný dišputát. Proč zajímalo Porgesse, jak si lidi loudí o zkázu, když jim nic nehrozí?

„Čím je na světě víc lidí, má život menší cenu,“ řekl Porgess. „Jako mravenci, mouchy, kobylky. Neptej se, jak to bylo, když jich bylo málo. Proč by rabíni říkali, jděte a množte se. Teď by jim už neradili. Podívej se, kolik je Číňanů. Bojí se zachránit někomu život. Mají pověru, že každý, koho zachrání, svého zachránce okrade, zraní nebo odkrouhne. Četl jsi, jak se dneska říká Japoncům? Ekonomická zvířata. Nemusí budovat armádu.“

„To jsou velký blbosti,“ řekl jsem opatrně.

„Dočetl jsem se, že Herzl, v Polsku prohlášený za židovského krále, tvrdil, že antisemiti mají pravdu. Vymyslel sionismus. Musíme mít vlastní zem. Přejmenovat a předělat děti. Lhát, krást a kurvit se jako ostatní. Židi a Němci jsou si vzájemně fakticky nebezpečný. Chtějí předělat svět. Bohužel nejsou sami. To by se museli rodit všichni stejní. To se neděje. Jeden je hezkej, druhý ohavnej, první chytřej, další pitomej. Někdo je favorizovanej, jinej má handicap. V Německu věří, že v lágrech bys musel hledat vojáky *Wehrmachtu* lupou. Kdekdo už v Německu očišťuje zasviněný štíty. Jestliže se *Wehrmacht* v Polsku nebo v Rusku namočil, svedli nebo znásilnili ho *Waffen SS*. Nebylo to krásný, jak si Molotov a Riebertrop po podpisu podali ruce? Podle Molotova je nacionální

socialismus taky socialismus. Měl za ženu židovku. Zavřeli ji do ruského koncentráku. Nemrknul na schůzi politbyra okem. Ještě před plánem Barbarossa se domluvilo *Oberkommando der Wehrmacht*, generál Wagner s Heydrichem a pak vzorně spolupracovali, *Wehrmacht* a *Einsatzgruppen*. Postříleli za pár měsíců na východě jeden a půl milionu lidí, zajistili zpravodajskou službu a materiál. Bez *Wehrmachtu* by esesáci ztratili drahocenný čas. Židi a Němci jsou si nebezpečný tým, jak jsou pitomí.“

„Jsi už pomalu jak Ervín Adler. Adler zas věří, že utopenec vyplave třikrát, než klesne nadobro ke dnu, a taky mu to už nevyvrátíš.“

Podobnost, o které Porgess mluvil, mi neseděla. Židy bych s Němci nesrovnával. Rekord v počtu zavražděných a masových hrobů z Němců udělal jedničku.

„Adler byl vždycky náchylný na vodu, ne?“ vzal to Porgess.

„Je teď víc na pivo. Věřil už v sirotčinci v Belgické 24, že čím víc vody vypije, tím rychleji poroste. Pil v Auschwitz-Birkenau vodu z kohoutku na latríně. Každý druhý by dostal tyfus. On to odnesl jen úplavicí. Měl štěstí, že se z toho dostal. Šla z něj na latríně krev.“

Vzal jsem do ruky knížku.

„To je *Knulp*,“ řekl Porgess. „O vandrákovi, co si nevěděl rady s volností ani s umíráním. Žrally ho výčitky svědomí, jestli nežil zbytečně. Jak málo po něm zůstane. Co udělal a neudělal. A co udělal špatně. Nechal někde nemanželský dítě. Než zmrzne v příkopu u cesty, má pohovor s Bohem, který ho uklidní, že nikdo se nenarodí pro nic za nic. Rozdával lidem radost. Sežral na návštěvách, co se do něj vešlo, ale dělil se o družnost. To stačí, mínila Prozřetelnost. Je to na blbým papíře. Budou se prej dělat knížky ze skla. Necháš ji ležet, zasvítí na ni slunce a bude ti vyprávět příběhy.“

„Jsi informovanej,“ řekl jsem.

„Mám na to řůru času. Denně něco objevuju.“

„Dobrý,“ uznal jsem.

„Nejhorší je nechat se obvinít z něčeho, cos neudělal. Nebo co nejsi. Nechat za sebe rozhodovat druhý; nebránit se. Ptají se tě lidi, jak to, žes přežil?“

„Cituju jim Einsteina. Představivost je důležitější než znalost. Dovedl jsem si včas představit, co pro mě mají, jako všichni. Víš sám, jak to bylo. Přece jim nebudu říkat jako ty, že žiju jen kvůli tomu, že místo mě zabili někoho jiného.“

„Něco by se s tím mělo udělat.“

„Jo. Říkat, že to byly nejlepší roky.“

Měl tu výtisk *My přijdem a Židovský věstník*. (Psali o panu H. z Podkarpatských hor, jak vzal bratrovi v roce 1943 v Auschwitz-Birkenau z ruky modlitební knížku, vyměněnou za chleba, zašlapal ji do bláta a ukázal bratrovi na komíny, z kterých se kouřilo. Jak se může modlit k Bohu, který dovolil nacistům zabíjet děti? Bratr ho praštil do zubů.)

„Musíš si přečíst Weininger,“ prohodil Porgess.

„Kdo to je?“

„Rakušan, teplouš a ve třiadvaceti sebevrah. Měl za to, že lidi jsou pod obojí, mezi ženskou a mužem. Podle něj není ženská víc než sexualita: je to její prapodstata. Směs mezi kurvou a matkou. Mezi Madonou a centrální kanalizací. Kněžkou a rajdou. Jdi se podívat do Perlové, jaké pomůcky pro ženské prodávají. Lidi se musí rozhodnout mezi mužským nebo ženským živlem v sobě. Ideál by byl zbavit se sexuality. Nechat si to zacpat nebo uříznout.“

„Koho už něco netrápí,“ řekl jsem neutrálně.

Porgess uvažoval nahlas.

„Někdo si nevybere.“

„Jak říkají Japonci: Vlídne slovo hřeje i v zimě.“

Docházely nám náměty ke konverzaci. Díval jsem se, kolik je hodin. Porgess měl v očích trpělivost, která se střídala s netrpělivostí. Vášně, s kterou se něčeho držel. Nařčení, které už dopředu měnilo omluvy v přitěžující okolnost. Přání, jehož ozvěnou byla výčitka. Zkušenost, která vylučovala přání. Cítil jsem v něm slabost, která kdysi znamenala sílu. Snad v něm žil dvojník, který si pamatoval jiného člověka v těle. Možná dvě vášně. Chtěl Porgess zapomenout, co mu dvojník připomínal? Přesvědčit Porgesse, že přežít není nakonec triumf? Cítil jsem v Porgessovi, jak si odpovídá na otázky, proč se narodil, proč žije, co přišel na svět udělat nebo neudělat a co se mění nebo nemění. Viditelné i neviditelné.

„Je to překlad,“ řekl Porgess. „Překladem to ztrácí. Slovo, které padne na dvou místech, znamená dvě nebo dvacet věcí, i když zní stejně. Muselo by se to překládat dvakrát: jednou do jazyka, podruhé do psychologie. Hodně věcí je nepřenositelných. Jsou srozumitelné na jednom místě, jinde se význam posune. Stejně naopak. Něco se odehrává pořád stejně. Můžu ti klidně potvrdit, že *Romeo a Julie* nebyli napsaní jen jednou. Přinejmenším dvakrát. Pro peníze. Jako odstrašující příklad. To by poznal i Narcisek, kterej nepoznal rozdíl mezi chytrostí a vychytralostí.“

A tak jsme s Porgessem zabíjeli čas. Vyměňovali jsme si drby. Max Faltz, vrchní z židovského Sklípku v Rybné ulici, kterého poslalo Gestapo v roce 1942 na převýchovu do Sachsenhausenu, se vrátil s dřevěnou nohou. Dělá vyhazovače v baru Orion. Udal ho v listopadu 1942 – ze všech lidí v okupované Praze – nespokojený židovský host. Vyrazili Faltzovi zuby. Měl dásně jako skály. Klepe prázdným pěstíkem o dřevěnou nohu. Chce mít v baru klid. Člověk, co ho udal, to přežil. Přišel po válce na skleničku, když měl Faltz službu. Podívali se na sebe. Udavač mu padl kolem krku a brečel.

„Než Faltze přijali, opatřil si vysvědčení zachovalosti. Musel.“

„Rakousko-Uhersko neumře.“

„Mají to v krvi. Lásku k razítkům.“

Nezáleželo na tom, co kdo řekne. Byli jsme jako vlak, který vykolejí, protože přejel špatnou výhybku? Vlak, do kterého člověk nastoupí a vystoupí? Nádrž, jak viděl Porgess svět, je na prasknutí; cítil jsem mrazení. Minulost byla zrcadlo i kladivo. Co viděl v těch svých zrcadýlkách na tyči, když se díval z okna. Jak se topí v nádrži? Zaklesl si prsty do prstů a prolnul si je. Loupalo mu v kloubech.

„Lidi jsou svině ze dvou důvodů,“ řekl najednou Porgess. „Něco chtějí za každou cenu a udělají to. Druzí něco chtějí a ne za každou cenu – ale udělají to stejně.“

Neřekl jsem, že tohle znám už z mateřské školky. Jako by říkal, že si mám umýt ruce. Nebo si po jídle všechno po sobě uklidit.

Pak se zeptal: „Co ti velryba může dát? Co může dát Adlerovi?“

Uvedl jsem místo toho, kolik teď stojí živá gorila. (Dělali jsme pro *My přijdem* s Adlerem reportáž ze zoo.) Tygr stojí co lev. Dražší je nosorožec. Za nosorožce pět žiraf. Žirafa je dražší než lev. Porgess se usmál. Viděl jsem někdy běžet žirafy? Jako by se vznášely. Nejhezčí, když běží. Držel jsem radši jazyk za zuby.

„Jak dlouho žije nosorožec?“ chtěl vědět.

„Kolem čtyřicítky, myslím.“

„Nevěřil bys, co zajímá lidi, kteří lágr neviděli, leda když se z nich stalo po válce výletní místo. V Buchenwaldu mají párky. V Ravensbrücku dostaneš pohlednice, přívěsky a cetky. V Auschwitz-Birkenau prodávají přívěsky na klíče, známky a barevný brožury o pecích a cyklonu B.“

Asi se mu to zdálo vážné.

„Mám výhodu; nemůže mě na ulici přejet auto,“ řekl. Nezdálo se mu, že jsem tu dlouho?

„Mě se radši neptej, kolik stojí plechovka sardinek,“ zašklebil jsem se.

„Taky se ti to děje, že čím víc se vracíš k lágru, tím míň všemu rozumíš?“

Nečekal na odpověď. Byla obsažena v otázce samé.

„Kdo tomu rozumí?“ podotkl jsem.

Vedle postele pod oknem měl přijímač v modrém bakelitu s bílými knoflíky. Viděl, že si rádio prohlížím.

„Slyšels, že Lenin umřel na syfilis?“

„Odkud to víš?“

„Z *Hlasu Ameriky*.“

„To by byla rána pod pás,“ vzpamatoval jsem se.

„Byla to lékařská záhada. Na mumii na Rudém náměstí si smějí šáhnout jen balzamovači v podzemí pod mauzoleem. Mají pod zemí byty, sprchy a restaurace. Jako bys bydlel na hřbitově. Dnešním doktorům posloužily výsledky pitvy, zdravotní karta a vzpomínky lékařů z roku 1922. Byl nakonec dementní, s poškozeným mozkem, už sotva mluvil. Nesvedl psát ani sečíst jedna a jedna. U jeho postele bylo dvacet sedm doktorů, ale jen osm zprávu podepsalo. Předepsali mu lék salvargan, kterým se léčí starej Joe. Zahýbal Naděždě Krupské s nějakou Francouzkou.“

„Jakou stanici ještě posloucháš?“

„Bébécé. Na *Hlasu Ameriky* říkali, že se Stalin bojí psů. Hitler měl strach z židů, a aby nechytil, co skolilo Lenina. Měl bludy. Viděl se jako oběť. Báł se, aby ho nezastřelil žid, jako postřelila Lenina židovská anarchistka Kaplanová. Snili o světové říši od Hamburku až k Uralu. Chtěli obsadit Nový York, Ameriku až po Ohňovou zemi. Ve volném čase maloval Hitler zříceniny hradů a zámků.

Romantický krajinky bez lidí. Žárlil na fotra, kterého neznal a jehož podezíral, že má židovskou krev po obchodníkovi, co svedl babičku. Jistě Schicklgruber.“

„To jsou mi novinky,“ podotkl jsem.

„Vadí ti, že to říkám?“

„Co by mi to vadilo? Je přece svoboda projevu. Můžeš říct třeba, že Komenský je vůl. Nebo Shakespeare pitomec.“

„Takže ti to vadí?“

„Ani náhodou. Klidně si poslouchej, co chceš.“

„Jak pravil generál De Gaulle: Osou světa je meč. Co by se stalo, kdyby Hitler vyhrál? A kdyby nevypukla druhá světová válka?“

„Jak to vidíš ty?“

„Lidi by se zabíjeli z jiných důvodů. V rádiu vysílali ukázky z knihy o tom, jak by to vypadalo vyhrát nacisti. Rusko by končilo – měreno od Číny – u Uralu, z jedné strany by je bili Němci a z druhé Japonci, až by je vymáčkali jako citron. Češi, Poláci a Jugoslávci i Litovci by zmizeli jako šest nebo sedm milionů židů. Hlavní město by Hitler přejmenoval na Germánii. Evropský prostor by osídlilo pět set milionů Němců. Aby se pohodlně jezdilo kolonistům do vlasti, postavili by zajatci, než je vybijou, železnici od Uralu do Germánie, koleje se čtyřmetroým rozchodem, aby se vlaky mohly podobat za-oceánským parníkům. Dálnice by podle návrhu Heinricha Himmlera vedly po hřbetu hor, aby vítr odvál sníh a byly sjízdné. *Völkischer Beobachter*, nacistické noviny, by všech pět set milionů Němců, každá rodina, dostávali zadarmo. Začali by dvaceti miliony kolonistů na východě. Každý Němec by byl bohatý. Vypočítali Hitlerovi tři stěžejní válečné chyby. Nemusel prohrát. Bojoval proti celému světu, ale Čingischán byl taky proti souhrnu světa slabší, a vyhrával. Hitler neobsadil Velkou Británii a nevyřadil ji ze hry. Nešel rovnou na Moskvu, obsazoval Kyjev, Charkov a ztrácel čas a divize. Měl ra-

ději zaútočit na Turecko, Persii a Kavkaz, potom na Palestinu, Irák a nechat si Rusko nakonec. Měl překročit Dunkerque a využít slabosti Anglie, která neměla zbraně, než je dostala od Ameriky. Tím by vypadli ze hry i Američani. Nevznikla by druhá fronta. Rusové by se těžko ubránili. Nemuseli mít Německo v troskách. A za třetí neměl Hitler útočit na široké frontě a dopřát Rusům čas k oddechu, k novému seskupení, a tím mohl předejít *Generálu Zimě*. Nemohl bys v Auschwitz-Birkenau vyjít německej eintopf.“

Kolik ztratili Rusové lidí? V Auschwitz-Birkenau je plynovali Němci po desetitisících, jako nás. V *Hlase Ameriky* uvedli číslo čtyřicet milionů. Ruské ministerstvo obrany uvádí dvacet šest milionů. Někdo udává na čtyřicet osm milionů. Stalin se k tomu vyslovil: jeden mrtvý je tragédie, milion mrtvých statistika. Čtyřicet milionů mrtvých měl na svém kontu Čingischán.

„Nic nového pod sluncem. Lidská povaha se nemění,“ soudil Porgess. „Bezcennost lidského masa začala ještě před tržním hospodářstvím. Ruská ruleta pokračuje. Pokud jde o Čingischána, blb to nebyl. Pro Mongoly je to měřítko morálky.“

„To bych nesrovnával,“ řekl jsem.

„Srovnávám všechno. S Rusem za zády, asi jako Mongolové s Čingischánem, jen opatrně a mezi svými. V Číně, Persii nebo v Indii o Čingischánovi oslavné písně nezpívají. Pro jejich civilizace to byla apokalypsa. Teď je to ozvěna, zborcené harfy tón. Tenkrát se Peršani, Číňani a Indové báli, že je Čingischán vygumuje. Našli po sedmi letech jeho hrobku. V místě zvaném Avraga. Mojžíšův hrobeček na Sinajské poušti jaktěživ nikdo nenašel. Časem se i z největšího vraha stane legenda. Stačí si počkat. Uvidíš, jak opráší Hitlera. Měl rád psy a děti, ne? Zval herečky na sváču, čaj, čokoládu a tělesné hrátky. Nezrušil Čingischán otroctví? Nevymyslel Caligula daně? Nevymyslel Čingischán diplomatickou imunitu? Kdoví,

jestli se to s těmi čtyřiceti miliony zabitých nepřehání. Hitler taky nic o Auschwitz-Birkenau nepodepsal. Kdoví, jestli o plynování lidí a pokusech na nich věděl. Brzy se nebude mluvit o vině, ale německé nevině.“

„Nech toho,“ napomenul jsem ho.

„Poslouchám rádio. V Číně vynalezli hajzlpapír. Pěstovali hudbu, umění a tělesnou výchovu. Hledali soulad s vesmírnými tělesy. Nemuseli s vynálezem papíru čekat na Egyptany. Byli první i se střelným prachem, knihtiskem a zápalkami, o hedvábí nemluvě. Taky v medicíně. Měli císaře Kao Yanga, co si pouštěl papírové draky jako malej kluk, jen větších rozměrů. Popravoval své nepřátele tak, že je nechal přivázat na draka a pouštěl z třicetimetrové věže nebo ze skály. Díval se, jak si rozbili hlavu. V roce 559 odsouzenec přeletěl na draku dvě míle a přistál živ a zdráv. Zdokonalili draky jako létací stroje. Plachtili z vrcholků hor. Císařský dvůr si objednal v roce 1393 sedm set dvacet tisíc kusů toaletního papíru, šedesát centimetrů na metr. Císařská rodina ho používala navoněný. Evropa je v péči o zadek dostihla až v sedmnáctém století. Čína je výjimka – byli dost silní, aby si podmanili Evropu a celou Asii, Afriku ale ne, nechtěli si uvázat na krk tehdejší zaostalý svět.“

Ještě jsem se nezvednul. Porgess se pak už neptal na nic, nač nestačila jednoduchá odpověď. Na věci, které potřebovaly vysvětlení. Vzpomínal jsem si z Belgické 24, že Plešoun Leoncavallo měl nejzuřivější hodiny mezi desátou a jedenáctou ráno, pak už se tolik nehádal. (Hitler spal až do oběda.) Mezi desátou a jedenáctou zfackoval Plešoun nejvíc kluků. Eli Popper-Deli mu líbal pravičku i s pravítkem. Vzpomínal si Porgess ještě na holku, co fantazírovala, že má harém v Číně nebo v Singapuru a vystupovala v kabaretu v Hongkongu jako břišní tanečnice a hadí žena? A jak jí chtějí zničit

kariéru, protože nemůže zůstat panna? Přísahala, že až bude mít svatbu, bude s ženichem nahý, stejně jako družičky. Hosti přijdou obnažení jako Adam a Eva nebo v plavkách. Co rabín? Bude mít na vybranou: přijít s plnovousem nebo si držet modlitební knížku na správném místě. Povolí mu bílou šálu. Přitahoval si Porgess magnetem paměti, co si mohl v posteli přehrávat? Jo, ta děvenka, která Lusteru Lieblingovi dala vědět, proč se klukům líbí přístup k holkám obráceně? Je to pohodlnější. Nemusí ovládat víc než sebe. Příliš se snažit. Jde to rychle. Je přitom vlhko a teplo. (Jako v botanické zahradě.) Měla velký jazyk se správně rozloženými chuťovými pohárky, většina vpředu, vzadu skoro žádné. Někoho to prý baví, protože ho nekojili. Někdo tím projevuje oddanost a do třetice to holky dělají, protože to kluci chtějí nebo to chtějí samy a mají to rychle za sebou. Z vypočítavosti, naruživosti anebo z lásky.

Co dělá Ochsler-Sálus už Porgess věděl: nic. Stačí, aby se tvářil, že mu všichni něco dluží a sám nedluží nikomu. Zaboha by se nedal zapřáhnout do pracovního procesu. To by mu upadly ruce. Vzpomíná, jak jeho opilý tatínek, hudebník, řezal maminku. Vymýšlel si nemoci a chytáky pro obvodní doktorku, která tvrdila, že je Renátka Ochsler-Sálus simulant, než si objevil, díky četbě lékařských knih, bolest v zádech. Nedala se dokázat ani vyvrátit. Nebo závrať. Doktorka mu nemohla prokázat, že ho nebolí v kříži nebo se mu netočí hlava. Jen si o něm myslela svoje. To ho do práce nedohnalo.

Jednou ho odvedla policie. U zoologické zahrady šel na provizorní záchodek u novostavby, dřevěné budky, a jen otevřel dveře, vypadla mrtvola, s pokrčenýma nohama, jak dotyčný zaživa seděl. Renátka zavolal strážníka, padlo na něj podezření. Vyšetřovali ho tři hodiny, než ho propustili.

Venku bylo jasno, svítilo slunce; jaro se valilo do oken. V zahradě štěbetali vrabci. Porgess byl rád, že jsem přišel, i když já jsem

byl za chvíličku ze stejného důvodu nerad. Jednak jsem nepřišel hned, a navíc mě nenapadlo se ohlašovat.

Jak tvrdí Adler, všichni, co přežili lágry, je přežili jinak a vidí odlišně svět, kde byli, a planetu, na které žijí. Nikdo jim nenahlídne do duše; je to neviditelné. Žijí víc s mrtvými než živými? Co je spojuje, ne docela, jsou mrtví. Co si odnesli – samozřejmě ne do hrobů, ten nemají. A potom jsou dva druhy lidí: jedni, kteří se k lágru staví zády, a ti druzí. Pár lidí si myslí, že by se o tom mělo mluvit, aby se to neopakovalo, i když třeba s někým jiným, jinde; druzí dávají přednost mlčení. Buď proto, že všechno řekli a mají strach, aby to někdo nezkreslil; nebo že kdo tam nebyl, vysvětlení nepochopí. Někdy to nechápe ani ten, kdo tam byl. Třetí myslí, že i tím nejhorším můžou lidi získat zkušenost, která je posílí. Někomu je to málo, jinému moc. Pro jedny výlučná zkušenost, pro druhé všeobecné poučení. Velkou část obecenstva to nezajímá. Pár lidí se o tom dozví v hodinách dějepisu nebo občanské výchovy. Oba jsme si odnesli z lágru zkušenost slovy nesdělitelnou. Zákony, jak je lidi znali, se v lágru změnily. Jako se přesypá ve větru písek na poušti, přesouvá se Bohem daná nebo lidmi stanovená moralita lidí polapených v beznadějných situacích. Zakládá to dobu situační morálky a kompromisů bez hranic, něco jako doba kamenná nebo ledová. Málokdo dostal čas, aby postihl stále se měnící pravidla. Byl to nový systém existence, hodnoty a bezcennosti života. (Než se z něj stal popel.) Doba kompromisů. Neměl jsem rád tajnůstkáře, kteří si mysleli, že mají poslední slovo proto, že tam byli, jako by tam byli sami. Porgess četl, že paměť je klíč, jak mluvit o lágru, žádná poezie, fantazie, inspirace. Mít dost dlouhé ruce, pár pamětníků by ostatním zacpalo ústa. I sami sobě. Čím víc o tom přemýšlel, tím méně o tom věděl. Nebyl sám. Měl čas, aby hledal a nacházel srovnání. Někdo chce mít poslední slovo a ostatní ať sklapnou.

Minulost se skládá do vrstev jako štočky látek v krámě se suk-
nem starého pana Kafky, otce Franze, kterého Porgess přelous-
kal od začátku do konce, i napřeskáčku; každá vrstva má barvu,
složení a tajemství, které nikdo nevyluští. V boxu měl Porgess
všechno ve svých rukou: lepší vyhraje, slabšího odpočítají nebo
vybodují. Nemusel se dělit o vítězství ani o porážku. Až když mu
zlomili chrupavku, už ho neuspokojilo vidět soupeře v provazech,
jak vyvaluje bělmo, anebo na zemi. Bez modřin a podlitin to měl
u holek snadnější. Předtím byl pro děvčata střecha, pod kterou se
schovají v iluzi, že vedle rohovníka jim nikdo neublíží. Porgess
ovládal rozdíl mezi donem Juanem a Casanovou už v patnácti.
Jeden hledá kořist, druhý lásku v zastoupení mnoha.

Porgess vytáhl z hromádky papíru dopis, který mu psala
z Venezuely známá z Hagiboru Helga Steinová, sestřenice kluka
z Belgické 24, který ji představil Porgessovi. Přežila, odstěhovala
se do Caracasu a napsala Porgessovi, v dopise se zelenou obálkou
a poštovní známkou s gorilou a kolibříkem na jejím rameni, jak
holky vyrůstají tím, že poslouchají kluky, když mluví o svých
snech.

„V očích holky je muž, kdo cítí odpovědnost, navzdory všemu,
i za ostatní. Když splní, nebo pomůže ženě splnit, jako pomáhá
žena splnit muži, co si předsevzal a co si předsevzala. Je-li v něm
touha po krásné, romantické a odpovědné lásce stejně jako chuť
a vůle žít. Žena spojuje své naděje s člověkem, vedle kterého může
snít právě proto, že splnil, o čem snil vedle ní. Jeho sny musí zahr-
nout rozhodnutí, která mu pomohou dozrát. Jimiž se stává z kluka
muž. Když to dokáže, má její úctu, protože se stal mužem, i kdyby
vypadal nebo se choval jako kluk.“

„Co tomu říkáš?“ zeptal se Porgess. „Helga Steinová. Dobře jsme
se znali.“

„Dobrý,“ vrátil jsem mu dopis, který voněl levandulí. „Jak často si píšete?“ představoval jsem si v duchu, co spolu měli. (Nebo neměli.) Co si v souvislosti s ní kreslil. To vzdálené a přítomné vzpomínkou. Stav vzájemného roztoužení, něžné doteky. Touhu po tělesném i netělesném. To duševní, o čem psala. Slova a co je v děvčatech ještě dávno předtím, než je kluk přesvědčí, jak důležité je pro něj a pro oba její tělo; palčivější volání než hlad, žízeň, nebo nutkání udělat něco mimořádného, snad hrdinský čin, anebo právě stav, kdy se mozek podobá dírák v ementálském sýru, romantickému poblouznění, všechno zjednodušené, téměř primitivní, se zrychlenou krví a dechem, neznámým vzdorem proti všemu, co by tomu mohlo bránit. Vtělili to do vzájemné výměny dopisů? Jak hustě?

„Jednou za měsíc, za dva. Posílá mi barevné časopisy s obrázky. Je na tom všechno. Asi je to tím, jak jsme si daleko. Upřímnost na dálku nebolí.“

Mohl jsem si to představit. To nejhezčí, co může být tělo, kus těla, víc těl. Duše, oduševnění. Nahá dívčí těla na písku, modré moře. Co to vyvolává. Nádherná pleti a tvarů, daleko. Ladnost dívčích křivek a obloučků. Rozechvění, které to zakládá. Zdroj báječného vzrušení kroceného nebo nastavovaného úzkostí. Ta nepochopitelná směs něžnosti a úzkosti, pozornosti a zlosti, nadšení i podrážděnosti, naděje a nadšení a agónie. Dostupné na papíře. Sen, z kterého se skládá skutečnost. Vzpomínka na tmu. Dotek duše na dálku. Poetické tajemství vzdálenosti a nepřítomnosti, pošta duše. Nehmatatelný dotek. Nekonečné iluze mládí. Neuhasínající touha, která dřímá v každém člověku. Vidina mateřství, předtucha otcovství, všeho, co zahrnuje. Zajištění, střecha nad hlavou a bezpečí, spolehlivost. Vzkazy duše sdělované prostřednictvím snů. Odpovědnost, které se ve své definici Helga Steinová dovo-

lávala. Uznání úlohy ženy. Stesk, který její psaníčko obsáhlo, se promísil se zárodečným ženstvím. Věděla Helga Steinová, v jakém se vrátil stavu do svobodné republiky?

„Tím bych si mohl přivydělat, kdyby na to přišlo.“

„Kdyby, nezapomeň na mě.“

Porgess se nezmínil o doktorech, co k němu chodí a asi sedí v židli, v níž jsem si hověl, a kam ho vozí sanitka nebo taxík na prohlídky, a jak asi tlustou už má nemocniční složku.

Najednou jsem se naklonil a cvrnknul Porgesse do rozbité chrupavky. Myslel jsem na ty barevné dívčí časopisy. Proč by holky nemohly být stejně nevěrné jako kluci. Lekl se, za vteřinu se rozchechtal. Smáli jsme se nahlas. Všechno se uvolnilo. Tekly mi slzy. Porgesse to vzalo. Chráptěl, otíral si oči. Překročili jsme clonu neurčitosti.

„Kdo mi ještě jednou řekne, že každý má, co si zaslouží, zlomím mu chrupavku,“ řehtal se Porgess. „Nebreč.“

„Dáme si partičku pokeru?“

„Potvrdíme si, že štěstí a smůla jsou sourozenci?“

„Když nemáš poznamenaný karty,“ souhlasil jsem.

„To bys nepoznal.“

„S tím nepočítej.“

„Za kolik?“

„Mám namalovat pár tchořů nebo hyen na papír?“

„Nezapomeň zmije.“

„Jakou hodnotu dáme velrybě?“

„Nevynech vši, blechy, pijavice.“

„Je toho pořád spousta v oběhu. Hlavně přísavky.“

„Jo. Krysy.“

„Snad nemáš nic proti tak roztomilým zvířátkům?“

„Neměla Rutka Barzyová na Hagiboru krysy zoubky?“

„Jo, zuby krysařky. Vynikající prsa.“

„Ne, proti krysám nic nemám.“

„Jen jak často připomínají lidi. Možná že my jim taky někoho připomínáme.“

A zase jsme se rozchechtali. Byla to už nová hra, na troskách té starší. To horší bylo za námi. Ponorná řeka. To neviditelné. Už jsem v duchu ani tak nespěchal pryč.

Někdo stál za dveřmi. Poslouchali Porgessovi rodiče? Kdosi jemně zaklepal. Podruhé, potřetí. Paní Porgessová přinesla čaj a švestkovou buchtu s cukrovým sypáním. Byla ráda, že jsem se nevyptával na doktory a nevykládal hrůzostrašné historky o tom, co potkalo naše společné známé. Znala tu potouchlou úlevu, kdy hosté utěšují nemocného, kdo všechno je na tom stejně, ne-li hůř. Zeptala se, co dělám. Zčervenal jsem, když dodala, že jsem „krásný mladý muž“.

Porgess polkl naprázdno a ušklíbl se. Za to jsem mu byl vděčný. Dívala se na něj, jako by nikdy nevyrostl z dětských kalhotek. Porgess na to pohlížel stejně, až na to, že mu vadilo mít maminku jako malé děti.

„Máte rád makové koláče?“ zeptala se paní Porgessová.

„Za jeden takovýhle bych se prodal,“ odpověděl jsem. „I včerejší.“

„Kam se hrabou básníci na pekaře,“ podotkl Porgess. „Už jste si všimli, že čím víc je pekařů, tím méně je básníků, ale na hazardní hráče to nemá účinek? Nezajímalo by tě proč?“

Paní Porgessová se usmála. Dívala se, jako by to snad Porgessovi udělala sama. Obětovala své dítě tím, že ho porodila a vystavila osudu? Napadlo mě, že děti bez matek si to myslí o světě.

Dával jsem pozor, abych nenechal Porgesse vyhrát. Zmínil se o Kůstce, Hance Kaudersové, a mě napadlo, že je nám možná souzeno vědět o všech víc, než je pohodlné. Kdo se nemusel alespoň trošičku kurvit, snad ani není z tohohle světa. O nejružnějších druzích kompromisu, na hraně pravdy nebo zpronevěry a zároveň

v podobě na poslední chvíli hozeného záchranného pásu do rozbouřeného moře, věděl každý, kdo byl v lágru, svoje. Táhl se to i po válce jako ozvěna.

„Chceš ještě něco, hošíčku?“ zeptala se paní Porgessová, když se díval na okno.

„Puť sem trochu jara,“ odpověděl nedbale. „Nějakou mízu.“

Paní Porgessová otevřela okno a odcouvala ze dveří.

Padala mi karta, jako na zlost. Už jsem se zbavil myšlenky, že pro některé lidi by bylo lepší, kdyby nebyli. Byli jsme oba, čemu Němci říkali *der Überlebende*, přeživce. Angličani nebo Američani tomu říkali *surviver*, trosečník. Němčina za to nemůže, že mi to připomínalo slovíčka jako *der Genickschuss*, rána z milosti, *Schiess-order*, rozkaz střílet, nebo *Arschloch*, díra v prdeli. Učili jsme se s Porgessem německy v lágrech. Porgess měl v očích, co v nich mají slepí. Co se dívá dovnitř. To neviditelné. Snědl jsem pár řezů koláče. Naléval jsem si z vysoké konvice čaj a bral si cukr. Porgess pil hořký čaj. Nedal bych za to moc, že paní Porgessová poslouchala s uchem na dveřích zvenku.

„Maxi Faltzovi,“ začal Porgess s plnou pusou, „řekla jedna operní pěvkyně, když se vrátil, že tady to za války bylo taky peklo. Zhasínali lampy na ulici. Neviděli si ani na nos. Vrazila cestou do divadla kvůli zatemnění do výkladní skříně a zkazilo jí to *Figarovu svatbu*. Měla přitom slzy v očích.“

Vyprsknul jsem kousek koláče. Znovu jsme se rozchechtali.

„Její bratr vyráběl v Českomoravské Kolben Daněk za příplatek a přesčas podvozky pro německé samohybky,“ vyražel ze sebe Porgess. „Potkával jsem pana Kolbena u starobince. Jeho syn mu nosil polívku z kopřiv. Neplivej mi tu. Matka bude myslet, že jsem to zaplival já. Prskáš jako kočka.“

Už jsem smíchy nemohl polykat. Porgess si narovnal zlatý řetěz kolem krku. (Někde četl, že zlato není jen cenný kov a talisman, ale má i léčivý účinek na kosti.)

„S Kolbenem mladším jsem kopal v Terezíně kryty pro německou nemocnici,“ podotkl. „To nebyli příbuzní.“

„Nevíš.“

„Přestoupil na křesťanství. Bylo mu to houby platné.“

Vzal jsem si ještě koláč.

„Rád bych věděl, kam zmizely ty dvě holky ze střelnice,“ řekl Porgess. „Kde jsou a co dělají. Asi je už nikdy neuvidíme, co se dá dělat? Není to směšný a divný, jak se lidi ztrácí? Jako by nikdy nebyli. Musely se líčit snad šest hodin denně, než se postavily k těm flintám. Děsně se šminkovaly. Pamatuješ na ty dvě krásné holky v Terezíně, Franzi a Lissy? V Auschwitz-Birkenau prý jejich matka vykoukla z dobytčáku na rampu, zahlídla komíny, dráty a SS a komando Kanada, co vykládalo lidi a věci, a hlásila za sebe do vagonu: Holky, tady to bude dobrý. Hlídnají tu invalidi. Mají hole.“

Za dveřmi přešlapovala a poslouchala Porgessova maminka. Musel to vědět. Dělalí jsme kravál. Chechtali jsme se, jako by všechno byla najednou veselohra. Myslel jsem, že se snad Porgess svalí z postele. A vzápětí jsem si zase připadal pitomě zdravý. Nemělo smysl si vyčítat, že svět je při každé příležitosti bujný a veselý. Jde to od potopy k potopě. Mezitím se lidi snaží užít si. Kdo by chtěl někomu něco vyčítat? Bylo snadné to zesměšnit. Z určitého hlediska mohlo být všechno směšné. Něco v podvědomí nutilo Porgesse i mě vysmát se tomu. Asi bych v žádném případě nevyměnil ani gram svého zdraví za gram existence nemoci někoho jiného. Nejsem z toho těsta. Znal jsem po válce rabína, co si nechal vyoperovat polovinu ledviny, aby zachránil syna, ačkoli ho stejně nespasil. Měl jsem ho za to rád. Uctíval jsem ho, třebaže jen v duchu. Porgess

odhrnul knížky od kraje postele, aby udělal místo na karty. Bral svoje nohy do rukou a zacházel s nimi jako s cizím předmětem.

„Musím mít sílu v rukou,“ smál se.

„Jo,“ řekl jsem. „Vidím, že ji máš. Hotovej Herkules.“

„Sejmi to, ať se zničím.“

„Jako by se stalo. Vidiš, jak ti věřím?“

„V kartách nemůžeš věřit ani bratrovi.“

„Co zabíjí čas tak krásně jako karty?“

O tom jsme věděli už od čtrnácti svoje.

Porgess si zase upravil polštář a vykoukla hlaveň paraboly. Měl po ruce pět karetních soupřav, šestou v provozu. Prvotřídně voskované listy. Nemuseli jsme si slinit prsty, dobře se míchaly. Kývnul. Přiklepnul mi zamíchanou a přesně seříznutou hromádku. Začal jsem rozdávat.

„Nejcitelněji vykrváceli Němci na ponorkách,“ řekl. „Měli jich tisíc sto sedmdesát a ztratili šest set třicet. Z jednačtyřiceti tisíc námořníků se utopilo nebo je dodnes nezvěstných dvacet pět tisíc osm set sedmdesát. Angličani zase ztratili padesát pět tisíc letců.“ Pak řekl: „Ptal ses už někdy, kam se ztratili německý komunisti, kromě toho čtvrt milionu, co nechal Hitler odkráglovat?“

Zapomněl mi říct, v čem se rozpustili. Proč myslí, že byla NSDAP tak početná? A kdo dneska buduje nové Německo, na západě i na východě? Nebude dlouho trvat, než němečtí politici, novináři a spisovatelé začnou za obětního beránka označovat místo všeevropských obětí sami sebe, ubohé Německo. Najdou jiné válečné viníky. Německo s lidskou tváří. Na rozdíl od těch, co je vidí, jací byli. Světové mínění je kyvadlo. Půjde jim na ruku.

Porgess hladil karty jako pokožku ženy. Škoda že nevytvořil spolehlivější systém jak neprohrát. Prohrával už za pár minut padesát korun. Vycítil jsem z něj lačnost. Odevzdanost. Ponížení,

jaké znají těžce ranění, invalidi, co byli ještě nedávno v pořádku a dobře si to pamatují. A sílu to potlačit a existovat s tím alespoň v něčem jako předtím.

„Vteřinku,“ zdržoval jsem sázku.

„Máme moře času.“

„Celej život.“

Díval jsem se do karet. Foukal jsem do nich. Přivíral jsem oči. Předstíral jsem soustředěnost.

„Víš, že mi ještě z Terezína dlužíš Pitigrilliho?“ začal zase Porgess. „*Osmnáctikarátovou pannu*. Líčil, proč to některý holky dělají vzhůru nohama. Aby neotěhotněly. Neměl jsem ti to půjčovat. Chtěl jsem vědět, jestli umíš číst. Krást jsi už uměl. Tak hraješ nebo nehraješ?“

„Ještě vteřinku,“ opakoval jsem.

Přemýšlel jsem o přijímání ústy. Na *Osmnáctikarátovou pannu* nezapomněl. Už dávno jsem ji neměl.

„Jednoho kluka ze sejráku schovávali v katolickém klášteře,“ řekl. „Doufám, že ho naučili desatero a novej testament. Nevěděl, kolik je na světě hříchů.“

Měl jsem bank. Vyhrával jsem už šedesát. Porgess začal mimochodem kritizovat moje obrázky v *My přijdem*. Ani popisky se mu nezdály. Chtěl vědět, podle čeho měřím kvalitu fotografie.

„Když jich udělám sto a nemám je rád a udělám další stovku a jedna z nich se mi líbí.“

„To neměříš tím, jestli je bude mít rád někdo jinej?“

„To se sčítá,“ řekl jsem. Měl pravdu. Dal jsem si říct.

„Je to mladičský umění. Jako film.“

„To jo.“

„Ukazuje budoucnost tím, čím se opírá o minulost. A nemusíš umět číst a psát nebo cizí řeč.“

„Myslíš?“

„Přišlo to s novým stoletím. Jako automobil a výbušný motory. Zrcadlo.“

„Možná. Ale zrcadlo je už hodně starej vynález. Co tě k tomu přivedlo?“

„Chtěli jsme si s Adlerem něco najít. Je to trochu jako psát. Na to je Ervínek. Psaní dlouho trvá. Lidi chodí radši do bio. Tak fotím. Někdy ti to vyjde. Můžeš se něčeho přidržet. Mít později radost, když u toho nejsi. Potkáš spoustu lidí. Navštívíš místa, kam bys jinak neměl možnost nahlídnout.“

Čekal snad Porgess, že budu psát jako Rainer Maria Rilke? Očekával ode mě příměry jako od rabína Cytrona v Belgické 24, že pro židovstvo je královnou ctností spravedlnost, zatímco pro křesťany láska? (To by musel vynechat křížácké výpravy.) Chtěl mít z tuctového obličejce portrét? Nebo abych si hrál na Tiziana, Michelangela nebo Leonarda da Vinciho?

Byl jsem opatrný. Zvyšoval jsem sázky málo. Čekal jsem horší kartu (až půjde moje velká vlna i malé vlnky dolů). Už jsem vyhrával pětasedmdesát babek. Poměrně velká mince. Nestáhnu přece Porgesse do naha. Nebude, doufám, chtít hrát o svůj zlatý řetěz nebo košili s kapsičkou.

Pokud šlo o kulturní veličiny: dát mi vybrat mezi Beethovenem, Goethem a německou kulturou a americkým nebo anglickým venkovským balvanem, pro něhož je důležitější svoboda a první a poslední lidské právo, včetně práva se bránit nebo si otevírat hubu, neváhal bych ani vteřinu.

Němci se svou bezkonkurenční kulturou vynalezli komory. Partyzáni v horách Monte Negro si utírali nos do rukávu a zadek rukama. Nestáhli ocas mezi nohy, když na ně Němci zadupali. Zaměstnali v Jugoslávii devatenáct německých divizí, které Němcům chyběly u Moskvě. Kdo se dokáže déle držet toho, co je dobré, je

lepší. Němci vynalezli tiskařský stroj a pálili knížky. Dali by se za hudbu zastřelit, ale Benny Goodmana by nechali vylítnout komínem. Armstronga by vodili jako opici na řetězu. Count Basieho by tetovali coby rasově méněcenného. Celá jazzová éra a její zástupci, které Porgess vyznával, by naplnili pár dobytčích vagonů s nápisem R. U. (*Rückkehr unerwünscht*, návrat nežádoucí) do Auschwitz-Birkenau. Rampa u komínů by byl poslední pruh země, který by viděli. Na cestu do plynu by jim vyhrávala lágrová kapela virtuosa na tahací harmoniku a houslisty z baru Est v Praze s pány Mayerem a Sattlerem z terezínského ghetta.

„Dobře jsem nakoupil,“ díval jsem se na karty.

„Méně je více,“ utrousil Porgess. Mohl jsem si vybrat.

Známe karetní řečičky, myslel jsem si. Malé ryby jsou taky ryby. První vyhrání z kapsy vyhání a podobně.

Porgess nepřirovnával lidi ke kartám jako sedma, spodek, eso, ale ke způsobu hry. Opatrný, riskantní, nudný. Frajer, vychcánek, džentlmen. Lidi a život jako karetní partie. To měli společné s Adlerem. Napadlo mě, co mají šachy a karty společné.

„Lidi už taky zajímá něco jiného než minulá válka, denně se jim otlouká o hlavu kobalt. Jak se dá shořet ve zlomku vteřiny, aby z tebe zůstal jen otisk na kamenném schodě. Chtějí se bavit. Vydělat si a utratit. Nedělat si starosti, jak hluboko do země má jít příští protiletecký kryt.“

„Kolik sis vzal karet?“

„Tři na blind.“

„Měl jsem za to, že se píše o válce, aby se to zdálo lidem hezčí a neremcali. Aby to měli s čím srovnat. Je to pravda a lež, správné a falešné.“

Adler tomu říkal vychcanost, demagogie a oblbování. Porgess báběcé, vymývání mozku.

„Můžeš si to přebrat,“ řekl.

„Padesát let to vydržím,“ odpověděl jsem.

Porgess byl ve svém živlu. Tvářil se jako rozmařilec po flámu, v neoblomné hře s osudem, schopen hrát, aby si něco uhrál. Vy- cítil jsem, proč přirovnává lidi ke karetní partii: musí být dva, tři, společnost. Nikdo nemůže hrát karty sám. Leda by si je vykládal. Karty znamenaly pro Porgesse družnost, jiskření. Držely u něj hosty na zadku. Vracely mu ozvěnu někdejší energie.

„Máš tu hezký kytky,“ řekl jsem.

„Azalka říká holce, aby na sebe dávala pozor. Begonie je odmítnutí. Růžovým poupětem vzkážeš i kurvě, že i mladá je už moc stará. Růže má dějiny jako starej Řím. Chybí mi tu kaktus.“

Vloudil se mezi nás zase Porgessův dvojník. Hrál jsem znovu proti dvěma Porgessům. Zrychloval hru a zvyšoval sázky. Viděl jsem, že čím víc se unaví, tím na tom bude hůř. Prohrál dvě stovky. Měl jsem už skoro vztek, že mě nechává tolik vyhrát, abych se cítil špatně. Chtěl mě dostat naruby? Měl jsem asi výraz holky, co dostala košem.

„Dost,“ řekl Porgess. „Už nemám peníze.“

„Necháme toho?“

„Řeknu matce.“

„Můžu ti půjčit.“

„Proboha.“

„Snad nejsi pověřčivej?“

„Zásadně si nepůjčuju.“

„Fajn, můžu si udělat přestávku,“ řekl jsem opatrně. Cítil jsem se jako holka, která se dlouho hlídá, až zjistí, co zmeškala.

„Mám chlupatý prsa,“ řekl Porgess. „Pozoruju se jak Darwin. Měl bys vědět, o čem se mi už pár nocí zdá. Lítám, padám, zachraňuju lidi.“

„To si užiješ.“

„Úžasně.“

„Koho zachraňuješ?“

„Asi by sis přitom taky užil. Je to rozhodně lepší, než když se mi zdá o povodni nebo jak puká nádrž plná všech vod světa.“

„Pořád se mě ještě v kartách drží štěstí,“ řekl jsem.

Chodili jsme spolu do Aschermanky v Dlouhé a do Sklípku v Rybné.

Jednou jsme s Porgessem, když nám bylo čtrnáct, bruslili na kluzišti, ale měli jsme pocit, že bruslíme ve špatném směru, protože hudba to rozházela. Popletlo to buňky pro rovnováhu v uších. Porgess doporučil správci kluziště jazz. To by se bruslilo.

Na okně stál svícen jako stříbrné věže, které udávají polohu slunce. Porgess už taky věděl o ceně, kterou jsem dostal za soubor fotografií *Okamžiky v My přijdem*.

„To si sestavujete s Adlerem?“ zeptal se.

„Viděl jsem už taky lepší fotky a inteligentnější popisky,“ řekl jsem. „Dal bych často přednost fotce bez popisků. Některou fotku to vyvrací. Staříci přeceňují i podceňují slova. Nevěří, že obrázek mluví hlasitěji. Nevěří slovům, ani svým vlastním. S Adlerem si při tom vyhrajeme.“

„Děláš si do vlastního hnízdečka?“

„Mám rád lidi na okraji. Lidi s příběhem ve tváři; v očích filozofii. Fotím dělníky, vynálezce, piloty. Kluky jako ty a já. Potápěče na Vltavě. Oráče, pekaře a kominíky, kterých se lidi dotýkají pro štěstí. Sigmund Freud říká, že připomínají komíny nebo cigára. Víš, na co myslí. Všední příběhy. Pro mě pravdu. Dělá mi to dobře. Podívají se na tebe a všechno v nich říká: Existuju, proto jednám. Jednám, proto jsem obstál. A něco dokážou. Třeba jen položit a zamaltovat cihlu, než je to zeď. Můžeš zachytit totožnost člověka. Okamžik

štěstí nebo neštěstí. Na rozdíl od Ervína Adlera se nemusím vkládat do cizích příběhů.“ Viděl na mně, že lžu, ačkoli to byla pravda. „Je to závod, jako všechno, i když třeba ležíš. Co je tohle za výstřižky?“ zeptal jsem se nakonec.

„Napoleon věřil, že ho chrání homunkulus, co vyzařuje bílou sféru, a ve chvíli nebezpečí se mu zjeví červeně, aby ho varoval.“

„Co to je homunkulus? To slyším prvně.“

„Uměle vyrobenej človíček. Taky zárodek ve štávě, z který ses narodil. Così ve vajíčku, co se už podobá dospělýmu člověku. Hitler zas věřil v okultní síly.“

„To jo,“ dodal jsem, ačkoli jsem pochyboval.

„Nebo tady. Víš, že dinosaury zahubila před šestašedesáti miliony roky planetka, obíhající mezi Marsem a Jupiterem – asi devět kilometrů v průměru – která se při vletu do atmosféry a nárazem na zem vypařila, až na zbytečky prachu? Obsahuje prvek iridia. Je to prach, co se vznesl nad zeměkouli po srážce, zatemnil ji a ochladil a zase se snesl, takže uhynuly stromy a potrava pro dinosaury. Dokazuje to odhalování zemský kůry, která, jako kruhy věk stromu, odkrývá složením a zkamenělinami, co bylo, žilo a vyhynulo. Tohle by tě mohlo zajímat: Z Paříže vyhnali ve středověku naše lidi a z hlavní synagogy udělali kostel prostitutek. Nevěstky se modlily k Maří Magdaleně. Dobrý, ne? Nevadilo jim, že to byla Židovka s velkým Ž. Ber v úvahu, že na začátku to byli všechno židi, včetně toho artisty na kříži, co nám dělá už dva tisíce let potíže. Není nad zbožnou šlapku. Taky tu mám výstřižek, že lidi už znají devadesát čtyři prvků, poslední plutonium, na bomby. Tři sta gramů stačí, aby vymklo svět z pantů. Nebo že ďábel se v hebrejštině schovává za číslo ze tří šestek. Až na to, že hebrejšтина, jako latina, nemá čísla. To si vystříhuju. Kamení nezvětrá. Nepřetaví ho ani nejprudší sluníčko, nejsilnější oheň. Ve Vídni kastrovali kluky,

aby jim zachovali vysoký hlásky a uplatnili se ve zpěvu. O tom, že si teplí strkají křečka do zadku, aby si udělali potěšení, jsem slyšel, když jste přistihli v Belgické 24 na začátku války Finderleina. Píše se o tom všude. Noviny jsou pomalu sprostěj plátek. Novodobá univerzita. Protestoval spolek pro ochranu zvířat. Pak tu mám výstřižek o římském generálovi, co vyhrával bitvy odkladem. Nechal nepřítele čekat. A jak císařové povyšovali své favoritky na bůžky, a když je omrzely, dali je utopit v Tibeře. (Jako když doktor Mengele na rampě v Birkenau dával svým oblíbencům cukroví, a když ho unavili, zastřelil je nebo poslal do komína.) Někdo tvrdí, že ne šest set šedesát šest, ale šedesát devět je ďábelský číslo. Máš to? Pořád jsou lidi, co věří, že svět je talíř a za jeho okrajem je děsí plameny z pekla.“

„Přebírám si to,“ řekl jsem obezřetně.

„Já si to ještě nepřebral.“

„Co mi ještě můžeš říct?“

„V Americe pracujou na autu na stlačené vzduch.“

„Fakticky?“

„Vyjdou s tím na světlo, až jim dojde laciná nafta.“

Utrousil: „Sleduju, kolik lidí se vdává a žení a kolik se zároveň rozvádí (zatím je světový průměr padesát procent), jaké mají průměrné věk. Jak se to dostává do rovnováhy.“

„To tě uklidňuje?“

„Budeš se divit.“

„Co bych se divil?“

„Co dělá čas.“

„Jasně.“

„Času nerozumím, ani kdybych se přetřhl,“ řekl Porgess.

A potom: „Taky uvažuji o rozdílu mezi mužem a ženou. Proč to nikdo nedokázal vysvětlit. Esence mužství, esence ženství.

Proč to nejde regulovat, ačkoli se všechna náboženství, ideologie a chytré hlavy snaží už dva tisíce let a něco. Snad by to vysvětlení porušilo. A taky o tom, jak málo se lidi znají. Matka dítě a dítě matku, syn otce, otec syna, bratr bratra, lidi vůbec. A proč je to možná dobře. Znáť se, snášeli by se hůř.“

Porgess se ani nepodíval, proč neodpovídám. Měl na stěnách fotografie z dětství, které tu rozvěsil tatínek. Zlaté vlásy, žokejský klobouček, modrý námořnický obleček se zlatými knoflíky. Nebyly už mezi námi otázky, jen nevyslovené odpovědi. Mohlo to vysvětlit, ne omluvit jeho existenci. Už jsem si ani nechtěl představit tvář hauptsturmführera, jak se rozkročil nebo opřel ruku o spodek okénka posledního vagonu, když střílel Porgesse do zad. Postel starosty, který utekl k Američanům a na poslední minutu vytřel všem zrak. Co si věší za obrázky v ložnici: Hitlera, Himmlera a Heydricha, hrdiny do smrti nejdelší. O čem se asi při posledním pomazání svěří nebo nesvěří knězi.

„Rakušani z toho vyklouzli. Anschluss vydávají za první oběť Hitlera, ne za nadšené přivítání. Lepší je zamíchat dobrý i špatný, ať si to svět přebere. Lidi mají krátkou paměť. Adolf Eichmann byl Rakušan, SS generál Ernst Kaltenbrunner taky. Hitler se narodil v Braunau v Rakousku, i když žil od čtyřiaadvaceti v Německu. Sedmdesát tisíc rakouských obřezaných šlo k čertu. Sto dvacet tisíc emigrovalo. Nedovolili jim vzít si s sebou ani podvlíkačky. Nechali po sobě v domácnostech i tkaničky od bot.“

Mlčel jsem.

„Pak tu mám výstřižek o klubu lidí, co se rozhodli na starý kolena nic neodkládat.“

Trochu mě vylekal. Co se nemá odkládat? Zhrozil jsem se.

„Začínám mít rád dvanáctku,“ řekl Porgess. „Kompletní číslo. Dvanáct měsíců, dvanáct hodin ve dne, dvanáct v noci. Tos věděl,

že v pátek třináctého se dřív popravovalo? Jako by se už nepopravovalo zbytek měsíce – zvláště někde – od pondělka do neděle. Příští tři pátky třináctého budou až v roce 1998. Kolik ti bude? Dej si pozor.“

„Zopakujeme si to příště,“ odpověděl jsem. „Buď to dostaneš zpátky, nebo ztratiš košili. Můžem hrát o revolver. Musím si taky ještě skočit k holiči.“

„Mě chodí stříhat starej Rosenkrantz.“

„Přežil?“

„Bez ženy a čtveřice dětí, o babičkách a příbuzných nemluvě.“
Chvilí mlčel.

„O revolver? To nevím.“

Podle délky Porgessových zlatých vlasů už tu pan Rosenkrantz pár neděl nebyl.

„To si tedy žiješ,“ řekl jsem. „Kdo už má dneska osobního pucifouse?“

„Za všechny prachy,“ uznal Porgess.

Jak starý pan Filip Rosenkrantz přežil? Co o tom Porgessovi při stříhání sdělil? Komu stříhal vlasy v lágrech? Kdo šel do komína místo něho? Asi se mu nezdá o srdcové dámě a srdcovém králi, jak se líbají a vzdychají. V některých lágrech na tom byli holiči líp. V určitých přežili jenom holiči. V jiných je vězňové nenáviděli. Být holič, dělal bych nejspíš totéž. Němci chtěli vlasy do matrací, na deky, vojenské zimní pláště a pracovní vesty, nemluvě o izolaci, provazových žebřících do lodí a do ponorek. Měli vynalézavé chemiky. Vždycky se našlo něco, čím vězně nachytali. Slíbili, že stačí něco udělat, aby žili déle. Chlubil se Porgessovi, že spal na pytích s ostříhanými vlasy, než pytle odeslali do Německa. Rána byla chladná. Pan Rosenkrantz se vrátil sám a pořád mu ještě nepřidělili byt. Spal v ubytovně židovské sociální péče, bez ženy a čtyř zrzavých dětí.

Dělá mu to za stříhání a holení po domech dost, aby slušně žil. Jí třikrát denně. Opakoval si, že co se stalo, není pravda.

„Na co si člověk nepamatuje, je dobré.“

„Občas,“ řekl jsem.

„Doufám, že mu nezávidíš,“ řekl Porgess.

„Závidět nemá cenu,“ uznal jsem. „Jako plácát dlaní do vody, abys poznal, co je tvrdší, ruka, nebo voda. Závist je hnusná. To nejhnusnější.“

Možná, myslel jsem si, že kdyby si pan Rosenkrantz dokázal vymyslet něco ještě horšího, než se mu stalo a co kolem sebe jako holič viděl, povedlo by se mu tím zakrýt pravdu. Nic horšího si zatím nedokázal vymyslet ani fantasta. Rosenkrantz v sobě zabil paměť, jako v sobě lidi zabijí lásku, chamtivost nebo chuť. Nepočítal s budoucností. Nechtěl věřit v zítřka. Stačilo mu, že jako před válkou a za války stříhá lidem vlasy.

„Nevím, jestli ho mám rád, ale už ho nepustím z hlavy.“

„Možná že nenašel rovnováhu. Je to umění, zabít paměť. Vymazat ze sebe, co nechceš.“

Venku bylo hezky. Listí mělo zelené a zlaté barvy. Napadlo mě, jak to je. Někdo si myslí, že takhle krásně bude pořád. Jinému to přijde k pláči. Ví, že pěkně vždycky nebude. A pak jsou třetí, jako Porgess, který se může jen dívat. Vracet se k tomu, co bylo.

Zmínil se o známých, kteří se vrátili, a o pár, co ne. Sbíhalo se to k němu jako pavučina ke středu. Doneslo se mu něco o holce z hamburského cirkusu, která měla v Terezíně obstojnou pověst. (Na vteřinu se mi zastavilo srdce.)

„Pracovala v Au-Birkenau v Odvšivovací stanici. Spřátelila se s mou známou, Frickou Schickovou z Terezína.“

Jednou přišly do prádelny na inspekci tři německé vachmanky, bez oberraufseherin. Krasojedkyně, půl Němka a půl židovka,

vyvažovala v kotli prádlo. Vyprávěla holkám o saltech mortale na bělouši, kterého držel ředitel cirkusu v rytmu práskáním bičem a ona rozdávala polibky obecnstvu a hudba končila fanfárou, kterou přehlušil potlesk. Dozorkyně jí strhla šátek: objevila vlasy. Vrazila pradeně facku. Podle legendy krasojezdkyně vachmance facku vrátila. Nastalo ticho. Ostatní dvě vachmanky neměly třetí rády. Nikdo se nepohnul. Podle druhé verze spoléhala krasojezdkyně na scharführera, co měl Odvšivovací stanici na povel. Dala vachmance facku a všechny tři dozorkyně se na ni vrhly a odvěkly ji do bunkru. Za tři dny ji nechal scharführer přenést napříč lágrem na nosítkách do prádelny s vytrhanými vlasy, bezzubou, s otevřenými prsy, v jejichž trhlinách cukalo srdce, s jedním okem, zatímco druhé vyteklo, aby pradeny v Odvšivovací stanici viděly, co se stane, vztáhne-li někdo ruku na vachmanku. Nechali krasojezdkyni uvázanou přes celou směnu za nohy na trámu jako netopýra hlavou dolů. Báli se, že páchne a budou muset dýchat její vinou zkažený vzduch. Večer ji hodili do jámy se žhavým popelem, jako to dělali s nemluvňaty, o jejichž oblečky nestáli a nechtěli se s nimi čistit.

„To jsem nevěděl,“ ztrácel jsem dech. Byla to Tanga? Soňa Inge Grossová z Terezína? *Die schwarze Lorelei*. Cítil jsem tlak na prsou; jako bych spolknul maso z mrtvého psa.

„Kdo to taky může sledovat? To bys musel mít šest milionů otázek a odpovědí anebo šest milionů svědectví nebo důkazů. Šest milionů uší a očí. Duší. Nebo dokonce sedm milionů. Něco ti nikdo nevysvětlí, stejně jako nevysvětlí Němce ani Němci sami. Viděl jsi film *Triumf vůle*? Musel bys je po jednom předvolat před soud. Ty nadšené německé maminky, co natahovaly ručičky svých dětí, aby pozdravily, nebo se dokonce dotkly vůdce. Ty záplavy květin, kde se objevil. Kde vezmeš tolik soudců? Musíš vraždit ve velkém, aby ti to prošlo.“

„Jo,“ řekl jsem zase chabě. Znělo to ze tmy, kam se to vzápětí vrátilo.

Spolkl jsem, že mám rád, když fotografie uzná člověku, co je výraznější. Co lze vymazat i s člověkem? Kouzlo tváře nebo činu. Aby to mělo smysl i mimo daný okamžik. Tvar i obsah. Co by ve slovech znělo neúplně nebo směšně.

Díval jsem se na Porgesse a myslel na to nepostihnutelné, co má lidská tvář. Někdy to mají herci. Vyvolávají myšlenku na to lepší v člověku, i když taky na to horší. Lepší mě přitahovalo od doby, co jsem si, jako Porgess nebo Adler, objevil, že zkrušit člověka není kumšt. Postavit ho na nohy stojí za řeč.

Porgess byl pořád hezký. Jeho tvář nesla oduševnění, které vytváří bolest, i když taky trpkost a vztek, že se to muselo stát zrovna jemu. Na poslední chvíli. Bylo to ve mně jako kolotoč rozumu a srdce. Kde se dotýkají? Kde se mě nedotknou?

Byla to vteřina, dvě nebo tři. Byl jsem rád, že jsme sami; s tím, co jsme si mysleli, taky každý sám za sebe. Co jsme věděli a nechávali si pro sebe. Když člověk neví kudy kam, první ze všeho se usmívá. Měl v sobě svůj díl nevysvětlitelnosti, který má každý. To neviditelné. Nechával mě, abych si domyslel, stejně jako já jeho.

Najednou jsem cítil jeho paměť a zapomnění jako traverzy mezi minulostí a přítomností; co se jí snažil podepřít, když ne upevnit, nebo zbourat, zrušit, odstranit. Tunel. Čím chtěl prodloužit nebo propojit, co se stalo, se svým charakterem a povahou z těch starých dob, kdy byl zdravý, veselý a šťastný alespoň většinu času, nebo když byl s námi. Nemohl zapomenout na doby, kdy měl v nohou proutky. Vítr. Rychlost, vytrvalost a spolehlivost a myslel na jídlo, na šaty, vyleštěné boty a na zábavu a holky a stačilo ho to vytížit. Nebo na doby, kdy boxoval. Jak člověk usmíří paměť štěstí s pamětí neštěstí? Dá se to vytrídit? Jak propojil neštěstí války s neštěstím

po válce? Zdálo se mu, když to dotáhl na patnáct, že je snadné a trvalé zmocnit se života a vymačkat z něj to lepší, co člověk může dostat, jako z citronu. Mělo to stoupat ode dne, co se narodil, až do chvíle, kdy zavře oči? Asi mu nebylo příjemné připustit, že život je učitel učitelů. Z každého styku a vztahu holky a kluka se něco narodí, jak říkal v Belgické 24 ředitel Freudenfeld, abychom si nedělali iluze ani abychom se nedopouštěli omylu; ze všeho v životě se něco narodí. Není to vždycky děťátko. Cítil jsem, co škrtí člověka, i když ho ještě nic nezmrazilo. Proč se to zastaví a nemůže už růst, a co všechno. Vnímal jsem, skoro jako Ervín Adler, co nás přitáhlo k velrybě: chuť přerovnat svět, abychom se v něm mohli opět zabydlet. Iluze, které na oko vyvracejí lži. Paměť Porgesse musela bolet, obelhávat ho, zdroj nekonečných komplikací, směrem k lepšímu i horšímu. Ale zapomnění se měnilo ve výčitky, v prázdnotu. Ukázal mi školní a rodinnou fotografii. Dva strýčky, kteří včas odjeli v roce 1938 do Venezuely, ale do cíle dorazil jeden. Porgess byl na obrázcích ještě malý, s platinovými lokýnkami na černobílé fotografii.

„Druhému strýčkovi nedali Američani vízum, protože měl hrb,“ řekl Porgess. „Konzul v Lisabonu mu dal vědět: *We can not go against our basic rules. Don't try other embassies.* Nemůžeme porušit základní pravidla. Nezkoušejte to na ostatních zastupitelských úřadech.“

„Co udělal?“

„Vzal si cyankáli.“

„Hm,“ řekl jsem zbytečně. Myslel jsem na Porgessovu pistoli, o kterou nechtěl hrát.

„Ten živej strejček se zatím taky neozval.“

„To ještě přijde,“ řekl jsem. „Svět je velkej a Venezuela je daleko.“

„Možná.“

„Určitě.“

„Měl při žádosti o vízum výhodu. Je jenom barvoslepej.“

Přál jsem si, aby to, co řekl o krasojezdkyni, nebyla pravda. Aby se to k němu dostalo zkreslené, časem, dálkou, nespolehlivostí poslíčků. Možná že to nebyla pravda. Jednou na to, že se už nic nedá prokázat, vsadí komandanti a mužstvo lágrů svou pověst. Vyčistí si minulost, jako když sluncem vyblednou šaty, které dlouho nenosili. U poslední zpovědi se jim uleví. Kněží jen poslouchají, nevyzvídají. Čistý štít *Wehrmachtu*, ve srovnání s *Waffen SS*, je začátek. Jako by, že jedna složka armády byla horší, omluvilo zločiny jiné. Pár drobtů ze stolu v tom zůstane i pro nás.

„Jak ses dal na to, co děláš?“ zeptal se najednou Porgess, jako bych mu to už nevysvětlil.

Nechtěl by snad mít sílu si zařídit co nejdobrodružnější život? Così, co propůjčuje existenci smysl? Co vede odněkud někam? Neuděluje si náhodou každý pár výsad, o kterých si myslí, že si je zaslouží? To zahrnuje ty, co mají údy v pořádku, stejně jako někoho, kdo se nemůže hýbat a musí zůstat v posteli.

„Mám na to povahu. Na nic jiného se nehodím.“

„Jak poznáš, jestli ti něco škodí moc nebo málo nebo vůbec ne? Kdo ti je prospěšnej?“

„Tohle pořád nepoznám; ani po lágru. Někdy si myslím, že mi něco nebo někdo škodí málo, a nakonec se ukáže, že mi uškodil hodně. A naopak. S někým, jak si v duchu říkám, bych mohl být i v lágru a s jiným bych asi nechtěl. Některé překážky se mi zdají daleko, když jsou za rohem. Moc mi připadá málo, málo moc. Nechtěl bych nikoho přeceňovat, ani podceňovat. Všechno je zkouška, z které bych rád vyšel silnější nebo poučenější. Myslím si, že rozumím lidem, když nerozumím ani sobě? Něco se ve mně mobilizuje, když bych si měl dát pohov, a když bych do toho měl jít, jsem odzbrojenej. Na něco se připravuju, ačkoli to nestojí za zlámanej groš; a to druhé

nechám plavat, i když to bylo terno. Nelámu si tím hlavu. Nemám dlouho ani vztek. Netrápím se donekonečna. Krátkozrakost, která mi možná prospívá.“

To byla dlouhá řeč.

Porgess si o tom myslel svoje. Je snadnější být bezstarostný, je-li člověk zdravý.

Zeptal se: „Kdy máš fotku rád?“

„Když nemá chyby. Možná že je má, ale už je nevidím. Je to můj strop.“

Porgess už neříkal jen to, co nesahalo hlouběji, jen se tak tvářil a ledabyly mluvil. Asi jako se rozhodnou jednoho dne starci, že už nebudou lhát; buď proto, že jsou unaveni, nebo jim to nestojí za to. Marnost je marnost je marnost. Mají už všeho dost. Porgess, jako starci, vycítil, kdy mu někdo lže, nebo nelže. Nepotřeboval myslet na pana Rosenkrantze, aby viděl, že pravda je těžší než lež, než čas, celá Země a všechny hvězdy na nebi; co dokáže paměť a zapomnění. Nebyl pobožný, takže nepokládal za rouhání stavět pravdu proti Bohu a všemu, čemu věřil tatínek, ale nechtěl urážet maminku a dráždit otce. A kdoví, jak to je?

Nevěděl jsem, jak odejít. Porgess mě ani nezdržoval, ani nevyháněl. Bylo to něco jiného. Nemohl jsem se zvednout.

„Ve *Věstníku* píšou o Davidovi, jak byl soudcem, než ho zvolili králem,“ řekl Porgess. „Odsoudil chudáka k nejvyšší pokutě. Lidmi to otrásl. Pak ji za něj zaplatil. Nejdřív udělal spravedlnosti zadost, pak se projevil.“

Váhal jsem, co říct. Porgess pokračoval: „Byl prý pod obojí, na holky i na kluky. Tenkrát se to údajně nosilo. Bylo málo lidí. Vypomáhali si i v rodinách.“

Mlčel jsem.

„Jistě, rozum a srdce, vztek, chamtivost, porozumění. Všude píšou blbosti. Lidi snad věří, že ptát se na nezodpovězené otázky může nakonec něco změnit. Až naprší a uschne. Nikdo si nepřipustí, že na něco není řešení. Co charakter?“

Porgess viděl, že mě dostal do kouta. Věděli jsme oba, co je v tom ještě třetího, zase to neviditelné. Když Porgess utekl z vagonu, nemusel už hauptsturmführer řvát, že nakonec má pravdu revolver. Člověk nesmí zapomenout, kde je, s kým. Zapomněl, že je v Německu?

Po lágrech – stejně jako v lágru – byl charakter důležitější než rozum, srdce a zbytek, čemu se říká duše a inteligence nebo zazobanost. Charakter byl všechno do té míry, kterou ostatní bez charakteru nebylo nic. Není snad charakter souhrn všeho? Esence člověka? Teprve později se všechno zas začalo rozdělovat podle žebříčků. Včetně polehčujících nebo přitěžujících okolností. Za války byl charakter amalgám. Co drží člověka pohromadě. Můžou ho zabít, ale neselhal, když si zachoval charakter. A mohl přežít a vyjavit se jako černá ovce, když ztratil charakter, i kdyby ho ztratil jen jednou a na vteřinu. Slovo omluva zmizelo ze slovníku. Ztratilo se i z ticha. I když na to nebyli svědci, protože je zabili, hryzalo člověka svědomí. S Porgessem byl za války v baráku rabín, který se modlil denně ne k Bohu, ale za Boha, protože s každým, kdo šel do komína, kousek Boha ubylo; ale až s ním, když šel do plynu, se jeho Bůh udusil nadobro. Povídali, že mu hráli. Porgess už nestál o to, jako to dělali pan Rosenkrantz a Porgessova maminka, klást otázky Bohu. Ať se Bůh, jestli to umí, zeptá jeho. Někdy se s Bohem takhle bavil.

„Taky píšou, že David se zamiloval do ženský a poslal jejího manžela, generála, do války v první linii, aby se ho zbavil a mohl si ji vzít. To už je stará vesta. Jsme všichni jen lidi, ne? Kdo už je perfektní? Někdo mu pak přednesl případ boháče, který měl spoustu

ovcí a připravil o jedinou chudáka s jehnětem. Davida to pobouřilo. Kdo se odvážil mu vzít jediné jehně? Kdo je ten syčák? Prorok mu řekl: Ty jsi ten muž. Máš to? Pořád od tebe někdo chce, abys mu žral z ruky. Tak bych se vyhýbal lidem, kterým stačilo, stačí a bude stačit poslouchat rozkazy.“

„Kde tady máte záchod?“

„Hned vedle. Zvedni víko. Jsou tam madla, nestrhni je.“

„Vidíte se někdy s Vili Feldem?“

„Slyšel jsem o něm,“ řekl Porgess. „Něco ti o něm řeknu,“ dodal zamyšleně. „Když od něj něco chceš, řekne ano, ale. Je to tajemství obchodního jednání. Ano, ale. Tvrdost. Smlouva je smlouva. Slovo slovo. Nesmíš se se svým partnerem pohádat. To byste se už obchodně nedohodli. Máš to?“

V rádiu hráli *Pluji lodi do Triany*. Zpívala zpěvačka, které potom velryba zakázala zpívat. Pak hráli *Když navečer jsme pod hvězdami stáli*. Byla s námi najednou spousta lidí, navzdory jejich nepřítomnosti. Kvůli některým se mu možná chtělo žít, kvůli jiným už ne tolik. S kým zrovna v duchu byl, když jsem si odskočil na záchod? S Ledou Freiviligoovou? S Ruth Barzyovou? S Helgou Steinovou? S mou krasojezdkyní, Soňou Inge Grossovou, Tangou?

„Na to, že jsme ještě mladí, toho víme o sobě už dost,“ řekl jsem.

„Spěcháš?“

„Ani náhodou. Máme celý život před sebou.“

„Pořád málo, naštěstí,“ odpověděl Porgess.

Bylo nám dvacet. Všechno se někam hnulo. Všiml jsem si, že Porgess má na zdi zrcadlo, aby se viděl, když chce. Asi se občas potřeboval přesvědčit. Napadlo mě, že denně vstává z mrtvých. Měl průsvitnou pleť jako lidi za války před transportem nebo než vyletěli komínem.

Kolik Porgessů viděl v zrcadle? Nebylo to jen jako mít dvojníka. Porgess s rozstřílenou páteří zůstával stejný. Druzí Porgessové se v Porgessovi měnili, nestárli nebo se ztráceli a objevovali. Kdo už nemá alespoň trochu fantazie? Nebo možná stárli, ale odlišně. A pak Porgess viděl sám sebe, ale zase jinak, nejprve mladšího, potom staršího a v nejrůznějších převlecích a maskách: svůj obraz. Kam to spěje. Byla to vždycky cesta ze tmy do tmy.

Bylo to horší než se ptát, kde začíná nekonečnost a kdo stvořil Boha. Tajemství kruhu. Nemohl se ho ptát na hlavní otázku, která trápí lidi: jak žít? Co udělat, aby byl člověk šťasten? Proč štěstí nebo ztráta nepotkává lidi podle toho, co si zaslouží? Proč osud někomu přdestře všechno, jinému málo, třetímu nic?

„Někdy uvažuju, proč si lidi odpouštějí nebo neodpouštějí,“ řekl Porgess. „Jak to asi je. Jako s tou pitomou historkou o Josefovi a jeho bratrech, co mi nejde z hlavy. Není tak špatná. Co by se stalo, kdyby jim neodpustil? Obvinili by ho z mstivosti? Lidi, co to sepisovali, to postavili vzhůru nohama. Všechno jde popsat na tři varianty. Jednou odpustí lidi i Němcům, že si vymysleli nacismus. Chtěli se mít líp. Napravit chyby. Mezi těmi prvními byli určitě idealisti. Neodpustili už předtím všem, co se na tom podíleli, i když ještě nacisti nebyli na světě? Kdyby se dal nacismus chemicky rozpustit, žasli by lidi, co to obsahuje, co je v nich. A je to pořád ve vzduchu. Stejně, jako se to někde vzalo.“

„Doufám, že nejsi často takhle vážnej,“ řekl jsem.

„Ne, jen když to na mě vleze. Mám na to hromadu času. Probírám, co jsem si už v životě odpustil a co jsem odpustil druhým a co museli odpustit mně. Co se dá odčinit, co ne. Jde mi z toho hlava kolem.“

„Radši to nezkouším,“ řekl jsem.

„Někdy myslím na Němce, které odtud vyhnali, jako předtím Němci vyhnali nás.“

„To si vyhraješ.“

„Co jim udělali, jako udělali oni jiným. Jak házeli německé maminky do Labe, i s dětmi v kočárku, aby se utopily.“

„Jo. U toho bych nechtěl asistovat.“

Během květnové revoluce jsem viděl, jak v Rytířské ulici věšeli gestapáky za nohy na lampy, polili je benzinem a zapálili.

„Je to čím dál tím víc pekelně osobní,“ řekl Porgess. „Jde to do vývrtky. Nebo do spirály, jestli víš, co chci říct. Je to peklo, pořád se vracet, i tam, kdes předtím ještě nebyl.“

Měl jsem pocit, že jedna návštěva u Porgesse je život. Co se kdy stalo.

Články řetězu, který spojoval Porgesse se vším, co bylo a proč se to stalo, s tím, co je a teprv přichází. Než se to ztratí i s ním, do vesmíru, jako tolik jiných osudů před Porgessem a po Porgessovi. Co nikdo nezná. To neviditelné. A co nepředvídá, ani nemůže, než se to sběhne. Co nemá hranice, jako hranice odpustitelnosti nebo neodpustitelnosti. Bylo to mimo nápravu. Porgessovi se chtělo žít. Žít v posteli znamenalo vyrovnávat neviditelné účty. Půlka jeho příběhu. Potřeboval odpustit sobě? Složit za sebe účet? Byl na tom jako Josef a jeho bratři, pomyslel jsem si a držel jsem pusu. Kousek toho a kousek onoho?

„Občas zabíjím nudu tím, že se bavím sám se sebou. Připadám si, jako bych se vybavoval s ďáblem. Znáš tu anekdotu, jak k advokátovi přijde ďábel a ptá se ho, jestli by mu prodal duši, duši ženy a duši jeho tří dětí za milion měsíčně? Černý na bílým? Advokát si chvíli láme hlavu. Podepíšu ti to, za milion měsíčně, ale řekni, kde je ten háček?“

„Doufám, že si rozumíte,“ ušklíbnul jsem se.

„Jo. Ptám se ho, co udělal se Soničkou Utitzovou. S Ledou Freiviligovou. Nebo jestli je šťastnej.“

Měl v očích Soničku, když se chystala odpoledne s někým z Hagiboru nebo z Belgické 24 do postele, protože po osmé jsme nesměli na ulici, ještě než se spustila s Adlerem, blažený dívčí úsměv, rovnováhu a očekávání. Roztoužení, na které Porgess nikdy nezapomene. Co mají v očích holky. Na Hagiboru se bavil nebo hrál odbíjenou s nejhezčím děvčetem na hřišti, Zuzkou Blechovou. Přišla Gábina Maizlová, později nejhezčí holka v Terezíně. Na Hagiboru byla všechna děvčata krásná. Ještě žila, zdravá, svěží, celý život před sebou. Škoda že to trvalo tak krátce.

„Zeptej se ho příště, jak horko je tam dole.“

„Dole nebo nahoře?“

„Dole i nahoře, pro jistotu. Kdo pro něj vede statistiky. Co se tam dělá v neděli.“

„Řeknu ti příště, o čem se vybavují s Hitlerem, Himmlerem a Heydrichem. Jak je to se smlouvama o neútočení, míru, všeobecným přátelství. Usmíření. Ty známý krámy.“

„To se teda těším,“ řekl jsem. Zkusil jsem: „Co bys nikdy neudělal, kdyby na to přišlo a někdo se tě ptal?“

Neodpověděl, jak jsem čekal.

„Neukradl bych nic kamarádovi. Nikoho bych nepřecenil ani nepodcenil. Netvrdil bych, že každý má, co si zaslouží. Nebo čím houšť se věci mění, tím víc zůstávají stejné. Když se chceš konečně najít, musíš se nejdřív ztratit. Anebo jen když vypustíš duši, narodíš se. Jsi moudřejší, čím jsi starší. A strážný anděl chrání děti, opilce a blázny. Krása je v očích toho, kdo se dívá. Jako když můj otec dřív věřil, že musíš mít peníze, abys vydělal prachy.“

„Jsme na tom stejně,“ řekl jsem. „Podobně.“

Na tom jsme skončili. Shodli jsme se beze slov, že je všechno jinak. Připomněl mi pár lidí, kteří se už vybavovali s ďáblem, z legrace nebo smrtelně vážně, a vypadali, jako by si něco říkali

pro sebe nebo jako horší břichomluvci. Ze rtů se jim dá pohodlně přečíst, s čím si dávají takovou práci povědět to břichem.

Propříště jsem se vyhnul jejich baráku. Porgessovi bydleli ve vilce pro čtyři partaje, v ulici, kterou později přejmenoval národní výbor na třídu Manželů Rosenbergových. Měl vesele vymalovaný pokoj. Světlemodrý strop, přední stěnu u dveří žlutou, druhou růžovou, jako pro holčičku. Barvy si vymyslela paní Porgessová. Plavé vlasy jí zešedivěly. Byla učesaná a upravená. Voněla levandulí. Nenosila nic tmavého. Zelené, červené nebo žluté a modré látky, někdy oranžovou. Vyčítala si strach vystěhovat se před válkou. Už nemělo smysl se snažit to dohonit, napravit. Třebaže se jí v koutku duše ozýval hlas: Kdoví? Jak říkal Luster Liebling, alias Černý Pepe, v Belgické 24, vyhybej se pokud možno místům, které postihlo neštěstí. Jak dodává Adler: Nenech si radit od nikoho, kdo je na dně. Moje babička Olga říkala: Máš-li neštěstí, o posměch se nestarej. Podle Viliama Felda se nemá nikomu, kdo je u konce s dechem, vykládat, že se dějou zázraky. A jak se z toho někdo v podobné šlamastice dostal. Kdyby, přijde na to sám. A je lepší, když někdo závidí mně než já jemu. Vili Feld nevěřil ani vteřinu příslibům věrnosti, kterých se dovolává slabší u silnějšího. Nehnuly s ním výčitky ochablých. Porgessova existence se do mě zavrtila jako červ do jablka. Vili Feld mu připadal – i v nepřítomnosti – jako vyzvědač, který pracuje pro obě strany.

„Tak já jdu,“ řekl jsem.

„Jo. Díky za návštěvu.“

„Do příště.“

„Jo. Něco ti řeknu. Optimisti jsou lháři.“

To bylo poslední, co si pamatuju. Nebyl to jen Porgessův hlas, posazený hluboko jako hlasy starců.

Na schodech se mě paní Porgessová zeptala: „Vrátilo se některé z děvčat, které náš chlapec znal na Hagiboru?“

Červenání měl asi Porgess po ní. Vyklouzlo ze mě (opatrně), že s některými si Porgess užil. Řekl jsem, že jsme na něj kapku žárlili. Byl nejhezčí z kluků. Z očí jí tekly slzy. Usmívala se. Chvěla se jí brada. Věděla najednou o svém synovi něco z dob, kdy nebyl odkázán jen na svoje ruce. Nebo na dívčí obrázky. Mohl jsem si představit jejich rodinný život, když jsou všichni tři pohromadě; nebo je Porgess v nemocnici. Jak paní Porgessová vytýká manželovi, proč ji poslechl a včas se nevystěhovali, do Anglie, Ameriky, na severní točnu, jako by na něj chtěla svalit alespoň kousek viny. Nebo jak dokázal jeden ze strýců, manželův bratr, do Venezuely. Nemohli dělat v Caracasu totéž, co dělají tady? Mohlo být všechno jiné. A jak si Porgess, když to nechtěně slyšel, představoval dům s oknem na oceán, na pobřeží, kde může prochodit noci pod hvězdami nebo dny ve slunci. Jaká pravidla porušuje a jaká dodržuje a mezi tím. Jak asi myslí všichni tři na to, co se stalo, aniž o tom padlo slovíčko, každý po svém i za ty druhé. Stěžovali by si, že všude jsou mouchy, komáři, tropický hmyz. Věděla, co si Porgess myslel, a sváděla na rabína, s kterým v Au-Birkenau leželi na jednom kavalci, že s každým člověkem, který nevině zahynul, odumřela částčka Boha a s posledním, který ztratí nevině život, zmizí i jeho poslední tkáň? Nebo jen poslední člověk?

„Kde teď bydlíte?“ zeptala se.

„V ulici Sacca a Vanzettiho,“ odpověděl jsem.

„Stavte se zase někdy.“

„Jo, rád, dík,“ lhal jsem zdvořile.

Paní Porgessová se mi pořád omlouvala a zvala mě, abych se ozval. Připadal jsem si jak řidič, který zavinil nehodu a ujel. Porgessova maminka měla světlemodré oči jako Porgess. Když jsem od nich odcházel, dával jsem pozor, abych neshrnl modrý kobereček uprostřed pokoje. Paní Porgessová mi ještě za dveřmi řekla, že Por-

gess střeží týden co týden, v pátek, kdy vychází *My přijdem*, obrazovou přílohu a hledá moje a Adlerovo jméno. Taky jméno Herberta Weinberga-Vinaře, Narciska, který napsal verše o tom, jak rád pije čaj na východ od Labe, a o hrobce na Rudém náměstí. (To se ještě nevědělo, že pod mauzoleem je kavárna a tělocvična, kde si policajti dávají kaviár a z plechovky, nazvané chatka, krabí masíčko, a krejčí převlékají každého půldruhého roku nabalzamovaného státníka, aby nevypadal jen jako vrchní, obnošeně.) Vzpomínal jsem, jak ženské v Orinoku nabízely Porgessovi zmrzlinu s ovocem a překvapil je, když zaplatil i za ně. Neříkal mu snad tatínek, aby za sebe nenechal platit nikoho, kdo má méně než on? Proč nechtěl pan Porgess, aby si syn zvykal na pohodlí? Na finanční bezstarostnost?

Porgess mezitím začal pouštět své velké americké orchestry jazzové éry, kterou, jako po mostě, který nepotřebuje pilíře ani řetězy, chodil dozadu i dopředu, aniž se hnul z postele. Krásnou, lehkomyšlnou a mohutnou hudbu z gramofonových desek. *Caldonia*, Chopinovo nocturno v E, *Vlak*, *Sněhové vločky* nebo *Chytil jsem rytmus* Glenna Millera, *Všechno, anebo nic* Harry Jamese s Frankem Sinatrou a *Zpívej, zpívej, zpívej* Benny Goodmana.

„Budete všichni slavní,“ řekla paní Porgessová.

Byla smutná a důstojná jako kámen, přes který se valí voda v kalné řece a hrot vyčnívá nad hladinu; jako kousek hvězdy, spadlé na zem, už čistý, jen obroušenější.

Asi tušila, že minulost a stejně sláva všeho druhu jsou jako vítr, který se zachytí na okamžik na stéblu trávy, sladký, když přilétá, než odletí, a zanechá po sobě méně než trpkou příchut', nic. Porgess byl za zavřenými dveřmi, na snížené posteli, most mezi životem, který byl, je a bude jako každý věk. Myslel na obstát a neobstát. Bylo to pořád s ním. Napadlo mě, že si možná Porgessovi kdysi přáli holčičku.

Myslel jsem na partu z Belgické 24 a z Hagiboru, Porgessovy kamarády, které odplavila válka. Probíral jsem je jednoho po druhém. Jak si je Porgess pamatoval? Ze ztracena se mi vynořil Herbert Wienberg, řečený Narcisek. Nevěřil nikomu a ničemu, proto ani sobě. Tím si všechno zjednodušil, třebaže také zkomplikoval. V době, kdy žárlil na Porgesse, ještě nebyl dospělý a nepřemlouval svoje slečny, jako o pár let později, aby za sebou nezavíraly dveře na toaletu a nestaraly se tolik o jeho, ale o svůj klín. Nikdo by tenkrát neřekl, že se z Narciska stane veršotepec. A teprve potom – stejně jako jeho macecha – se oběsí.

Noviny, které jsem hodil na kanál, se napily dešťovou vodou a změkly na hadr. Začaly se propadat vlastní vahou mřížkami. Myslel jsem v Římě tehdy ten pátek, když jsem se česal v odrazu výkladní skříně s botami značky Bruno Magli, jak směšně se na sebe skládá čas. Na přeskáčku, ve vrstvách. To si vymysleli lidé dobře: čas. Víc než den a nové jaro, léto a podzim a zima, soumrak a svítání, stíny. Udělal jsem si pěšinku. Vzpomněl jsem si na Porgessův revolver. Kam se to naskládalo, kam to ulétá? Vzpomínka na druhé. Hlas, který člověk zaslechne v sobě, i za ty ostatní. Je možné, že cítíme svou duši jen v okamžiku, kdy myslíme na druhé? Nebo ti druzí na nás? Je možné, že i duše rozkrájená na kusy se vzpomínkou zacílí? Byla Porgessova bolest i moje? Pochybuju. A když, na jak dlouho? Myslel jsem na vodu, která všechno zaplavuje i vyplavuje, odnáší a přenáší. Na nádrž, která jednou praskne, všechno se vyvalí a zaplaví. Odněkud hráli z desky americkou hudbu. Byl v tom duch Porgesse. Přál bych mu, aby to slyšel, odsud až do jeho pokoje.

Už ani nevím, kolik trvalo let, než Porgess umřel, jak stálo v úmrtním oznámení, po nepřítliš dlouhém životě, přirozenou smrtí. (Adler jen řekl: Kdo má smůlu, má smůlu. Jako bych to snad nevěděl.)

Enzo

V Itálii je všechno krásné.

Měl jsem večer s Enzem Vittorinim. Včera jsme se seznámili v autobuse číslo 26. Slovo dalo slovo a najednou jsme se dostali k Schopenhauerovi. Nemohl souhlasit s tím, že *Stoupáme-li vzhůru, nevidíme smrt, protože leží na druhé straně, na úpatí hory*. Ani že *Musíme zestárnout, a žít tudíž tak dlouho, abychom pochopili, jak je život krátký*.

„Nesouhlasit s Schopenhauerem si skoro netroufám,“ řekl jsem.

„Protože nejste žena.“

„Neměl rád ženy?“

„Naopak. Měl větší spotřebu, než aby ho tolerovaly. Dokonce vlastní matka ho vyhnala z bytu, ne proto, že by ji obtěžovaly jeho známosti, ale bez přestání ji poučoval a opravoval. Profesor Hegel ho ze stejných důvodů vyhodil ze semináře.“

Spíš než Schopenhauer mě v Itálii zajímal Pietro Aretino, první revolverový novinář; jak jsem se dozvěděl z knihy Egona Erwina Kische *Klasický žurnalismus*, kterou mi půjčil Adler: platili ho ne za to, co napsal, ale co neotiskl. (Nemluvě o verších a záznamech z domů neřesti.) Zajímal mě taky Enzo Vittorini, protože ve skutečnosti mi nešlo ani o Schopenhauera, ani o Pietra Aretina. Vy cítil jsem, jak se na mě v autobuse díval. Asi jako jsem pozoroval já jeho. Je možné, že jsme se už někdy viděli? To mohlo být jedna k milionu. Byl to zlomek vteřiny, kdy si jsou lidi blízko a v němž si porozumí buď okamžitě, nebo nikdy. (Skoro nezáleží na tom, o čem spolu mluví.) Najednou byl autobus svět. A svět jsme byli my. Anebo jsme náhle viděli, že každý má svůj vesmír a nosí si ho s sebou – v kapse, v očích, v pohledu na ty druhé. (Životopis

beze slov a zároveň svědectví, obžaloba a obhajoba a možná ještě tisíc – neviditelných – propojení.)

Na večeri jsem se těšil, nejen proto, že ušetřím penízky, kterých jsem už moc neměl. Jak říká Adler, nejhorší nepřítel v cizině je nuda a prázdná kapsa. Kamarádi jsou daleko, člověkem pronikne ufnukaná nálada. A kdo má rád cizince, když se mračí? Život a svět se promění v podmracené prázdno. K tomu člověk nemá nejen na rozhazování, ale ani na nic lepšího než spát s poloprázdným žaludkem.

Pokládal jsem den za nepromarněný. Občas sprchlo, ale bylo taky hezky; ráno mě hoteliér vzal do plaveckého bazénu svých veřejných lázní. Ve sprše jsem viděl mladíka v mém věku, s tělem štíhlým jako dívka. Jakmile mě zahlédl, otočil se zády, aby zakryl, co mu bylo trapné, ale na co byl zároveň pyšný; stejně tak jsem se odvrátil sám. Spatřil jsem u protější stěny druhého mladíka s mohutnými rameny, svalnatým tělem a silnými stehny, ve stejném stavu. Byli sami ve sprše, přišel jsem jako třetí. Taky obr se otočil zády. Najednou jsem si uvědomil, oč běží. Rychle jsem se osprchoval a odešel do oddělení páry, kde už čekal hoteliér Enzo Cézare Zamboni. Svěřil jsem mu, co jsem viděl. Zeptal se, jestli byli ze Sicílie a plavovlasí, to by byli potomci Germánů, kteří před dvěma tisíci lety okupovali ostrov a už tam zůstali (Kdo by se taky z Itálie vracel do Germánie?), a jestli mi to bylo protivné. Neobtěžovali mě? Ne, odpověděl jsem. Ten štíhlý měl pleť jako dívka, druhý byl mužný a mohutný a oběma jsem možná zkazil kouzlo. Přišlo mi jich líto: byla to jejich věc. Neměl podobné sklony, jak se píše, už Ramses Třetí nebo Sokrates, Platon a Shakespeare? Nemluvě o Leonardu da Vincim, Michelangelovi a Cellinim. Nebo o papežích Benediktu Devátém a Julianu Druhém. (V Belgické 24 o tom mělo pár kluků přehled. Chodili do lázní Koruna na rohu Václavského náměstí a ulice Na Příkopě a jen čekali, kdo a jak je

osloví.) Není pro mě tak hezké se na to koukat, jako pro ně to cítit. Ach, lásko, bože lásko! To už mi hoteliér uvěřil snáze. Všichni víme svoje. (Kněží za to šli ve středověku na hranici.) Pro sex jsme všichni slabší.

Pak jsme se vybavovali, jak partyzáni v Janově, Turíně a Milánu povstali proti německému *Wehrmachtu* a jednotkám *Waffen SS*, které chránily Mussoliniho. Polovinu italského jihu už měli v rukou Spojenci. Mussolini po vyhnání Němců utíkal do Švýcarska. Chytili ho a pověsili v Miláně na Piazza Loretto na benzinové pumpě hlavou dolů. Jeho milence uřezali prsa. Tomu bych nefandil. Msta ani sadismus se nerýmuje se spravedlností. Mezi námi, soudil hoteliér, nebýt Spojenců, kteří čistili údolí Po, obcházeli větší města a odřezávali zásobovací linie *Wehrmachtu* a *SS*, nemohli si partyzáni, kterým rád vzdá čest, přisvojit tak všeobsáhlé zásluhy. Všiml si, jak spojenečtí vojáci ve srovnání s italskými vyvolávali dojem vyžehlenějších, lépe živených a úhlednějších, vystrojených nebo vykoupaných a holených těsně předtím, než se ukázali na veřejnosti. Bojovali přinejmenším tak dobře. Angličani, Australani nebo Novozélandané byli podobní. Západní nebo anglosaská civilizace zřejmě vyrábí a spotřebuje víc pracích prášků.

Večer předtím měl iluzionista Arturo Ludovici v hotelu volno. Místo něj pozval hoteliér do Zlatého nektaru kouzelníka Maria Giacomu Solorzana, který vypadal spíš na pikolíka než čaroděje; maličký a hubený kejklíř, s černými vlasy, tenounkýma rukama a dlouhými prsty a nehty. Triky, které Mario Giacomo Solorzano provozoval, byly běžné švindly s pestrobarevnými šátky, které tahal ze vzduchu a měnil pod cylindrem v holuby, propojování a rozpojování lesklých bronzových kruhů, hádání karty vytažené hostem, aniž ji mohl kejklíř vidět zpředu, a také kouzlení mincí a kapesních hodinek z nejrůznějších kapes hostů. Provozoval to

zručně, ale pro staré veterány mezi návštěvníky to nebylo nic, nad čím by žasli.

Až na konec. Slíbil, že zhypnotizuje a nechá plout volným prostorem králíka ženského rodu: Ester. Laskavé obecenstvo ať se soustředí: králík se bude vznášet spirituální silou.

Králice Ester se ploužila po dlouhém stole mezi kouzelnickými předměty vybavena bílým kožíškem. Byl to dobře vykrmený králíček s velkou hlavou a lesklýma, ustrašenýma a zvědavýma očima, připravená odskákat při první nehlídané chvíli a zanechat kouzelníka v loji. Trochu poskočila doleva, pak doprava a dopředu, na vteřinku dvě upřela oči do obecenstva, aby vidělo její rozechvělé vousky a čumáček.

Kouzelník zdvihl králíci Ester v levičce příkře vzhůru a pronesl k ní pár slov. Narovнала si hřbet v jeho dlani, otřela se mu o paži, takže celá zploštěla. Dívala se na něj. Prsty pravičky ji volal. Obecenstvo ztichlo. Hypnotizoval ji. Zarytě se soustředil. Za pár vteřin se králice odpoutala od jeho dlaně a vznášela se spirituální energií kejklíře Maria Giacomina Solorzana ve vzduchu, asi pět centimetrů nad jeho dlaní. Nevidět to na vlastní oči, nevěřil bych tomu.

Za pár vteřin králice zase klesla a uložila se do dlaně a na vnitřní předloktí kejklíře, vyčerpaná k smrti, než se probírala. Zamžourala očima, hrůzou z probuzení. To bylo všechno. Opravdu ji zhypnotizoval? Jak ji dostal do vzduchu? Byla přivázaná za neviditelné nitě spuštěné ze stropu a někdo nad stropem ji vytahoval? Nejspíš. Napadlo mě, kolik za to asi kejklíř dostal a co dával svému asistentovi. Hostinský mi pak řekl, že v mládí si Mario Giacomo Solorzano přivydělával jako gigolo. Má jinošskou postavu, tvář jako Giacomo Casanova a zženštilé manýry. Vyšetřovaly ho lékařské kapacity, jaké látky vyměšují jeho endokrinní žlázy, a zjišťovaly odchylky jeho druhotných pohlavních znaků. Měl potíže už jako dítě. Nechali si ho

tři měsíce na pozorování. Trpěl úbytkem hormonů. Přeskolil se na barového a hospodského kouzelníka. Bavil docenty a profesory svými triky. Propustili ho s tím, že ho budou dále pozorovat. Litovali, že odchází tak zábavný pacient. V ústavu se seznámil s hermafroditem a jeden čas prováděli kejkle společně. Hermafrodit měl mohutná ženská ňadra, pas a boky jako odaliska a neomylně pánské přirození, které, jak říkal, když se opil, nechával cucat chtivé německé námořníky na jevišti a zároveň totéž, svlečen jen od pasu nahoru, prováděl jim. Za obojí ho odměnil potlesk kabaretního obecenstva. Měl praktickou povahu. Věděl, že k stáru mu zbudou jen tenké ruce, a vyučil se trikům s králíky.

A pak jsem na náměstíčku viděl vysloužilého námořníka se třemi foxteriéry, které rákoskou nutil panáčkovat, vyskakovat na proutěnou židli a zase dolů, podle pokynů, aby se mu klobouk naplnil drobnými. Pejskové dělali všechno unisono mnohokrát za sebou, aby se diváci nerozešli. Stál jsem blízko. Slyšel jsem, jak ve chvíli, kdy námořník třetímu foxteriérovi marně nařizoval zapanáčkovat a seskočit jako druzí dva psi, sykl mezi zuby: „Ty svině mizerná! Skoč! Kurvo jedna!“ Dech mu hvízdal ve rtech, zatímco se do publika usmíval vyceněnými zuby. Měl tělo lodníka, široká ramena a bílé kalhoty s nohavicemi do zvonu. Chyběly mu dva přední zuby nahoře, pozůstatky rvačky. Dovedl jsem si představit, jak po produkci za ohradou psa zřeže, aby si zapamatoval do konce psího života, že musí panáčkovat na pokyn a bez přestávky, jak pán potřebuje.

Nakoukl jsem do zahrady starobince, kde se bavili stařečkové na dlouhých lavičkách mezi cypřiši o důvěrnostech těla. Jeden ze starců řekl: „Mně ten oslík už netáhne.“

Ošetřovatel, zběhlý kněz, potom hostinský a nakonec pomocný číšník ve vykřičeném podniku, okořenil vzpomínání starců: „Jak

jsem se poučil v semináři, prohlásil svatý František z Assisi o svém těle: Bratře osle, už zase netáhneš.“

Zmíněný stařec vyvalil zraky. Je možné, že se bezděky, vtělením, viděním nebo slyšením, přiblížil světcí? Nikdy to neslyšel. Vyskočilo mu to z hrdla spontánně.

Minul jsem Španělské schody, na jejichž úpatí je sídlo španělského velvyslanectví ve Vatikánu, Scalinata di Trinita dei Monti. Měly zdola podobu tiskacího tvrdého y. Schody připomínaly vykotlané zuby nebo lépe řečeno pozůstatky, které na všem v Římě zanechává pověstný zub času. (Viz přední zuby lodníka se psy.)

V autobuse se Enzo Vittorini zmínil o tom, že jestliže někomu nezávidí, je to starosta Říma. V městské márnici selhalo chladicí zařízení. Dovedu si to představit? Musí to páchnout jako ve vězeňské márnici, kde masařky v hustém mastném vzduchu vážily až tři dekagramy. Přitom si římský magistrát nechá v tisku říkat *Vláda Říma*. Mohl jsem si masařky představit stejně jako hutný vzduch a pach, které se lepily na rty a na kůži. Doufejme, že jim fungovala spalovna. Mohli si objednat pece do krematoria z Německa. Jednu osvědčenou firmu jsem znal. Ne tak dávno zpopelnili Adlerova tatínka, aniž se je prosil.

Pak mi Enzo Vittorini řekl vtip o vandrákovi, který usnul v příkopu. Sedělo na něm tolik komárů, že mu nebylo vidět ani milimetr kůže. Vozka, který jel kolem, zastavil a bičem odehnal od vandráka komáry. Co to děláš? – Odháním od tebe komáry, než tě sežerou. – Hlupáku! Už se nažrali. Teď přiletí noví, nenažraní.

Stoupal jsem po kropenatých mramorových schodech se zábradlím k bytu Enza Vittoriniho. Jak by se asi shodli Adler, Černý Pepe alias Luster Liebling, za večeri si mě může kdekdo koupit. Kdo už dneska alespoň částečně nepodlehne prostituci nebo prodejnosti? Dá se tomu taky říkat situační morálka anebo kompromis. Jde

o to, nabídnout a dostat správnou cenu. Není nakonec všechno na prodej?

Dům voněl skořicí, bazalkou a majoránkou. (Už pár dní nevy- nesli smetí.) Na konci schodů jsem minul černou kočku. Upírala na mě stříbrozelené oči. Chladila si pracky a chlupy o dlaždice. Vzápětí mi otevřeli.

„Dobrý večer, jsem tady,“ pozdravil jsem.

„Našel jste ulici a dům snadno?“

„Jdu pozdě? Rád trochu bloudím.“

„Ne, včas,“ uklidnil mě Enzo. „Ještě jsme vám to nesnědli.“

Byl rád, že mě vidí. (Napadlo mě, že taky nemusel.) Navštěvovat cizí lidi je dobrodružství. Někdy pro jednu, jindy pro obě strany. Později mi jeho žena Concetta řekla, že Enzo s oblibou zve lidi, aniž se obtěžuje jí to oznámit. Mohla by si zařídit hostinec. Minulý týden tu měl australského doktora, který zacházel s rodinným globusem Enza jako s osobní planetou; točil ho jako káču a najednou zapíchl prst a zastavil lesklou lepenkovou barevnou zeměkouli se slovy: Tady jsem loni sloužil. Byly to Vánoční ostrovy pod Papuou. Pak naučil Enza vleže posilovat stehenní svaly, pomalu zvedat nataženou nohu, stokrát. Byl to chlap jako hora, a když si lehl, zabral půl pokoje.

„Už se na vás chystám,“ řekl Enzo Vittorini. Byl samý úsměv.

Líbil se mi jejich byt. Všechno v bílém. Kredenc, stůl, židle. Záclony, lustry. Neměl to trochu přelustrované? Asi měl rád světlo. A zrcadla. Hluboké zabudované skříně.

„Máte to tu hezké.“

„Doufám,“ řekl.

Ve skutečnosti se chystal naděje, že mám hlad a bude mi chutnat.

„Hodně světla.“

„Nerad jím sám. Ve společnosti mi víc chutná.“

Neřekl jsem, že jsme na jedné vlně.

„To znáte? Turista v Salcburku stojí před sochou Mozarta a vzdychne: Jo, Goethe, to byl skladatel. Tatatátá...“ A Enzo zabroukal Beethovenovu *Ódu na radost*.

Enzo Vittorini utekl v roce 1942 z fašistického vězení. Každý den před snídaní a čtením pokynů ztloukli vyšetřovatelé anarchistu, komunistu nebo sociálního demokrata. Teprve pak rozdělávali bachaři do cel kafe. Mussoliniho policajti denně pro zábavu lámali vězňům prsty a zlomené jim je ještě kroutili. Ach, sladká Itálie. Proč? Aby si propříště rozmysleli říkat nebo psát, oč je nikdo neprosil. Plácát, co je napadne.

„Za pár dní v Itálii se člověk rád zřekne mýtů,“ řekl jsem.

„Chcete popřít, že všichni Italové jsou dobrosrdeční? A co Ital, to operní zpěvák? Nebo že v Itálii se nekrade?“

Podíval jsem se na něj.

„Přehrávám si to v paměti; vybírám si, jako když se stříhá film,“ řekl Enzo.

„Člověk není sám sobě vždycky nejspolehlivějším svědkem,“ uznal jsem.

„Ne, pro soud to není. Za čas nevíte, co se stalo vám a co těm druhým. Splývá to. Přidávají se k tomu dodatečné informace. Podstata se nemění, jenže soudy stojí a padají s důkazy. Máš evidenci? Ne-li, běž domů. (Jako by nedostatek důkazů vyvrátil, co se opravdu stalo.)“

Ještě řekl: „Vyvrátit se to nedá, spálit a zahladit stopy ano. Spíš než svědkové, žaloba a důkazy by byli na místě jasnovidci.“ Neusmál se. „Kdo už se dneska nesnaží udělat z člověka blázna?“

A pak: „Tolik se toho promlčí. I kdybyste si vykřičel plíce. Svět se valí dál a včerejší i dnešní rychlost je zítra málo. Nikdy to nebylo jinak. Dneska se mě v autobuse někdo ptal, co si myslím, kam spěje svět. Co si o tom myslí on? Bud' se urazil, nebo to měl za lichotku.“ Navazoval na naši konverzaci v autobuse. „Nemůžete vyměnit lidi.“

Nakonec řekl: „Byl jsem v Německu. Nikdy jsem nepotkal nikoho, kdo byl ve válce. (To jsme snad museli válčit sami.) Začínají o německé vině. Vraždili snad v Osvětimi sami? Nedělal to i plyn? Kolik let jim to chce svět vyčítat?“ Není šprochu, aby na něm nebylo trochu pravdy. Židé mají dlouhé prsty, husté styky, pronikavý vliv.

Na chvíli se odmlčel. „Na hodně věcí se zapomene. Jednak je to lepší, než si to pořád připomínat, a za druhé člověk už dost dobře neví, co je horší. Zapomenout, nebo si neodpustit ani to nejmenší? Cit vám říká hodit to za sebe, rozum to sebere a uchová. Nejhorší je, že se tím dostanete do konfliktu ne se společností, ale sám se sebou. Všichni toho mají plné zuby. Slyšeli to už stokrát. Co dál? Někdy to házím za hlavu. Říkám si: Dost, to stačí. Přece kvůli tomu nakonec neskočím z mostu.“

Enzo si pamatoval proslovy velitele věznice Rocca Framontiho, který jim vytýkal, že si jen válejí šunky, bez starosti o rodinu a jak vyjít s platem, jako by byli na dovolené. Pokládal žalář za státem placenou zotavovnu. Co by ještě chtěli? Sanatorium? Mají zadarmo střechu nad hlavou. Bezdomovci všech končin by si to s nimi rádi vyměnili. Měli by denně děkovat Bohu a státu, jak se o ně stará. Nutil je, aby se modlili. (Zval kněze, otce Františka.) Vymýšlel si dny díkůvzdání. Dokazoval jim, že je stát chrání, mimo jiné, před nimi samými. Dokud jsou tady, nemůžou podlehnout dalšímu z nebezpečných pokusů. Zvláště svodu psát, hlavně po zdech, jak je v Itálii zvykem. Nebýt tady, vyřídili si to s nimi vlastenečtí Italové hůř. Vytýkal jim, že páchnou po kravském lejnu, hnílobou a zradou. Vzali by si snad vzor z bolševismu? Nevěřili by, kolik zrádců klepe denně na dveře jeho kanceláře. Chtěli by si vysloužit pověst zbabělců, hlupáků a vyžírků? Držel si nos, jako by vdechoval vzduch v nečištěné maštali. Měl prý rád koně, ale ošklivil si vůni koňských

bobků a teplý pach stáje. Velitel věznice měl hluboký baryton. Matka litovala, že nešel do škol a nestal se operním pěvcem. Enzovi se do všeho protlačil příjemný hlas hlavního bachaře, který tváří v tvář vězňům v hrdlo lhal. Snad by se líp uplatnil ve Scalle, v operních rolích. Bylo těžké se srovnat s tím, že se v majiteli tak zvučného hlasu skrývaly hluboce zakořeněné nevole (včetně odporu ke koňským vůním a kravincům), které si velitel věznice vyléval na nich. Podezíral je ze všeho, čeho byl sám schopen. Nenáviděl je za vlastnosti, které u sebe znal. Snad měl za to, že si vylepší osobní složku. Nenáviděl umělce. Dovolával se Platona, žáka Sokratova a učitele Aristotela, který básníkům a sepisovatelům veseloher i tragédií z té duše nevěřil. Do všeho ryli, nic jim nevonnělo. Jaká zvrhlost vedla nejdřív koktala a remcala, pero pisálka a potom štětec patlala, který namaloval Ledu, kterou oplodnila labuť a z níž se vyklubal Zeus? Kdo se odvážil rozšířit pověst o únosu sličného jinocha a nechal Jupitera se do něj zamilovat? Nemluvě o býku, který unesl nevinnou pannu Evropu. Tak to ne! Tohle dnešní Itálii rušit nebude. Diletanti, žvanilové a umělečtí podvodníci se vrátí i se svým zvrhlým liberalismem umřít do jeskyní dva metry pod zem.

Původně byl Rocco Framonti sazeč, ale dal se k policii. Četl jako první, co kdejakému pisálkovi, kterému učarovalo právo projevit se, přinesla slina na jazyk. Měl tři syny a dceru, tři bratry. Rodina z něj měla strach, protože ze spánku křičel a vyhrožoval rodičům. Neměli by zapomenout, že v kraji jsou chudobince, starobince a taky blázince. Bude vědět, kam je dát. Tvrdil, že poznávací znamení fašisty je nedůvěřivost. Naprostá nesmiřitelnost. Tím měří věrnost k hnutí. Mluví činy, ne slova. Postřílet stovku lidí a nemrknout. Zabít svědomí jako falešného svědka. Nebrat si servítky. Neohlížet se. Nedívat se zbytečně do budoucnosti dalekohledem. Přítomnost je všechno. Svoboda je strach z trestu. Omlouvat se

může jen slaboch. Jediná hodnota je znehodnotit radost nepřátel. I kdyby to znamenalo zabít dobře mířenou ranou matku před zraky dítěte nebo dítě v přítomnosti matky a otce. Je nutné zachovat si odstup od všeho, co nepřítele dojírá. Abrahám se svým prvorozeným synem, kterého byl schopen podřezat, aby dokázal svou oddanost Bohu, byl amatér. To byl Hitler jiný junák, když nechal syny spiklenců, kteří ho chtěli odkrouhnout, aby na tenké struně věšeli své otce a bratry a tím dokázali loajalitu Říši, straně a v první řadě jemu. Bibli pokládal za překonané čtení. Udělat z nejistot nepřátel svou nejvnitřnější jistotu. Nikdy neříkat *ano*, *ale...*, nebo *ne*, *ale...* *Ale* je slepá ulička. Žádná ztracená bitva neomlouvá. Všechno je dovoleno. A když říká *všechno*, myslí *všechno*. Facka, která nezabije nebo alespoň nepřivede do bezvědomí, je selhání. Slzy, pot a smrt, bolest, ostatní se nepočítá. Nikdy neustat. Nedopřát si odpočinek. Civilizace je jen pro změkčilé. Dějiny se nebudou od Duceho dělit na dobu kamennou a železnou, před Kolumbem nebo po něm, ale na svět před a po Mussolinim. Dante se svým peklem ať se jde vycpat. Ostatně, proč se nemluví o jeho pornografii? O verších věnovaných ženskému lůnu.

V noci řval ze spaní na rodiče: Krutost, krutost, krutost. Neúprosnost. Nesmiřitelnost. Copak nevidí co on? Neslyší? Oslepli, ohluchli, oněměli? Zajímal se o dějiny. Civilizace znamená servilnost. Pryč s tím! Otec pračlověka se nemusel v rodině doprošovat o autoritu.

Chtěl, aby vězňové vykoupili svou vinu. Vyhnali své demony. I kdyby to mělo být sebevraždou. Div nesliboval sebevrahům odměnu, kterou vyplatí stát pozůstalým. Byl pro kult síly a silných. Jeho víra neotvírala, ale zavírala zámky (cel). Nevěřil, že by Německo, Japonsko a Itálie, mocnosti Osy, mohly prohrát válku. Posmíval se Belgičanům ve vězení, že v Belgii zmizely za války

kočky. Myši v Belgii se díky tomu rozmnožily do statisíců. To je demokracie, rovnost a víc chleba a hrušek, ale i více kryš. Po první válce museli dovážet kočky z Holandska a z Francie. Hlásal nedůvěru k židovským uchazečům o světovládu, k hebrejštině, jazyku ďábla, k ohavným knihám židovských autorů. Pryč s ošklivým uměním! S jedovatou literaturou, zvrhlými otrapy, židovskými hochštaplery. Hlásal melodickou hudbu. To všechno podmanivým barytonem, který patřil k nejkrásnějším hlasům, jaké Enzo za války slyšel. Někdy v kanceláři zpíval *Santa Lucia Luntana*, *Ó, sole mio* nebo *Maria Mari*. Itálie odjakživa hřeší na to, že si lidi pletou krásu Kalábrie, Verony nebo Florencie a iluze, které to vyvolává, s realitou. Tomu italská duše napomáhá. Zasnoubit a oženit Itálii s Německem – to je lék, který podává Italům historie. Japonci k tomu připojí císařské koření. Vše pro vlast, včetně harakiri.

V tu dobu, v roce 1943, prý papež, když se dověděl o masakrech židovských deportovaných, plakal. Něco jako Hermann Göring, který po válce prohlásil, že o koncentračních táborech nevěděl, Hitler s ním o nich nemluvil a řeči o nich pokládal za nepřátelskou propagandu.

„Nevím, jak dlouho plakal,“ řekl Enzo. „Musíme předpokládat, že papež má taky ještě něco jiného na práci než brečet.“

Necítil jsem se povolán hájit (ani obviňovat) papeže. Jen mě napadlo, zda plakal před svědky. Nebo se rozplakal v soukromí?

Vzpomínal jsem na cestu sem, kolem ohrady, za níž se hrálo utkání v kopané a rozhorlení diváci křičeli na sudího: Imbecile! Porco mizeria! Deficiente! Mariozo! a další lichotky.

Usadili jsme se k večeři. „Mám už pořádný hlad a jsem při chuti,“ přiznal Enzo.

„Cítím se jako na mostě, někde uprostřed,“ řekl jsem. „Už ani nevím, kterému břehu jsem blíž.“

Enzovi pomohl k útěku bachař s židovskou babičkou, Nicola Calviere. Enzo Vittorini ho podezíral, že si židovskou babičku vymyslel, aby mu Enzo důvěřoval a nezkazil to uprostřed. To by oba stálo krk. Bachař se potom dal k partyzánům. Při akci ho těžce zranili. Při útoku na esesáky zpíval. *Avanti popolo*. Dostal se z toho. Většina z nich tíhla doleva. (Bohužel se i mezi nimi našlo pár udavačů.) Co šlo za války doprava, jim lezlo krkem. Enzo se rok schovával v komůrce pro služku. Přirovnal velikost svého úkrytu k záchodu nebo k šatníku. Vždycky si přál, aby se vyráběly obrovské skříně... Dovedl jsem si představit, jak mu asi bylo, jako sardince v plechové krabičce, kdyby mohla mluvit. To jsem si radši nechal pro sebe. Zeptal se mě, jestli jím všechno. Skoro, odpověděl jsem. Bohužel (kdysi bohudík) to zahrnovalo i kočky, psy a vrány. V pevnosti-ghettu v Terezíně dopadly kočky i kvůli lidem jako moje maličkost podobně jako po první válce v Belgii. Ne že bych je vyhledával, válka je válka. A někdy – v čínské nebo afghánské restauraci – člověk neví ani v míru. Enzo pustil gramofonovou desku s neapolskými mandolínami. *Torna a surriento*. 'O surdato 'nnammurato. Přehrál to v podání Massimo Ranieria s potleskem obecnstva.

Během večere dal Enzo k lepšímu, že pár židovských boháčů a známých intelektuálů bylo ze začátku pro Mussoliniho a pořádek – proti anarchii a revoluci. Z úkrytu vyšel Enzo po 25. červenci 1943, když se Američani vylodili na Sicílii a ministr spravedlnosti Dino Grandi (v kapse dva ruční granáty) přiměl Mussoliniho, aby odevzdal moc králi Emanuelovi. Duceho, jak už jsme probrali v autobuse, na útěku zatkli. Pak ho osvobodili Němci a nechali ho založit na sto dvacet dní loutkovou republiku Salo v severní Itálii. Nebyla to republika, o jaké psal Platon, třebaže Sokratův žák vyloučil, jak známo, ze svého ideálního státu básníky. (Kdoví, jak by naložil s fotoreportéry? Jak by zhodnotil z hlediska bezpečnosti státu fotografii?)

Enzo nikdy nevyjde z bytu s prázdným žaludkem. Zatěžuje si střeva ve dne v noci plným obsahem. Nešvindluje. Nehodlá se zatěžovat ničím, ani osobností stranického sekretariátu fašistické strany Carlem Scorzem, který po válce našel útulek – jako tolik jiných – v Argentině. (Je tam obrovská italská kolonie. Mají vliv v průmyslu a v nejbohatších fotbalových klubech. Jen členů německého *Gestapa* tam uteklo na padesát tisíc.) Pokud Enzo ví, pes po něm neštěkne. Itálie se valí korytem osudu, dál a dál, jako mohutná voda. Padesát milionů lidí.

Pozoroval, jak jsem si vzdychl. Taky si povzdechl. Stůl se prohýbal pod talíři, miskami a sklenicemi, uprostřed váza s bílými a rudými růžemi. Pokoj byl plný světla. Uvědomil jsem si, že na mě opravdu čekal. To bylo příjemné. Zároveň mě to překvapilo.

Představil mi svou ženu Concettu. Byla ošetřovatelkou v nemocnici svatého Ignáce. Rozená Beggini-Caputto. Už mi nemusela říkat, že Enzo, jakkoli pozdě přijde z práce, se nespokojí jen s něčím na zub. Trvá na pastě, antipastě a masu, rybě, drůbeži a zelenině a na salátech, sýrech a ovoci. Předtím i potom víno. Bílé k rybě, červené k masu. Jako dezert portské nebo madeiru, sherry či marsalla. A nechce dneska, co měl včera. Nerad ohřívané jídlo. To by mohl přijít na večeři rovnou až zítra. Od známých z Kalábie mají prvotřídní olivový olej z „prvního presu“ a víno, ve kterém není miligram chemikálií. Kdyby jedl v pondělí pomadori funghi, pražené houbičky z Porto Bello, s česnekem a rajčaty, posypané bazalkou, na olivovém oleji s balzámovým octem, může dostat v úterý leda gnocchi, italské bramborové knedlíčky, s rozkrájeným rajčetem na plátky, namáčené v marsalla se smetanou, a ve středu kořeněné kousky černé chobotnice s červenou cibulkou a s česnekovým chlebem. Zkazila ho babička začátkem války; i když padaly anglické a americké bomby, krájela chleba, loupala brambory,

zažívala Enzovi kalhoty. V dětství mu nahlas předčítala knihu Edmonda de Amicise *Srdce* a s dojetím pozorovala, když Enzo plakal, a sama se také rozbřečela. Dobro dojíámá, zlo děsí. Concetta měla v malíčku po jeho babičce stovku osvědčených receptů římské, neapolské a sicilské kuchyně. Noky patřily k její specialitě a k Enzovým pochoutkám. K narozeninám nebo na oslavy Enza a jeho kamarádů, včetně jeho někdejšího bachaře (kdybych ho chtěl potkat, zařídí to), se podává elegantní červené víno anebo aromatické bílé anebo růžové, chlazené, odlišné k drůbeži a ještě jiné k darům moře. Raky a humry pokládá za běžnou stravu. Pro jídlo a pochoutky nemá nikdy hluboko do kapsy. A Concetta se už naučila, co se sluší a patří. Dům bez krevet je jako kamínka bez uhlí.

„Je to jednoduché. Lidi se dají ošidit. Paměť většinou lže, jako když tiskne. S žaludkem je to horší, žaludek nelže. Ani si nedá nic nalhat. Žaludek (jako to, co máme mezi nohama, nebo bolest) člověk nemůže ošidit, jako podvádějí sedláci slepice a v noci jim svítí, aby snášely vajíčka dvakrát. Nebo jako lze hodit na kohoutí klec deku a nenechat ho kokrhat až do chvíle, kdy ji z něho sejmou v jedenáct dopoledne.“

„Jo, žaludek má paměť,“ řekl jsem a v duchu to doplnil, že sex možná taky, ale kdoví. Bolest určitě.

„Když vám kručí v žaludku, víte určitě, že se o vás pokouší ďábel.“

Nemusel říkat, že už první sousto ďábla zažehná. Potom pro změnu citoval Arthura Schopenhauera: *„Je vsutku neuvěřitelné, jak plyne život většiny lidí bez náplně a bez významu, pohlédneme-li na něj zvnějšku, a jak tupě a bez uvědomění, vcítíme-li se do něho. Lidé se podobají hodinovým strojkům, které se natahují a jdou, aniž vědí proč. Doplňme to představou jídel, uměním vařit a prostírat a konzumovat. Nenabude duch Arthura Schopenhauera dalšího významu?“*

Zejména kde mluví o truchlohře nesplněných přání, zmařených úsilí, o nemilosrdných osudech a rozdupaných nadějích, nešťastných bludech života, s narůstajícím utrpením na konci? Nevolá to po doplnění? Nebo to pokrmý zkrášlit, zmírnit, uspat?“

Bral na milost Sokrata, který se bránil nařčení, že nadržuje víc démonům než bohům. Nejsou snad démoni boží synové? A tak tedy má věřit víc v bohy než syny? Není to, jako by ho obviňovali, že věří v hříbata, ale ne v koně?

Natáhl jsem si nohy. Neměl jsem důvod opravovat Schopenhauera. Enzo skončil vždycky u jídla, i kdyby mluvil o paní Curieové. Concetta doplnila, že Enzovi není líto ničeho, co přispívá k jeho duševnímu blahobytu. Jde to žaludkem. Měl by cvičit. (Mohl bych mu domluvit.) Nebo alespoň chodit do práce pěšky. (Stal jsem se rychle členem jejich rodinného kruhu.) Enzo j věnoval pohled plný dobromyslné výčitky. Na co by byly autobusy? Proč dávat jídlo na noc na verandu, když mají ledničku? Zavrtěl hlavou, aniž přestal jíst. Trochu mlaskal. Pilně si utíral ústa velkým bílým ubrouskem, který skládal a rozkládal s péčí pradelny.

„Běhám po schodech nahoru i dolů,“ vymlouval se Enzo.

„V půl osmé už je tak plný, že si musí jít lehnout,“ řekla Concetta. Její oči doplnily: sám, ovšem. Chce trávit v klidu. Stěžovala si? Vzdal se na úkor jídla ostatních požitků? Znal jsem v lágru člověka, který šel radši do komína, než by se nechal žít, čím nás Němci krmili v Auschwitz-Birkenau. Jmenoval se Alfréd Polák. Hlad ho ponižoval víc než hrubé zacházení, urážky. Bral bití býkovcem, klackem do zad nebo přes hlavu, i když občas od vlastních lidí. Chodil v blátě, v hadrech a bos, protože mu někdo z vězňů, který přišel o boty nebo dřeváky, ukradl ty jeho. Přechodil chřipku a zápal plic. Přežil, co v táboře málokdo. Ale nedokázal jíst, co se dávalo. Nejen proto, že esesáci házeli do kotle s polévkou a nechali

rozvařit vězně, které označili za neposlušné. Osmý den byla selekce. Prohlédli si ho dva lékaři SS. Během vteřiny ho odhadli jako neužitečného jedlíka. Kápo mu dal lísteček s číslem a za čtyřicet pět minut se proměnil v saze, v komíně třetího krematoria. Ještě předtím mu kápo na baráku nabídl dvojitou porci polévky, jestliže to sní rychle, ale poděkoval se. Nemusel říkat, že by zvracel.

„Nepochybuji, že se mu to povedlo,“ řekl Enzo.

„Mnohým se to povedlo,“ přisvědčil jsem.

Dotýkali jsme se společných nebo podobných zkušeností. Připadal jsem si jako jeho příbuzný. Najednou jsme se oba na sebe usmáli. Concetta nevěděla proč.

„Viděl jste na schodech toho kocoura se stříbrnými očima? Sedí jako naschvál před našima dveřma,“ řekla. „Narodil se dvěma sourozencům, které měl soused předtím – bratrovi a sestře. Má dvacet sedm drápů.“

„Viděl jsem černou kočku,“ potvrdil jsem. „Obešel jsem ji. Jsem pověřivý.“

Vybavil jsem si obrovské stříbrné oči.

„Má cukrovku. Je mu devět let. Píchají mu denně injekci. Prý se z toho dostane. Ještě jsem neviděla takovou kočku,“ svěřila se Concetta.

„Jsme země koček,“ utrousil Enzo.

Pak: „Viděl jste na rohu toho slepého žebráka s tahací harmonikou? Občas zpívá se svou ženou, u nohou jim leží vlčák s košíkem na tlamě. Hraje mi patnáct slok balady – *La vita del solda*. Přišel ve válce o oči. Lidi mu kradou z kasičky peníze. Není u něj manželka. Věřil byste tomu?“

„Co pes?“ ptal jsem se.

„Je dobrák,“ odpověděl. „Vycvičili mu ho, aby ho doprovázel, ne aby hlídal.“

Zase jsme se dostali k Schopenhauerovi. Vynášel ho jako karty. Je lepší dát rozumu slovo v tom, co zamlčíme? Mluvil o pojetí sváru mezi chytrostí a marnivostí. Bylo by dobře, kdyby trvalý prospěch vyvážil prchavé uspokojení. Proč je povaha důležitější než vzdělání? Vzdělání může člověk získat. Povahu nikoli. Charakter je většinou daný sudičkami, málokdy zkušeností. V tom je na tom líp náboženství.

„Hitler ho neměl rád, ale Mussolinimu nevadil.“ Než jsem mohl něco dodat, Enzo vysvětloval: byly to citáty ze čtyřiačtyřicáté kapitoly stěžejní Schopenhauerovy práce *Svět jako vůle a představa*. Už před více než sto lety se posmíval Hitlerově pojetí rasy. Nepožadoval Hitler od svých lidí, co sám neměl? Nezdály se mu lepší opačné vlastnosti, než jakými ho příroda obdařila? Nemilují pidimužáci velké ženy a plavovlasí tmavovlásky, ale obráceně už to tak časté není? Plavé vlasy a modré oči jsou už samy odrůdou, která v jiné části světa, ani u pólu, není původní – pouze v Evropě, vznikla ve Skandinávii. Podle Schopenhauera není u člověka bílá pleť přirozená: má od přírody černou nebo hnědou kůži, jako naši praotcové Hindustánci. Nikdy totiž nevzešel bílý člověk z lůna přírody, třebaže se o něm mnoho mluví; běloch je jen vybledlý černoch.

To se mi líbilo.

Cikáni, indický kmen, ukazují přechod. Příroda tíhne k pohlavní lásce, k tmavým vlasům a hnědým očím jako k pratype; bílá pleť se stala druhou přirozeností, ovšem ne tak, aby nás hnědá pleť odpuzovala.

Omluvil se, že necituje přesně. Za obsah ručí.

„Denně ráno vidím, jak mám vyšisovanou pleť.“

„Kdo už ne?“ vyšel jsem mu vstříc.

„Jsme bílí černoši,“ řekl.

„Nebo černí běloši?“ zavtipkoval jsem. „Něco jako zebry.“

Goebbelsovi, jenž vypadal jako tmavovlasý trpaslík, nebo Rosenbergovi se Hitlerovo pojetí nehodilo. Nemohli posloužit coby živé vzory. Líbilo se mi to tím spíš, že byl Schopenhauer Němec. Tohle (o čem se zmínil Enzo) jsem o Schopenhauerovi nevěděl. Jen jsem si pamatoval, že ho maminka vyhodila z domu, protože ji pořád poučoval, a profesor Hegel z univerzity, když s ním nikdy v ničem nesouhlasil. Pokud šlo o dialektiku, v níž byl mistr nad mistry, v jednom kuse ho opravoval nebo doplňoval. Hodně toho napsal Schopenhauer na záchodě, protože měl zácpu. Kvůli trojnásobnému přidělu hormonů, které mu poskytla příroda a pro které mu asi ženy nestačily vyjít vstříc, jak chtěl, je nenáviděl. (Natažené hodinové strojky, které jdou, aniž by věděly proč.) Schopenhauer sbíral přísloví. *Kdo se žení z lásky, bude žít v bolesti.*

Líbila se miENZova knihovna. Měl devět set padesát knih. Italským názvům jsem nerozuměl, ale autoři mi byli povědomí. De Amicis, Turgeněv a Hemingway a další, známí i neznámí.

„Každý dobrý starý autor má pokračovatele v moderní době,“ řekl. „Vezměte Sofokla. O čem píše Ernest Hemingway ve *Starci a moři*, ne-li o důstojnosti člověka, jakožto jeho největší cti? Máte-li cit a dobře slyšíte, postřehnete v zápase rybáře se žralokem o rybu legendu o Sysifovi s kamenem, který nepřevalí přes vrchol. Čtu-li De Amicise, vrací se mi ozvěnou babička, dětství, co jen oplakáváme.“

Concetta prohodila, že mladá maminka v ulici vyhrála tři miliony lir v loterii. Co si za to asi koupí? Enzo doufal, že si to nebude chtít uložit. Kdo by věřil italským bankám?

„V novinách píšou, že Italové vždycky trpěli pocitem méněcennosti, v domněnách, že Němci a Francouzi jsou lepší. Až na to, že Italové mají nos na trhy a předčí čichem i Japonce. Nemluvě o umění kuchyně. Tomu se od nich svět může přiučit. Když se Italové do

něčeho zakousnou, nikdo je nezastaví. Kde by byla Francie, nedovázat tam po staletí italské kuchaře?“

„Jídlo je nesmrtelné. Zajímaly by mě dějiny jídla,“ řekl Enzo. „I dějiny některých tělesných částí.“ Přelétl pohledem Concettě po hrudi a zadečku. „Stejně by mě zajímaly dějiny paměti. Na co se zapomnělo.“ (Dostalo se to k lidem bez hrobů.)

Nečekal, že bych mu odporoval. Nebral v úvahu nadváhu, žaludeční potíže nebo problémy s trávením. Nestaral se o svou štítnou žlázu, játra a ledviny nebo srdíčko. Jedl, protože žil, a žil, protože jedl? Měl v sobě čas, kdy mu nedávali jíst? Zastavené hodinky? Kdy ho mučil hlad, jako by to byla bytost? Měl svou osobní při se zapomněním. (V tom jsme se mohli dát dohromady.)

Concetta si hleděla druhého chodu, ryby. Nosila jídlo, už připravené, z kuchyně. Taký kuchyně byla v bílém. Pustili jsme se do pstruha na másle. Enzo si otřel bílým damaškovým ubrouskem rty, aby nezamastil sklenici. Zhluboka se napil. Měl v práci zapékaného lososa.

Chtěl vědět, jestli mi taky říkali (alespoň stokrát), že za Mussoliniho jezdily vlaky včas. A jak se Duce rád mužil s tři sta šedesáti pěti partnerkami do roka.

„Je fotografie umění?“ zeptal se.

„Přijde na to,“ odpověděl jsem. „Asi jako vaření.“

„Vaření je umění,“ ujistil mě Enzo. „Studoval jsem japonskou kuchyni. Ve vězení jsem byl s Japoncem, kterého poslali šupem domů. Věřil, že císař je bůh a Japonci nadřazení všem rasám, povolání osudem vládnout světu. Jako nacisté. Ani je nenapadlo mít komplex méněcennosti, že vyvolenost ukradli židům. A kdoví, komu a z čeho to ukradli židé. Přečtěte si Gilgameše, kde to všechno už bylo. Rozestoupené moře, potopa a zázraky, jen o pár tisíciletí dřív. Vyvolenost? Za tenhle mýtus padlo milion tři sta tisíc vojáků a 672 ti-

síc civilních obyvatel. Porážka pro ně znamenala vakuum. Jak řekl americký generál, který měl Japonsko po válce na starost: Naprosté vzduchoprázdno: morálně, mentálně i tělesně. Převládla apatie.“

Neřekl jsem, že někdy je fotografovat jako dělat hrnce, vázy a mýsy. Nebo vařit. Záleží na druhu strávníků, co jsou schopni a ochotni ocenit.

Odvedle se ozval smích, žďuchnutí na zeď a – možná – pláč. Přehlušila to hudba. Vojenský pochod s italským vzletem. Za chvíli se muzika ztišila.

Enzo poznamenal: „Sousedé sloužili za války v Chorvatsku; v okupačních jednotkách generála Maria Roatty. Měli nařízeno Mussolinim v roce 1941 vyčistit Chorvatsko od židů v Auschwitz-Birkenau, Chelmnu a Treblince nebo Bergen-Belsenu. Svět to mate. U Italů to nesedí. Na Balkáně, pokud jde o vraždění, nezůstávali pozadu. Krev je pro ně levná. Není to jen polohou a počasím. Spíš tradicemi. Původním tureckým vlivem, třebaže se Turci už změnili. Radši obchodují, než válčí, leda s Kurdy, kteří se chtějí osamostatnit na kousku teritoria, kde už staletí žijí. Taky Arménů se radši na výsledky turecké fotbalové ligy neptejte. Balkánci chtějí ukázat, že v tom směru nejsou zaostalí. Jsou snad Chorvati horší než Němci? Ustašovci se chtěli vyrovnat vzorům z německé *Waffen SS*. Nechtěli se pokládat za součást Balkánu jako Srbové, Černohorci nebo Bosna-Hercegovina, lidi jiné kultury, zmrzačené civilizace, neschopné organizace, malé, téměř neexistující kázně a trvalého zaměření. Je to v lidech. Mohou být dobří, méně dobří, nejhorší. Je to v každém. Ve mně i ve vás. Je důležité to vědět, aby to ze sebe člověk dostal. Jako kyslík, co vdechujeme. Záleží na každém, co s tím udělá, co v sobě potlačí, čemu dovolí průchod. Jsme všichni potenciální fašisti i jejich oběti. Každý si to musí v mozku prosít. Část obětí v Chorvatsku – údajně – zachránila italská vojska. U toho jsem nebyl,“ dořekl Enzo.

Byla jsem u toho, říkal Concettin výraz. Bohužel neschovávala jsem se jako ty v pokojíčku pro služebnou.

„O tom mi minulé Velikonoce vyprávěl souseď,“ řekl Enzo. „Jugoslávii si rozdělily okupační síly: Němci, Italové a Bulhaři a Maďaři. Ustašovci dostali Chorvatsko a Bosnu-Hercegovinu. Koncem jedenačtyřicátého už zahynuly v chorvatských lágrech ustašovců dvě třetiny chorvatských židů. Italská armáda měla na svém území v Dalmácii pět tisíc utečenců. Mussolini rozhodl vydat je Němcům. Generál Roatta a jeho štáb to sabotoval. Tvrdil, že utečenci mají italskou národnost. Internovali je, některé v hotelech, a nechali je hlídat carabinieri. Generál Roatta internované osobně navštívil. Když dva spáchali sebevraždu, odletěl do Říma a přesvědčil Mussoliniho, aby svůj rozkaz vydat je nacistům odvolal. Internované převezli na ostrov Rab. Po vyloštění Spojenců na Sicílii v roce 1943 je evakuoval Tito na znovudobyté jugoslávské území, protože Spojenci je odmítli, třebaže byli jen pár kilometrů od nich; až na dvě stě čtyři nemocných, které dostali do rukou Němci. Transportovali je do Auschwitz-Birkenau a zaplynovali. Čtyřicet tisíc chorvatských židů zahynulo. Deset tisíc se jich zachránilo, z toho šest tisíc díky italské armádě. Zbytek se rozprchl a schovával.“

Enzo si přiložil dlaň k ústům a potlačil říhnutí. Připadalo mu, že jsou to jiné počty, než jakým se učil ve škole. Nebylo to podobné rčení, že někomu se pro les ztrácejí stromy?

Enzo věděl o některých událostech do podrobností. Zároveň se topil v jídle.

„Chutná vám?“ zeptala se mě Enzova žena.

Nasadil jsem výraz, který vyloučil pochybnosti.

Jejich byt mi připadal čím dál tím útulnější. Concetta se o Enza a příbytek hezky starala. Všechno tu bylo čisté a uspořádané. Ze

všeho dýchalo bezpečí, klid. V Concettě bylo něco vlídného a silného i neurčitého.

Viděl jsem, co měl Enzo v očích, mimo slova: studené červené cihly vězení, šed' betonových bunkrů. Druh počtů a statistik, kde se rozplývaly tváře, osudy. Každý, nějaká zavražděná možnost. Pochmurné, deštivé dny, těsný prostor cely, věznice. Člověk může být sám, a není sám, a může být obklopen druhými, a je stále opuštěn. Taky v Enzovi byla otázka jiných sousedů: Proč se nebránil? Proč se tolik ostatních nebránilo? A ozvěna: Kde byla pomoc? Kam by mohl utéci, u koho se schovat? A pokud ano – jako v jeho případě – na jak dlouho? Kdo by nabídl pomoc těm, co by se vzbouřili? Vznášel se nad tím démon lhostejnosti. Na ostrově Rab byli Spojenci tak blízko a neobtěžovali se podat pomocnou ruku těm nejohroženějším, protože se narodili židovským maminkám, stejně jako nebombardovali Auschwitz-Birkenau ani koleje, které do lágru vedly, protože, jak se vyjádřili ti vyšší, v tu dobu by to nebylo dobré. Soustředili síly na porážku nepřítele na frontách.

Všichni už vědí, že to bylo dobré v kteroukoli dobu. (Mohl jsem z vlastní zkušenosti potvrdit, jak rád bych zahynul rychlou smrtí pod bombou, která by zároveň zabila mé nepřátele. Na to se nemusí člověk narodit jako Samson. Tolik ze Samsona je v každém člověku.)

Díval jsem se s porozuměním, jak se Enzo Vittorini krmí. Muselo mu to dělat radost, že jsem si převáděl každé sousto, které zhltl, na míru odměny nebo zadostiučinění. Jedl s rozkoší a s rozmyslem jako těžce pracující člověk, pro kterého je hodina jídla z nejdůležitějších. Je radost dívat se v Itálii, jak lidi jedí.

„Je to dobré,“ řekl jsem Concettě. „Myslím, že jsem už ztloustnul.“ (Jako dítě jsem říkal mňam mňam. Bylo to dobré. Když končím, stačí říct bim bác a poplácat si břicho.) Enzo se o generálu Roatto-

vi jen zmínil. Asi nemohl generál italských okupačních jednotek v Chorvatsku na dalmatském pobřeží ani svou poválečnou existenci vymazat, co se ze skvrn na kabátu Itálie nedalo vyčistit. Nebylo by lepší přejít v konverzaci na kopanou? Neporazila Itálie Prahu na mistrovství světa v roce 1934 o gól? Znal jsem z Terezína Pavla Aule Mahrera, který tehdy hrál v záloze, a když se rozhodčí nedíval, šlápl ve srážce italskému útočníkovi na hlavu. Náhodou mu to prošlo. Fotbal, jak se vyjádřil, je elegantní, inteligentní a surová hra. V terezínské pevnosti-ghettu hrál za Řezníky a důstojníci SS z Komandatury se na něj chodili dívat. Lepila se na něj hezcí děvčata. Ženu a děti měl v Americe, protože mladší syn se mu narodil během amerického zájezdu, kde Sparta porazila Chicago.

Na talířku na bílé kredenci ležel kousek macesu. Od velikonočních svátků uběhlo dost vody, pomyslel jsem si. Dal jsem si to dohromady s Enzovou zmínkou o generálu Roattovi. Soused mu vyprávěl, co prožil s armádou v Chorvatsku minulý Velikonoce. Věděl jsem, co si vyprávíme na Velikonoce my, obřezaní. Ti hodně pověřčiví z druhé strany vyprávějí o pití panenské nebo dětské krve. Doplnil jsem si Enzův příběh. Zbaladizovaný velikonoční příběh o otroctví a osvobození. Lepší než pití dětské a panenské krve. Každý si zpestřuje velikonoční svátky po svém.

I z Enzova příběhu by byla balada, kdyby si ji někdo chtěl vyprávět za tři tisíce let. Nepřestával jíst ani na vteřinu. Byl stolováním plně zaměstnán. Vypadal, že se na nic kromě jídla nesoustředí. Řeči kolem jsou vedlejší. Důležité je jídlo. Napadlo mě, co znamená v Enzově a Concettině domácnosti nekvašený chleba na dosah ruky, na kredenci. Balady se skládají ze zlomků, než si je příští pokolení sestaví. Vypadají, jako by se to stalo, aby se to dalo vyprávět, z jednoho kusu; jako by se to tak doopravdy seběhlo. (Lámal jsem si hlavu místo Adlera, co to je, co zakládá a uzavírá příběh,

aby začátek, prostředek a konec vypadal věrohodně, že se nedá nic přidat ani vynechat, a jaké z toho plyne poučení, a aby to mělo prostor k doznění neboli rezonanci.)

Podíval jsem se na Concettu. Nevím, jestli ji Enzo Vittorini seznámil s povídkou o osvobození předků v dávné Persii, s příběhem o zásluhách ženy, o které se říkalo, že je královna, možná až do datečně; třeba byla jen dáma v králově harému, jedna z králových favoritek, která mu v loži nebo na kožešinách ve správnou chvíli pošeptala, co jí řekl strýček, že králův zástupce, druhý hodnostář v království, pan Haman, chystá pro její lidi, co potom uskutečnil Hitler a v čem mu pomáhal Mussolini. Naprostou zkázu. Hebrejsky šoa. Jak vyjádřila krásná známá, skoro každá žena by byla ráda alespoň na chvíli denně kurva. Jednou budou možná vyprávět o Enzu Vittorinim. To bude spíš o pokrmech než o harému.

Concetta měla užší nohy od kolen dolů, jakoby bez kotníků. Enzo tvrdil, že to jsou „italské nohy“. Neměli děti. Nechtěl jsem si to dávat do souvislosti s vězněním Enza. (Jak říkal bachař Liberatore jistému Fabriciovi, který měl den po svatbě: Tady odtud si modré koule neodneseš, žádný strach.)

Concetta mluvila o těhotenství jedné ze sousedek. Čeká trojčata. Příbuzní jsou u vytržení: Udělala narážku, že je to s dětmi a maminkami všude stejné. První dítě bude Albert Einstein, druhé Pablo Picasso a třetí kašpárek pro obveselení rodiny. S Enzem na sebe pohlédli, kývli skoro bezděčně a pousmáli se.

„Člověk má hodně nepřátel a smutek je ten největší,“ řekla Concetta.

Snad zahlédla můj pohled směrem k talířku s macesem. Očima se mě ptala, jestli bych chtěl. Ne, odpověděl jsem pohledem. K rybě ani nemusím. Neřekl jsem, že si po babiččině zvyku namáčím rád macesy do bílého kafe. Na to nepotřebuju Velikonoce.

Také mě napadlo, že Enzo slaví svůj svátek osvobození z otroctví dnes a denně jídlem a jak se zdá, nemůže se nabažit. Tyhle svátky ho neomrzí. Každý si dřív nebo později prožije na vlastní kůži ve svém životě opakovaný příběh Izraelitů v egyptském otroctví, a potom – alespoň některý – osvobození. (Taky o egyptském otroctví se už říká, že na to není jediný písemný důkaz. Podobně jako na narození a život největšího z křesťanů. Jako na Hitlerovo rozhodnutí smazat z povrchu světa jednu z ras. Archeologové se už prou, co se vlastně tenkrát v Egyptě stalo.) Nic nového pod sluncem. Ví někdo, kolik bylo židovských otroků v Egyptě? Nebo kolik lidí vylítlo za války komínem? Pět, šest nebo sedm milionů? Ptá se ještě někdo, kolik na to obětovali Němci státních peněz? Dostali to zpátky – mnohonásobně. Takovou kořist ani nečekali. Zpracovali i vlasy (na sítě, látky a provazové žebříky), i kosti (rozemleli je na hnojivo). Jistě někdo sestaví statistiku. Nakonec jsem se tomu také nevyhnul, ačkoli jsem si myslel, že to jsou všechno vyčichlé zkazky. Až mi došlo, že se to týká všech. Enzo, podobně jako moje maličkost, myslel na ty, co se osvobození nedočkali; těch se oslavy týkají ozvěnou, kterou si připomínají živí. Velikonoce v hebrejštině znamenaly Svátky překročení. Hranic Egypta, Rudého moře, pouště a Zaslíbené země? V duchu jsem se bavil slůvkem překročení, zatímco se Enzo cpal. Někdo chtěl Enzovi vyvrátit, že židé z Egypta utíkali. Italští fašisté fandili teorii, že je faraon vyhnal, aby mu nenakazili obyvatelstvo příjící.

Někdo v domě o dvě patra nad námi hrál na klavír vojenské pochody. Bušil do kláves s vervou. Přicházelo to sem schodištěm. Snad to byla odplata za hlasitě hranou gramofonovou desku u souseda?

V nejvyšším poschodí pod půdou bydlel, jak jsem se během večere dozvěděl, pašerák chráněných zvířat, želv, papoušků a hadů

a ještěrek. Přpravoval je z Afriky do Itálie. Měl ženu z Eritreje, krásnou jako obrázek. Protože byl často ve vězení, zůstávala Eritrejka sama. V dolním poschodí sídlil soukromý starobinec. Concetta jim občas nosila pečivo nebo ovoce. Vyprávěla o stařeně, kterou její dcera krmí, ačkoli by možná bylo soucitnější nechat ji v pokoji zemřít. Matka byla na kolečkové židli, věčně spala a ve spánku se smála, snad se jí zdály veselé sny. Dcera asi nechtěla být sama na světě a matka tím trpěla.

Musel jsem uznat, že na obyčejný činžák je to zajímavý dům.

Enzo škytl: „Mussolini taky sliboval spoustu příležitostí pro italské nezaměstnané. Jak očese úřady jako vánoční stromek a vypořádá se s korupcí a vlaky budou jezdit včas.“ Ztišil hlas: nechtěl rušit tím, co říká. Do toho šla shora hudba. „Co z toho vzešlo, byly vyšší daně, válka a ještě vyšší daně.“ (Pomalů kousal a polykal.)

Chvilí trávil a říhal si do dlaně s omluvným pohledem.

Vytáhl výstřižek z novin. Tučnými písmeny vysázený titulek tvořil jméno italského pilota Guido Rossiho.

„*Erledigt*,“ říkal Enzo německy. „Vyřízeno. *Finíto*.“

V květnu 1943 dostal Rossi na Sardinii od Mussoliniho povolení přeměnit ukořistěnou americkou P-38 ve volavku pro americké stroje, které dostaly zásah a opozdily se za eskadrou nebo zbloudily. Letěl po boku zasaženého stroje a signalizoval ochranu. Američtí piloti přijali nečekaný doprovod s úlevou. Rossi chvíli letěl po boku bombardéru, pak zůstal několik délek pozadu a ze zálohy nic nečekající letadlo sestřelil. Měl na svém kontě tucty amerických bombardérů, které dorazil. Jistý poručík Harold Fisher ztratil čtvrtého června 1943 při náletu na Pantellerii ze severoafrické základny dva motory. Dostal se i po zásahu Rossiho na svou základnu. Vyžádal si nový B-17. Na trup – jak už to američtí letci dělají – namaloval obraz Rossiho ženy Giny. Vlekl se za eskadrou.

Předstíral zásah. Rossi se dotazoval rádiem na podrobnosti kresby na trupu; na jméno ženy. Fisher mu rádiem odpověděl. Je to Gina. Pokud nelétá, spí s ní. Navštěvuje vesnici, kde Gina žije. Rossi zaútočil na Fisherův bombardér čelně. Z moře ho vylovily americké jednotky. Rossi žije; Fishera potkala smrt v roce 1948 při nehodě transportního letadla v berlínském vzdušném mostě.

Enzo si otřel mastné rty. Co všechno se ve válce nepříhoda. Postřehl můj zájem. Rád při jídle vyprávěl.

Pochody vyklepávané na klavír o dvě poschodí výš se zdály nevyčerpatelné.

„Slyšel jste o krysím kanálu?“ zeptal se mě Enzo Vittorini.

Nepasovalo mi to k večeri, ale nepřerušoval jsem ho. Krysy?

„Tak říkají cestě, kterou fašisti utíkali (a ještě utíkají) do Jižní Ameriky; do Argentiny, Brazílie a Chile a okolí. Jsou tam už starší italské a německé kolonie. Mají se kam schovat. Někde je tam taky kapitán *Waffen SS* Erich Priebke. V Itálii pravá ruka plukovníka Herberta Kapplera. Když partyzáni zabili třiatřicet vrahounů, nařídil Hitler popravít desetkrát tolik rukojmí. Včetně pětasedmdesáti židů. Těch zabili o pět víc. Stříleli jednoho po druhém; vyvolávali je jménem, v jeskyních u katakomb prvních křesťanů ve Fosse Ardeatine, ve čtyřiačtyřicátém roce. Tři sta třicet pět nevinných lidí. Nastupovali po deseti. Nejdřív stáli. Pak si museli kleknout. Před padlé nastoupilo dalších deset. Začali se skládat jedna desítka na druhou. Nevypadalo to hezky. Odsouzení už klečeli. Ti živí na zádech nebo hrudi druhých. Někteří němečtí střelci omdleli. Priebke střílel jen příležitostně. Měl to na starosti. Rozkaz je rozkaz. Zákon Německa. Moji příbuzní nemají hroby; kladu kytky jednou za rok na tom místě. Priebkemu pomohl rakouský biskup, který obstarával krysí uličku. Utekl z anglického zajateckého tábora.“

Polkl. „Fašisti mají za to, že jsou lepší než ve skutečnosti.“

Mlčel jsem. Čekal jsem, kdy zase řihne. Nepřestával jíst ani na vteřinu.

Concetta věděla, co Enzovi zajistí duševní rovnováhu. Co mu umožní sladce usínat. Spokojeně se probouzet. Čím se vyrovnává. Co si asi splácí. Čím ho to posiluje. V tom smyslu byla ideální žena. Enzo má břicho jako bankovní konto, do kterého ukládá, aby už nebylo prázdné, i kdyby dva dny nepožil soustečka. Cítí svět břichem. Jeho břicho je barometr. Nemyslí na budoucnost. Pouze na okamžité uspokojení bříška. Jeho minulé hladovění a současné zásobování jsou vyrovnané. Nakonec jí jen jednou denně – od rána do večera. Jen někdy o něj má Concetta strach. Co tomu řekne jeho srdce? (Co tomu říkalo břicho a podbradky, měla na očích. Enzo to vystavoval na odiv.)

Myslela vedle Enza na přísloví, že kdo se vdává z lásky, bude žít v bolesti?

„Jsem žrout,“ přiznal Enzo. „Jsou věci, které mám rád. Aspoň nenechávám zbytky.“

Kdyby si někdo chtěl myslet, že Enzo je jenom nenasytný a nevybírá si a zhltně, na co přijde, zmýlil se. Měl nejenom mlsný jazýček a bezedný těřich. Řídil se kulinářskými zákony a osvědčenými stolními tradicemi. Ke stejku na pepři se u stolu (jestliže došly zásoby z Kalábrie) smí podávat jen St. Émilion, k rokfóru Chaâteau neuf, k turnedos a parmezánu medoc a k vídeňskému řízků chablis; ke kuřátku tarragon a tak dále. Není to nejdražší ani nejlevnější, tak uprostřed. Dovedl jsem si představit, že žijou od výplaty k výplatě. Kdo říkal, že rakev nemá kapsy? Ovšem, nemá se říkat ani příteli, co bychom neřekli nepříteli. A neseďet na rohu stolu, když se má holka vdát.

Enzo se možná divil, že jsem se ho víc nevyptával. Předpokládal jsem, že mi řekne podrobnosti po večeři. Neřekl. Snad by naopak nerozuměl, kdybych se vyptával.

Trochu jsem se na něj díval jako do zrcadla, jak asi budu vypadat, až příberu. Enzo byl při těle. Zeptal jsem se ho jen na nápisy na zdi: *Ať žije Duce. Nezapomenem.* Vykreslil jsem mu, co a kde jsem viděl.

Kolik těch nápisů bylo? Pět? Enzo podotkl, že si nemusíme dělat starosti. Kdo by mluvil při večeři o tom, co zase dělají fašisti? Neměl bych zapomínat, že nejenom Mussolini má děti, příbuzné a vnuky a vnučky. Zná spoustu mladých lidí, kteří naopak už dost dobře nevědí, jestli je Mussolini živ, nebo po smrti. Stejně jako slyšel, že v Německu si zase hodně mladých myslí, že Hitler přežil. Nebo jim je to jedno. Mají své starosti. Kdyby se jich někdo zeptal, kdy začala válka, pokrčili by rameny. Nebyl Hitler střední útočník německého národního mužstva? Nebo hokejista z Bulharska? Na to, kdy skončila válka, se jich nikdo neptá. Spíš čekají na tu příští.

Podívali jsme se na sebe, všichni tři, a věděli jsme, že slovo z toho, co Enzo řekl, není pravda, ačkoli lež to taky nebyla.

Viděl jsem také jiné nápisy: milostná psaníčka o třech slovech, *Roberto miluje Angeliku*; bylo jich víc, když člověk sešel na nábreží v Trastevere dolů k řece, s břehy vyztuženými betonem. To nebylo všechno. Co teprve nápisy nad barem?

Jak se mi líbí bydlet v Trastevere? Báječně, řekl jsem. Když Enzo Vittorini přivřel oči, viděl bitím zkrvavené obličeje. Některé mučili hladem, jiné hrůzou, třetí nadějí. Všechny bili.

Mluvil jsem chvíli o Trastevere. Čím si mě Řím získal. Praha, jak se zpívá ve starém šlágru, je princezna. Královna. Řím je stárnoucí kurtizána. Milostnice evropského formátu. Nóbl stará dáma. Kráska, která to o sobě ví a o které to vědí všichni, kdo ji navštíví.

O místních nemluvě. Domácí lidi tvrdí, že nepřekročili řeku; co k životu potřebují, mají v Trastevere. Snad ne nadbytek svornosti. Taky je tu rámus, ale kdo už na světě má všechno? Proč a kam by se hnali? Dává to životu smysl, držet se jednoho baráku, jedné ulice, jedné postele; povědomých hokynářů a domácích hospody. Člověk si rád zvykne na jednoho krejčího, ševce a mlíkařku nebo trafikku.

Enzo se netvářil jako mudrc. S nadhledem, který získal pohledem zdola, zapomněl na hodně a nezapomněl na nic.

„Jak říkal můj dědeček: Blaze je tomu, kdo umře, kde se narodil.“

Nevěděl jsem, jestli Enzo vzdychl tíhou snědeného, nebo ho k tomu přimělo, na co vzpomínal, staré vidiny, příští noční můry.

Vyprávěl jsem Enzovi, co je k vidění v paláci. Popsal jsem mu fotku Herberta Bayera z roku 1932 s názvem Osamělá (rozuměj: smutná) metropole. Na pozadí činžáku pro střední vrstvu se od prvního patra vznášela dvě torza rukou od poloviny předloktí, s dlaněmi do ulice, a z nich, jako by to bylo čelo, se dívaly dvě oči. Neptal se, co tím chtěl umělec říct. Představoval si ruce a v nich oči. Metropoli ani nenapadlo tesknit. Smutné byly ruce a oči. Stesk se zmocnil toho, kdo se díval.

„To by mě bavilo,“ řekl Enzo. „Fotografovat.“

Nezeptal jsem se ho, co mu v tom brání.

„Člověk by měl dělat jen to, co ho baví. (Koho by bavilo vězení nebo lágr?)“ usmál se. „Udělat si ze vzpomínek druhé zaměstnání taky není na nic.“ Znal pár lidí, kteří si z toho udělali živnost, koníčka nebo poslání. Všichni navštěvovali školy od obecné po univerzity.

Posmutněl a usmál se. Ve skutečnosti se bavil. S jídlem jsme nebyli u konce. Očima říkal, že někdy se člověk dostane z klece, ale klec se nedostane z něj. Někdo ani nehledá všechna práva. Vystačí s právem silnějšího. Jiný se naučil žít bez svobody, a kdyby si měl

vybrat, dal by přednost životu bez bolesti. Je morálka dítě nutnosti? Anebo nutnost batole mravnosti nebo někdy nemravnosti? Nebo je mravnost dítkem sytých anebo sytí dítky mravnosti? Pár kotrmelců nikomu neškodí. Nejdřív se člověk musí najíst. To už rozebral Karel Marx. Pak přijde zbytek. Nahlížel svět, mravnost a poměry břichem. Viděl svět zevnitř. Barometrem všeho; pozorovací koš na stožáru těla bylo jeho břicho.

Enzo pojídal neustále s chutí. Concetta jeho ani mě nemusela pobízet. Najednou Enzo řekl, jako by si to právě objevil: „Nemůžeme se upínat jen na minulost, nebo zmeškáme, co nabízí přítomnost.“ (Myslel na jídlo?)

Jaké hry si musel vymyslet ve vězení a v úkrytu, aby mu nepřeskočilo? A bylo vůbec jisté, že se ani trochu nezbláznil? Jaké byly jeho smyšlené komedie? Jak to asi miloval, když to nenáviděl? Někdy ho při výslechu nepouštěli na záchod. Mít hlad a nesmět na záchod mu připadalo trapnější. Ponižovalo ho – od začátku do konce – že si nesměl jít ulevit ani na velkou stranu bez dozoru. Někdy byla dozorce žena. Jednou mu řekla: „Ulev si, jsem na to zvyklá.“ Je toho hodně, čím je možné zneuctít a urazit Italy v Itálii. Nejhorší je, že se nemuseli učit u Němců a Gestapa. Žena, která se na člověka dívá, když močí nebo si ulevuje na záchodě? Může i potom ještě zůstat normální? Tu ženu v duchu viděl před sebou. Spjovala se mu s pachem záchodu. S barytonem velitele věznice. Někdy mu to připomínala píseň *Ó, sole mio* nebo *Santa Lucia Luntana*.

„Kapka a moře,“ řekl.

Chvilí jsem si to přebíral. Byla večere kapka nebo moře? Nebo jsme byli kapka, on nebo já, a svět moře? Leželo mi to v hlavě.

Poplácal si dlaní levičky žaludek. Mohl jsem si představit, kdybych náhodou přijel napřesrok, jak se mu panděro zvětší. Bude pozorovat, jak stárne podle objemu břicha? Změní se v sud? Ovšem,

vyvažoval tím, co by jinak nevyvážil. Concetta to už dopředu s die-
tou prohraje. Jak říkal můj mentor Henry Cartier-Bresson: „Fakta
sama o sobě nejsou důležitá. Zajímavé je hledisko, podle kterého
se k nim přistoupí.“ (Ačkoli, mezi námi, o tom bych mohl se svým
vzorem a učitelem debatovat.)

Doporučil jsem Enzovi, aby se do paláce šel podívat na výstavu
Německo, Drážďany v roce 1945. Pár fotek, které stály za vidění:
vysloužilci druhé světové války, dva mrzáci, jeden beznohý, dru-
hý s jednou nohou a druhou amputovanou nahoře. Zeď vzkazů
a pohled do sklepa rozbitého domu v Johannesstrasse z roku 1946,
kde už zbyla z vojáka jen lebka bez masa a kůže, v kabátě s pás-
kou s hákovým křížem; také fotka nazvaná *Konec nacisty* od Willi
Rossnera.

„Válka je fotogenická,“ řekl Enzo.

„Pro někoho.“

Neřekl jsem, kolik válečných fotografií přišlo o život. (A kolik
lidí zabili, až to někdo stihl vyfotografovat.)

Enzo navzdory tomu, o čem jsme se bavili, v duchu viděl, jak
vězňům brali fašisti děti a dávali je bezdětným nebo do ústavu.
(To se naučili v Německu.) Vyhrožovali vězňům, že nechají za-
tknout manželku, otce a matku, sestry, příbuzné. Není snadnější
se přiznat, vyzradit ostatní spiklence, bandity, partyzány a nebez-
pečné snílky? Enza Vittoriniho se ptali: chtěl by posilující injekci?
Ochutnat špičky plamenů z hořáku, který používají instalatéři?
Led? Kam? Na chodidla? Mezi nohy? Na oči? Elektrické rány? Ci-
garetový oharek do otvoru v zadku? Má alespoň trochu rád svoje
varlata? Co by říkal tomu, že by je položil na kámen a nechal si je
naťukat? Slyšel už o hře na kovádku a perlík? Vyšetřovatel Al-
fonso Liberatore nezvyšoval hlas. Nebýt policajt, dalo se skoro říct,
že uměl hlasem pohladiť. Nakonec byl Enzo rád, když ho pustili

na záchod i s asistencí, nezbili ho a dostal něco k jídlu a pití, že nepřišel o přirození. Někdy skoro cítil k svým fašistům vděčnost. Stačilo, aby si ho nevšímal. Aby ho strážná ve fašistické uniformě nechala ulevit a nedívala se na něj doslova bez ustání. Někdy si přál, aby si zakryla kapesníkem nos; to neudělala. Aby na chvíli ohluchla. Teď ho ani nezajímá, že jeden z nich bydlí ve vedlejší ulici. Mluvil ke mně očima, jejichž řeči jsem rozuměl. Pravda, pravda, pravda. Co s ní? Kdo o ni stojí? Je vůbec možné potrestat všechny provinilé? Učinit zadost spravedlnosti? Zůstat soudcem? Odolat zapomnění? Může být každý zločin potrestán? Je možné vědět, co se stalo, a klidně spát? Hrozí všem zapomenutí? Kdo všechno umírá spravedlností? Proč? Kolik pachatelů nejhorších zločinů uniká odpovědnosti? Co dělat, aby se nic podobného neopakovalo? Smí si v tom ohledu dopřát člověk prázdniny, jako se to za války říkalo o Bohu, že je na dovolené?

Enzo viděl povolit nebo selhat ve věznici i ty lepší. Surovost je legitimace každého fašisty. Od těch nejnižších až po hlavouny. Vyslovit to nahlas znělo groteskně. Všichni začínají utopií, ideálem. Začnou řečmi o dorozumění, svornosti a sociální spravedlnosti a přes bití se rychle dopracují k zabíjení.

Najednou jsem Enzův pohled pochopil. Všichni, kdo byli v lágrech nebo ve vězení, se takhle dívají. Jsou někde mezi šílenstvím a normálností, mají výčitky svědomí, že přežili a kolik jiných ne, ačkoli se ničím neprovinili, nikoho neudali ani nezabili. Ani nevinně přežít nebylo bez viny.

Enzo, i když se díval na jídlo nebo na Concettu, nahlížel v duchu do propasti a dával pozor, aby nespádl. Dostával závrať. Zaháněl ji jídlem.

„Co se má stát, stane se,“ řekl. Mohl jsem se jen domýšlet, proč to řekl.

Nebyl to jen pohled na život. Takhle žil. Usadil se na kraji útesu nebo se okraj útesu usadil na něm. Říhl mohutněji než prve. Večeřel, jako by cosi obcházel. Něco ho oblévalo, jako oblévá člověka voda nebo světlo, neviditelný vichr. Chvilími se možná ztratil a nevěděl, kde je. Slyšel a viděl, co mohl slyšet a vidět jen sám. Ošklivil si a oblíbil věci, které se nedaly sdílet. Asi se nezamiloval do strážné, která nad ním stála nad mísou, když si ulevoval a vycházely z něj zvuky, ale také ji nedokázal nenávidět. Vzpomínky se mu vtělily ve všeobecnou lítost, kterou rozháněl jídlem. Bude ji za čas snad litovat? Jak se dá najít spravedlnost v tom, co bylo a zůstává nespravedlivé? Jak by se mohl někdo pomstít za zlo, aby se vyhnul podobnému zlu? Nemohl se ani odvolávat, ani vše svádět na Boha. Později mi Concetta řekla, že pomáhá dětem. Přispívá na sirotčince.

Vyprávěl jsem Enzovi na oplátku o svém skoro tříletém pobytu v táborech. Taky jsem si neodnesl jen to horší. Byli jsme jeden čas v Meuselwitzích v pobočném táboře Buchenwaldu, odkud jsme si do mateřského tábora jezdili nákladákem pro náradí a výstroj. Pracovali jsme v muničce Hasag, předtím výroba hrnců a kuchyňského nádobí, akciová společnost. Teď se tu vyráběly pancéřové pěsti a hlavice k raketám, na nejmodernějších strojích, které měly tu nevýhodu, že na toho, kdo je obsluhoval, stříkaly celou dvanáctihodinovou směnu olej. Stékal kanálky v podlaze, pronikal montérkami nebo štráfovaným plátěným nebo buničinovým oblekem, zacpával póry a nešel smýt z kůže, i kdyby nám náhodou dali mýdlo a dovolili se sprchovat pod horkou vodou, což se nikdy nestalo.

Enzo očekával podrobnosti o proslulém dubu, pod kterým rozjímal Johann Wolfgang Goethe a kde vypláceli esesáci za trest vězně, aby věděli, zač je toho loket. Dali dub porazit, aby zůstal pařez, vhodný k výplatám trestů a popravám. Místo toho jsem dal k lepšímu, že z šesti tisíc vězňů byla přibližně třetina českých

židů, třetina katolických Polek z Varšavy, které vylovili *Waffen SS* a *Wehrmacht* po potlačení vzpoury z kanálů, kde se ukrývaly jako krysy, a třetina italských zběhů. Dezertéři měli zakázáno i jenom pohlédnout na německou ženu, jejíž otec, manžel a bratr či mile nec bojoval za tisíciletou německou říši, která bude mít nejprve dvě stě milionů, později pět set milionů Němců. Tresty byly ty nejpřísnější, na hrdle. Nemravnost Němci za války netrpěli. Pár Italů skončilo na šibenici. Co jsme na nich obdivovali, že se nedali v tom ohledu odradit. Němky jim vycházely vstříc – ochotněji, než směly nebo měly. Viděly v nich ještě včerejší spojence, italskou švarnost, kouzlo, které měli jen Italové, zvláště když o muže v průměrném věku byla v zázemí nouze. Tenkrát jsem se naučil pár italských slov jako práce – *lavorare* nebo zakázáno – *sporgersi*.

Italové ve mně nechali otisk, za který by se žádná skupina na světě nemusela stydět. Byla to živočišnost na pomezí vznešenosti, mužnost na hranici lehkomyšlnosti, bezstarostnost na hraně sebezničujícího rizika. Jistě by to nevystihlo charakter všech bez výjimky, ale byla to část jejich charakteru. Za to jim byl člověk schopen ledacos odpustit.

Je asi těžké mluvit o spravedlnosti. Kdo z filozofů nebo slavných právníků říkal, že spravedlnost nejde definovat, toliko nespravedlností? Případ od případu. Ale jistě jde případ od případu popsat příběhy, v nichž spravedlnost uspěla. Jen zlomek z toho vejde ve známost. Svět je jimi o poznání lepší. Ten večer jsme o tom s Enzem hráli. Concetta, jako na divadle, byla vděčné obecenstvo. My oba současně herci, autoři příběhů i diváci a posluchači. Někde uvnitř ve mně zůstal příběh o Enzovi jedlíkovi. Jak trosečník, který přežil katastrofu, nakonec ke štěstí přišel. (A kolik za pár roků po své šlamastyce a jiných taškařicích přibral.)

Nahoře teď vytukával virtuos-amatér (nebo amatérka) Boccheriniho menuet.

„Ještě mi nikdo nevysvětlil, ačkoli se to stalo už tolikrát, proč končí vraždou, co začíná ideálem.“

„Třeba je to bouřemi na slunci,“ řekla Concetta.

„Zajímají mě bouře v Itálii,“ ohradil se Enzo. „V Evropě. Proč se dá vraždit i ve jménu nejčistší myšlenky?“

Myslel na výlety hlavního bachaře do bible a příběhů o oddanosti a loajalitě, přisuzovaných praotci Abrahámovi, jak byl ochoten naložit z ideových důvodů se svým prvorozeným synáčkem? Happy end jako v hollywoodském filmu? To znali už dva tisíce roků před vynálezem kinematografie. O kýč ve skutečném životě nebude nikdy nouze. Bachař s ním zapřádal diskuse, jestli byli Adam a Eva židé. Vsadil by se, že ne. Jak to měl Enzo vědět? Dával mu za pravdu: nebyli.

Enzo už věděl, že život je kýč i umění zároveň, jak to poznáme dřív nebo později. Jen se štěstím se člověk něčeho chytí. Enzo Vittorini se chytil umění jíst. Posuzoval si to sám. Myslel na ředitele věznice s krásným hlasem, který byl přesvědčen, že zdůvodnitelná facka nebo rána je ta, která přinejmenším přizabije. Menší či slabší je selhání. Muž je jen ten, kdo zabije. Kdo se nesmíří s ničím menším. Hlavního bachaře nezajímaly jako Enza dějiny pláče. Dějiny bolesti. Zdroje lítosti. Zrada všech, kteří už nežijí.

Concetta přinesla mísy se zeleninou a ovocem. Rajčata, okurky a tykev, papričky – zelené a červené – měsíčky česneku, kolečka cibule a hrozny, hrušky a třešinky a oloupané a na měsíčky rozdělené pomeranče.

Abych nezůstal jen u lágrů, pochlubil jsem se znalostí maleb Guiseppa Arcimbolda na dvoře Rudolfa II., který namaloval císaře coby kompozici ovoce a zeleniny, jako řeckého boha čtyř ročních

období Vertumnuse. Tenhle císař se postaral současníkům i budoucím o spoustu zábavy. Pěstoval si v Jelením příkopu Pražského hradu lva, s nímž společně, téměř ve stejnou hodinu, mezi šestou a sedmou ranní, vypustil život. Když se mu zdálo, že ho, jakožto státníka, neberou dost vážně, utekl z Vídně do Prahy a věnoval se svým koníčkům. Krmení lva byl ten hlavní. Třicet čtyři liber masa pro zvíře mu museli nosit denně židé, s jejichž slavným rabínem Loewem, proslulým stvořitelem Golema, člověka z prachu a bláta, se srdečně přátelil. Nechal si od něj předvádět zázraky. (Kočár na mostě, který se vzal odnikud, aby panovník nemusel přecházet pěšky, a podobně.) Rabín byl pro své současné soukmenovce příliš moudrý, aby si ho židovští Pražané zvolili za vrchního zemského rabína; místo něj ruče zvolili jeho bratra. Rudolfův dvorní astrolog Tycho de Brahe zahynul ze studu ulevit si před císařem na přeplněný močový měchýř. Napadlo mě, že by to byl býval mohl Guiseppe Arcimboldo, mistr štětce a barev, udělat, kdyby žil tady a teď, s mým novým přítelem Enzem Vittorinim. Pokud šlo o panděra, mohli být Enzo a císař bratři. Až na to, že jediného lva krmil Enzo ve svém břiše.

A současně mi přišlo na mysl, že Enzo, když jí, je v transu, asi jako zamilovaný. Žádný přídavek nenechal nepovšimnut. Na vteřinku jsem si ho představil hladového. Jedl uvolněně, šťasten. Neměl zábrany. Zacházel s nožem a vidličkou jako zkušený šermíř s kordem nebo Číňan s hůlkami. Měl hlavu a myšlenky u toho, co krájel, nabíral a polykal. Jídlo ho vzrušovalo, inspirovalo a povzbuzovalo. Dovedl jsem si představit, jak s každým nabráním potravy se mu srdce rozbuší jako zvon. Nemohl být šťastnější, ani kdyby ho přijal ke stolu italský král, ministerský předseda nebo filmová hvězda. Dorozumíval se s jídlem jako potrava s ním. Jen se u pálivé papriky zatvářil sladkobolně, ale spolkla to maličká

zámlka. Enzo uměl vyprávět hezky i o nejohavnějších věcech. To by ocenil můj písící kamarád Ervin Adler, který psal o svých zkušenostech z německých lágrů. Italští vyšetřovatelé seděli na židli obráceně – opěradlo pod bradou; rukama objímali lenoch židle a vyšetřovali. Pokud nechtěl obviněný přiznat, co už stejně věděli anebo ještě chtěli znát, nevzrušovali se. Enzův vyšetřovatel, Alfonso Liberatore, si pozval Enza kolem oběda. Přestal si nabírat *zuppa di pesce*, vzal z věšáku ručník, který visel vedle jeho kabátu, udělal trpělivě na jednom rohu uzel, vyzkoušel na dlani druhé ruky, jak je tvrdý a jestli drží, a pak nechal ručník s uzlem máčet asi pět minut v umyvadle s octem. Mezitím pořádal svou rybí polévku, vybíral mlíčí, jikry a tmavé i bílé rybí maso, vyjídal ústřice a odkládal škeble na zvláštní talířek. Alfonso Liberatore nechal na talíři nedojedenou porci *zuppa di pesce*. Odložil vedle talíře na desku stolu lžici a otřel si ústa. Když konečně uzel na ručníku nasákl, poručil Enzovi, aby si svlékl košili, otočil se ke zdi a opřel se dlaněmi o stěnu, už ohmatanou mnoha dlaněmi.

Enzo to udělal jako všichni, co ohmatali zeď před ním a po něm. Pak ho Alfonso Liberatore začal mlátit. Bil s rozkoší, pečlivě, jako olympijský borec hází kladivem nebo koulí. Každá rána uzlem, i když hned nerozevřela kůži, nechala modřinu a krvavé odřeniny nasát octem, což bolelo k omdlení. V tu chvíli si Alfonso Liberatore podržel ručník v podpaží a nabral posledních pár lžic stydnoucí *zuppa di pesce*. Dal si načas, aby ji vychutnal a otřel si ústa pestře kostkovanou utěrkou, než opět uchopil svůj konec ručníku do obou rukou. Nebylo už ani třeba šlapat obviněnému na varlata, strkat mu zapálenou cigaretu do konečníku. Stačilo bít pravidelně ručníkem s uzlem na jedno místo nebo hned vedle; důležitý byl uzel na ručníku namáčeném v octu. Každý, koho takhle Alfonso Liberatore vyplácel, se rád přiznal i k tomu, co neudělal, udal

kamaráda, otce a matku, syna, aby se toho zbavil. Potom s úlevou vydechl, jako kopáč příkopů po těžké práci.

Kdykoli měl Enzo rybí polévku, škeble a ústřice, chobotničky v marinara omáčce, myslel na Alfonsa Liberatore a připadal si, že se mu – přinejmenším rybí polévkou – vyrovnal. Při pohledu na ručník si vybavil svého někdejšího vyšetřovatele. Člověk je všechno, co prožije. Stačí mrknout na předmět, který mu připomíná něco z minulosti, aby to byla zase přítomnost. Paměť je občas nemilosrdná a zapomnění selhává.

Ve vězení se Enzo krátce sešel s anglickým letcem, kterého podezírali ze styku s katolickým knězem, jenž opatroval sestřeleným zajatým pilotům falešné papíry a poskytoval jim adresy tajných útulků. Letce taky bili – donekonečna – uzlem na ručníku namočeném v octu. Když se ho Enzo ptal, jak to vydržel, odpověděl letec, že nebýt židovského původu, asi by to nevydržel a prozradil křesťana, který mu pomohl. Jako židovský letec, jak říkal, si to nemohl dovolit. Na židy, bůhví proč, se svět dívá přísněji. Měl své zásady. Obřezaný by si měl dvakrát rozmyslet, než bude mít rád peníze, teplé hnízdečko nebo něco, čeho druzí nemají nadbytek. Proč? Proto. Později náhodou bili pro spojení s knězem taky polského letce; ani on kněze neprozradil. Lidská solidarita může být stejně silné kvality jako podlost.

„Kapka a moře,“ opakoval Enzo. Měl svou představu, s jakými lidmi je svět lepší. Pak řekl: „Člověk se nikdy nedoví pravdu. Každý ví něco a něco si schovává.“

Měl na mysli sebe, Schopenhauera, s kterým často nesouhlasil? Pohlédli jsme na sebe. Pak sklopil oči. Proč to řekl?

Enzo podroboval svůj žaludek pokračující zatěžkávací zkoušce.

Kdoví, co se s anglickým letcem stalo? Většinou padli. Přežil v průměru jeden z osmi. Hodně Poláků padlo, když Američané dobývali nedobytné Monte Casino, aby si otevřeli přístup do Říma.

Enzo se usmíval. Kousal, polykal a nepřestával si ukrajovat a nabírat další. Napadlo mě, jestli není líný vstát uprostřed noci a ještě rozespalý se cpát, aby zahnal své noční můry. Domyslel jsem si, co ho, jako mnoho jiných, asi za noci moří. Představil jsem si tvář anglického a polského letce. Dva z mnoha, kteří neslevili z toho, co pokládali za dobré, čestné a správné, a zlé, nesprávné a nečestné. Co jim asi pomohlo zatnout zuby a překonat bolest.

„Kapka v moři,“ řekl potřetí.

Myslel na to, o čem jsem později uvažoval taky, protože nikdo nemůže nikomu všechno vysvětlit. Věci, které nelze třetímu sdělit.

Víc se o tomENZovi mluvit nechtělo. Víme svoje, není-liž pravda? Otřel si ústa ubrouskem, už hodně zbarveným skvrnami od jídla. Kolikrát týdně asi Concetta pere?

Každé pokolení, dodal, bohužel zpětně i v přítomnosti, si to musí objevit. Pokud jde o budoucnost, neví. Pochybuje, že by to mělo být jednou jinak. Zkušenost bratříčků i otců nebo dědečků je málo platná. Každý se musí spálit na vlastní kůži. Musí to zalézt za nehty jako mráz. Ve vězení byli tři političtí vězni, zatčení za podzemní činnost, které odsoudili k smrti zastřelením. Ohledávající lékař až u mrtvých zjistil, že jsou obřezaní. Bachař vysvětlil vězňům, v čem byl rozdíl. Vědět to předem, ty tři oběsili nebo rozčtvrtili. Měli ještě štěstí, že už se, jako ve středověku, kromě výjimek, nestahovalo z kůže.

Myslím si, že jsme válku vyhráli? Je už ve všem všudy po válce? Netrvá vlastně každá válka tak dlouho, jak dlouho žijí pozůstalí a pamětníci? Cpal se do poslední chvíle. Pořád si přidával. Zaléval to vínem. Když měl víno daleko od ruky, prosil: „Transfuzi, laskavě.“ Manželka mu ještě přistrojovala. Bylo lepší se jim do ničeho neplést. Dal jsem si záležet, abych hostinu nenarušil. Bylo to i na mou počest.

„Máte rád čísla?“ zeptal se. „Jaké je vaše šťastné?“

„Osmička, sedmička, třináctka. Možná čtyřka, devítka. Nevím.“

Pochopil mou vyhybavost. Taky si myslím, že třináctka je číslo smrti? Ne. Pro mne je číslem štěstí. Třináctého dubna mě chtěl německý poddůstojník zastřelit a utekl jsem kulce. Takže třináctku pokládám za dobré číslo. I když je člověk blízko smrti, nemusí zemřít.

„Všiml jsem si v autobuse, že máte tetování na ruce,“ prohodil Enzo. „Dá se na takové číslo taky vyhrát v loterii?“

Usmáli jsme se na sebe koutky úst. Taky věděl, co byl Auschwitz-Birkenau, o rozdílu mezi vězením a lágrem, kde mohl být vězeň otrokem (se stravou 242 kalorií na dvacet čtyři hodin v průměru devadesát dva dnů) a pak vylítnout komínem nebo se rovnou proměnit v sazi jako v Auschwitz-Birkenau, Treblince nebo v Majdanku u Lublina.

Měl jsem snad při banánové zmrzlině říkat, že ze všeho nejvíc jsme zajatci vlastního stínu? A stín dítětem strachu a strach pohrobkem už mrtvé zkušenosti? Rodí zločin i dodatečně strach? Pouštěli jsme v duchu své lodičky po proudu a pluli vedle sebe. Nedalo se říci, že jen toho, kdo nevesluje, unáší proud dozadu. Ve Starém zákoně se jedlíkovi doporučuje, aby po proudu vody pustil kousek chleba. V pravou chvíli se mu vrátí. Zbytek si každý domyslí. Co všechno se do člověka vejde, kromě jídla? S tím, že jídla se, už v jiné podobě, zbaví. Concetta si pochválila, že je všechno po válce už normální, zaplaťpánbu. I tak je pořád hodně lidí nemocných.

„Ano,“ souhlasil s ní Enzo. „Lidi pracují a nudí se. Hrajou ruskou ruletu, zapisují se do večerních škol nebo vstupují do komunistické strany. I papež si myslí, že potřebují pomoc.“

A tak jsme udělali kruh, protože jsme skončili, jako jsme začínali – u papeže. V židovské společnosti to nemůže dopadnout s papežem

bez kazů. Proč ještě Vatikán neuznal Izrael? Hezké řeči ani encykliky to nedohoní. (Mají za ty dva tisíce let křivd hodně co dohánět. Ještěže si staří židé vymysleli odpuštění coby most, po kterém k sobě mohou lidé opět přecházet, jako přítomnost do budoucnosti.) Ať to alespoň nesvalují na nevyřešené církevní vlastnictví v židovském Jeruzalémě.

Enzo dojídal zmrzlinu a usoudil, že když někoho okradou, myslí na štěstí všech, které ještě neokradli. Podle Schopenhauera lze přirovnat životní cestu k plavbě lodi. Osud má úlohu větru; popohání nás rychle kupředu nebo vrhá daleko nazpátek; vlastní námaha a pachtění zmůžou málo. Podle toho. Je to osud? A podle Aretina se dá měřit životní úroveň i smysl všeho jen tím, co si stačí člověk užít. Někdy se Enzo bavil představou filozofů v Auschwitz-Birkenau. Sokrata by asi nenechali esesáci debátovat, Platon by slevil ze zásady, že co je krásné, je dobré, a naopak. Není oheň na korunách komínů krásný? Jako homosexuálové by měli na štráfované uniformě žlutý trojúhelník a vystáli by si svoje, než by z nich Němci udělali saze v komíně. Alberta Einsteina by pustili komínem bez ohledu na teorii relativity. Z každého žida sazi, německá zásada, zákon. Nemluvě o Schopenhauerovi, když přemýšlel o volání přírody, které prostupuje tělem jako tělo slovem.

Jednou je Alfonso Liberatore nechal tančit tango. Pak se ptal, kdo umí sambu nebo rumbu. Zná někdo šlágr *Šest lekcí Madame La Zongy*, která když měla tanečníka ráda (někde v Havaně), mu slevila školné?

Enzo už měl v krvi jiné zásady než podle Schopenhauera nebo podle Aretina.

„Budu už asi vždycky na straně těch, co mají hlad, nemají kde spát, k čemu přiložit ruce,“ prohlásil Enzo. „Jen s výjimkou těch,

kterí se přidají k fašistům, aby si pomohli.“ Nemusel dodávat, že na jeho úkor.

Zvedl jsem obočí. To bych podepsal.

Večeře spěla ke konci. Kromě intuitivního spojení s Enzem Vitorinim už z autobusu číslo 26 jsem cítil ještě něco. Všechno, čím prošel, ho naučilo rozumět, čemu předtím nerozuměl. Včetně toho, čemu nikdy nikdo neporozumí. Základními hodnotami Schopenhauera jsou chytrost, síla a štěstí, jenže pro Enza je to spíš možnost získat práci, po zaměstnání mít kam přijít a najíst se, dnes a denně, s vyhlídkou, že to tak vydrží dlouho, pokud možno až k notorické poslední večeři. Až na to, že Enzo Vittorini se už nebude umět zbavit strachu, že každá večeře může být poslední.

Enzo se zeptal, co budou mít zítra.

Nad stolem s lahůdkami vyskočila představa vězňů, kteří za sběračku polívky nebo zkrácení trestu křičí: Ať žije vůdce, naneštěstí kterýkoli.

„Nemusíme si lhát,“ řekl Enzo. „Víme, co je lež. *Liscia. Falso.*“ Usmíval se.

Když si Enzo na okamžik odskočil, řekla Concetta: „Pořád se v duchu vrací k tomu, co kdy udělal špatně. Přitom nemyslí na to, co kdo špatného udělal jemu.“ Dala na stůl křišťálovou misku s mátovými pochoutkami.

„Chutná mu,“ řekl jsem.

„Ano, ale co jeho srdce?“ Usmála se. „Snad mám jen já slabé srdce.“

Milovala svého bývalého fašistického vězně, na kterého by čekala do konce času, ačkoli ji tatínek varoval, aby neudělala chybu. Co když se nevrátí? Nebo se vrátí a už ji nebude chtít? Co si pak počne jako stará panna? Roky nestojí. Nemluvě o tom, že nebude nic mít. Byt, rodinu, zajištění. Člověk žije jen jednou a dívky to

mají těžké. Někdo mluví o lásce bez kompromisů, ale existuje něco takového? Snad kdyby dala přednost rozumu před srdcem. Hlídala svou nedotčenost v šestadvaceti pro něj. Řekla, že si nechá propíchnout uši, aby mohla zavěsit náušnice, které jí otec dal k narozeninám, dokud neztratí panenství. To otce i matku zarazilo. Mlčeli; nevěděli, co říct. Pak ho ukrývali.

Enzo si po zmrzlině přihnul ze skleničky likéru. Jeho žena ho milovala za každý den, co ho neměla, a navíc za to, že ze sebe nedělal ani na minutu, co se vrátil, chudinku. Odmítal se pokládat za oběť fašismu. Nelitoval se. Litoval ty, co tam zůstali. (Nebo ty, kdo tam byli a nepoučili se. Kdyby ho chtěl někdo pasovat na hrdinu, patrně by se propadl studem.) Otáčel se. Nenutil se zapomenout. Ani by to nešlo. Snad doufal, že se vzpomínky časem vylepší. Nebylo by divu. Život pokládal za most z hlubin války do mělčin nebo spíš rovin míru a mír si rozšířil do žaludku.

„Objevil jsem tajemství, které mi až do této chvíle unikalo,“ řekl. „Devadesát devět procent lži je pravda.“

„Co kdybych to obrátil?“

Teď zvedl obočí Enzo. Taky už zažil, že pravda může být nemravnější než lež, lež mravnější než pravda. Vychutnal, co může udělat s člověkem pravda. Usmál se. Také jsem se usmál. Concetta nás ztratila. Měla pocit, že jsme snad z jiné planety? Zapadají naše kolečka do jiných ozubení než ta její? Měli jsme podle ní v hlavě asi jiný hodinový stroj. Nebo si možná myslela, že nám přskočilo. Snažila se zachytit signály, které jsme si vzájemně vyměňovali. Neměla vždycky asi tu správnou anténu.

Přihnul jsem si likéru stejně jako Enzo a Concetta, rozená Beggini-Caputto. Čekala na něj, než se vrátil z vězení, a vzali se, až když směl vyjít z úkrytu. Byla šťastna ztrátou panenství. Bylo to

z lásky a nebylo jí už na obtíž a rodiče jí konečně porozuměli. To byla zase jiná kapitola.

Concetta se usmála: „Jak říkala jedna americká spisovatelka: Ještě skleničku a ocitnu se pod hostitelem.“

Zvedl jsem hlavu: asi nadešel čas, kdy bude chtít být Concetta se svým manželem v klidu. Odpověděl jsem chápavým úsměvem, který obsáhl zbytek. Pohlédl jsem na dveře.

„Je to láska,“ řekla Concetta.

Byla to láska. Bylo příjemné být v domě lásky.

„Mám ho v duši,“ řekla.

Enzo se na mě díval: „*Il lupo perde il pelo ma non il vizio*. Liška ztrácí chlupy, ale ne neřestí.“

Usmíval se i břichem. Asi vytušil, čím si v souvislosti s ním lámu hlavu. Co se stalo s civilizací, aby stačilo odškrábat povrch a objevila se drsnost existence, staré zabít, nebo se nechat zabít a nic, nebo zbytek všeho mezi tím. Nebo mít alespoň tolik štěstí, aby místo mne zabili někoho jiného. Staříčkový kolotoč štěstí uprostřed cizího neštěstí. Nikdo takový svět nechtěl a jiný nebyl.

Pohládl si břicho, oběma rukama. Ohledával je, jestli se mu do něj ještě něco nevejde; anebo jak mu přibýlo. Čišela z něj živočišnost, za kterou bylo tělesné i duševní pokoření a topilo se v ní. Výsledkem byl zázrak života. Vítězství. Asi je každé vítězství jako špička pyramidy, jejíž základ jsou porážky.

Enzo dodal skoro prorocky: „Dřív nebo později se stane z každého pořádného člověka nepřítel lidu.“ Enzo Vittorini by asi přišel i bez Schopenhauera na to, že nejdřív člověk touží po štěstí, pak se bojí neštěstí. Záleží to na věku? Ale i to je ošidné. Někdo si dělá iluze v raném, jiný v pozdním věku. Mládí sní dopředu, stáří ve snech couvá. Kdo neprojde životem bezbolestně, bojí se bolesti. Všeteho, co z toho vyplývá, včetně strachu, že se neprosadí a ne-

obstojí. Ztrátu dychtivosti musí připsat tomu, jak se neznalost změnila v poznání, obdiv a nostalgii.

Jak se říká, za to, co bylo včera nebo co bude zítra, náš člověk nic nedá. Co není dobré teď, tady, hned, je nespravedlivé. Kdo to neuznává, je zloděj, podvodník a lhář. Buď jsou věci dobré tady a teď, nebo nejsou dobré, tečka.

Vzdychl si. Byla v tom všechna nicotnost toho, čemu unikal a čemu se blížil. Marnost, kterou chtěl vyplnit nebo zacpávat jídlem. Jako by jídlo bylo těsnění nebo pojistka, záplata nebo výplň, kterou se dozaplní, co je prázdné. Zacházel se svým bachorem, jako by to bylo perpetuum mobile.

Nakonec Enzo otevřel ročenku a dal mi fotku Duceho s milenkou, jak visí za nohy na benzinové pumpě. Už jsem věděl, o co jde. Znal jsem milánskou adresu snímku. Piazza Loreto. Duben 1945. Obracel jsem obrázek nahoru a dolů (i na fotce mi vadilo, že měla Mussoliniho milenka uřezaná prsa). Už se do nás nevešlo sousto ani kapka. Kdyby mi chtěl ještě něco nabídnout, musel bych si to vzít s sebou. To by nebylo tak špatné, vzít si s sebou sendvič.

Snažil se tvářit lehkomylně, spokojeně a bezstarostně. Aby se z člověka stala chudinka, stačí se politovat. Buď nese svůj osud – ať už je jakýkoli – v páteři, která se tak lehko neohne, nebo z něj je oběť. O volné lekce není nouze. Tančit se může naučit sám. Rumbu, sambu a polku. Tango. *Šest lekcí Madame La Zongy*. Podle toho, kde se narodí. Jaké si zaplatí školné. Stejně tak se podařilo tvářit mně.

Odcházel jsem z bílého bytu od Enza a Concetty Vittoriniových s chutí třetího espresa, které jsem od rána vypil. Černá kočka s cukrovkou, sedmadvaceti drápy a stříbrnými očima a s rodiči, bratrem a sestrou, seděla přede dveřmi. Z břicha jí visely dlouhé a husté černé chlupy. Kočky už nejím. Tu poslední, připravenou sociální

sestrou jako zajíc, jsem spořádal s Ervinem Adlerem v terezínském ghettu v létě 1943. Obešel jsem ji opatrně a ani se nehnula. Ve starobinci stěhovali nábytek. U Porta Pia prý pobořila hradby italská námořní pěchota. Schopenhauer se mýlí i v tom, v čem má pravdu, že všechno, co člověk prožívá, je přítomnost, nikdy víc. Je to asi proto, že umřel v roce 1860, dávno před Hitlerem.

Procházel jsem pod okrově zbarvenými troskami. Ghetto sídlilo mezi Lungotevere, via Catalane a via Portico d'Ottavia. Tady, za moru ve čtrnáctém století, váleli mé vzdálené předky z matčiny strany v sudech, než jim z nich udělali rakvičky. Italští židovští kožešníci prý tou dobou dováželi kožešiny plné blech a blechy nakazily Itálii morem. Lámal jsem si hlavu, proč mi dal Enzo zrovna fotografii Mussoliniho se zmrzačenou a zohavenou milenkou. Krátil jsem si radši dlouhou chvíli vzpomínkou na fotbalovou jedenáctku žlutých kanárů z Hagiboru Praha, z nichž ještě pár kluků žilo, abych je, včetně těch, co už nežijí, pozval na skok do Říma. Rád jsem se chlubil a dělil. Válku jsem mohl přirovnat, alespoň v sobě, k oběhu peněz, krve nebo Země kolem Slunce. Válka je hodně fotogenická, jen co je pravda. Až na to, že nekončí posledním výstřelem ani jeho utichající ozvěnou. Myslel jsem na to, co smazává rozdíl mezi vyhranou nebo prohranou válkou. Co ruší časem hranice mezi vítězi a poraženými. Co – nakonec – spojuje všechny mrtvé, aniž zrušilo rozdíl mezi oběťmi a těmi, kteří je obětovali. Co spojuje i proti jejich vůli živé. Rád bych řekl, jako jistý americký spisovatel, že láska je most, po němž mohou přicházet lidé k sobě, ale nejsem si jist, že to tak je, třebaže by to bylo lepší než naopak.

Myslel jsem na to, čím jsme poznamenáni válkou, kterou z nás už nikdo nevymaže; co umře až s námi. Zase jsem si připadal jako jezdec na splašeném koni. Nedělal jsem si iluze, že to není kůň, který se žene slepě někam, kde to nikdo nezná.

Stačilo, že jsem se ještě držel a nespádl a nezabil se. Cítil jsem plné břicho.

„Vyhráli jsme,“ opakoval jsem si polohlasem, abych to sám slyšel. Nebo abych se znovu ujistil? Možná jako vzkaz Enzovi Vittorini-mu. Nebylo to z žádného úhlu daleko od porážky.

Míjel jsem omšelé paláce, v nichž si libovali hraboši, svědky někdejší slávy. Úpadek, který přidává Itálii na kráse. Možná i tím, co krášlí staré ženy. Druh ušlechtilosti. Je to tak se vším, co se neopakuje?

Jsou vzpomínky vzkříšení, nebo pohřebiště? Zlomky, nebo mozaika? Pravda, nebo lež? Jisté je, že o vzpomínkách se líp mluví, než píše. Snad se o nich dá jen mluvit; nebo jen psát. Nebo si je přebírat na přeskáčku a radši jimi nikoho nezatěžovat.

Doslov

Člověk opírající se hlavou o bránu pekla

„Dámy a pánové! Mluví se dnes hodně o krizi důvěry v humanitu, o krizi důvěry, jaké dosud lidstvo nebylo vystaveno; dalo by se jí říkat taky panika, která se chystá nastoupit namísto jistoty, že jsme schopni vést své záležitosti v svobodě a rozumu. A nesmíme se mýlit v tom, že oba tyto mravní, a taky mravně umělecké pojmy, svoboda a rozum, které nám připadly jako poznávací znamení lidské důstojnosti, už od poloviny devatenáctého století nebo od doby o málo pozdější nemají příliš pevné zdraví.“ Tato prorocká slova řekl rakouský spisovatel Robert Musil v jedné ze svých vídeňských přednášek v roce 1937. Po anšlusu Rakouska, které svým románem o „paralelní akci“ a o rozpadu rakousko-uherské monarchie pomáhal Musil vytvořit, opustil narychlo vlast a před Hitlerem se skryl ve Švýcarsku. V roce 1942 v emigraci zemřel. Po kremaci rozprášila jeho manželka popel na zahradě poblíž Ženevy. Autor slavného *Muže bez vlastností* se tak příznačně i paradoxně stal mužem bez hrobu.

Před Hitlerovým šílenstvím a evropskou válkou utíkali umělci a osobnosti politiky a vědy nejen z Rakouska nebo z Německa, ale rovněž z okupované Francie, z Protektorátu Čechy a Morava, z Polska nebo ze Slovenského štátu. Vždy mne fascinovala skupinová fotografie, na níž se v americkém exilu setkávají největší duchové předválečné doby: Albert Einstein, básník s „ústý stínu“ André Breton, židovská choť skladatele Mahlera Alma, pražský spisovatel Franz Werfel, autor věšteckého románu *Čtyřicet dní* o genocidě civilního obyvatelstva v Arménii, vídeňský skladatel

Arnold Schönberg, který pozbyl svou „zjasněnou noc“ (tak se jmenuje jeho kompozice z dekadentního údobí), dadaistický a surrealistický malíř Max Ernst, dramatik a básník Bertolt Brecht nebo filosof a historik Viktor Klemperer. A s nimi mnozí další. Skutečně evropské „hvězdné nebe“, abychom parafrázovali pražské „hvězdné nebe“ Maxe Broda.

Únik do válečné emigrace byl šťastnější variantou. Mnozí z velkých duchů první poloviny dvacátého století se ocitli řízením osudu nebo v souvislosti s holocaustem přímo v epicentru násilí a zla. V terezínském ghettu se na konci války objevil mezi podvyživenými a neduživými lidskými tvory nebo spíš troskami autor *Trestů pekelných aneb Nových Hebrid* Robert Desnos. Vedle Bretona, Tzary a Soupaulta byl jedním z pilířů meziválečného surrealismu. Napsal mimo jiné i esej *Století markýze de Sade*. Těsně po osvobození Terezína umírá, obklopen péčí českého medika Josefa Stuny, který ho mezi anonymními a zbědovanými zajatci poznal. Kdesi v tajemném zázračném prostoru po něm zůstala „nedopitá láhev“ (tak se jmenuje jedna z jeho klíčových básní).

Když už byl v souvislosti s Desnosem zmíněn autor *Justiny*, francouzský libertín markýz de Sade, připomeňme si, jak na konci osmáctého století vnímal tento filosof zla působení onoho „infernálního boha“, který jde proti ztracenému a dobrému Bohu minulosti. Sade vidí zlo jako morální negativní bytost, nikoli bytost přírodní a stvořenou. Nemusíme mu věřit, když tvrdí, že zlo je bytostí věčnou, a nikoli pomíjivou, „která existovala dříve než svět a z níž se zrodila ona nestvůrná, odporná bytost (...), která může udržet univerzum v chodu jen prostřednictvím zla“. Avšak můžeme snad doufat alespoň v dobré zrno, které se skrývá v Sadově jinak destruktivní filosofii. Markýz naznačuje, že člověk, který je zlem stíhán, mučen a pokoušen, stejně jako byl kdysi Bohem na poušti pokoušen biblický Abrahám, dozrává

záhy ke kierkegaardovskému tázání, jaké se dopustil viny, že je zlem tak trestán. Je otázkou, jak by Sadova filosofie obstála tváří v tvář masovým genocidám, židovským pogromům, Arménii nebo koncentračním pecím. Otázku případné viny a jí doprovázejícího trestu si totiž může položit jenom živý a osamělý člověk. Mrtví jsou bez viny.

Jedním z těch, kteří nedobrovolně stanuli v epicentru zla, byl i spisovatel Arnošt Lustig. Je pravděpodobné, že se v Terezíně potkal i s Robertem Desnosem. Ovšem tehdy byl Arnošt ve věku chlapeckém a iniciačním, v periodě dospívání, která je u každého člověka příznivá pro vytváření hlubokých paměťových stop.

Proto se nad Lustigovým, dnes již velmi košatým dílem, vznášejí přinejmenším dva černí havrani. Jedním je ten, který neodbytně vrací obrazy, výjevy, hlasy a postavy, ponořené do jakéhosi bílého, mlhavého stínu. Nebo situace a příběhy, z nichž Lustig sklenul dílo, které není v silách jednoho člověka, aby bylo dopovězeno a uzavřeno. Druhým havranem, který krouží nad onou symbolickou „propastí“, objevující se jako jeden text v tomto svazku Lustigových sebraných spisů, je havran oněch zázračně živých, kteří prošli ohněm holocaustu a v následném pokračování života zůstali na světě jako sirotci nebo ti, kteří se – jak Lustig v *Propasti* trefně říká – „narodili mrtvým“. Taková je i tajemná a zamlklá Dita Saxová, prototyp Lustigových ženských hrdinek, které nejsou pouhými mnohoznačnými literárními postavami, ale jež se pod dotekem nepopsatelného, nevyslovitelného zla stávají až anticky tragickými charaktery, do současného světa čnicími v podobě dávných mytických symbolů. Ty však uměl Arnošt vždy „obléknout“ do jedinečnosti, a nikoli do románového či povídkového rámce nebo do podoby papírových, byť sugestivně vypadajících bytostí.

Jak Lustigovo dílo postupně dozrávalo a jak bylo konfrontováno, především v americkém exilu a literárním kontextu, se světovou beletrií o holocaustu, s díly očitých svědků a vězňů koncentračních táborů, jako byli Levi, Wiesel, Wiesenthal, Kertész nebo polský spisovatel Borowski, pronikaly do jeho práce nejen mučivé otázky o nevypověditelnosti a nesdělitelnosti onoho paměťového a morálního poselství, ale také pokusy ho zpřítomnit a obohatit tím, co je nadčasové nebo co jednoznačně promlouvá k dnešku, který jako by historickou i etickou paměť ztrácel nebo ji chtěl vyhnat do vzduchoprázdna, jež přítomnost sice předznamenává, ale nikterak do ní nezasahuje. Přibývá „popíračů holocaustu“, skrývajících se tu za historiografickou heuristiku a vědeckost, tu za hrozny nových a stejně tak tíživých problémů vládnoucích současnosti, jako je terorismus, netolerance, xenofobie nebo neblahé důsledky globalizačního procesu.

Lustigovou předností, ovšem i křehkou zranitelností, je právě to, že evokuje zlo a vzpomíná na bolest pomocí literárních a fabulačních prostředků. Je asi příznačné, že informace, které na nás na konci dvacátého „století vlků“ (Naděžda Mandelštamová) navalila média, nevedou k hlubšímu, byť elementárnímu soucitu, ale spíš k tomu, abychom minulost vnímali jako obrovité, mnohoposchodové muzeum nebo jako výčet zdokumentovaných hodnot a jistot.

Byl to i Lustigem uctíváný Dostojevskij, kdo ve svých románech i v onom podivuhodném fragmentu „člověka z podzemí“, kterého charakterizuje rovněž jako sadovsky zlou bytost, předpověděl konec románu, zánik fabulace a razantní nástup pravdivě vyhlížejícího a sugestivně emočního dokumentu. V posledních Lustigových prózách, počínaje románem *Krásné zelené oči*, se proto logicky objevují dvě dominantní tendence. Jednak je to stále pronikavější

sklon k syrové, nekomentované dokumentárnosti, jednak jakási s duchem současnosti a postmodernity rezonující mytizace a heroizace vyprávění.

Kupříkladu v povídce nebo spíš novele *Propast*, publikované v této knize, zachází Lustig hned s několika prostupujícími se pásmy či vrstvami narace a mimese. Kostru *Propasti* tvoří autobiografická vzpomínka na vojenskou prezenční službu těsně po válce v mariánskolázeňské posádce. Expozé je ovšem dáno až biblicky nebo anticky éterickým obrazem koupající se dívky, ženským archetypem a bájnou bytostí, která je v symbolické rovině ztělesněním věčného života stejně jako „nehynoucí“ smrti (jak nevzpomenout na Bergmanův *Pramen panny* nebo na obrazy a sochy Panny Marie, zvláště pak Madony na pietách, kde její nestárnoucí dívčí vzhled kontrastuje s třiatřicetiletým umučeným Kristem). Zjevuje se opakovaně jako nezachytitelný gejzír. Stejně jako ve *Faustovi* i u Lustiga zůstává koupající se žena opěvovaným „věčným ženstvím“, ovšem i ženstvím s „pekelnými vlasy a klínem“ (Jaroslav Durych: *Boží duha*), do něhož ústí Goethova tragédie nebo spíš tragikomedie. Co na tom, že obdobně jako Faust také vypravěč Lustig popisuje ženskou přítomnost a tělesnost, spojenou s mateřskou něhou i divoce přírodní živočišností, a shledává ženu jako odolnějšího tvora, než je muž? A co je na tom, že po protrpěném zlu se právě tělesnost, živelnost a téměř pudová hmatatelnost stávají leitmotivem či úhelným kamenem Lustigových příběhových architektur? Ostatně i v Goethově veledíle je Markétka mnohem živější než poněkud tezovitý Faust nebo Mefisto. Lustig neváhá svou prabytost, ženský archetyp, obohatit biblickými atributy: hadem, s nímž si koupající se dívka pohrává a který ji svádí, skalami, roklí, jezerem na dně propasti, kde se dívka noří do průzračné vody, což v této Lustigově próze navozuje až dekadentně

baudelaistrovský kolorit. Realistickým základem příběhu zůstává ovšem pád do skutečné horské rokliny. Na jejím dnu, v bezmocnosti a v bezprostřední ohroženosti života nebo v předsmrtném stádiu, vyvěrají znovu vzpomínky na koncentrační tábor, navíc prostupované velmi autentickým, ze všech stran se rozléhajícím dialogem „propastného muže“ s matkou. I ona je tu nahlédnuta v dvojím světle skutečnosti a matriarchálního mýtu.

Skutečnostní rovina vyprávění vychází z autorových osobních prožitků a zkušeností. Ty by samy mohly tvořit dokumentární či autentickou hodnotu Lustigovy výpovědi, kdyby ovšem měly vyznít jen jako strohá evidence faktů bez komentáře. Tak píše například maďarský židovský autor Imre Kertész. Občas až odlehčeně a groteskně. Lustig si stejně jako jeho polský antipod Tadeusz Borowski nepřestává klást imperativně naléhavou, etickou otázku po vině a trestu, která ho spojuje s Dostojevským nebo s existenciálně laděnými mysliteli a spisovateli. Philip Roth v rozhovoru s Ivanem Klímou, který se uskutečnil při spisovatelově návštěvě v Praze krátce po „sametové revoluci“, kvituje s povděkem, že Borowski odvážně napsal, jak „o apokalypse (jíž byl také holocaust, pozn. autora) může psát někdo, jedině postaví-li se do role viníka, spoluviníka nebo člověka, který se na všech těch hrůzách podílel, a sám to také udělal ve svých fiktivních memoárech *Račte prosím do plynu*. Mohl tak mnohem otřesnější, strašlivější měrou zachytit ještě větší morální otupělost, než ji sám cítil jako osvětimský vězeň...“.

Tím, co řekl Roth o Borowském a co svým dílem potvrzuje Arnošt Lustig, je vytvořen mohutný oblouk v pojetí zla a dobra od starořeckých dramatiků přes Danta, Goetha, Sada, Dostojevského až k existencialistům a k těm, kteří si jako filosof Vladimír Jankélévitch kladou otázku po věčnosti či proměnlivosti tváří dobra a zla a po případném, téměř starozákonně rozklenutém „odpuštění“.

Židé v koncentračních táborech byli Dostojevského „poníženými a uraženými“. A také těmi, kdo pocítili na vlastní kůži dotek sadovsky přízračného zla, zbaveného ovšem v masové mašinérii vraždění a násilí individuální dimenze a charakteru temného rozhovoru člověka s Bohem, lidské oběti s infernálním strůjcem zla, které v důsledku může (a má) odkazovat k dobru.

Nemalá část české kritiky vytýká Arnoštu Lustigovi monoteističnost a nedostatečnou míru fabulace. Jako by podle mínění kritiků spisovatel vytvářel pouze variace na dané téma a osobní zkušenosti z ghetta transponoval do příběhů a epopejí s jediným epicentrem, jímž je život proti kruté, násilné a zbytečné smrti nebo spíš vraždě. Avšak v novele *Enzo* se autorovo alter ego pouští během opulentní římské večere s hrdinou příběhu do obsáhlé polemiky na výsostné duchovní a subtilní schopenhauerovská témata. O Arthurovi Schopenhauerovi je známo, že v relativním klidu devatenáctého století po explozi klasické německé filosofie byl tvůrce *Světa jako vůle a představy* svrchovaným kritikem etického marasmu tehdejší doby. Dávno před Dostojevským diagnostikoval smrt boha a její negativní důsledky pro lidskou existenci. Tvrdí mimo jiné, že člověka plně charakterizuje a zaměstnává démon přítomnosti. Pro něho člověk žije, aniž si uvědomuje, že se jeho duchovní existence ocitá na úžasně časové vertikále, stoupající od lidské hlavy do kosmického prostoru. V *Enzovi* k tomu Lustig laconicky a přesně poznamenává, že Schopenhauer nezažil Hitlera. Kdyby prošel apokalypsou dvacátého století, patrně by korigoval svůj skeptický postoj vůči člověku zabývajícimu se pouhým teď a tady.

Arnošt Lustig není jen literárním autodidaktem nebo insitním spisovatelem, jehož mozek přetéká vzpomínkami, které nesmějí být zapomenuty. Je i svérázným a srozumitelným filosofem nad-

časovosti, v mnohém korespondujícím s Borgesovým pojetím permanentní paměti, která vyvolává na světlo i to, co bylo nepostřehnutelné v daném okamžiku a v přímém prožitku. Mnohoznačná metafora paměti zdá se být i konstantou Lustigovy literární práce.

Jan Suk

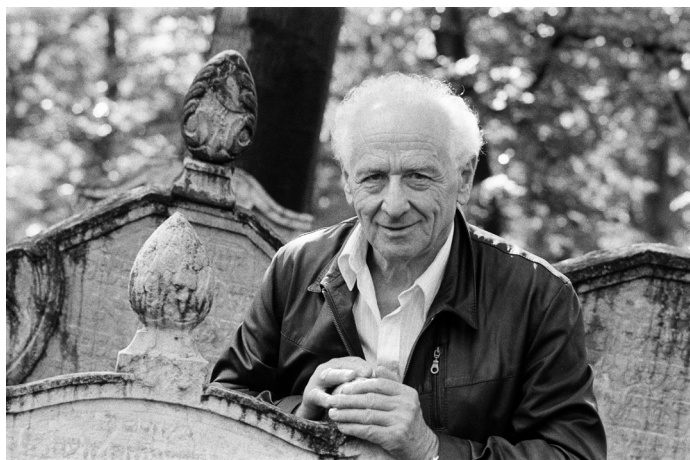
V Křečovicích, 11. 3. 2006

Ediční poznámka

Při přípravě našeho elektronického vydání jsme zachovali znění textu novel v souborném knižním vydání v nakladatelství Mladá fronta roku 2006, jak je pro účely publikování v tomto uspořádání Arnošt Lustig přepracoval z vydání předcházejících. S respektem k jeho literárnímu odkazu jsme nezasahovali do pravopisných řešení odrážejících i mimojazykový vztah ke skutečnosti (zejména psaní *žid*, *Třetí říše*), ačkoliv se liší od jiných autorem revidovaných vydání. Nejsme schopni rozlišit, zda jde o posun Lustigova vztahu k realitám, nebo o redakční úpravy. Odstranili jsme pouze zjevné chyby.

Redakce MKP

Arnošt Lustig (21. 12. 1926, Praha – 26. 2. 2011, Praha)

„Fascinuje mě židovská mravnost, podle které musí člověk dodržet dané slovo, i kdyby měl prodělat, protože to znamená, že má duši. Staří Židé věřili, že mravnost je jako pták letící nad mořem. V okamžiku, kdy přestane mávat křídly, spadne a utopí se. Slušnost si člověk nemůže našetřit ze včerejška. Musí být slušný teď, zítra, napořád, znovu a znovu.“

Arnošt Lustig

Prozaik, scenárista, novinář, pedagog, který věnoval podstatnou část své tvorby holocaustu. Patří k nejvýznamnějším světovým autorům zabývajícím se tímto tématem.

Věnovat se především leitmotivu židovské masové vraždy se rozhodl po zkušenostech z koncentračních táborů Terezín, Osvětim-Birkenau a Buchenwald. V dubnu 1945 se mu povedlo utéct z transportu smrti, který mířil z Buchenwaldu do Dachau nebo

Terezína. V Praze se zúčastnil Květnového povstání. Z rodiny přežily pouze matka, sestra a sestřenice.

Po osvobození začal v Praze studovat obchodní akademii, na podzim 1945 přešel na Vysokou školu politickou a sociální, kde vystudoval novinářství. Profesní dráhu započal v Československém rozhlasu v roce 1948 jako válečný dopisovatel z arabsko-izraelského konfliktu. V šedesátých letech patřil v Československu k nejprodávanejším autorům, jeho knížky vycházely ve více než půlmilionovém nákladu. Mezi lety 1961 a 1968 pracoval jako scenárista Filmového studia Barrandov. Filmy natočené podle jeho předloh a scénářů obdržely řadu trofejí na festivalech v Amsterdamu, Locarnu, Benátkách, Pesaru, Monte Carlu, Mannheimu, San Sebastianu. Do filmu *Obchod na korze* (1965), vůbec prvního československého filmu oceněného Oscarem (1966), napsal dialogy.

Pak strávil coby zakázaný spisovatel a scenárista přes dvacet let v emigraci, především ve Spojených státech, a za opuštění republiky ho československý komunistický režim odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. V USA se mu dostalo cti číst vlastní tvorbu v Bílém domě i v Kongresu. Na The American University ve Washingtonu, D. C., se stal profesorem literatury, tvůrčího psaní a filmu.

Po listopadu 1989 pracoval a žil střídavě ve Washingtonu, D. C., a v Praze. Doma v Čechách postupně publikoval 23 beletristických knih a řadu knih esejů, filosofických úvah, projevů a novinových článků. Dostalo se mu mnoha poct a významných funkcí – mimo jiné byl čestným předsedou Společnosti Franze Kafky a společnosti Česká hlava, členem filmové poroty Mezinárodního filmového festivalu v Karlových Varech. Stal se nositelem mezinárodní literární Ceny Franze Kafky, ceny Emmy za televizní scénář, laureátem Americké akademie umění a věd za celoživotní literární

přínos, dvojnásobným nositelem Národní židovské ceny ve Spojených státech, nositelem Ceny B'nai B'rith, byl pasován rytířem Řádu Marka Twaina. Za novelu *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* byl navržen na nejprestižnější americkou Národní knižní cenu, kterou však nezískal, protože tou dobou ještě nebyl americkým občanem. Opakovaně byl v užším seznamu spisovatelů nominovaných na Nobelovu cenu, za celoživotní dílo byl nominován na Mezinárodní Man Bookerovu cenu i na Pulitzerovu cenu. V roce 2018 byl digitálně zrestaurovaný film *Démanty noci* uveden na Filmovém festivalu v Cannes.

V srpnu 2020 byl v Praze založen Nadační fond Arnošta Lustiga za účelem šíření a rozvíjení humanistického odkazu jeho celoživotního díla.

Lustigův mimořádný globální dopad potvrzuje i skutečnost, že sté výročí jeho narození bylo organizací UNESCO zařazeno na prestižní seznam významných jubileí připomínaných v letech 2026–2027.

Eva Lustigová
Nadační fond Arnošta Lustiga,
www.lustigfoundation.cz

19. 1. 2026

unesco

Oslavy 100. výročí narození
Arnošta Lustiga,
spisovatele (1926-2011)
ve spolupráci s UNESCO

Autoři nesou odpovědnost za výběr, prezentaci názorů a vyjádřené postoje obsažené v projektu
Festivál100, které nemusí nutně odrážet stanoviska UNESCO a nezavazují UNESCO.

Arnošt Lustig

Propast

Jubilejní edice k 100. výročí narození Arnošta Lustiga

Úvodní slovo a medailon autora Eva Lustigová

Doslov Jan Suk

Ex Libris Renáta Fučíková

Fotografie Petra T. Růžičková, Muzeum fotografie a moderních
obrazových médií v Jindřichově Hradci

Fotografie na obálce CoreyMcDonaldPhotography/Shutterstock.com

Korektura Eva Houšková

Technická redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze

Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání

Verze 1.0 z 17. 7. 2026

ISBN 978-80-274-5089-3 (epub)

ISBN 978-80-274-5090-9 (pdf)

ISBN 978-80-274-5091-6 (prc)

KNIHOVNA? KNIHOVNA!

Využijte **prostor**
pro studium, setkání,
kulturu i relax.

Stahujte **e-knihy zdarma**
z e-knihovna.cz, prohlížejte
digitalizované tituly na
digitalizovane.cz.

Sledujte **videocasty**
a přednášky na
youtube.com/@knihovnaPraha.

Půjčte si obraz v Artotéce,
audioknihu, CD, film
nebo deskovou hru.

Tvořte se dřevem, papírem,
barvami, kůží i látkami.
Otevřený ateliér DOK16,
Atelier Jezerka a Kreativní
centrUM v Ústřední knihovně.

Navštivte přednášky,
koncerty, autorská čtení,
filmové projekce, akce
pro děti. Sledujte
mlp.cz/akce.

**Městská
knihovna
v Praze**

Vyzkoušejte svět
virtuální reality.
Více na mlp.cz/vr.